

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**İNSANİ MÜDAHALEDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA GEÇİŞ
VE LİBYA'YA DÜZENLENEN BİRLEŞİK KORUYUCU
HAREKÂTIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**HARP/HAREKÂT HUKUKU ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Ali SELÇOK**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Yaşar GÜRBÜZ**

İstanbul-2013

TEZ TANITIM FORMU

ADI SOYADI	: Ali SELÇOK
TEZİN DİLİ	: Türkçe
TEZİN ADI	: İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş ve Libya'ya Düzenlenen Birleşik Koruyucu Harekâtın Değerlendirilmesi
ENSTİTÜ	: Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
ANA BİLİM DALI	: Harp/Harekât Hukuku
TEZİN TÜRÜ	: Yüksek Lisans
TEZİN TARİHİ	: 2013
SAYFA SAYISI	: 181
TEZ DANIŞMANI	: Prof.Dr. Yaşar GÜRBÜZ
DİZİN TERİMLERİ	: İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu, Kuvvet Kullanma Yasağı, Devlet Egemenliği, İçişlerine Müdahale Etmeme, Libya Müdahalesi, Birleşik Koruyucu Harekât
TÜRKÇE ÖZET	: Bu çalışma insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarının ve bu kavramlar arasındaki geçişin uluslararası hukuktaki karşılığının ne olduğunun hem teorik bilgi hem de Libya'da icra edilen Birleşik Koruyucu Harekât kapsamında analizini içermektedir.
DAĞITIM LİSTESİ	: 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsü 2. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Bu tezin içerdği hususlar, bireysel görüşlerimi yansıtır, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşlerini yansıtmaz.

Ali SELÇOK

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**İNSANİ MÜDAHALEDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA GEÇİŞ
VE LİBYA'YA DÜZENLENEN BİRLEŞİK KORUYUCU
HAREKÂTIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**HARP/HAREKÂT HUKUKU ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Ali SELÇOK**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Yaşar GÜRBÜZ**

İstanbul–2013

JÜRİ ÜYELERİNİN KABUL VE ONAY SAYFASI

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ali SELÇOK'un "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş ve Libya'ya Düzenlenen Birleşik Koruyucu Harekâtın Değerlendirilmesi" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından HARP/HAREKÂT HUKUKU ana bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Prof.Dr. Yaşar GÜRBÜZ
(Danışman)

Üye _____

Yrd.Doç.Dr. A.Selcen ATAÇ

Üye _____

Yrd.Doç.Dr. Semin TÖNER ŞEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

/ /2013

Dr. Kur. Alb. Hasip SAYGILI
Enstitü Müdürü

ÖZET

İnsani müdahale ile ilgili tartışmaların ortaya çıkardığı devlet egemenliği ile insan hakları arasındaki gerilimden kaynaklanan ikilem uzun zamandır uluslararası hukukun gündemini meşgul etmektedir. Günümüzde bu ikileme bir çözüm önerisi olarak sunulan kavram “*koruma sorumluluğu*”dur. Koruma Sorumluluğu kavramı uluslararası hukukta “gelişen bir norm”dur. Söz konusu kavrama atıfta bulunan en yeni uluslararası askerî müdahalelerden biri, 2011 yılında Libya’ya karşı NATO’nun komuta kontrolünde icra edilen “*Birleşik Koruyucu Harekât*”dır. Bu çalışma, Libya’daki durumdan yola çıkarak insanları, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumak maksadıyla yapılacak uluslararası müdahale anlayışının geldiği son durumu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İlk iki bölüm sırasıyla insani müdahale ve koruma sorumluluğu (R2P) ile ilgili teorik açıklamayı ve bu iki kavram arasındaki geçişi izah etmektedir. Son bölümde ise, ilk olarak, Libya’da yaşananlar ve müdahaleye giden süreç açıklanmıştır. Daha sonra önceki bölümde ele alınan teorik bilgiler ışığında, Libya’ya karşı icra edilen Birleşik Koruyucu Harekât değerlendirilmiştir.

Çalışmada insani müdahalenin “hak” açısından tartışılmasının onu bir çıkmaza soktuğu sonucuna varılmıştır. Bu yüzden, koruma sorumluluğu kavramı tartışmaların seyrini “sorumluluğa” çevirerek, insani koruma amaçlı müdahalelere yeni bir soluk getirmiştir. Buna göre, her devlet halkını kitlesel zulüm suçlarından korumada asli sorumluluğu sahiptir. Eğer bir devlet bu sorumluluğunu yerine getirmede apaçık bir şekilde başarısız olursa, bu sorumluluk uluslararası topluma düşer. 2005 Dünya Zirvesinde devlet ve hükümet başkanları buna yönelik bir taahhütte bulunmuştur. Bu taahhütün bileşenlerinin yeni bir şey söylemediği ve mevcut uluslararası hukuka ayna tuttuğu sonucuna varılmıştır. Uluslararası toplumun koruma sorumluluğu siyasi ve ahlaki bir sorumluluktur. Koruma sorumluluğu ile ilgili şüpheler düşünüldüğünde onun hukuki bir sorumluluk hüviyetine bürünebilmesi için çok yol katetmesi gerekir.

Kitlesel zulüm suçları ile yüz yüze olan halkların sorunlarına hitap etmesi nedeniyle bir norm olma yolundaki R2P’nin “*gelişen*” statüsünü devam ettirmesi oldukça önemlidir. Çünkü üzerinde uzlaşmış yöntemler somut olaylara uygulandıkça ve her olaydan sonra geri bildirim sağlandıkça; kitlesel zulüm suçları ile karşı karşıya kalan uluslararası toplum için zaten hukuken mümkün olan bir yol haritası ortaya çıkacak ve R2P’nin kötüye kullanılmasının önüne geçilecektir.

SUMMARY

The dilemma that stems from the tension between the state sovereignty and the human rights which arose from the debate with respect to humanitarian intervention, occupy the agenda of international law for a long time. Nowadays, the concept presented as a proposal for a solution to this dilemma is the “responsibility to protect”. Responsibility to protect concept is an “emerging norm” in international law. One of the most recent international interventions which refers to the concept in question is the “Operation Unified Protector” which was conducted against Libya under the NATO command and control in 2011. Based on the situation in Libya, this study aims to put forward the understanding of the latest aspect on the international military intervention which is executed to protect peoples from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crime against humanity.

The first two chapter, respectively, illustrates the theoretical description of humanitarian intervention and the responsibility to protect and the transition between these two concepts. The last Chapter, firstly, express the events in Libya and the process leading to intervention. Subsequently, in light of the theoretical information that discussed previous chapters, Operation Unified Protector which was conducted against Libya has been reviewed.

In the study, it was concluded that the discussion of humanitarian intervention in terms of “right” corners it. For that reason, responsibility to protect concept, turning the course of the debate to responsibility, breathed new life into the interventions for human protection purposes. Accordingly, each state has primary responsibility to protect its population from mass atrocity crimes. If a state manifestly fails to fulfill its responsibility, that responsibility falls to the international community. In 2005 World Summit, state and government leaders has made such a commitment. It was concluded that component of this commitment does not says new thing and it mirrors the current international law. Responsibility of international community is a political and moral responsibility. Taking into consideration the doubts about the responsibility to protect, it should go a long way to be able to become a legal responsibility.

Due to adresssing to the matters of the people who face the mass atrocity crimes, progression “emerging” character of R2P to become a norm is very important. Because, through implementing the negotiated methods on concrete events and after all event providing feedback; already legally possible road map for the international community who face with the mass atrocity crimes will arise and abuse of the concept will be prevented.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VI
TABLolar LİSTESİ	VII
HARİTALAR LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
EKLER LİSTESİ	X
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	1
BÖLÜMLER	

BİRİNCİ BÖLÜM: İNSANİ MÜDAHALE

1.1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANİ MÜDAHALENİN TARİHSEL GELİŞİMİ	7
1.1.1. Uluslararası Örf ve Âdet Hukukunda İnsani Müdahale	7
1.1.1.1. Haklı Savaş Teorisi	7
1.1.1.2. Haklı Savaş ve İnsani Müdahalenin Yollarının Kesişimi	11
1.1.1.3. Teoriden Uygulamaya 19'uncu Yüzyıl " <i>İnsani</i> " Müdahaleleri	20
1.1.2. Modern Dönem Uluslararası Hukukunda İnsani Müdahale	27
1.1.2.1. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönem (1919-1939)	27
1.1.2.2. BM Şartı Sonrasındaki Soğuk Savaş Dönemi (1945-1989)	28
1.1.2.3. Soğuk Savaş Sonrasındaki Dönem (1989-)	31
1.2. İNSANİ MÜDAHALE TANIMINDAKİ BELİRSİZLİK	32
1.2.1. İnsani Müdahale ve İnsani Yardım/Eylem Ayrımı	33
1.2.2. İnsani Müdahale ve Diğer Askerî Eylemler Ayrımı	34
1.2.3. Tanımın Çerçevesini Çizmek	38
1.2.3.1. Kim Müdahale Eder?	38
1.2.3.2. Müdahale Fiilinin Muhtevası	41
1.2.3.3. Müdahaleye Zemin Hazırlayan Şartlar	44
1.2.3.4. Müdahili Tahdit Eden Hususlar	49
1.2.4. İnsani Müdahale Tanımımız	52
1.3. İNSANİ MÜDAHALE İLE ULUSLARARASI HUKUKUN TEMEL İLKELERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM	52
1.3.1. Devlet Egemenliği ve İçişlerine Müdahale Etmeme İlkeleri Açısından İnsani Müdahale	53

1.3.2. Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale	60
1.3.2.1. Kuvvet Kullanma Yasağına Farklı Yaklaşımlar	68
1.3.2.2. Barışı Tehdit Eden İnsani Kriz Ortamına Müşterek Güvenlik Kapsamında Müdahale	73
1.3.2.3. Tek Taraflı İnsani Müdahale ve Uluslararası Hukuk	82
1.3.2.3.1. BM Şartı Açısından Tek Taraflı İnsani Müdahale	82
1.3.2.3.2. Uluslararası Örf ve Âdet Hukuku Açısından Tek Taraflı İnsani Müdahale	87
İKİNCİ BÖLÜM: KORUMA SORUMLULUĞU	
2.1. KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMININ DOĞU	100
2.2. KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMININ İÇERİĞİ	103
2.2.1. ICISS Raporunda Koruma Sorumluluğu	103
2.2.2. Koruma Sorumluluğu ve Birleşmiş Milletler	108
2.2.2.1. “ <i>Daha Güvenli Dünya</i> ” Raporunda Koruma Sorumluluğu	108
2.2.2.2. BM Genel Sekreterinin “Daha Geniş Özgürlük” Raporunda Koruma Sorumluluğu	111
2.2.2.3. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde Koruma Sorumluluğu	113
2.2.2.4. BM Genel Kurulunda Devam Eden Değerlendirmeler	117
2.3. EGEMENLİK SORUMLULUK GEREKTİRİR	121
2.4. R2P: ESKİ KÖYE YENİ ADET MI? YOKSA ESKİ TAS ESKİ HAMAM MI?	122
2.5. ULUSLARARASI HUKUKTAKİ SORUMLULUK MÜESSESESİ AÇISINDAN KORUMA SORUMLULUĞU	128
2.5.1. Devlet Sorumluluğu Açısından R2P	128
2.5.2. Uluslararası Örgüt Sorumluluğu Açısından R2P	136
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KORUMA SORUMLULUĞUNUN İLK CİDDİ SINAVI : LİBYA	
3.1. LİBYA'DAKİ KRİZİN DOĞASI VE GELİŞİMİ	142
3.1.1. Arap Baharı ve Libya'ya Yayılması	142
3.1.2. İsyanın Altındaki Temel Nedenlerle İlgili Kısa Bir Değerlendirme	144
3.1.3. Libya'da Başlayan Gösteriler ve Sonrasındaki İç Savaş	147
3.2. LİBYA'DA YAŞANANLARA KARŞI ULUSLARARASI TEPKİLER	150
3.2.1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1970 ve 1973 No.lu Yaptırım Kararları	153
3.2.1.1. 1970 No.lu BMGK Kararı ve Müdahaleye Giden Süreç	153
3.2.1.2. 1973 No.lu BMGK Kararı ve Uluslararası Müdahale	157
3.3. BİRLEŞİK KORUYUCU HAREKÂTI “ <i>OPERATION UNIFIED</i>	

<i>PROTECTOR</i> "	159
3.3.1.Başlangıç Harekâtı	159
3.3.2.NATO Komutası ve Birleşik Koruyucu Harekât	162
3.4. LİBYA MÜDAHALESİNİN KORUMA SORUMLULUĞU TARTIŞMASINA ETKİSİ	165
SONUÇ	174
KAYNAKÇA	182
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

AB	: AVRUPA BİRLİĞİ
ABD	: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
A.G.E.	: ADI GEÇEN ESER
A.G.M.	: ADI GEÇEN MAKALE
BKNZ.	: BAKINIZ
BM	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
BMGK	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ
BMGnK	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU
BMİHK	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KONSEYİ/KOMİSYONU
BRICS	: BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, ÇİN, GÜNEY AFRİKA ÜLKELERİ
ECOWAS	: ECONOMIC COMMUNITY OF WEST AFRICAN STATES
ICISS	: MÜDAHALE VE DEVLET EGEMENLİĞİ ULUSLARARASI KOMİSYONU (INTERNATIONAL COMMISSION ON INTERVENTION AND STATE SOVEREIGNTY)
ICJ	: INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE
MD.	: MADDE
P.	: PAGE
PARA.	: PARAGRAF
P5	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ DAİMİ ÜYELERİ
R2P	: KORUMA SORUMLULUĞU (RESPONSIBILITY TO PROTECT)
S.	: SAYFA
UAD	: ULUSLARARASI ADALET DİVANI
UDAD	: ULUSLARARASI DAİMİ ADALET DİVANI
UCDP	: UPPSALA CONFLICT DATA PROGRAM
UCM	: ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ
UGK	: ULUSAL GEÇİŞ KONSEYİ
UHK/ILC	: ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONU / INTERNATIONAL LAW COMISSION

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1: Haklı Savaş Teorisinin Karşılması Gereken Kıstaslar ve Tanımları

Tablo-2: 1990-2000 Arası İnsani Kriz İçerikli Müdahaleler

Tablo-3: Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnalarına ve İnsani Müdahaleye İki Farklı Yaklaşımın İddiaları

Tablo-4: BMGK'nin İnsani Kriz Ortamını Md. 39 Kapsamında Barışı Tehdit Eden Durum Olarak Algıladığı Karar Örnekleri

Tablo-5: BM Şartındaki “Barış” ve “İnsan Hakları” Terim Sayısıyla İlgili Karşılaştırma

Tablo-6: R2P'yi Uygulama Raporundaki Tepki Mekanizması ve Yetkili Organlar

Tablo-7: R2P'nin Uygulanması ile İlgili Ülkelerin Kaygıları

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Libya Haritası

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Koruma Sorumluluğunun Üç Sütunu

Şekil-2: Ortak, Asli ve Tali Yükümlülüklerle İlgili Önergeler

Şekil-3: Birleşik Koruyucu Harekât Komuta Kontrol Yapısı

EKLER LİSTESİ

EK-A: İnsani Müdahale Tanımları

EK-B: ICISS Raporundan 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesine R2P'deki Temel
Değişiklikler

EK-C: BMGK Kararlarındaki R2P Atıfları

ÖN SÖZ

İnsani müdahale, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerle ilgilenenlerin üzerinde çokça mürekkep akıttığı bir kavramdır. Bunun nedeni ise kavramın uluslararası hukukun en önemli ilkelerinden biri olan devlet egemenliği ile yaşadığı ikilemdir. Bu ikileme bir çözüm önerisi olarak sunulan ise koruma sorumluluğu kavramıdır. Bu çalışmada, söz konusu ikilem ve bu ikileme çözüm arayışlarının günümüz uluslararası hukukundaki karşılığının tespiti ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde tezin kaleme alındığı zamana en yakın örneklerden biri olan NATO tarafından, Libya'ya düzenlenen Birleşik Koruyucu Harekâtın koruma sorumluluğu kavramına katkısı incelenmiştir. Koruma Sorumluluğu kavramının söz konusu ikileme yeterli bir çözüm önerisi getirememesi nedeniyle konu ile ilgili daha çok mürekkep akıtılmaya devam edecek gibi görünmektedir.

İlerleyen yaşına rağmen enerjisinden hiçbir şey kaybetmeyen, bana bu enerjisiyle ilham kaynağı olan ve tezin bütün aşamalarında desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ'e öncelikle minnet borçlu olduğumu söylemeliyim. Tezin yazım aşamasında ihtiyaç duyduğum temel hukuk bilgisine katkı sağlayan ve herbirinden çok şey öğrendiğim değerli hocalarım Prof.Dr. Sibel ÖZEL'e; (E) Tuğg. Atalay KOCATEPE'ye, Yrd.Doç.Dr. Asiye Selcen ATAÇ'a Yrd.Doç.Dr. Derya AYDIN OKUR'a; Yrd.Doç.Dr. Ulun AKTURAN'a, (E) Hakim Abdulkadir KAYA'ya, (E) Dz.Alb. Abdullah KÖKTÜRK'e; SAREN'deki öğrenimim süresince sağladığı destek için ana bilim dalı başkanı Doç.Dr.Hv.İkm.Alb. Kutay KARACA ile SAREN personeline ve herbiri birbirinden değerli yüksek lisanstaki ders arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Tezle ilgili eleştirilerinden ve katkılarından çokça faydalandığım tez jürimin değerli hocaları Yrd.Doç Dr. Semin Töner ŞEN ve Yrd.Doç.Dr. Asiye Selcen ATAÇ'a tekrar teşekkürlerimi ileterek çalışmadaki bütün hata ve eksikliklerin şahsıma ait olduğunu bildiririm.

Teşekkürlerin en büyüğünü, tez süresince yaşadığım sancıları benimle birlikte paylaşan ve tezi bitirmem için beni sürekli motive eden ve hayata dair ne varsa onunla birlikte yaşamak istediğim sevgili eşim Emine'ye ve tezi yazarken vaktinden çokça çaldığım biricik kızım Ayşe Naz'a gönderiyorum.

GİRİŞ

İnsani müdahale, sınırların korunmasından ziyade bireylerin korunmasına yönelik bir askerî müdahale olması nedeni ile ahlaki, siyasi ve hukuki boyutları bulunan bir kavramdır. Bu boyutları ile insani müdahale kavramı hem uluslararası ilişkilerin hem de uluslararası hukukun ilgi alanına girmektedir. Aynı zamanda her iki disiplinde de en tartışmalı konulardan birisini teşkil etmektedir. Bunun en önemli nedeni ise önündeki “*insan*” sıfatına rağmen askerî kuvvet kullanmayı gerektirmesidir. Bu durum, her iki disiplinin en önemli ilkelerinden biri olan devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme ile kuvvet kullanma yasağı ilkeleri ile insani müdahale arasında bir gerilime neden olmaktadır.

Söz konusu gerilimin nedeni büyük ölçüde, soğuk savaşın iki kutuplu bölünmüş uluslararası sisteminin sona ermesinden itibaren uluslararası sistemin hukuki, siyasi ve ahlaki normlarındaki değişimden kaynaklanmaktadır¹. Bu değişimde; insanlık tarihinde kara bir leke olarak yerini alan sömürgecilik ve soğuk savaş sonrasına tekabül eden 20'nci yüzyılın son çeyreğinde dünyanın birçok yerinde yaşanan insani krizler ve bu krizlerin sebep olduğu en temel insan haklarının ağır ihlalinin etkisi büyüktür. Bu krizlerin de etkisiyle insan hakları ve devletlerin insan haklarına saygı göstermelerinin sağlanması uluslararası hukukun gözde bir parçası haline gelmiştir.

Bunun bir sonucu olarak uluslararası hukukun en hızlı evrim geçiren dallarından biri olan uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insani hukuk dalındaki katedilen her menzile, uluslararası hukukun en temel ilkeleri devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme ilkelerinde bir cephe kaybına neden olmuştur. Bunun sebeplerinden biri ise insan hakları ile ilgili bu ivmeye rağmen dünyanın birçok yerinde ülkelerin bu hıza ayak uyduramaması ya da uydurmak istememesidir. Bu tarz egemen devletlerin içerisinde işlenen soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları gibi insan haklarının sistematik ve yaygın ihlalinin teşkil eden durumlarda bu ilkelere dayanılarak harici müdahaleden bağımsız olduğu ileri sürülmüştür. Yani devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme ilkeleri bu devletler tarafından bir zırh olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Uluslararası sistemdeki bu değişimin de etkisiyle daha önceleri iç işleri olarak görülme eğiliminde olan sivillere karşı yapılan ağır insan hakları ihlalleri, insanları koruma amaçlı askerî müdahaleye kadar varan uluslararası tepkilere neden olmaya başlamıştır. Bu tepkiler ise Vestfalya Antlaşmasından beri uluslararası hukuk ve düzenin en önemli

¹James Pattison, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 1.

yapı taşlarından olan devletlerin egemenliğinin dış müdahaleden bağımsız olması anlamına gelen söz konusu ilkeler arasında bir ikilime neden olmuştur. Bunun altında yatan ise ulusal egemenliğin bir yandan uluslararası güvenliğin en temel unsuru olması, fakat diğer yandan bu temel unsurun insanoğlunun yaşamını ve haklarını çiğnemek için bir kalkan olarak kullanılabilmektedir².

Bu ikileme özellikle soğuk savaş sonrası dönemde sık sık tanık olunmuştur. 1990'larda yaşanan soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suç gibi ağır insan hakları ihlallerini içeren insani krizlere, uluslararası toplum özellikle Birleşmiş Milletler farklı şekillerde müdahil olmuş veya olmamıştır³. Dünya bunu en son Libya iç savaşında tecrübe etmiştir. Tunus ve Mısır'dan sonra Libya'ya ulaşan "Arap Baharı" hareketi adı verilen ve barışçıl isteklerle düzenlenen gösterilere Libya lideri Muammer Kaddafi'nin sert bir şekilde tepki vermesi sonucu olaylar kısa sürede iç savaş halini almıştır.

Bu iç savaş sırasında Kaddafi'nin sivillere karşı düzenlediği saldırılar uluslararası kişilerce, ilk etapta kınama daha sonra ise silah ambargosu, seyahat yasağı ve kaynakların dondurulması gibi yaptırımlar uygulanmasına sebep olmuştur. Bu yaptırımların Kaddafi rejimince dikkate alınmaması sonucu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) aldığı 1973 no.lu kararla Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve sivillerin korunmasına yönelik uluslararası askerî müdahalenin yolunu açmıştır.

19 Mart 2011 günü Paris'te yapılan toplantı sonrasında, ABD, Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde başlatılan koalisyon harekâtı ile başlayan ve daha sonra 31 Mart 2011'de NATO komutasına devredilen ve "Birleşik Koruyucu Harekât (Operation Unified Protector)" adını alan⁴ Libya'ya yönelik uluslararası askerî müdahale yeniden insan haklarının korunması ve devletlerin egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme yasağı tartışmalarını ve ikilemini gündeme getirmiştir. Libya'ya müdahale kararında, bu ikilemin her iki tarafını ortak bir zeminde buluşturmak maksadıyla bağımsız bir uluslararası komisyon tarafından ortaya atılan ve beş yıl gibi kısa bir sürede BM'nin ana organları tarafından benimsenen "Koruma

²Sebastian Heselhaus, "International Law and the Use of Force", A. Schwabach , & A. J. Cockfield (ed.), **International Law and Institution**, Eolss Publishers, 2009, 60-86, p. 64.

³BM'nin müdahil olduğu insani içerikli krizlerin büyük çoğunluğu ileride Tablo-2'de aktarılmıştır. BM, Ruanda'da yaşanan soykırıma ise seyirci kalmıştır. Kosova'da ise BM'nin yetki vermediği bir müdahale gerçekleşmiştir. Soğuk savaş sonrasında icra edilen bütün insani içerikli müdahaleler için bkz.: James Pattison, **Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?**, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 2-3.

⁴NATO Press Release 040. NATO Takes Command in Libya Air Operations, 31 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71867.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 30.01.2011).

*Sorumluluğu (Responsibility to Protect (R2P))*⁵ kavramına atıf yapılmaktadır. R2P ve insani müdahale kavramları çerçevesinde Libya'ya düzenlenen müdahaleyi diğerlerinden farklı kılan husus ise BMGK'nin ilk kez, faal olan yasal bir devlet iktidarının rızası olmaksızın, ona karşı sivilleri koruma amaçlı olarak kuvvet kullanmasını yetkilendirmesidir.

Tezin ana problem alanını, yukarıda bahsedilen ikilem ve bu ikileme çözüm bulma arayışlarının geldiği noktanın uluslararası hukuktaki yerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu çalışma ile bu ikilem temelinde ahlaki ve siyasi yönleri de bulunan insani müdahale ve R2P kavramlarının mümkün olduğunca hukuksal boyutuna yönelik problemler incelenmiştir. Ancak ister istemez disiplinler arası etkileşim nedeniyle zaman zaman uluslararası ilişkilere de değinilmiştir. Bahsedilen problem alanının en güncel örneklerinden birini teşkil etmesi nedeniyle teorik bilgi Libya müdahalesi ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Libya'daki durumdan yola çıkarak insanları, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suç vb. ağır insan hakları ihlallerinden korumak maksadıyla yapılacak uluslararası müdahale anlayışının geldiği son durumun ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amacın tahakkuku için aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranacak ve hipotezler sınanacaktır:

Araştırma Sorusu 1: Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerde vurgu, devletler arasında kuvvet kullanmayı önlemek ve aralarındaki istikrarlı ilişkileri sürdürmekte mi yoksa “insanîyet”te (temel insan haklarını korumada) mi olmalıdır? Hangisi önceliği hak etmektedir?

Araştırma Sorusu 2: Devletlerin, devletler grubunun veya devlet dışı aktörlerin; soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suç gibi ağır insan hakları ihlallerine son vermek maksadıyla diğer egemen bir devlete insani müdahalede bulunma hakkı ya da yükümlülüğü var mıdır? Varsa bu hak veya yükümlülük kim tarafından yetkilendirilmelidir?

Araştırma Sorusu 3: R2P kavramı, egemen bir devletin ülkesinde insanı koruma amaçlı uluslararası askerî müdahalelere hangi hallerde cevaz vermektedir? Libya'ya düzenlenen müdahale bu kapsamda değerlendirilebilir mi?

Araştırma Sorusu 4: Libya müdahalesi sonrası R2P kavramı, uluslararası hukuk yönünden, insanı koruma amaçlı askerî müdahaleler için yasal bir zemin sağlamış mıdır yoksa halen “*gelişen (emerging)*” bir norm mudur?

⁵International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect*, IDRC, Ottawa, 2001, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (Erişim tarihi: 03.12.2012).

Hipotez 1: Uluslararası Hukukta tek taraflı insani müdahale hakkı bulunmamaktadır.

Hipotez 2: R2P kavramı, uluslararası hukukta, insanları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suç gibi ağır insan hakları ihlallerinden korumak maksadıyla ortaya atılmış “*gelişen(emerging)*” bir normdur.

Hipotez 3: R2P kavramı, BM Şartında mevcut olan Kuvvet Kullanma Yasağının istisnalarına bir üçüncüsünü yaratmamaktadır.

Hipotez 4: Uluslararası toplumun Libya’da yaşananlara müdahil olmasının başlangıç safhası R2P’nin öngördüğü şekildedir.

Tez üç bölüm halinde ele alınmıştır. İlk iki bölüm sırasıyla insani müdahale ve koruma sorumluluğu ile ilgili teorik açıklamayı ve bu iki kavram arasındaki geçişi izah etmektedir. Son bölüm ise Libya’da yaşananlar ve müdahaleye giden süreç aktarıldıktan sonra NATO’nun komuta kontrolünü üstlendiği Birleşik Koruyucu Harekâtın önceki bölümde ele alınan teorik bilgiler ışığında yapılan değerlendirmesiyle ilgilidir. Birinci bölüm, birinci ve ikinci araştırma soruları ile birinci hipoteze; ikinci bölüm, ikinci ve üçüncü araştırma sorusu ile ikinci ve üçüncü hipoteze; üçüncü bölüm ise üçüncü ve dördüncü araştırma soruları ile dördüncü hipoteze karşılık gelmektedir.

Tezde yöntem olarak, uluslararası ilişkiler kuramının ve onun yansıması olan uluslararası hukukun gündemine artan bir şekilde yerleşen bir bilim felsefesi olan Eleştirel gerçekçilik kullanılacaktır. Eleştirel gerçekçilik, bilim felsefesinde İngiliz felsefecisi Roy Bhaskar’ın (1978,1979) yazıları ile başlayan bir harekettir. Daha sonra Bhaskar ve takipçileri (aralarında en önemlileri olan Archer, Sayer, Layder ve Collier), tarafından sosyal teoride kullanılması için geliştirilmiştir⁶.

Eleştirel gerçekçiliğin temel prensibi, dünyayı tanımlamak için nedensel dili kullanmasıdır⁷. Peki, eleştirel gerçekçilere göre dünya neye benzemektedir? Bunun cevabı dünya ve bilimsel yasaları oluşturan şeyler, bizim değişen gerçekçilik anlayışlarımızla birlikte sürekli değişmektedir. Bu demek oluyor ki, dünya sürekli bir değişim içinde olduğu için, bildiklerimiz bakımından sıfırdan başlıyor olabiliriz. Judd, bunu şu örneklerle açıklamaktadır⁸:

“[...] uçakların havada kalmasına izin veren doğa kanunları herhangi bir zamanda değişerek onların yere çakılmasını sağlayabilir; dün yemek için güvenilir olan bir şey, yarın zehirli olabilir. Eleştirel Gerçekçinin dünya hakkındaki cevabı

⁶Marianne Wikgren, “Critical Realism as a Philosophy and Social Theory in Information Science?”, *Journal of Documentation*, 2005, Vol. 61, No. 1, 11-22, p. 13.

⁷Geoff Easton, “Critical Realism in Case Study Research”, *Industrial Marketing Management*, 2010, Vol. 39, 118–128, p. 119.

⁸ Donald Judd, *Critical Realism and Composition Theory*, Routledge, London, 2003, p. 36.

yukarıda bahsedildiği gibi, Dünya; (1) bizim onu bildiğimizden bağımsız olarak var olmaktadır, (2) açık bir sistemdir, (3) farklılaşmış ve katmanlaşmıştır ve (4) zorunluluktan yasal olarak düzenlenmiştir.”

Eleştirel gerçekçiliğin en önemli yanı incelediği alanın odak noktasını epistemolojiden ontolojiye kaydırmasıdır. Gerçeklik, “*tabakalaşmış ve farklılaşmış*”tır; sürekli değişim halindedir. Bhaskar’a göre, gerçekliğin çok katmanlı ve farklılaşmış yapıda olduğu kabulü, ampirisist / rasyonalist / aktüelist olmayan bir ontoloji anlamına gelir: Yapılara ve olaylara yapılan vurgu ile gerçekliğin ampirik veya aktüel (fiilî) alanla tüketilemezliği; diğer taraftan, gerçekliğin kapalı bir sisteme indirgenemeyecek dinamizmi ve açıklığı ifade edilir. Önemli bir nokta, gerçekliğin farklı alanlarının “*gerçek-gerçek olmayan*” gibi bir karşıtlık içerisinde ilişkilendirilmemeleri; gerçekliğin farklı düzeyleri olarak düşünölmeleridir⁹.

Eleştirel gerçekçilik bilim felsefesi, gerçeğin farklı düzeylerden (biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel v.b. düzeyler) oluştuğunu kabul etmektedirler¹⁰. Aslında R2P’nin yaklaşımı da eleştirel gerçekçilikle örtüşen bir yaklaşımdır. Zira R2P ikilemin her iki ucundaki gerçeklik algısını dışlamamakta ve bu iki ucunda buluşabileceği gerçeği aramaktadır. Bu tez bu gerçeğin ne olduğunu ortaya koyma iddiasında değildir. Bu tezin ortaya koymaya çalıştığı, insani müdahale kavramının doğurduğu ve çok farklı yönleri bulunan ikilemin ve ikilemin her iki ucunun ortak zeminde buluşturulmasına yönelik çözüm arayışlarının uluslararası hukukta nereye konumlandırılması gerektiğini tespit etmektir. Bu kapsamda elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi ile elde edilmiştir.

Elde edilen veriler giriş ve sonuç bölümleri hariç üç bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde, bahsedilen ikilemin neden kaynaklandığını ortaya koymak için insani müdahale kavramı etrafıca ele alınmıştır. İlk önce insani müdahalenin Haklı Savaş teorisi paralelindeki tarihsel gelişimi aktarılmıştır. Daha sonra uluslararası örf ve âdet hukukunda herhangi bir insani müdahale hakkının olup olmadığının tespiti için 19’uncu yüzyıldan soğuk savaş sonuna kadar devlet uygulamalarına göz atılmıştır. İnsani müdahalenin hukuki olup olmadığının tespitine geçmeden önce çalışmaya hem bir başlangıç tesis etmek hem de kavramın özündeki problemleri ortaya çıkarmak için bir tanıma ulaşılma zorunluluğu hissedilmiştir. Bu maksatla ilk olarak insani müdahalenin ne olmadığı üzerinde durulmuştur. Daha sonra “*müdahale etmek*” fiilinin failinin kim olduğu, fiilin

⁹Roy Bhaskar, ***A Realist Theory of Science***, The Harvester Press, Essex, 1975, **aktaran** Duygu Türk, “Eleştirel Gerçekçilik Üzerine”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2012, Cilt 67, No. 3, 189 – 217, s. 195.

¹⁰Marianne Wikgren, “Critical Realism as a Philosophy and Social Theory in Information Science?”, **Journal of Documentation**, 2005, Vol. 61, No. 1, 11-22, p. 13.

muhtevasının ne olduğu, faili fiili işlemeye yönelten şartların neler olduğu ve faili tahdit eden hususların ne olduğu üzerinde durularak bir tanıma ulaşılmıştır. Bu, farklı akademisyenler ve çeşitli enstitü ve komisyonlar tarafından yapılan tanımların ve 1990'lı yıllardaki insani içerikli müdahalelerin tanımın bahsedilen parçalarına verdikleri yanıtların analizi ile mümkün olmuştur. Takip eden kısımda ise insani müdahalenin hukuki çerçevesinin çizilmesi için, onun ikilemin diğer ucundaki uluslararası hukukun temel ilkeleri ile ilgili olan etkileşimi ya da ayrışması ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise BMGK yetkilendirmesi olmaksızın NATO tarafından 1999 yılında icra edilen Kosova müdahalesi sonrasında iyice ayyuka çıkan bu ikilemin her iki ucu arasında bir köprü vazifesi görmesi için ICISS tarafından ortaya atılan R2P'nin arka planı ve içeriğine ayrılmıştır. Tartışmanın seyrini "*müdahale etme hakkı*"ndan "*koruma sorumluluğu*"na çeviren bu kavramla ilgili ICISS raporu detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Daha sonra, bu sefer, BM nezdinde hazırlanan iki farklı rapor ve son olarak 2005 Dünya Zirvesi Sonuç belgesinde kabul edilen R2P'nin uğradığı değişim bu ilk raporla karşılaştırılarak açıklanmıştır. Takip eden kısımda R2P'nin merkezine oturtulduğu "*Sorumluluk Olarak Egemenlik*" anlayışı anlatılmıştır. Daha sonra R2P'nin uluslararası hukuka yeni bir şey katıp katmadığı tartışılmıştır. Son olarak R2P uluslararası hukuktaki sorumluluk müessesesi açısından devlet sorumluluğu ve uluslararası örgüt sorumluluğu olmak üzere ayrı ayrı ele alınmıştır.

Son bölümde ise tez için örnek olay olarak seçilen ve R2P'nin ilk ciddi sınavı olarak göze çarpan Libya müdahalesi ele alınmıştır. Bu maksatla ilk önce Libya'daki krizin doğası ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Libya'da bu yaşananlara karşı ilk uluslararası tepkiler ortaya konmuştur. Daha sonra Libya'ya karşı BMGK'ce alınan iki yaptırım kararı incelenmiştir. İcra edilen harekâtla ilgili kısa bilgilendirmeden sonra Libya müdahalesinin koruma sorumluluğu yaklaşımına katkısı ortaya konmuştur.

BÖLÜMLER
BİRİNCİ BÖLÜM
İNSANİ MÜDAHALE

1.1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANİ MÜDAHALENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Haklı Savaş teorisi temelli insani müdahale kavramının uluslararası hukuktaki konumunun ne olduğunu anlayabilmek için öncelikli olarak düşünsel arka planı incelenmiştir. Bu inceleme Haklı Savaş teorisine katkı sağlayan hristiyan din adamları ve ilk dönem uluslararası hukukçuların görüşlerine dayanmaktadır. Haklı Savaş teorisi ile ilgili önce genel bir bilgi verilmiş müteakiben söz konusu teorinin haklı nedenlerinden bir olan insani müdahale ile ilgili görüşlere yoğunlaşmıştır. Daha sonra insani müdahalenin altın çağı olarak adlandırılan 19'uncu yüzyıldan başlayarak 20'nci yüzyıl sonuna kadar olan dönem devlet uygulamaları paralelinde aktarılmıştır.

1.1.1. Uluslararası Örf ve Âdet Hukukunda İnsani Müdahale

Meşru müdafaa ve toprakları genişletme haricindeki nedenlerle bir devletin diğerine karşı kuvvet kullanması, tıpkı savaşa sınırlama getirme çabaları gibi, hukuk ve felsefenin en eski gelişmelerinde görülebilir. Eski Yahudi, Yunan ve Latin geleneklerinde görülebildiği gibi¹¹, ilahi hukuk, doğal hukuk ya da insanoğlunun “*adil aklı*”ndan gelme, herkesçe geçerli ilkeler, toplumların kendilerini algılamaları ve bir diğerine kuvvet kullanmalarının haklılığı için temel teşkil etmiştir¹². Savaşa başvurmayı meşru kılan bu ilkelerin temelleri antik çağlara kadar uzanmaktadır. Bunlardan en önemlisi batı toplumlarında Hristiyanlığın etkisiyle ortaya çıkmış “*Haklı Savaş (Just War)*” teorisidir. Bu teori haklı nedene dayalı savaşa başvurmayı ele alması nedeniyle insani müdahale kavramının filizlendiği bir teoridir.

1.1.1.1. Haklı Savaş Teorisi

Haklı Savaş teorisi değişkenlik gösteren muhtelif bir geçmişe sahiptir. Savaşların neyle gerekçelendirildikleri ve nasıl yürütüldüklerini içeren kuvvet kullanmanın meşruluğu ile ilgili iki temel konu ile ilgilenmektedir. Birinci konu “*jus ad*

¹¹Savaşa başvurma ya da kuvvet kullanmanın bu toplumlardaki gelişimi için bkz.: Fulya A. Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, 2004, Cilt 1, Sayı 3, 1-36, s. 4-7, Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order*, University of Philadelphia Press, Philadelphia, 1996, p. 35-40.

¹²A.g.e., p. 62.

bellum” ve ikinci konu ise “*jus in bello*”dur¹³. Jus ad bellum; savaşan tarafların, hangi koşullar altında, uyuşmazlığı çözme aracı olarak silaha başvurabileceğini içermektedir. Jus in bello ise Jus ad bellum gerçekleşikten sonra devreye girmekte ve çatışmaların sonlandırılmasına kadar yürürlükte kalmaktadır. Günümüzde silahlı çatışma hukuku ya da insancıl hukuk kapsamında değerlendirilen Jus in bello; bu süreçte, silahlı kuvvetlerin stratejik, operatif ve taktik seviyelerdeki kullanımına yönelik koşul ve kurallara ve bunlardan silahlı çatışma mağdurlarının korunmasına odaklanmaktadır¹⁴.

Her ne kadar yeri geldikçe Jus in bello’dan bahsedilecek olsa da bu tez açısından jus ad bellum, kısaca savaşa başvurma hakkı, önem arz etmektedir. Çünkü insani müdahale fikrinin felsefi kökenleri, haklı savaş geleneğinin bu yönündedir¹⁵. Haklı Savaş teorisine göre kuvvet kullanmanın haklı olabilmesi için Tablo-1’deki kıstasların hepsini birden karşılayabilmesi gerekmektedir¹⁶.

Bu teori, ilk olarak Hristiyan din bilimcileri ve felsefecileri tarafından düzenlenmiş, geliştirilmiş ve somutlaştırılmıştır. Bununla beraber Haklı Savaşla ilgili tanınmış kuralların bazı biçimlerini, Persliler, Mısırlılar, Hintliler ve Çinliler gibi bir dizi farklı toplumlarda ya da diğer dinlerde¹⁷ bulmak mümkündür. Bu yüzden, bu teorisinin Hristiyan bilim adamlarının veya batı medeniyetinin bir ürünü olmadığı yalnızca onlar tarafından somutlaştırıldığını söylemek daha doğru olacaktır¹⁸.

Yüzyıllar boyunca, Batı Avrupa’nın savaşın yasallığına yönelik tutumuna Katolik Kilisesinin öğretileri egemen olmuştur¹⁹. Hristiyanlığın haklı savaş teorisine katkısını 5’inci yüzyılda yaşamış Saint Augustine’den başlatmak genel kabul gören bir görüştür²⁰. Söz konusu teori 12’nci yüzyılda tekrar canlandırılmış ve 13’ncü

¹³Mohammad Taghi Karoubi, *Just or Unjust War?: International Law and Unilateral Use of Armed Force by States at the Turn of the 20th Century*, Ashgate Publishing, Burlington, VT, 2004, p. 52; Bu iki konuya ilaveten son zamanlarda bir başka inceleme alanı olarak ortaya çıkan ve savaşın sona ermesi ile savaş sona erdikten sonra yapılması gerekenleri kapsayan jus post bellum konusu bulunmaktadır. Elif Uzun. “Haklı Savaş Düşüncesinin Batılı Kökleri: İlk Çağlardan Yirminci Yüzyıla Jus Ad Bellum Kavramı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2010, Cilt 6, Sayı 21, 19-33, s. 19.

¹⁴Howard M. Hensel, *The Legitimate Use of Military Force: The Just War Tradition and the Customary Law of Armed Conflict*, Ashgate Publishing, Surrey, England, 2008 p. 5.

¹⁵Eric A. Heinze, *Waging Humanitarian War*, Suny Press, New York, 2009, p. 2.

¹⁶Tablo-1 şu çalışmaların analizi sonucunda ortaya çıkarılmıştır: Howard M. Hensel, a.g.e., p. 5-6; Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 24; Mona Fixdal and Dan Smith, "Humanitarian Intervention and Just War", *Mershon International Studies Review*, 1998, Vol. 42, No. 2, 283-312, p. 286.

¹⁷Haklı Savaş Teorisini dünya dinlerindeki yeri ile ilgili bir çalışma için bkz.: Brian D. Lepard, *Rethinking Humanitarian Intervention: A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in International Law and World Religions*, Pennsylvania State University Press University Park, 2002, p. 82-89.

¹⁸Mohammad Taghi Karoubi, a.g.e., p. 53.

¹⁹Peter Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, Routledge, London and New York, 1997, p. 306.

²⁰Peter Malanczuk, a.g.e., s. 306, Ayrıca bkz.: Eric A. Heinze, a.g.e., p. 2, Fulya A. Ereker, a.g.m., s. 7, Aidan HEHIR, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 26.

yüzyılda Saint Thomas Aquinas tarafından sistematikleştirilmiştir.²¹

Tablo-1 Haklı Savaş Teorisinin Karşılması Gereken Kıstaslar ve Tanımları

Kıstaslar	Tanım
Meşru Otorite	Sadece uluslararası hukukça tanınmış meşru kamu otoriteleri kuvvet kullanmayı yetkilendirebilir.
Haklı Neden	Meşru otoritenin savaşa başvurma kararını destekleyen haklı bir nedene sahip olması gerekmektedir. Bu neden affolunamaz bir haksızlığı düzelterek veya önleyecek nesnel mahiyette olmalıdır.
Orantılılık	Hitap edilen haksızlığın verdiği tahribat savaşın vereceği tahribattan daha büyükse haklı bir savaş başlatılabilir. Savaşın sağlayacağı yarar vereceği zarardan fazla olmalıdır.
Haklı Maksat	Savaşa başvurmaya karar verenler, haklı bir maksada ulaşmayı hedeflemelidirler.
Son Çare	Haklı bir maksada ulaşabilmenin bir yöntemi olarak kuvvet kullanma, diğer şiddet içermeyen barışçıl yöntemler tüketildikten sonra, son çare olarak kullanılmalıdır.
Başarı İhtimali	Haklı maksadı elde edebilmek için askerî zafer ihtimali varsa savaşa başvurulmalıdır.
Göreceli Adalet²²	Meşru Otorite, sanki mutlak adaletin tek sahibiymiş gibi hareket etmemelidir.
Savaş İlanı	Savaşa başvurmadan önce bunun resmen ilan edilmesi gerekmektedir.

Saint Augustine (354-430)'in yaşadığı çağ, Batı Roma'nın fetret dönemidir. Bir vakitlerin ihtişamlı Roma'sı ikiye ayrıldıktan kısa bir müddet sonra, Doğu Roma sür'atle Grekleşerek Roma'dan Bizans'a dönüşmeye başlarken Batı Roma da aynı sür'atle büyük bir çöküşün içerisine yuvarlanmaktadır. Merkezî idâre çok zayıflamakta, Roma, kuzeyinden gelen ve Romalılar tarafından "*barbar*" olarak anılan kavimlerin tecavüz ve taarruzlarının darbeleri altında sarsılmaktadır. Roma'nın bu ahvali, iki farklı yoruma yol açmıştır: Hala eski Roma dininin devam ettiricilerine göre, Roma'nın bu feci akıbeti, Hristiyanlığın yüzündendir; eski tanrılar, kendilerini terkeden Romalıları terketmekte, onları zillete düşür etmektedirler. Hristiyanlara göre ise putperestlik zamanında Hristiyanlara çok zulmetmiş olan Roma, şimdi ilâhî bir cezaya çarptırılmaktadır. Ancak işin doğrusu, uzun asırlar boyunca dehşet verici zulümlere maruz kalan Hristiyan Romalıların, kendilerine inançları yüzünden eziyet ve işkence eden Roma devleti ile olan gönül bağlarını

²¹Mona Fixdal and Dan Smith, a.g.m., p. 286.

²²Diğer kıstaslar dipnot 16'da belirtilen çalışmalarda benzer nitelikte olmasına rağmen "*Göreceli Adalet*" konusu sadece Mona Fixdal ve Dan Smith tarafından ele alınmıştır.

koparmalarından; onlar için Romanın, sıcak bir yuva, uğruna can verilebilecek bir "vatan" olmaktan çıkmasıdır. Putperest Romalıların Hristiyanlığa ve Hristiyanlara yöneltmiş olduğu suçlamalarının bir kısmı da bundan ileri gelmektedir²³.

Saint Augustine, böyle bir ortamda Hristiyanlığın bir savunması olarak, M.S. 413-426 yılları arasında yazdığı "Tanrı Devleti Üzerine (City of God)" isimli kitabında Haklı Savaş teorisinden bahsetmektedir. Saint Augustine, Haklı Savaşı, suçlu tarafın kendini affettirmeyi reddettiği zaman, maruz kalınan haksızlıkların intikamı açısından tanımlamaktadır. Savaş, günahları cezalandırmak ve barışçıl statükonun tesisi için söz konusu olmalı, ancak daha öteye geçmemelidir. Saldırı ise haksızdır ve şiddete başvurma sıkı bir şekilde kontrol edilmelidir²⁴.

Saint Augustine'nin yazılarındaki "Savaş ve Barış" ile ilgili bölümleri aktaran Dyson, İsa'nın öğüdü olan "birisi sana vurduğunda sen öbür yanağını dön" anlayışının sadece itaatkâr ve zayıf iradeli olunması gerektiği anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir. Bazen daha büyük bir kötülüğü engellemek için büyük savaş kötülüğüne başvurmak bir zorunluluktur. Meşru müdafaa, zayıf ya da mazlumların savunması ya da günahların cezalandırılması için girişilen askerî eylem üzücü, fakat haklıdır. Eski Ahitte bahsedilen savaşlar, dünyevi adaletin standartlarını ihlal eden insanların onurunu kırmak ve onları cezalandırmak için, Tanrı'nın komuta ettiği savaşlardır. Daha geniş anlamda, Haklı Savaşlar, ahlaki üstünlük konumundan yapılan savaşlardı²⁵.

Görüleceği gibi Saint Augustine'in Haklı Savaş anlayışının amacı, Tanrı ve benzer şekilde doğa tarafından onaylandığı gibi, toprak kazanmak ya da tam bir intikam almak değildir. Amacı suçluları cezalandırmak ve haksızlığa uğramış olanların tamiratını sağlamaktır. Böylelikle genel barış ve güvenlik sağlanacaktır²⁶.

Haklı Savaş Teorisinin artık Hristiyanlaşan Roma'nın müdafaaasının elzem olduğu bir dönemde ortaya çıkması, Walzer'in "teori gücün hizmetinde ortaya çıkar" savını doğrular niteliktedir²⁷. Hristiyanların, artık kendilerinin olan devletin savunmasından kaçınmaları mümkün olamazdı; şu hâlde savaşın kaçınılmaz olduğu konjonktürel bir vaziyet zuhur etmişti. Ne var ki, zaruretlerden kaynaklanan bu uygulama ihtiyacının teorik, teolojik-felsefî bir çerçeveye oturtulamaması halinde, dinlerini ciddiye alan insanların böyle bir savaşa ikna edilmeleri imkânsız olacaktı²⁸.

²³Durmuş Hocaoglu, "Savaş ve Barış Üzerine", *Köprü Dergisi*, 2003, Sayı 83, 105-129, s. 111-112

²⁴Malcolm N. SHAW, *International Law Sixth Edititon*, Cambridge University Press, New York, 2008, p. 1119.

²⁵Robert Dyson, *St Augustine of Hippo: The Christian Transformation of Political Philosophy. Continuum*, London, 2006, p. 127-128.

²⁶Robert Dyson, a.g.e., p. 129.

²⁷Michael Walzer, *Arguing About War*, Yale University Press, New Haven & London, 2004 p. 3.

²⁸Durmuş Hocaoglu, a.g.m., s. 112.

Bu çerçeveyi oluşturmak ise Saint Augustine'in eseri idi. Walzer, Saint Augustine'in başarısını, şu şekilde yorumlamaktadır²⁹:

“O, Hristiyan pasifistlerin³⁰ savaşa karşı olan radikal reddini, Hristiyan askerlerin aktif rahipliği ile yer değiştirmiştir. Şimdi dindar Hristiyanlar, imparatorluk barışı (tam anlamıyla - Pax Romana- Roma Barışı) uğruna, dünya şehri adına savaşabileceklerdi, ancak hakça, sadece barış uğruna ve her zaman Augustine'in, mahzun bir tavırla, ısrar ettiği gibi öfke ve şehvet olmaksızın savaşmak zorundaydılar”

Teorinin gelişimine katkısı büyük olan bir diğer Hristiyan din adamı Saint Thomas Aquinas (1225?-1274), Haklı Savaşın yürütülebilmesi için, yukarıda değindiğimiz kıstasların örneklerini içeren, üç kıstas belirterek bu yapıyı geliştirmiştir. Birincisi, savaşa başvurunun “meşru otoriteye” dayandırılması gerektiğidir. Yetkisi Tanrı'dan gelme prens, Tanrı'nın dünyevi bakanı olarak, meşru otorite koşulunu tatbik etmeye kadirdir. İkincisi, prens, suç işlemiş oldukları için hedef alınanların savaşılmayı hak ettikleri zaman var olacak “haklı nedene” sahip olmalıdır. Bu suç, yalnızca saldırgan bir davranıştan değil sapkınlık ya da haklı bir borcu ödememe gibi diğer eylemlerden de doğmalıdır. Son olarak prens, iyiyi geliştirmek, kötünden sakınma niyeti anlamına gelen “haklı maksat”a sahip olmalıdır.³¹

Aslında, bu döneme kadar olan Haklı Savaş teorisinin dönüşümü, hukuk bilimi ya da uluslararası hukuktan ziyade, manevi din biliminin bir parçasıydı. Yani “doğa” Tanrının belirtisi gibi tasavvur edilerek, doğal hukukun Hristiyan din bilimine entegre edilmesiydi. Haklı Savaşın o dönemdeki gelişimini, sadece uluslar arasındaki savaşlar değil, aynı zamanda imparatorluk içindeki prensler arasındaki kavgalar da etkilemiştir. Ancak bu düşünüşün, uluslararası hukukta kuvvet kullanılmasına yönelik gelişmelere ciddi bir etkisinin olduğu da yadsınamaz³².

1.1.1.2. Haklı Savaş ve İnsani Müdahalenin Yollarının Kesişimi

Din bilimi, Haklı Savaş teorisine en önemli şekil veren etkiye sahip olsa da tek etkiye sahip değildir³³. Hristiyanlık, bütün Avrupalı halklar tarafından “Hak” olarak kabul edilmişti. Bunun sonucu olarak din temelli kurallar, tüm kıtada geçerliliğini

²⁹Michael Walzer, a.g.e., p. 3.

³⁰Hristiyanlık, ilk başta, savaşın haklılığı açısından pasifist bir tutum sergiliyordu. Hristiyanlık imparatorluk dini oluncaya kadarki dönemde Hristiyanlar için orduya katılma bir sorun olarak ortaya çıkmıştı. Bu dönemdeki din adamları insan öldürmenin günah olduğundan bahisle orduya asker olarak katılmanın günah olduğunu söylemiştir. Elif Uzun, a.g.m., s. 22.

³¹Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order*, University of Philadelphia Press, Philadelphia, 1996, p. 40-41.

³²A.g.e., s. 41.

³³Mona Fixdal and Dan Smith, a.g.m., s. 286.

korumuştur. Protestan reformları ise Hristiyanlığın farklı versiyonlarını³⁴ üreterek bu çerçeveyi önemli ölçüde değiştirmiştir. Bunun sonucu olarak da Katolik din biliminin (siyasi ve hukuki din bilimi dahil) genel geçerliliği sona ermiştir³⁵. Bu, kardeş Hristiyanlara karşı haclı seferleri ilanına yol açmış, böylelikle ilahi onaylı savaşın öznel doğası vurgulanmıştır³⁶.

Kuvvet kullanma kurallarını inşa etmede dini ideolojiye güvenmekten kaynaklanan aşırılıklar, Avrupalılara, Haklı Savaş teorisini laik temelli doğal hukuk üzerine yeniden inşa ettirmiştir³⁷. 16'ncı yy. reformları, dünyeviliği (sekülerlik) dinden ve Protestanlığı Katoliklikten ayırarak, Haklı Savaş Teorisi ile ilgili kısmi bir dünyevileştirmeye yol açmış; ancak bu bölümler arasında çoğu kez bir uzlaş olmuştur³⁸. Haklı Savaş teorisinin evrensel nitelikte görülen doğal hukuka dayandırılmaya başlanması ile söz konusu teori; 16'ncı yüz yılda İspanyol Francisco de Vitoria (1483-1546) ve 17'nci yy.da Hollandalı Hugo Grotius (1583-1648) sayesinde filizlenmeye başlayan devletler hukukunda kendine yer etmeye başlamıştır. Yine söz konusu yazarların yazıları, insani müdahale konusunu, günümüz uluslararası hukukunun habercisi olarak, devletler hukuku söylemine yerleştirmişlerdir³⁹.

Yukarıda değindiğimiz bu geçişin düşünsel arka planını hazırlayanlar arasındaki en önemli isimlerden birisi Vitoria'dır. Kendisi Haklı Savaş teorisinde bağlamında ortaçağ ile modern dönem arasında bir köprü olarak tanımlanmaktadır. Vitoria, Haklı Savaşın doğal hukukla bağlantısını kurup normatif temelini hazırlamış ve Haklı Savaşın uluslararası hukuka eklenme olasılığını yaratmıştır⁴⁰.

Vitoria, modern uluslararası hukukun asli sükeleri olan egemen ulus devletlerin bulunmadığı yahut da daha yeni yeni filizlenmeye başladığı bir dönemde yaşamıştır. Dini eğitim almış, ilahiyat konusunda uzmanlaşmıştır. Ancak dönemin siyasi gelişmeleri, özellikle de kendi ülkesi İspanya'nın yeni dünyanın fethinde önemli rol oynaması, imparatorun kendisine yönelttiği sorular, onu siyasi konularda, dolayısıyla da uluslararası hukuk alanında söz söylemeye itmiştir⁴¹.

³⁴1378 yılındaki büyük Batı Hizbi, Batı Hristiyan Kilisesini bölmüş ve haklı yetkiye sahip olduklarını iddia eden üç ayrı Papa'yla sonuçlanmıştır. Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 29.

³⁵Paulo Emilio Vauthier Borges de Macedo, "The Law of War in Francisco Suárez: The Civilizing Project of Spanish Scholasticism", translated by Ana Beatriz Miranda Fernandes and Morgan Paul Faske, *Revista de Faculdade de Direito da UERJ*, 2012, Vol. 2, No. 2, 1-25, s. 3.

³⁶Aidan Hehir, a.g.e., p. 29.

³⁷Sean D. Murphy, a.g.e., s. 41-42.

³⁸Mona Fixdal and Dan Smith, a.g.m., s. 286.

³⁹Eric A. Heinze, *Waging Humanitarian War*, Suny Press, New York, 2009, p. 2.

⁴⁰Fulya A. Ereker, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", s. 14.

⁴¹Ertuğrul Uzun ve Elif Uzun, "Uluslararası Hukukun Temelleri Francisco de Vittorio", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2009, Cilt 5, Sayı: 18, 39-60, s. 58.

Öğrenimini Paris'te tamamlayan ve daha sonra İspanya'nın Salamanca Üniversitesi'nde ilahiyat kürsüsünde öğretim üyeliği yapan⁴² Vitoria'nın düşünceleri, söz konusu üniversitenin tüm öğretim üyelerinin kendi ilgi alanları ya da dönemin kamu işleri ile ilgili sorunlara yönelik olarak vermek zorunda oldukları, "relection" olarak adlandırılan, yıllık ve sıra dışı derslere dayanmaktadır⁴³. Vitoria'nın on üç konuşması öğrencileri tarafından not edilmiş, bu notlar da bizzat Vitoria tarafından gözden geçirilmiştir. Bu on üç konuşmadan özellikle ikisi, "De indis recenter inventis" (Yeni Keşfedilen Yerliler Üzerine) ve "De iure belli Hispanorum in barbaros" (İspanyol Savaşçıların Barbarlarla Yaptığı Savaşın Hukuku Üzerine), uluslararası hukukla ve savaş hukukuyla ilgilidir⁴⁴.

Her iki çalışma da İspanyolların, Hristiyanlığı kabul etmek istemeyen, yeni keşfedilen Amerika'nın yerlileriyle yaptığı savaşla ilgilidir. *De indis* olarak bilinen birinci çalışmada, devletler hukuku aracılığıyla, doğal hukuka dayalı kişisel hakların, Amerikan yerlilerini bile kapsayabileceğini ileri sürmüştür. Vitoria'nın anladığı şekliyle bu haklar, Haklı Savaş koşulları (bu koşullarda bile bazı kısıtlamalara bağlı ve aşırıya kaçmadan) hariç, ne İspanya Krallığı ne de Papa tarafından, baskı altına alınamayacak yerlilerin insan olmaktan dolayı faydalandıkları haklardır. *De iure belli* olarak bilinen diğer çalışma ise, hangi koşullar altında savaşın haklı olabileceğini öncekinin bıraktığı yerden düzenlemiş ve tanımlamıştır⁴⁵.

Vitoria, İspanya'nın Amerika yerlileri ile savaş ile ilgili yedi kesin biri muhtemel olmak üzere sekiz haklı neden sayar⁴⁶. Vitoria'nın söz konusu savaşla ilgili değerlendirmesindeki nedenlerden biri günümüzdeki insani müdahale ile ilgili tartışmalarla doğrudan ilgilidir. "*Masumları tiranlara karşı korumak*" başlıklı haklı nedene göre, yerlilerin masum insanları kurban etmeleri ya da yamyamlık uygulamaları, İspanyolların bu kişilere savaş ilan etmeleri için haklı bir neden oluşturur⁴⁷. Vitoria, İspanyol sömürgeciliği ile ilgili şüphelerine ve bazı yönleri ile karşı çıkmasına rağmen, dış müdahale için bazı ahlaki sebeplere inanmaktaydı⁴⁸.

Uluslararası hukukun kurucusu⁴⁹ olarak kabul edilen Hugo Grotius da üç cilt

⁴²Francisco de Vitoria'nın biyografisi için bkz.: A.g.m, s. 40-42 ve Ramón Hernández, , "The Internationalization of Francisco de Vitoria and Domingo de Soto", *Fordham International Law Journal*, 1991-1992, Vol. 15, 1031-1059, s. 1033-1041.

⁴³Ramón Hernández, a.g.m, s. 1038-1039.

⁴⁴Ertuğrul Uzun ve Elif Uzun, a.g.m., s. 41.

⁴⁵Victor M. Salas, "Francisco de Vitoria on the *Ius Gentium* and the American Indians", *Ave Maria Law Review*, 2012, Vol. 10, No. 2, 331-341, p. 332.

⁴⁶Francisco de Vitoria, *Political Writings*, Ed. Anthony Pagden and Jeremy Lawrance, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, p. 28-29.

⁴⁷Francisco de Vitoria, a.g.e., p. 287-288, Ertuğrul Uzun ve Elif Uzun, a.g.m., s. 55.

⁴⁸Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, p. 30.

⁴⁹Literatürde Hugo Grotius'la ilgili, Uluslararası hukukun "kurucusu", "babası", "atası" gibi ünvanlara sıklıkla rastlanmaktadır. Meron ise İtalyan Albertico Gentili (1552-1608)'nin ve eserlerinin Hugo Grotius'tan önce kaleme alınmasına rağmen gereken itibarı görmediğini iddia etmektedir. Grotius'un

olarak Latinceden çevrilmiş ünlü eseri *De Jure Belli ac Pacis*⁵⁰ (*Savaş ve Barış Hukuku*)’nda Haklı Savaşı detaylıca anlatmıştır. Savaşı, uyuşmazlıkların kuvvete başvurulmasıyla çözülmesi durumu olarak tanımlamıştır⁵¹. Grotius, “haklı” terimini savaşın tanımına dahil etmemiştir. Buna neden olarak da “*bu incelemenin hedefinin savaşın haklı olup olmayacağını ve hangi savaşların bu şekilde adlandırabileceğini sınamak*” olduğunu söylemektedir⁵². Haklı savaşın Jus ad bellum kısmını 1’inci ve 2’nci ciltte, Jus in bello kısmını ise 3’üncü ciltte aktarmıştır.

Grotius’un yaşadığı 17’nci yüzyıl, uluslararası toplumun, özellikle Avrupa’nın, kendisini egemen devletler topluluğu şeklinde örgütlediği bir dönemdir. Grotius, bu yüzden savaşın haklı nedenlerinin devletler hukuku olarak da adlandırılabilir doğal hukuktan kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir⁵³. Grotius, insani müdahale terimini kullanmasa da, “*Başkaları hesabına girilecek savaşın nedenleri*” başlıklı 25’inci bölüm VIII’nci paragrafta, günümüzde de geçerliliğini koruyan şu soruya yanıt aramaktadır:

“*Onun zulmünden onun uyruklarını kurtarmak maksadıyla diğer bir Prensle savaş için haklı bir nedene sahip miyiz?*”

Grotius, söz konusu soruya cevap olarak; uyruklarına zulüm uygulayanlardan örnekler vererek, eğer haksızlık (zulüm), yaşayan hiç bir iyi insanın kabul edemeyeceği bir şekilde açıksa, müdahale hakkının insan toplumuna geçmesini önleyecek bir şey olmadığını belirtmektedir. Buna örnek olarak da Konstantin’in Maxentis ve Licinius’a yaptığı savaşı ve sadece Hristiyanlara dinlerinden dolayı yaptıkları zulümleri bırakmaları için diğer Roma imparatorlarının Perslilere karşı, yaptıkları savaşları ya da tehditte bulunmalarını örnek olarak göstermektedir.⁵⁴

Grotius, uyrukların, en baskı altındaki zorunluluk durumunda bile Prenslere karşı silaha sarılmamaları gerektiğinin kabul edilmesine⁵⁵ rağmen, bundan diğerlerinin onlar için bunu yapamayacağı şeklinde, bir sonuç çıkarmamızı

eserinde geçen pasajlarla Gentili’nin eserinde geçen benzerliklere dikkat çeken Moren, özellikle insanlığın ortak hak ve çıkarları ile insani müdahale kavramları yönünden kendisine çok şey borçlu olduğumuzu belirtmektedir. Hugo Grotius ve Gentili’nin eserlerindeki insani müdahale ve benzerlikler ve ayrıntılar için bkz.: Theodor Meron, “Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez”, *The American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85, No. 1, 110-116. Grotius’un döneminin ulusların egemenlik kavramının daha da oturaklaştığı bir döneme tekabül etmesi ve tarihsel arka planı gereğinden fazla uzatmamak için Hugo Grotius’un görüşleri daha detaylı açıklanmıştır.

⁵⁰Bu çalışmada üç kitap şeklinde yayınlanan İngilizce çevirilerinden birisi esas alınmıştır: Hugo Grotius, *The Rights of War and Peace in Three Volumes(Natural Law and Enlightments Classics)*, edited by Richard Tuck, Liberty Fund Edition, Indianapolis, 2005.

⁵¹A.g.e., Book 1, p. 134.

⁵²A.g.e., p. 136.

⁵³A.g.e., p. 189.

⁵⁴A.g.e., p. 1161.

⁵⁵Grotius, bu kabulün, “Tacin ayrıcalıklarını ve Güç”ü savunan avukatlara ait olduğunu söylüyor. Ayrıntılar için bkz. : A.g.e., Book 1, Ch.4, Para. II.

gerektirmemekte olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶ Son olarak da böyle bir savaşın, masum uyrukların korunması maksadıyla iştirak edilen bir hadise olduğunu belirtip Seneca⁵⁷’ya atıfta bulunmuştur:

“Eğer kendi halkını rahatsız ve taciz ediyorsa; O ve ben farklı milletlerden de olsak; ben o adamla savaş yapabilirim.”

Grotius’un, günümüzde de geçerliliğini sürdüren, insani müdahalenin kötüye kullanılma şüphesinin de farkında olduğu ancak ara sıra olan ya da olacak bir kötüye kullanmanın, müdahale hakkını engellemeyeceğini ısrarla belirtmiştir⁵⁸:

“Eski ve modern tarih gerçekten, tamahkarlık ve hırsın, belirli aralıklarla, böylesine mazeretlere tutunduğunu bildirmektedir; ancak kötü birinin yapmış olduğu şey, her zaman onu bir hak olmaktan alıkoyamaz. Diğerleri gibi Deniz haydutları da deniz de seyreder, hırsızlar da kılıç taşır.”

Dönemin bir diğer İspanyol yazarı olan Francisco Suarez (1548-1617) ise bu noktada farklı bir tutum izlemektedir. Bu hakkın, kötüye kullanılmasını ve kargaşanın yayılmasını önlemek maksadıyla önemli ölçüde kısıtlanması gerektiğini değerlendirmektedir⁵⁹. Suarez, dost bir ülkeye yardımın, savaşa başvuruyu haklılaştırdığını kabul etmiştir; ancak *“sadece dost ülkenin kendisinin, ya açıkça ya da ima ile buna rıza gösterdiği ve savaşa girmeyi mazur gösterdiği durumlarda”* mümkün olacağını belirtmiştir. Suarez’e göre; *“Eğer haksızlığa uğrayan taraf böyle bir arzu göstermiyorsa, hiç kimse müdahale edemez, çünkü kötülük eden kimse, ayırım gözetmeden herkesi değil, sadece haksız olan kişiyi kendi hükmü altına aldirmiştir”*⁶⁰.

Suarez, daha toleranslı bir rejimin suiistimali tetikleyebileceği ve ülkesel yetki kullanımının yerleşik örneklerine zarar verebileceğini düşünmektedir.: *“Egemen kralların, dünyanın herhangi bir tarafında yapılan haksızlıkların öcünü alma gücünün*

⁵⁶A.g.e., p. 1161-1162.

⁵⁷Grotius, *“Yaptığımız kötülükten dolayı maruz kaldığımız kötülük”* olarak tanımladığı “Cezalandırma” bölümünde, Kral ve benzeri güce sahip olanların, sadece kendilerine ya da uyruklarına karşı işlenen haksızlıklar için değil, keza, bilhassa kendilerini ilgilendirmeyen, doğal hukuk veya devletler hukukunu iğrenç bir şekilde ihlal edenler için de cezalandırma hakkının bulunduğunu bilmemiz gerektiğini belirtmektedir. Burada da Seneca’dan verdiği örnekle ortaya koyduğu bir hususu tekrar vurgulamıştır. Verilen örnek ise Klasik Eser Yazarları tarafından çokça övülen ve dünyayı, *Antaeus*, *Busiris*, *Diomedes* vb. tiranlardan kurtaran Herkül’dür. Herkül’ün hedefinin, bu tiranların ülkelerini, kendine katma hırsıyla değil, ezilenlerin haklarını korumak uğruna geçtiği belirtilmektedir. Herkül, bu haksız adamları ve küstah prensleri cezalandırarak diğer devletleri mutlu etmiştir. Seneca’nın buradan çıkardığı sonuç ise; *“Eğer biri benim ülkemi istila etmez; ancak sadece kendisine kötülüğü hedef ediniyorsa, benim ulusumdan uzakta bir yerde olmasına rağmen, Akıl fesatlığı kendisini insan toplumundan kesip çıkardığı için bana ve tüm dünyaya kendisini “Düşman” yaptırıyor.”* şeklindedir. Aktaran Hugo Grotius, a.g.e., p. 1021-1024.

⁵⁸A.g.e., p. 1162.

⁵⁹Tony Brems Knudsen, “The History of Humanitarian Intervention: The Rule of the Exception?”, *Paper for the 50th ISA Annual Convention*, New York, 15.02.2012, p. 5, <http://www.isanet.org/meetings/past-meetings.html#2009>, (Erişim tarihi:13.01.2013).

⁶⁰Theodor Meron, “Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez”, *The American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85, No. 1, 110-116, p. 113.

olduğuna yönelik bazı yazarlar tarafından yapılan iddia; tamamen hatalıdır ve yetki kullanımı ayrımı ile ilgili muntazamlıkta karışıklığa neden olmaktadır."⁶¹ Suarez, bu duruma bir istisna getirmektedir: Eğer bir devlet başkanı, uyruğundakilere zorla putperestliği tatbik etmelerini emrederse, diğer bir Hristiyan prensin müdahalesi için haklı neden imkânı tanımaktadır. Bu "*yetkinin sadece Hristiyanlara özgü değil, tek tanrıya inanan bütün kâfirler (Müslüman ve Yahudi)*"⁶² için ortak olduğunu" belirtmektedir⁶³.

Uluslararası hukukun ilk yazarları ile ilgili yapılan bu kısa değerlendirme bize, günümüzde insani müdahale olarak adlandırılan olgunun, Orta Çağın sonlarından itibaren özellikle Avrupa'da uluslararası hukuk ve siyasi düzen üzerine yazan çoğunluğu din bilim adamı olan yazarlar tarafından düzenlendiğini göstermektedir. Günümüzde insani müdahale karşıtlarının taşıdığı, olası müdahale hakkının kötüye kullanılması, endişesine bu hakkın uluslararası hukukta öne sürülmeye başlandığı ilk dönemlerden itibaren rastlandığı da aşikârdır.

Knudsen'e göre bu hak, bu yazarlar tarafından, iç işlerine müdahale etmeme ilkesine bir istisna olarak düşünülmüş ve uyrukları korumak için egemen güçler üzerinde sınırlama getirme amacı güdülmüştür. Haklı Savaş teorisinin haklı bir nedeni olan masumları tiranlara karşı korumak için müdahalenin yasal dayanağı ise doğal hukuka dayandırılmış ve bu insanlığın genel hissiyatının korunması olarak algılanmıştır⁶⁴.

Grotius'u takip eden dönemde din bilimi yerine, hukuki yaklaşım Haklı Savaş teorisinde hâkimiyetini sürdürmüştür. Vestfalya Antlaşması (1648) ve modern ulus devletin gelişiminden sonra, "*haklı*" savaşın doğası kesin bir devlet yanlılığı göstermiş ve ulusal çıkarlar artan bir şekilde, Haklı Savaş teorisinin adalet kavramında öne çıkmaya başlamıştır. Teorinin merkezi ise doğal hukuktan pozitif hukuka doğru temayül göstermiştir. İlahi hukuku hafife almamasına rağmen, Samuel von Pufendorf (1632-1694), devlet uygulaması ve savaşla ilgili düzeni pozitif hukuka doğru yönlendirmeye çalışmıştır. Pufendorf, hukukun her yerde ve herkesçe geçerli olduğuna ve Hristiyan toplumlara mahsus olmadığına inanmıştır. Pozitif uluslararası hukukun gelişmesine katkısı büyük olan Emmerich⁶⁵ de Vattel (1714-1767), egemen eşitliği ve masuniyeti kavramını tedvin etmeye çalışmıştır⁶⁶.

⁶¹A.g.e., p. 113.

⁶²Parantez içindekiler tarafımızdan eklenmiştir.

⁶³Paulo Emilio Vauthier Borges de Macedo, "The Law of War in Francisco Suárez: The Civilizing Project of Spanish Scholasticism", translated by Ana Beatriz Miranda Fernandes and Morgan Paul Faske, *Revistada Faculdade de Direito da UERJ*, 2012, Vol. 2, No. 2, 1-25, p. 20.

⁶⁴Tony Brems Knudsen, a.g.m., p. 6.

⁶⁵Yazarın ismi bazı kaynaklarda "Emer" bazı kaynaklarda ise bu şekilde geçmektedir.

⁶⁶Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, p. 31.

Vattel, her Haklı Savaşın dayanağının veya nedeninin ya çoktan yapılmış ya da yapma tehdidinde bulunulan haksızlık olduğunu belirtmektedir. Savaşın haklı olup olmadığını anlayabilmemiz için savaşı üstlenenin bir haksızlığa uğrayıp uğramadığını veya gerçekten böyle bir tehdit alıp almadığının yargılanması gerektiğini vurgulamaktadır. Vattel, bu ilkedен yola çıkarak her savaşın hedefinin “*haksızlığın intikamını almak ya da onu önlemek*” olduğunu belirtmektedir. Bu hedefleri de ilk ikisi taarruz harbi ile ilgili diğeri de savunma harbi ile ilgili olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır⁶⁷:

“....*takip eden üçünü, hukuka uygun savaş olarak gösterebiliriz - 1. Bize ait olanı ya da bizim olması gerekeni kurtarmak - 2. Kendi güvenliğimizi temin etmek için mütecavizi ya da suçluyu cezalandırmak – 3. Zalimane şiddeti püskürterek kendimizi savunmak ya da haksızlıktan kendimizi korumak.*”

Vattel, seleflerinden farklı olarak, başka egemen bir devletin zulüm altındaki diğeri bir ulusu kurtarmak için savaşa başvurmasını haklı sebep olarak görmediği gibi ona şiddetle karşı çıkmaktadır. Konuyu eserinde, ulusların diğeri devletlerle ilişkisinin nasıl olması gerektiğini anlattığı ikinci ciltte “*Ulusların Diğerilerine Yönelik Genel Yükümlülükleri ya da Milletler Arasındaki İnsanlık Görevleri*” isimli bölümde ele almaktadır⁶⁸:

“*Bir ulus, kendi gücü yettiği kadarıyla, diğerilerinin olgunluklarını geliştirmek zorunda olmalarına rağmen, bu iyi görevleri onlar üzerinde, kaba kuvvetle, zorlama hakkına sahip değildir. Böyle bir girişim onların doğal özgürlüklerinin bir ihlalini teşkil eder. Herhangi birini, bir iyiliği kabul etmeye zorlamak için, onun üzerinde yetki sahibi olmalıyız; ancak uluslar mutlak bir şekilde özgür ve bağımsızdırlar.*”

Vattel, bir ulusun diğeri bir ulusa yardımda bulunmasını onun genel görevleri arasında saymakla birlikte, bunun kuvvete başvurarak yapılmasına karşı çıkmaktadır. Bu noktada Grotius’un yukarıda bahsettiğimiz⁶⁹, doğal hukukun ağır ihlali durumunda, diğeri bir egemenin bunu cezalandırması ile ilgili bir savına karşı çıkmaktadır⁷⁰:

“*Bir egemenin, Soğdlar gibi ebeveynlerine insanlık dışı muamelede bulunanların, eski Galyalılar gibi insan eti yiyenlerin yaptıkları gibi doğal hukukun*

⁶⁷Emer de Vattel’in orijinal ismi “*Le droit des gens ou Principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*” olan eserinin İngilizce çevirilerinden birisi olan bu kaynak esas alınmıştır. Söz konusu eser 3 ciltten oluşmaktadır.: Emer de Vattel, ***The Law of Nations, Or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns, with Three Early Essays on the Origin and Nature of Natural Law and on Luxury (Natural Law Enlightenment Classics)***, Ed. Bela Kapossy and Richard Whatmore, Liberty Fund, Indianapolis, 2008, s. 483-484.

⁶⁸A.g.e., p. 265.

⁶⁹Bknz.: Bu çalışmada Dipnot 57.

⁷⁰A.g.e., p. 265.

büyük ihlali suçunu işleyen ulusları cezalandırmak için haklı bir şekilde silaha sarılmakla ilgili.....Grotius'un iddiasını duymak tuftadır.”

Peki Vattel, egemenliğı temsil eden tiranlar tarafından insanlık dışı muamelelere maruz kalanların bu durumlarına göz yumulması gerektiğini mi savunmaktadır? Vattel'in, böyle bir duruma yönelik geliştirdiğı formül yine önceki yüzyılın yazarlarına ters düşen niteliktedir. Diğerleri, maruz kaldıkları şiddet ne olursa olsun egemenliğı mutlak olan otoriteye karşı bir isyan girişimini yasal bulmamaktadır. Vattel'in kendisi de, egemenliğı temsil eden şahsiyetin kutsallığını ve masuniyetini sıkı bir şekilde savunmasına rağmen, bunun da bir sınırı olması gerektiğine inanmakta ve ulusun hangi koşullarda tiranlaşan bu şahsiyete direnebileceğini şöyle açıklamaktadır⁷¹ :

“Bütün kanunları ihlal eden, artık hiçbir ölçüye uymayan ve öfke ile kendinden geçen, masum birinin hayatını elinden alan prens, kendini onun statüsünden mahrum eder ve artık herhangi bir haksız ve gaddar bir düşmandan daha hafif değerlendirilecek ve halkının kendilerini ona karşı savunmasına izin verilecektir. Egemenliğı temsil eden kutsal ve dokunulmazdır: Ancak bir egemenin tüm duygularını kaybettikten sonra, kendisini bir hükümdarın görünüşünden ve dış davranışından bile mahrum eder, kendi derecesini düşürür: O, artık egemenin kutsal statüsünü ve o yüce rütbeye bağılı imtiyazları elinde tutamaz.”

Vattel, diğer egemen güçlerin, egemen ve uyrukları arasındaki anlaşmazlığa müdahil olmasını ise aşağıdaki durumda mümkün görmekte ancak bunun kötüye kullanılmasının devletler hukukunu ihlal edeceğini belirtmektedir⁷²:

“Eğer Prens, temel kanunları çiğneyerek, ona direnmesi için uyruklarına yasal hak verirse (eğer katlanılmaz hale gelen tiranlık, ulusu kendi savunması için ayaklanmak zorunda bırakıyorsa) her yabancı güç, onların desteğini dileyen, ezilen toplumların imdadına yetişme hakkına sahiptir... Ancak bu kuralı kötüye kullanmamalıyız ve onu, devletlerin iç huzuruna karşı iğrenç entrikaları yetkilendirecek bir bahane yapmamalıyız. Hükümetinden şikayet etmesine rağmen gerçekte egemenlerine itaat eden uyrukları, ayaklanmaya davet etmek, devletler hukukunun ihlalidir.”

Halkların söz konusu durumdaki egemene karşı direnmesinin, yabancı güçlerin karışmasından arınmış olması gerektiğı vurgusu Immanuel Kant (1724 - 1804) tarafından da güçlü bir şekilde belirtilmektedir. Kant'ın hayalindeki “Ebedi Barış”ın olmazsa olmazlardan biri de “Hiçbir devletin, diğer bir devletin idaresine ya da anayasasına zor kullanarak karışmaması” gerektiğidir. Kant, bir devlet tarafından

⁷¹A.g.e., p. 111.

⁷²A.g.e., p. 290-291.

diğer bir devletin uyruklarını kullanarak yabancı devlette karışıklık çıkararak bunu kendi hukuksuzluklarını örtmek için kullanmalarını rezillik olarak düşünmektedir. Kant, bir ülkenin dahili parçalanma ile ikiye bölünmesi ve her iki tarafında bütünü üzerinde hak iddia ederek, kendisinin ayrı bir devleti temsil etmelerini farklı bir durum olarak değerlendirmekte ve bu durumda her iki taraftan birine yardım sağlamanın harici bir devletin diğerinin anayasasına karışması olarak farz edilemeyeceğini iddia etmektedir. Ancak bu iç kargaşa kesin olmalıdır, aksi takdirde bu bir suç nedeni olabilecek ve diğer bütün devletlerin kendi kendini yönetmesini tehlikeye sokacaktır⁷³.

18'inci yüzyıl yazarlarında, önceki yüzyıllardaki yazarlara göre, terazinin egemenlik tarafı daha ağır basmaktadır. İç işlerine müdahale etmeme ilkesinin kolayca çiğnenmesinin önüne geçilmesini sağlayacak bir düzen öngörölmeye çalışılmıştır. Bir egemenin uyruklarına karşı zulmettiğı toplumlarda, eğer bu katlanılmaz boyutlara ulaştıysa, öncelikle inisiyatif alması gerekenin baskı altındaki bu uyruklar olması gerektiğı savunulmuştur. Olaylar bir iç savaş halini aldığı zaman ve yine taraflardan birinin diğer yabancı egemenden yardım talep etmesi koşuluyla bir müdahalenin devletler hukukuna uygun olabileceğı ifade edilmiştir. Bu müdahalenin, egemen bir devlet tarafından bir diğer devletin uyruklarını kullanarak, kötüye kullanılması riski üzerinde durulan bir diğer vurgu olmuştur.

Rennger, Fransız ihtilalinin başlangıcına denk gelen 18'inci yüzyılın sonlarından 20'nci yüzyıl ortalarına kadar, Haklı Savaş teorisi ile ilgili yazılanlarda, jus ad bellum yönüne çok az önem gösterildiğini belirtmektedir. Rennger, bunun sebeplerinden birini, *"devletler sistemi" normlarının, Haklı Savaş teorisinin olgunluğa erişmesinden sonra gelişmesi*" olarak görmektedir. Rennger'e göre; *"Devletlerin, kabaca 18'inci yüzyıldan itibaren, kendi çıkarlarını savunmak için savaş hakkına sahip olduklarının kabul edilmesi, jus ad bellum'un geleneksel sorusunu bu yüzden büyük oranda konu dışı bırakmıştır"*⁷⁴. Bu dönemden itibaren insan hakları ile ilgili gelişmeye paralel olarak, teorinin Jus in Bello kısmı, gerek örf ve âdet hukuku gerekse yazılı hukukta artan bir ivmeyle günümüze kadar gelişme göstermektedir⁷⁵.

⁷³Immanuel Kant, *Kant's Principles of Politics, Including His Essay on Perpetual Peace. A Contribution to Political Science*, W. Hastie, (ed./trans.), 1891, 78-118, p. 84-85, <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/kantpp0001&id=1&collection=cow>, (Erişim tarihi: 05.02.2013).

⁷⁴Nicholas Rengger, "On the Just War Tradition in the Twenty-first Century", *International Affairs*, 2002, Vol. 78, No. 2, 353-354, p. 352-353/359.

⁷⁵"Savaş hukuku" veya "Silahlı Çatışma Hukuku" olarak da bilinen "İnsancıl Hukuk"un ilgi alanına giren söz konusu gelişme kapsamında imzalanan sözleşmelerin kronolojik sırası ve Türkçe metinleri için bknz.: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010. İnsancıl hukuktaki bu hızlı değişim sayesinde, Cicero'ya ait olan *"inter arma leges silent"* yani silahlar konuştuğunda hukuk susar anlayışı artık silahlar konuştuğunda kuralların ve hukukun konuşması olarak algılanmaktadır. Gökhan Güneysu, "Askeri Gereklilik İlkesi Ve Uluslararası İnsancıl Hukuk", *Ankara Barosu Dergisi*, 2012, Sayı 4, 93-108, s. 94-95.

1.1.1.3. Teoriden Uygulamaya 19'uncu Yüzyıl “İnsani” Müdahaleleri

İzini antik çağlara, Hristiyanlık inancına, 16 ve 17'nci yüzyıl din savaşlarına ve bu savaşlara tanık olmuş din bilim adamları ve hukukçuların yorumlarına kadar sürdüğümüz Haklı Savaş teorisinin bir çıkarımı olan insani müdahalenin, pozitif hukukta devlet uygulamaları şeklinde somutlaşması büyük ölçüde 19'uncu yüzyılda gerçekleşmiştir⁷⁶.

Önceki yüzyıl yazarları tarafından kurgulanan iç işlerine müdahale etmeme ilkesi, 19'uncu yüzyılda uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerin en temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Ne var ki dönemin büyük devletlerinin çıkarları, bu ilkeye istisnalar getirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu istisnalar, “*antlaşmalara dayalı müdahale hakkı*”, “*kendi kendini koruma ve yardım*” ile “*insani gerekçelerle müdahale*” olarak sınıflandırılmıştır⁷⁷.

Haklı savaş temelli insani müdahale anlayışı; Knudsen'e göre, insancılığı daha açık bir şekilde iç işlerine müdahale etmeme ilkesine ve egemenlik yetkisine bir istisna olarak belirleyen ve bunun kötüye kullanılmasına karşı kolektif harekete başvurulmasının önemini vurgulayan von Martens, Moser, Wheaton, Arntz, Rolin-Jaequesmyns, T.J. Lawrence, Westlake, Rougier ve Oppenheim gibi 18 ve 19'uncu yüzyıl uluslararası hukuk yazarlarının çalışmalarında ilkelerin, uygulamaların, ve olası sonuçların teorisine dönüşmüştür. Knudsen, insani müdahaleyi uluslararası hukuk ve siyasi teoriye dahil etmenin, sadece insani müdahale hakkının rasyonel düzenlemesi ve hayata geçirilmesi ile ilgili teorik bir yansıma olmayıp, aynı zamanda devlet uygulamalarındaki gelişmesinin de bir yansıması olduğunu düşünmektedir⁷⁸.

İnsani müdahalenin hukuken geçerli olduğunu savunan, ya da bazı şartlarda kabul edilmesi gerektiğini düşünen Knudsen gibi günümüz uluslararası hukuk yazarları, geçmiş hakkında çok fazla iddialıdır. Bahsedilen geçmiş ise 1800'li yıllardan başlayıp I. Dünya Savaşına kadar olan “*uzun 19'uncu yüzyıl*”⁷⁹ olarak tabir edilen dönemdir. İnsani müdahalenin altın çağı olarak nitelendirilen döneme bu unvanı veren ise “*Avrupa Uyumu*”⁸⁰ nu oluşturan büyük Avrupalı Devletlerin,

⁷⁶Nermin Yavlal, İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 53.

⁷⁷Peter Malanczuk, *Humanitarian Intervention and Legitimacy of the Use of Force: Inaugural Lecture*, Het Spinhuis, Amsterdam, 1993, p. 8, http://www.google.com.tr/books?id=3_gOHU8p-28C&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false (Erişim tarihi: 01.12.2013).

⁷⁸Tony Brems Knudsen, “The History of Humanitarian Intervention: The Rule of the Exception?”, *Paper for the 50th ISA Annual Convention*, New York, 15.02.2012, s. 11.

⁷⁹Alexis Heraclides, “Humanitarian Intervention in the 19th Century: The Heyday of a Controversial Concept”, *Global Society*, 2012, Vol. 26, No. 2, 215-240, p. 217.

⁸⁰1815 Viyana kongresi sonrasında, 19'uncu yüzyıl sonuna kadar görülecek olan ve “Kongre Sistemi” olarak da bilinen Avrupa uyumu, devletlerin birbirleriyle danışmak ve uyuşmak suretiyle, Avrupa güçler dengesinde sağlanmaya çalışılan bir barış düzeni veya söz konusu kongre ile kurulan statükonun devam ettirilme çabaları olarak ifade edilebilir. Viyana Kongresi öncesi ve sonrası ile ilgili bkz.: Rifat

Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Hristiyanları korumak adı altında, belirli aralıklarla yapılan müdahalelerdedir.

Literatürde Bab-ı Aliye karşı yapılan ve bazıları diplomatik baskı da içeren müdahalelerle ilgili birçok örnek gösterilmekle birlikte en çok atıf alan üç müdahale bulunmaktadır⁸¹: (1) 1827-1830 Yunan İsyanına, Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'nın yaptığı müdahale, (2) 1860/1861 Suriye/Lübnan'a yapılan Osmanlı-Avrupa Büyük Devletleri⁸² ortak müdahalesi, (3) 1875-1878 Bosna Hersek ve Bulgaristan isyanlarına diğer büyük devletlerin tarafsızlıkları alınarak yapılan Rusya müdahalesidir.

Söz konusu müdahalelerin, örf ve âdet hukukunda devletlere insani müdahale hakkı tanıyıp tanımadığı hususu gerek dönemin gerekse de günümüz doktrininde tartışmalıdır⁸³. Günümüz insani müdahale savunucuları, insani müdahalenin uzun, güvenilir ve itibarlı bir geçmişe sahip olduğunu ileri sürmektedir. Zira onlara göre bu müdahaleler sayesinde Hristiyan Avrupa, Osmanlı "zulmü" altındaki kardeş Hristiyan tebaanın kurtuluşuna vesile olmuştur⁸⁴. Onlara göre örf ve âdet hukukunda tartışmalı olan "*insani müdahalenin varlığı değil sınırlarının*" ne olduğudur⁸⁵. İnsani müdahalenin örf ve âdet hukukunda bir hak hüviyetine sahip olmadığını iddia

Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2010*, Der Yayınları, İstanbul, 2010, s. 35-42, Avrupa uyumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Fikret Adanır, "Turkey's entry into the Concert of Europe", *European Review*, 2005, Vol. 13, Issue 3, 395-417, p. 403 v.d.

⁸¹Tony Brems Knudsen, a.g.m., p. 14; Peter Malanczuk, a.g.e., p. 8-9, Alexis Heraclides, a.g.m., p. 220 Martha Finnemore, "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", Peter J. Katzenstein (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1997, 153-185, p. 161; Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order*, University of Philadelphia Press, Philadelphia, 1996, p. 50-57; Thomas M. Franck and Nigel S. Rodley, "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention By Military Force", *The American Journal of International Law*, 1973, Vol. 67, 275-305, p. 279-283; Hans Köchler, *Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics*, International Progress Organization, Vienna, 2001, p. 2; David J Scheffer, "Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention", *University of Toledo Law Review*, 1991-1992, Vol. 23 , 253-293, Footnote 4; Danish Institute of International Affairs, *Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects*, Gullanders Bogtrykkeri, Haslev, 1999, p. 79.

⁸²Avusturya-Macaristan, Büyük Britanya, Prusya, Rusya, Fransa. Kara kuvveti, Fransa tarafından sağlanmıştır.

⁸³Heraclides, uzun 19'uncu yüzyılda söz konusu soruna hitap edenlerin üçte ikisinin insani müdahale destekleyicisi yazarlar olduğunu iddia etmektedir. Bunları, yasal müdahale hakkı olduğunu iddia edenler ve siyasi ve ahlaki bir yükümlülüğe atıfta bulunanlar olmak üzere iki grupta toplamaktadır. Böylesine ahlaki veya yasal herhangi bir hakka kararlılıkla karşı çıkan önemli bir azınlığın da olduğunu eklemektedir. Bknz. : Alexis Heraclides, a.g.e, p. 231 and footnote 111, Malanczuk ise Grewe'e atıfla bu oranın yarı yarıya olduğunu aktarmaktadır.: Peter Malanczuk, a.g.e., p. 10; Her ikisinde ortak olan ise, istisnaları bulunsu da, destekleyenlerin Anglo-Amerikan kültüründen, karşı çıkanların ise Alman ya da Kıta Avrupası geleneğinden geldiğidir. Bknz.: Alexis Heraclides, a.g.m, p. 231; Peter Malanczuk, a.g.e., p. 10.

⁸⁴Jean-Pierre L. Fonteyne, "Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity Under the U.N. Charter", *California Western. International Law Journal*, 1973-1974, Vol. 4, 203-270, p. 232; Tony Brems Knudsen, a.g.m., p. 32; Alexis Heraclides, a.g.m., p. 230.

⁸⁵INT'L L. ASS'N (ILA), *The International Protection of Human Rights by General International Law*, Interim Report of the Sub-Committee, International Committee on Human Rights 11 (The Hague 1970)'dan aktaran Jean-Pierre L. Fonteyne, a.g.e. p. 236; Fonteyne'in alıntıladiğı Alt komite tarafından hazırlanan raporun ILA'da karşı çıkıldığı ve sonraki raporda konunun ihtilafı olduğuna dair not düşüldüğüne dair bkz.: Peter Malanczuk, a.g.e., p. 10.

edenler ise Avrupalı devletlerin Ortadoğu ve Osmanlı Avrupa'sına yönelik çıkar ve hesaplarına ulaşabilmek için bir bahane olarak insani nedenleri kullandıklarını belirtmektedir⁸⁶. Muhafızların bir diğer argümanı ise müdahalelerdeki tutarsızlık ve seçiciliktir⁸⁷. Bu değerlendirmeler bizi insani müdahalenin uluslararası örf ve âdet hukukundaki varlığının tartışmalı olduğu sonucuna götürmektedir.

Pazarıcı, uluslararası örf ve âdet hukukunu, uluslararası hukuk kişilerinin tutum ve davranışları sonucu birlikte oluşturdukları yazılı olmayan uluslararası hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlamakta ve örf ve âdet kurallarının maddi ve psikolojik olmak üzere iki ögenin birleşmesi ile oluştuğunu belirtmektedir. Bir örf ve âdet kuralının maddi ögesi, aynı durumlarda aynı davranış ve tutumların sürekli olarak tekrarlanması gerektiğini belirtmektedir. Bu davranış ve tutumlar bir şeyi yapma, bir şeyin yapılmasına karşı ya da bir şeyi yapmama biçiminde ortaya çıkmaktadır. Esas olan ise bu davranışların istikrarlı bir biçimde tekrarlanmasıdır. Birbiriyle çelişen davranışlar, çok sayıda da olsalar, bir örf ve âdet kuralı oluşturmaktan uzaktır. Psikolojik öge ise tekrarlanan bu davranışların hukukun bir gereği olarak zorunlu olduğu konusunda bir inancın varlığını gerektirmektedir⁸⁸. Bu inancın gerçekten bir taraf için somut bir hak doğururken öteki taraf için de bu hakka saygı gösterme yükümlülüğü getirmiş olması gerekmektedir⁸⁹.

Bu müdahalelerin örf ve âdet hukukunda bir hak oluşturup oluşturmadığı hakkında yorumda bulunabilmek için 19'uncu yüzyıldaki uluslararası hukuk düzeninin konu ile ilgili yönleri ortaya konmalıdır.

Grotius'un ölümünden sonra 18'inci yüzyıldaki aydınların ortamı daha kuşkucu olmuş ve eğer uluslararası hukuk doğal hukuk teorisine dayandırılmaya devam edilirse, kendisine duyulan saygıyı kaybedeceği inancı hâkim olmuştur. İnsanlar hukukun pozitif yani insan yapımı olduğunu, sonuç olarak kanunlarla adaletin aynı şey olmadığını, kanunların, konun koyucunun arzularına göre zaman zaman ve yer yer değişebileceğini tartışmaya başlamışlardır. Pozitivizmin⁹⁰ uluslararası hukuka uygulanması ile devletlerin fiili tutumları uluslararası hukukun temeli olarak kabul

⁸⁶Thomas M. Franck and Nigel S. Rodley, a.g.m., p. 285; Peter Malanczuk, a.g.e., p. 9; Hans Köchler, a.g.e., p. 3, Martha Finnemore, a.g.m., p. 161.

⁸⁷Finnemore, Avrupalı güçlerin, Hristiyan olmayanları korumak için müdahaleyi düşündükleri hiçbir örnek bulunmadığını belirtmektedir. Ona göre; ne söz konusu dönemde Yahudilere yapılan pogrom, ne Rusların, 1860'larda Orta Asya'da Türklere yaptığı katliamlar, ne Çin'deki Taiping ayaklanması esnasındaki kitlesel katliamlar, ne sömürgecilerin sömürgelerindeki kitlesel katliamlar ne de Birleşik Devletlerdeki yerli Amerikalıların katliamı herhangi bir müdahale sebebi olmamıştır. Bknz.: Martha Finnemore, a.g.m., p. 170; Ayrıca tutarsızlıkla ilgili diğer yorumlar için bknz.: Danish Institute of International Affairs, a.g.e., p. 79, Hans Köchler, a.g.e., p. 10.

⁸⁸Bu özdeyiş latince "*Opinio Juris sive necessitatis*" ile belirtilmektedir.

⁸⁹Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 104-107.

⁹⁰Bu yeni teorisinin ismi Pozitivizm (olguculuk) olarak anılmaktadır. Söz konusu terimin 1830 yılında Fransız sosyal düşünür August Comte tarafından türetildiğine inanılmaktadır. Bknz.: Ademola Abass , **Complete International Law**, Oxford University Press, New York, 2012, p. 13.

edilmeye başlanmıştır. Pozitivizmin kökleri 18'inci yüzyılda olsa da uluslararası hukukta yerleşmesi 19'uncu yüzyılda gerçekleşmiştir⁹¹.

Kuramsal çerçevesi pozitivizme dayandırılan dönemin uluslararası hukuku; "devletler hukuku" adıyla "klasik" olarak tabir edilen dönem içerisinde değerlendirilmektedir⁹². 19'uncu yüzyıl devletler hukuku, devletlerin egemenliği ve kuvvetler muvazenesi üzerine kurulmuştu⁹³. Kilise otoritesi, ulus devletlerinin yükselmesi ile zayıflarken, Haklı Savaş teorisi, laik dünyada tamamen farklı bir anlayışla değiştirilmiştir: Herhangi bir zamanda, herhangi bir sebeple savaşa başvurmak için devletin egemen hakkı⁹⁴. Wright bu durumu şu sözlerle bildirmektedir:

"Yalnız muhik sebeplere ve makûl saiklere müsteniden harp edilebileceği yolunda orta çağlarda ve yeni zamanların ilk devirlerinde kabul edilmiş bulunan esas, umumî olarak terk edilmişti. Artık hikmet-i hükümet⁹⁵ de harbi aynı derecede muhik kılacak bir sebep olarak telâkki edilmeğe başlandı".

Böylelikle klasik sistemin tek süjesi konumunda olan egemen devletin, iddialarını zorla yaptırmak ve ulusal çıkarlarını korumak için sınırsız bir savaşa başvurma hakkı bulunmaktaydı. Devletler hayati önemi haiz çıkarlarını savunuyorsa savaşların haklı olduğu söyleniyordu; ancak, her devlet hiçbir zaman doğruluğu tanımlanmaya yeltenilmemiş bu hayati önemi haiz çıkarlarının, tek yargıcı konumundaydı⁹⁶. Hakkın kullanımındaki sınırsızlığa rağmen, hakkın uygulayıcıları nedenlerinin haklılığını beyan etmeyi sürdürüyor ve hiç kimse, hata ve tahrikleri için düşmanını suçlamadan savaşa girmiyordu. Ancak devletler hukukunun gözünde, haklı ve haksız savaş arasındaki çizgi bulanıklaşmıştı⁹⁷.

Jus ad bellum'dan fedakârlık edilmesinden ve bu hakka dilendiği yer ve zamanda başvurulmasından kaynaklanabilecek kargaşayı önleyen ise hukuk harici bir kavram olan "kuvvetler muvazenesi"ydi⁹⁸. Morgenthau'ye göre⁹⁹;

⁹¹Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, p. 16.

⁹²Uluslararası Hukuk genelde, klasik dönem devletler hukuku (1648-1919) ve modern uluslararası hukuk (1919-?) olarak sınıflandırılmaktadır. Ertuğrul Uzun, Tarihsel Gelişim ve Kuram, Ayşe Nur Tütüncü ve Elif Uzun (ed.), *Uluslararası Hukuk I*, Anadolu Üniversitesi, 2012, 2-21, s. 7, Quincy Wright, Devletler Hukukunda Yeni Değişiklikler, Çev. Hikmet Belbez, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1950, Cilt. 7, Sayı 3, 105-118, s. 105, ayrıca diğer sınıflandırmalar için bkz.: Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, p. 9-10.

⁹³Quincy Wright, a.g.m., s. 105.

⁹⁴Oscar Schachter, "Just War and International Law", *Pace University School of Law Yearbook of International Law*, 1989, Vol. 1, No. 1, 1-19, p. 3.

⁹⁵Kamu çıkarı.

⁹⁶Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, p. 307.

⁹⁷Oscar Schachter, a.g.m., p. 3.

⁹⁸Avrupa Uyumunun mimarlarından Avusturya Başbakanı Prens Metternich konu ile ilgili hatıralarında şunları söylemekteydi: "Hiç bir devlet kendini tecrit edilmiş sayamayacağından devletler cemiyetini modern dünyanın en ana unsuru olarak görmek zorundayız... Modern Cemiyette uzlaşma prensibi ve kuvvet muvazenesinin tatbikatı görünmektedir... Milletlerarası münasebetlerin kazanılmış haklara hürmet hesabına bağlanması zamanımızdaki politikanın ruhunu temsil eder..." Richard de Metternich,

“Uluslararası hukuk varoluş nedenini, devletlerin, son çare olarak kuvvetle desteklenen, özdeş veya tamamlayıcı çıkarlarına borçluydu, ya da böyle özdeş çıkarların olmadığı, yalnızca, devletleri uluslararası hukukun bu kurallarını çiğnemeyi engelleyen kuvvetler muvazenesine borçluydu. Ne ortaklaşa çıkarların, ne de kuvvetler muvazenesinin olmadığı, uluslararası hukuk da yoktu.”

Kuvvetler muvazenesi sayesinde Avrupa’da oluşturulan ittifaklar 19’uncu yüzyılda büyük öneme sahip olmuştur. Çünkü bu sınırsızlığa rağmen savaşların önceki yüzyıla göre daha seyrek olmasına neden olmuştur¹⁰⁰. Eğer kuvvetli bir devlet, yerine getirilmesi halinde kuvvetler muvazenesini sarsabilecek mahiyette taleplerde bulunur veya böyle bir siyaset takip ederse, diğer devletler kuvvetlerini ona karşı birleştirmeğe temayül etmişlerdir¹⁰¹.

Avrupa merkezli¹⁰² kuvvetler muvazenesinin bir sonucu olarak uluslararası hukuk Avrupa hegemonyasına girmiştir. “Uygar” ve “Hristiyan” devletlerin koruması altındaki uluslararası hukuka, denizaşırı ve yabancı uluslar, sadece batılı güçlerin koymuş oldukları şartlarda ve onların rızası ile bu sisteme dahil olabilmışlerdir¹⁰³. Sanayi Devriminin Avrupalı devletleri ekonomik ve askerî açıdan dünyanın hakim güçleri yapmasıyla, ‘beyaz adam’ın üstünlüğü uluslararası ilişkilere de damgasını vurmuştur. 19’uncu yüzyıl sonlarına gelindiğinde, uluslararası hukuk sistemi, Avrupalı beyaz adama ait bir sistem halini almıştır¹⁰⁴.

Kuvvetler muvazenesinin Osmanlıya bakan yönünü, 19’uncu yüzyılda beş kez sadrazamlık ve yedi kez dışişleri bakanlığı ve Londra Sefirliği görevlerinde bulunan ve Kırım savaşı sonrası Osmanlı Devletinin Avrupa Uyumuna¹⁰⁵ dahil edilmesini sağlayan Mehmet Emin Ali Paşa (1815-1876)’nın¹⁰⁶ siyasi vasiyetnamesindeki şu sözleri açıkça ortaya koymaktadır¹⁰⁷:

Memires : Documents et ecrits divers. C. I, Paris, E. Plon et Cie, 1880, s. 30-31’den aktaran Türkaya Ataöv, "Milletlerarası Münasebetlerde Kuvvet Muvazenesi Sistemi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1960, Cilt 15, Sayı 4, 175-198, s. 177.

⁹⁹Hans J. Morgenthau, ‘Positivism, Functionalism, and International Law’, *The American Journal of International Law*, 1940, Vol. 34, No. 2, 260-284, p. 275.

¹⁰⁰Peter Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, p. 307.

¹⁰¹Quincy Wright, a.g.m., s. 109.

¹⁰²Yüzyılın sonunda buna Amerika kıtasından Amerika Birleşik Devletleri ve Asya’dan Japonya da dahil edilebilir.

¹⁰³Malcolm N. SHAW, *International Law Sixth Edititon*, Cambridge University Press, New York, 2008, p. 27.

¹⁰⁴Ertuğrul Uzun, a.g.m., s. 9.

¹⁰⁵Fikret Adanır, a.g.m., p. 408.

¹⁰⁶Mehmet Emin Ali Paşa’nın hayatı ve döneminin olayları için bkz.: Ahmet Gündüz, "XIX. yüzyılda Osmanlı Devlet Hayatında Rol Oynayan Üç Büyük Devlet Adamı: Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2010, Sayı 185, 65 - 93, s. 76-84.

¹⁰⁷Mehmet Emin Ali Paşa ölümünün arkasından Sultan Abdülaziz’e hitaben yazılmış bir siyasi vasiyetname bırakmıştır. Vasiyetnamenin bilinen ilk yayımı Aali-Pacha (1910), “Testament politique”, *La Revue de Paris*, 17/9, 105–124, [ftp://ftp.bnf.fr/001/N0017513_PDF_1_1-1DM.pdf](http://ftp.bnf.fr/001/N0017513_PDF_1_1-1DM.pdf), (Erişim tarihi: 19.02.2013), aktaran Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 34.

“Ülkemize göz dikenler anlaşmazlık içindeydiler. Bazıları topraklarımızı ele geçirmek istiyordu, bazıları bizi sömürerek sanayi ve ticaretlerini geliştirmek. Birinciler gizli niyetini şairane sözlerle maskeliyorlardı: acı çeken insanlığı rahata kavuşturacak, din kardeşlerini kurtaracak, ezilen kavimlerin zincirlerini kıracaklardı. Bu kutsal emeller uğrunda ülkemize gireceklerdi. İkinciler, olmaz! Diyorlardı, olmaz ve olmamalıdır! Osmanlı ülkesinin bütünlüğü Avrupa’nın dengesi için şarttır. Aynı ikiye bölünmüşlük. İzleyeceğimiz politika meydandaydı. Bazı devletlerin saldırı gücüne karşı ötekilerin müdafaa gücünü kullanacaktık”

İnsani müdahale hakkının örf ve âdet hukukunda var olduğunu iddia edenler görünüşteki nedeni Rusya’nın Osmanlı devletinin sınırları içerisinde bulunan Hristiyanları korumak ve ayrıcalıklarını çoğaltmak istemesi iddiasından çıkan Kırım Savaşına (1853-1856)¹⁰⁸ değinmekten özellikle kaçınmışlardır. Zira Fransa, İngiltere ve Piyomente Krallığı bu savaşta Yunan isyanının aksine kuvvetler muvazenesinin gereği yayılmacı Rusya’ya karşı Osmanlı’nın yanında savaşa katılmış ve Avusturya ise Osmanlı lehine tarafsızlık politikası gütmüştür¹⁰⁹.

Klasik dönemin uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler düzeni ile ilgili verilen kısa bilgilendirmeden sonra yeniden yukarıda belirttiğimiz örf ve âdet hukukunun öğelerine dönmek gerekiyor. Bu noktada cevaplanması gereken soru klasik dönem uluslararası hukukunda kuvvet kullanmayı içeren bir insani müdahale hakkı konusunda sürekli ve istikrarlı bir uygulamanın ve bunun bir hak olduğu inancının olup olmadığıdır.

Her ne kadar yukarıda belirtilen müdahalelerin saf insani güdülerle gerçekleştirildiği iddia edilse de, yaşananlar gerçekte, dönemin Avrupalı güçlerinin, Osmanlı İmparatorluğuna karşı, Osmanlı Avrupası ve Ortadoğu’ya yönelik “yayılmacı” gündemlerinin eseri idi¹¹⁰. Dolayısıyla “acı çeken insanlığı rahata kavuşturacak, din kardeşlerini kurtaracak, ezilen kavimlerin zincirlerini kıracaklar” kendilerine ve müdahalelerine ahlaki bir meşruluk kazandırma emelindeydiler.

Avrupalı güçlerin Yunan isyanından I. Dünya Savaşına kadar, Hristiyanları korumak adı altında sadece Osmanlı İmparatorluğuna karşı askerî müdahalelerde bulunmalarını süreklilik ve istikrar olarak bahsetmek biraz fazla zorlama olacaktır. Bunun böyle farz edilmesi durumunda bu hakkın tek muhatabının Osmanlı İmparatorluğunun olması sorgulanmalıdır. Böyle bir kabul, tek suçlunun Osmanlı

¹⁰⁸Rifat Uçarol, a.g.e., s. 232, Peter Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, p. 20.

¹⁰⁹Rifat Uçarol, a.g.e., s. 222-225.

¹¹⁰Hans Köchler, a.g.e., s. 3.

İmparatorluğu olması sonucunu doğuracaktır. Bu ise Avrupa'da Lehlerin¹¹¹ ve Macarların uğradığı zulme¹¹², Yahudilerin Rusya'da maruz kaldığı zulme, yerlilerin sömürgelerde maruz kaldığı zulme ve Türklerin Orta Asya'da maruz kaldığı zulme haksızlık teşkil eder¹¹³.

Dolayısıyla bahse konu insani müdahaleler ve uygulamadaki tutarsızlıklar bir haktan ziyade bir çifte standart doğurmuştur. Osmanlı imparatorluğuna yapılan müdahalelerdeki, Hristiyanların layık olduğu, insan haklarına saygı vurgusu kuvvetler muvazenesinin belirleyicisi Avrupalı güçlerin farklı çıkarlarının maskesi niteliğindedir. Sonuç olarak dönemin müdahaleci devletlerin müdahalelerini haklılaştırmak için insani gerekçeleri öne sürmeleri uluslararası hukukta bir temayül yaratsa da, yeni bir örf ve âdet kuralı meydana getirdiği söylenemez¹¹⁴. Savaşta başvurmanın hukuken düzenlenmediği ve bu yüzden ilgili müdahale kararlarının alınması tek bir devletin egemenlik yetkisinin bir parçası olduğu bir dünya düzeninde bir an için böyle bir kuralın ortaya çıktığı kabul edilse bile; bunun tam aksi yönde gelişmiş bir dünya düzeninde varlığı ileri sürülemez¹¹⁵.

Heraklides, Avrupalı güçlerin farklı çıkarları olsa da ister iktidar olsun ister muhalif olsun Avrupa ahalisinin saikinin, hayatları kurtarmak ve ıstırapların hafifletilmesi gibi insani olduğunu belirtmektedir¹¹⁶. Ancak günümüzde "CNN Effect" olarak bilinen medyanın dış politikayı etkilemesi olgusunu¹¹⁷ göz ardı etmektedir. Zira dönemin Avrupa ahalisinin olaylar hakkındaki bilgileri Avrupa basınındaki haberlerden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Hristiyan uyruklulara yönelik bölgede bulunan Hristiyan konsoloslara ve Hristiyan misyonerlere dayandırılan tek taraflı haberlerin böyle bir etki yaratması pek tabidir.

¹¹¹Yunanlıların isyanı ile hemen hemen aynı döneme denk gelen 1830 Leh isyanı, Rusya tarafından "ateşle ve kanla" bastırılmış ve Ayaklanmaya katılan binlerce Asilzade ve aydınlar hapse atılmış, öldürülmüş veya Sibire sürülmüşlerdir; Leh çiftlikleri Rus köylülerine dağıtılmış ve Lehistan'da "ruslaştırma, siyaseti bütün şiddetiyle tatbik edilmiştir. Suriye/Lübnan buhranından sadece üç yıl sonra 1863 yılının ocak ayında başlayan Leh milli ayaklanması, süratle bütün Lehistan'a ve Litvanya'ya yayılmıştır. 1863 Nisanında, bazı teşebbüslere karşı II. Aleksandr, "Rus iç işlerine karışmağa kimseye müsaade edilmeyeceği,, cevabını vermiştir....Rus kuvvetleri muhtelif koldan Lehistan'a girmişler ve Bilhassa general Muravyev, Vilno mıntıkasında emsalsiz vahşetler yaparak, ayaklanmayı bastırmıştır. Bknz.: Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 330 ve 346.

¹¹²1849 yılında Rusya ve Avusturya ordularının Macaristan bağımsızlık hareketini kanlı şekilde bastırdıklarına dair Bkz.: Rifat UÇAROL, a.g.e., s. 134.

¹¹³Bknz.: Bu çalışma Dipnot 87.

¹¹⁴Peter Malanczuk, a.g.e., p. 20, Hans Köchler, a.g.e., p. 6-7; Thomas M. Franck and Nigel S. Rodley, "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention By Military Force", p. 285.

¹¹⁵Peter Hilpold, "Humanitarian Intervention: Is there a Need for a Legal Reappraisal?", **European Journal of International Law**, 2001, Vol. 12, No. 3, 437-467, p. 443.

¹¹⁶Alexis Heraclides, a.g.m., p. 230.

¹¹⁷Steven Livingston, "Clarifying The CNN Effect: An Examination of Media Effects According to Type of Military Intervention", **The Joan Shorenstein Center Press - Politics**, 1997, Research Paper R-18, p. 1, <http://www.genocide-watch.org/images/1997ClarifyingtheCNNEffect-Livingston.pdf>, (Erişim tarihi: 20.02.2013).

Zira söz konusu olaylarda Hristiyanların Müslümanlara yaptığı katliamlar onların gözünde pek haber niteliği taşımamaktaydı. Bağımsızlık savaşı veren Hristiyanların bu etkinin farkında olmadığı da düşünülemez.

1.1.2. Modern Dönem Uluslararası Hukukunda İnsani Müdahale

Daha önce I. Dünya Savaşından sonraki dönemin modern dönem uluslararası hukuku olarak adlandırıldığını belirtmiştik. İnsani müdahalenin söz konusu dönemdeki gelişimi, devletlerin kuvvet kullanmayı yasaklama çabaları paralelinde; İki Dünya Savaşı Arası; BM Şartı Sonrası ve Soğuk Savaş Sonrası olmak üzere üç safhada aktarılacaktır.

1.1.2.1. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönem (1919-1939)

I. Dünya Savaşı, Avrupa ve dolayısıyla dünya kuvvetler muvazenesini alt üst etmiştir. Önceki yüzyılın sınırsız savaşa başvurma hakkının yarattığı yıkım nedeniyle uluslararası toplum, devletler tarafından kuvvet kullanımının bir düzene tabi tutulması yönünde çalışmaya başlamıştır. Bu 1919'da Milletler Cemiyetinin kurulması ile sonuçlanmıştır¹¹⁸. Milletler Cemiyeti Misakı, savaşı ya da kuvvet kullanmayı yasaklamamış, ancak tahammül edilebilir seviyelerde onu sınırlamak için düzenlenmiş bir süreç ileri sürmüştür¹¹⁹. Milletler Cemiyeti Misakının 10-16'ncı maddeleri, kuvvet kullanılmadan önce bütün uyuşmazlıkların Cemiyete sunulmasını gerektirirken, Cemiyet açıkça üye devletlerin fevkinde bir otorite olarak hareket etmede başarısız olmuştur¹²⁰.

Uluslararası toplumun devletler tarafından kuvvet kullanılmasını düzenlemek için yaptığı bir sonraki girişim halen yürürlükte olan ve 27 Ağustos 1928 tarihinde on beş devlet tarafından kabul edilen Briand-Kellog Paktıdır. Daha sonra Paktın üye sayısı altmış üçe çıkmıştır. Kaleme alanların adları (ABD Dışişleri Bakanı Frank B. Kellog ve Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand), ile anılacak olan Pakt savaşı yasaklamayı ve devletleri, uyuşmazlıklarını sadece barışçı yolla çözmeye zorlamaya

¹¹⁸ Ademola Abass, **Complete International Law**, Oxford University Press, New York, 2012, p. 348

¹¹⁹ Malcolm N. SHAW, **International Law Sixth Edititon**, p. 1122

¹²⁰ Aidan Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction**, p. 32; İkinci dünya savaşı sürerken Milletler Cemiyetinin başarısız olma nedenlerini açıklayan Erim değerlendirmesini şu şekilde bitirmektedir: “ ... Milletler Cemiyeti fikri boş bir hayal değildir. Eğer bu teşekkül ilk tecrübeye arzu edilen tarzda işleyememiş ise bu, fikir ve prensiplerin yanlış olduğundan değil, belki onları tatbik edecek olanların bazen iyi niyetten mahrum bulunmalarından, bazen de kaçınılması imkânsız olan içtimai zaruretlerden ileri gelmiştir.” Nihat Erim, “Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1943, Cilt 1, Sayı 1, 31-46, s. 46.

teşebbüs etmiştir¹²¹. Paktın ilk iki maddesi şu şekildedir¹²²;

“Akitler her biri kendi milleti namına, milletlerarası ihtilâfların halli hususunda harbe başvurmayı takbih ederler ve karşılıklı münasebetlerinde harbi millî bir siyaset olarak kullanmaktan vazgeçerler. İkinci madde ile de akitler menşei ve mahiyeti ne olursa olsun, aralarında çıkacak bütün niza ve ihtilâfları yalnız barış yolu ile çözeceklerdir.”

Abass, Paktın ilk maddesinde kullanılan “vazgeçmek” ile “yasaklama”nın aynı anlama gelmeyeceğini ifade etmektedir. Paktın diğer bir eksikliği olarak sadece savaştan vazgeçilmesini, yani savaşa varmayan eylemlerin bu kapsama girmemesini göstermektedir. İlave olarak, paktı ihlal eden devletlere uygulanacak bir ceza da öngörülmemiştir¹²³.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand-Kellog Paktı gibi savaşı engellemeye yönelik çalışmalara rağmen genel bir yasaklama getirilememiştir. Bu durum II. Dünya Savaşına giden süreçte özellikle mihver devletleri tarafından icra edilen işgallere engel olamamıştır. Söz konusu işgallerin gerekçeleri olarak insani sebeplerin öne sürülmesi; bu işgallerin insani müdahale kavramının suiistimal edilmesinin en güzel örnekleri olarak tarihteki yerini almasını sağlamıştır: Japonya, yerel halkı anarşiden koruma hakkını iddia ederek 1931’de Mançurya’yı işgal etmiş; İtalya, köleliği kaldırmanın gerekliliğini iddia ederek Etiyopya’yı işgal etmiş; Almanya ise, kısmen, Çek halkını koruma gerekliliğini iddia ederek Çekoslovakya’yı işgal etmiştir¹²⁴.

1.1.2.2. BM Şartı Sonrasındaki Soğuk Savaş Dönemi (1945-1989)

II.Dünya Savaşına engel olamayan Milletler Cemiyeti Misakı yerini savaştan sonra ortaya çıkan BM Şartına bırakmıştır. BM Şartının gerek giriş kısmında gerekse de birinci maddesinde belirtilen amaçları tesis etmek ve korumak için uluslararası topluluğun bir parçası olan uluslararası kişiler, bazı yükümlülükler altına girmişlerdir. Bunların en önemlisi, “*Kuvvet Kullanma ve Kuvvet Kullanma Tehdidinde Bulunma*” yasağıdır¹²⁵. Uluslararası hukukun önemli prensiplerinden olan devletlerin

¹²¹ Ademola Abass, a.g.e., p. 349.

¹²² Zeki Mesud Alsan, “Tecavüz’ün Tarifi Problemi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1954, Cilt 11, Sayı 1-2, 43-81, s. 58.

¹²³ Ademola Abass, a.g.e., p. 350; Zeki Mesud Alsan, a.g.m., s. 59.

¹²⁴ Sean D. Murphy, “Humanitarian Intervention”, Dinah L. Shelton (ed.), *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, Vol I, Thomson Gale, USA, 2005, 465-468, p. 465.

¹²⁵ BM Şartı Md. 2/4: “Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.” Konu ile ilgili bkz.: Bu çalışma 1.3.2. BM Şartının güncelleştirilmiş tercümesi için bkz.: Selami Kuran v.d., *Uluslararası Hukuk Temel Metinler*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 3-29.

egemen eşitliği ve iç işlerine müdahale etmeme de BM Şartı ile tekrar altı çizilen bir başka husustur¹²⁶. Dönemin bir diğer önemli yönü ise Şartın ilk maddesinde belirtilen, “...herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak” amacına¹²⁷ dönük olarak insan haklarının ulus üstü bir pozisyona sokan uluslararası düzeydeki teşebbüslerdir. İnsan Haklarına atfedilen bu önem ise önceki ilkelere kimi durumlarda aykırı düşmesine ve uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

BM Şartını takip eden Soğuk Savaş süresince yapılan müdahaleler incelendiğinde devletler müdahalelerini gerekçelendirmek için çeşitli iddialarda bulunsalar da bunlardan hiçbiri “insani” içerikli değildi¹²⁸ ve BM Şartı Md. 2/4’te öngörülen yasağın istisnaları çerçevesinde ele alınan ya da ona uydurulan durumlardı. Bu süreçte birçok müdahale gerçekleşmiş¹²⁹ olsa da bu müdahalelerden gerçek anlamda bir insani felaket ortamına tekabül eden birkaç tanedir. Bunlardan en çok atıf alanları ise 1971’de Bangladeş’in ortaya çıkmasına yol açan Hindistan’ın Doğu Pakistan’a yaptığı müdahale, 1978’de Pol Pot rejiminin devrilmesine yol açan Vietnam’ın Kamboçya’ya müdahalesi ve 1979’daki İdi Amin rejiminin devrilmesine yol açan Tanzanya’nın Uganda müdahalesidir¹³⁰. Türkmen, adadaki Türkler aleyhine bozulan durumu düzeltten, Türkiye’nin Kıbrıs’a düzenlediği 1974 Barış Harekâtını da, bu kapsamda ele almaktadır¹³¹.

Her dört olaydaki kitlesel katliamların mahiyeti itibariyle insancıl iddialara atıfta bulunmak uygun olabilecekken müdahaleci devletler müdahalelerin meşruluğunu, meşru müdafaa sebebine isnat ettirmeyi seçmişlerdir. Uluslararası toplum bu müdahalelere genellikle çok eleştirel yaklaşmıştır¹³². Müdahaleler gündeme geldiği zaman, uluslararası toplum genel kuvvet kullanma yasağına kural dışılık olarak insani müdahaleyi onaylamadıklarını belirtmişlerdir¹³³. İlginç olan ise insani

¹²⁶BM Şartı Md. 2/1 ve Md. 2/7.

¹²⁷BM Şartı Md. 1/3.

¹²⁸Nicholas Tsagourias, *Necessity and the Use of Force: A Special Regime*, I. F. Dekker and E. Hey (ed.), *Netherlands Yearbook of International Law*, Volume 41, Stichting T.M.C. Asser Instituut, The Hague, 2010, 11-44, p. 23-24, Danish Institute of International Affairs, a.g.e., p. 88., Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order*, p. 143., Martha Finnemore, a.g.m., p. 175, Alexis HERACLIDES, a.g.m., p. 216-217.

¹²⁹Diğer müdahalelerde siyasi saikler çok daha açıktı ve bunlarda bir kısmı ev sahibi devletin talebi ile bir kısmı da meşru müdafaa kapsamında değerlendirilen “kendi vatandaşını koruma” sebebine isnat ettirilmiştir. Diğer müdahalelerle ilgili detaylı inceleme için bkz.: ICISS, *The Responsibility to Protect, Research, Bibliography, Background, Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, IDRC, Ottawa, 2001, p. 49-67.

¹³⁰Müdahalelerle ilgili özet bilgiler için bkz.: Finnemore, a.g.m., 177-180; Danish Institute of International Affairs, a.g.e., p. 88, 89; ICISS, a.g.e., p. 54-56, 57-63.

¹³¹Fusun Türkmen, “Cyprus 1974 Revisited: Was It Humanitarian Intervention?”, *Perceptions*, 2005, Vol. 10, Winter, 61-88, p. 87.

¹³²ICISS, a.g.e., p. 67.

¹³³Sean D. Murphy, a.g.e., p. 143; söz konusu müdahalelere yönelik BM organlarında yapılan görüşmelerde dünyanın farklı bölgelerinden tartışmaya katılan devletlerin görüşleri için bkz.: ICISS, a.g.e., p. 54-56, 57-63.

müdahalenin günümüzdeki uygulayıcılarından, bazı NATO üyelerinin kesin olarak insani müdahale normunun varlığını reddetmiş olmasıdır¹³⁴. Ayrıca, 1945'ten beri etnik, dini ya da siyasi grupların kendi devletleri tarafından zulme ya da katliama uğradığı ve herhangi bir üçüncü devletin onların yardımına gelmediği, birçok olay (Endonezya (1965), Nijerya (1968), ve Burundi (1972) vb.) olmuştur¹³⁵. Murphy, İnsani müdahalenin inkârını çeşitli faktörlerin ürünü olarak görmektedir. Bunlar¹³⁶:

*“II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, dünya düzenine, kuvvet kullanma üzerinde katı kurallar uygulanarak ulaşılabileceği arzusu; sömürge hâkimiyetinden yeni kurtulan devletlerin yabancı müdahalesine duymuş olduğu dogmatik nefret; Soğuk savaş dünyasında devletlerin sadece fedakâr nedenler için hareket etmekten aciz oldukları inancı ve nükleer silahlar ve süper güç rekabetindeki bir çağda ülkeler üstü bir genel çatışma korkusu”*dur

Michael Akehurst'un gösterdiği gibi 19'uncu yüzyılda *“Bir devletin kendi vatandaşına kötü muamele etmesini yasaklayan bir uluslararası kural bulunmuyordu; ancak diğer devletler sıklıkla böylesine kötü muameleyi önlemek için kuvvet kullanma hakkını iddia ettiler”*. Soğuk Savaş müddetince durum tam tersiydi. Uluslararası insan hakları hukuku birisinin vatandaşına kötü muamelede bulunmasını yasaklıyordu, ancak diğer devletler tarafından kuvvet kullanılması üzerindeki sınırlama daraltılmıştı ve insani sebeplerle askerî bir müdahaleye cevaz vermiyordu¹³⁷.

Sonuç olarak genel hatlarıyla incelediğimiz Soğuk Savaş dönemi devlet uygulamalarında uluslararası örf ve âdet hukukunda tek taraflı insani müdahale hakkından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu sonuç bizi söz konusu dönemde BMGK kararı olmadan insani gerekçelere dayanılarak bir askerî müdahalenin olamayacağına götürmektedir. Soğuk Savaş döneminde BMGK'nin işlememesi ve dönemin şartları nedeniyle, 1971'de Doğu Pakistan'daki, 1970'lerde Kamboçya ve Uganda'daki milyonların ölmesine veya Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılan kırıma dünya seyirci kalmakla kalmayıp bu durumu onun iç işi olarak görmüştür.

Bu durum, BM Şartı Md. 2/4'te telaffuz edilen kuvvet kullanma ile ilgili yasaklamanın, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde (Md. 53 ve 64) kodifiye edildiği şekliyle, buyruk kural (jus cogens)'in bir parçasını oluşturmasından kaynaklanmaktaydı. Yani, bu yasak, hiçbir istisnasına müsaade edilmeyen ve ancak

¹³⁴ICISS, a.g.e., p. 67.

¹³⁵Ulrich Beyerlin, “Humanitarian Intervention”, Rudolf Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, 1981, 211-215, p. 213.

¹³⁶Sean D. Murphy, a.g.e., p. 143.

¹³⁷Michael Akehurst, “Humanitarian Intervention”, Hedley Bull (ed.), *Intervention in World Politics*, Clarendon Press, Oxford, 1984 den aktaran Alexis Heraclides, a.g.m., p. 238.

genel uluslararası hukukun aynı mutlak nitelikteki müteakip bir normla tadil edilebilecek, devletlerden oluşan uluslararası toplumun bir bütün olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir uluslararası hukuk normudur¹³⁸. Bu bize soğuk savaş esnasında uluslararası insan hakları ile ilgili kurallara yönelik yazılı hukuktaki ciddi gelişmelere rağmen, insani müdahalenin kuvvet kullanma yasağı ve iç işlerine müdahale etmeme ilkelerini tadil edebilecek bir seviyeye ulaşmadığını göstermektedir.

1.1.2.3. Soğuk Savaş Sonrasındaki Dönem (1989-)

Soğuk savaş süresince donmuş devlet içi problemler ve iç savaşlar, onun bitmesi ile gün yüzüne çıkmıştır. Bunun da etkisiyle 20'nci yüzyılın son dönemlerinde dünyanın birçok yerinde yaşanan insani krizler ve bu krizlerin sebep olduğu vahşet, insanlık tarihinde kara bir leke olarak yerini almıştır. İnsanlık için tarifi mümkün olmayan acılara sebebiyet veren bu krizlerin etkisiyle insan hakları uluslararası hukukun önemli bir bölümü, insan haklarına saygı gösterme de uluslararası ilişkilerin sorumluluğunda ve merkezinde olan konulardan biri halini almıştır.

Yirminci yüzyılın kapanışı ile uluslararası hukuk, güvenliğin merkezini öncelikli olarak kara parçasını savunmaktan, insanı korumaya yönelten yeni bir gelişmeyle yüzleşmektedir. Bu husus ise insani krizlere uluslararası toplum tarafından müdahale etme ya da etmemenin yasal ikilemini doğurmaktadır. Çünkü bir yandan ulusal egemenlik uluslararası güvenliğin en temel unsurudur, fakat diğer yandan bu unsur insanoğlunun yaşamını ve haklarını çiğnemek için bir kalkan olarak kullanılabilir¹³⁹.

Dünya bu ikileme özellikle soğuk savaş sonrası dönemde sık sık tanık olmuştur. 1990'larda yaşanan soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar gibi ağır insan hakları ihlali içeren insani krizlere, uluslararası toplum özellikle Birleşmiş Milletler farklı şekillerde müdahil olmuş veya olmamıştır¹⁴⁰. Bu ikilem, uluslararası toplumun iki temel prensibi arasında giderek artan keskin gerilimden kaynaklanmaktadır¹⁴¹. Bunlar:

¹³⁸Bruno Simma, "NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects", *EJIL*, 1999, 10, 1-22, p. 3.

¹³⁹Sebastian Heselerhaus, "International Law and the Use of Force", A. Schwabach, & A. J. Cockfield (ed.), *International Law and Institution*, Eolss Publishers, 2009, 60-86, p. 64.

¹⁴⁰Somali ve Sierra Leone'ye müdahale için yetki vermiş ama Ruanda'da yaşanan soykırıma ise seyirci kalmıştır. Kosovo'da ise BM'nin yetki vermediği bir müdahale gerçekleşmiştir. Soğuk savaş sonrasında icra edilen insani içerikli müdahaleler için bkz.: James Pattison, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 2-3.

¹⁴¹W. Michael Reisman, *10th Commission Present Problems of the Use of Force in International Law*, Annuaire De L'institut De Droit International - Session de Santiago du Chili, Volume 72, Editions A.Pedone, Paris, 2007, 241-367, p. 241.

“(i) Bireysel devletlerin kendi kendini yönetmesini dış müdahaleden, özellikle diğer devletlerin müdahalesinden, korumak ve (ii) aşırı insan hakları ihlalleri durumunda devletin ahalisini korumak ve onlara çareler sağlamak” şeklindedir.

İnsani müdahale kavramının anlatılan düşünsel ve olgusal arka planından sonra çalışmanın takip eden kısmında öncelikle çeşitli faktörler değerlendirilerek insani müdahalenin tanımına ulaşılabacaktır. Yukarıdaki ikileme açıklık getirebilmek maksadıyla tanımdan yola çıkarak insani müdahale kavramının uluslararası hukukun en temel ilkeleri olan egemenlik, kuvvet kullanma yasağı ve iç işlerine müdahale etmeme ile arasındaki ilişki incelenecektir. İkilemin her iki yanındaki bu ilkeler arasında öncelik veya üstünlük sırası olup olamayacağı tartışılacaktır.

1.2. İNSANİ MÜDAHALE TANIMINDAKİ BELİRSİZLİK

İnsani müdahalenin özündeki bir diğer belirsizlik, kavramın tanımında karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası hukukta ve öğretide tıpkı *“terörizm”* ya da ileride değineceğimiz *“egemenlik”* gibi insani müdahalenin de üzerinde uzlaşıya varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. İnsani müdahalenin hukuki olup olmadığı hususuna geçmeden önce çalışmaya bir başlangıç noktası tesis etmek üzere bir tanıma ulaşmak zorunluluğu hissedilmiştir. Zira insani müdahalenin problemlerinin açık bir şekilde ortaya konabilmesi için açık bir tanımının yapılması gerekmektedir. Sıfat ve isimden oluşan kavramın tanımına tümdengelim ile ulaşılmaya çalışılacaktır. İlk önce isim boyutu incelenecek ve daha sonra önündeki *“insan”* sıfatının üzerinde durulacaktır.

Egemen ve eşit devletler sisteminin kabulü, devletlerin birbirlerinin iç ve dış işlerine karışmamalarını zorunlu kılar. Bu kabule aykırılık teşkil eden bir durumda bir müdahale söz konusu olmaktadır. Müdahale fiilinin öznesini sadece devlet temelinde ele alan bir tanıma göre müdahale, *“bir devletin diğer bir devletin iç ya da dış işlerine, davranışına, mevcut şartları değiştirmek ya da devam ettirmek amacıyla kendi gücüne güvenerek karışmasıdır. Burada müdahale eden devletin kendi iradesini kabul ettirmek amacını güden otoriter bir davranış söz konusudur”*¹⁴². Bir başka müdahale tanımında müdahale eden daha geniş yorumlanarak *“bir devletin, devletler grubunun ya da uluslararası örgütün, başka bir devlet veya devletler grubunun iç politikaları veya uygulamaları üzerinde genel yetki kullanmayı*

¹⁴²Enver BOZKURT vd., Devletler Hukuku, Asil Yayın, Ankara, 2004, s. 255.

*amaçlayan kasıtlı fiilleri*¹⁴³ olarak ifade edilmiştir. Her iki tanımdan da açıkça görüldüğü gibi hedef devletin¹⁴⁴ rızasından bahsetmek mümkün değildir¹⁴⁵.

Tesón, müdahalenin “*yumuşak (soft)*”, “*katı (hard)*” ve “*zorlayıcı (forcible)*” olmak üzere üç farklı anlama geldiğini belirtmektedir. Yumuşak müdahale, ileride açıklayacağımız Md. 2/7’de kullanılan anlamıdır¹⁴⁶. Katı müdahale sonrakinin tersine, kuvvet kullanımını içermeyen fakat ekonomik ve diğer çeşitli yaptırımlar gibi cebri olan tedbirlerin benimsenmesi anlamına gelmektedir. Son olarak zorlayıcı müdahale ise kuvvet kullanma fiilini de içeren müdahaledir¹⁴⁷.

Müdahale ile ilgili özet bilgiden sonra bir müdahaleyi neyin “*insani*” yaptığı üzerinde durulacaktır. Tanımla ilgili ilk eleştiri terimin kendisinde bulunan “*insani*” sıfatı ile ilgili yapılmaktadır. Sonraki bölümde inceleyeceğimiz R2P kavramını geliştiren Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS), “İnsani Müdahale” terimini kullanmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine ise “*insanları koruma amaçlı müdahale*” terimini kullanmıştır. Bunun nedeni olarak da özellikle insani ajanslar, insani örgütler ve insani çalışanlar tarafından “*insani*” kelimesinin askerileştirilmesine yönelik güçlü itirazı göstermiştir¹⁴⁸. Ancak insani müdahale terim olarak kullanılmaya devam etmektedir ve artık yerleşik bir terim olması nedeniyle bu çalışmada da insani müdahale terimi kullanılmıştır.

Geçmişte değişik akademisyen ve kuruluşlar tarafından yapılan ve bizim aşağıda yapacağımız incelemeye esas teşkil edecek olan on altı tanım EK-A’da sunulmuştur. Bu tanımların incelenmesine geçmeden önce, insani müdahalenin ne olduğundan ziyade, nelerin insani müdahale olmadığından başlamanın daha sağlıklı olduğu değerlendirilmektedir. Böyle bir başlangıçtan maksat, doktrinde veya geçmişte bazen insani müdahale kapsamı içinde değerlendirilen veya değerlendirilmesi muhtemel bazı kavramların ayıklanmasını sağlamaktır.

1.2.1. İnsani Müdahale ve İnsani Yardım/Eylem Ayrımı

Her ne kadar aralarında bağlantı olsa da insani müdahale ile arasına mesafe

¹⁴³C. A. J. Coady, “*The Ethics of Armed Humanitarian Intervention*”, United States Institute of Peace, Washington, 2002, p. 10.

¹⁴⁴Müdahale edilen devlet bundan böyle bu şekilde anılacaktır.

¹⁴⁵Diğer Müdahale tanımları için bkz.: Edip F. Çelik, “Birleşmiş Milletler Şartı’nın 2. Madde 7. Paragrafındaki “Müdahale” Kelimesinin Tefsiri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1955, Cilt 20, Sayı 1-4, 12-27, p. 13-14.

¹⁴⁶Yumuşak müdahale, “...bir devletin iç işleri ile ilgili herhangi bir tartışma, tavsiye, inceleme veya çalışma” gibi saf ve basit karışma anlamında kullanılmaktadır. Bknz. Bu çalışma, 1.3.1.

¹⁴⁷Fernando R. Tesón, “Collective Humanitarian Intervention”, *Michigan Journal of International Law*, 1996, Vol. 17, 323-372, p. 326.

¹⁴⁸International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect*, IDRC, Ottawa, 2001, p. 9, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (Erişim tarihi: 03.12.2012).

konulması ya da farklı kulvarlarda değerlendirilmesi gereken ilk kavram “*insani yardım*” veya “*insani eylem*” konusudur¹⁴⁹.

Bu kavramlar daha çok sivil toplum örgütlerince ve yardım gönüllülerince kullanılmakta olan kavramlardır. İnsani örgütler, haklı ve hatalı sorunuyla uğraşmayı reddederek ve bunun yerine insani ihtiyaca ve yardıma odaklanarak apolitik, tarafsız ve bağımsız bir duruş benimsemişlerdir¹⁵⁰. Dolayısıyla onların eylemlerinin varlığı müdahaleden bağımsız ve yardıma muhtaç olan insanların ihtiyaçlarının giderilmesine endekslenmiştir.

Sınırı geçerek insani yardım sağlama, müdahaleden ayrı değerlendirilmelidir. Zira insani yardım sağlama, sivillere tıbbi ve gıda yardımı dağıtımı gibi amaçlarla sınırları geçen aktörleri içerir, ama zorlayıcı bir yönü yoktur ve genellikle ilgili devletin rızası ile gerçekleştirilir¹⁵¹. Bu aktörler her ne kadar insani müdahale öncesi, sonrası ve sırasında önemli roller üstlense de zikredilen nedenlerden ötürü bu çalışma kapsamında değerlendirilmemişlerdir¹⁵².

1.2.2. İnsani Müdahale ve Diğer Askerî Eylemler Ayrımı

İnsani müdahale, Tesón'un müdahale tasnifinin sonuncusu olan zorlayıcı müdahale kapsamında değerlendirilmektedir. Yani kuvvet kullanmayı gerektirmektedir. Askerî müdahalenin bir çeşididir. Kuvvet kullanmayı gerektiren diğer bazı askerî eylemler arasında da bir ayrım yapılmalıdır.

Vukas, insani müdahale ve zaman zaman tartışmalı olmuş olan müdahalenin diğer türleri ile arasında bağlantı kurmaktan kaçınılması gerektiğini belirtmekte ve bu müdahalelere örnek olarak; demokratikleştirme yanlısı müdahale, sosyalizm için müdahale ve self determinasyonu desteklemek için müdahaleyi göstermektedir¹⁵³. Walzer de insani müdahalelerin demokrasi veya serbest girişim veya ekonomik adalet veya gönüllü dernek veya diğer halkların ülkeleri için umduğumuz veya hatta talep edebileceğimiz diğer toplumsal uygulamalar ve düzenlemeler uğruna haklılaştırılamayacağını ifade etmektedir¹⁵⁴. Roberts ise, konu ile ilgili “*BM'deki tartışmaların dikkate değer bir özelliğinin, insani müdahalenin self determinasyon*

¹⁴⁹Budislav Vukas, "Humanitarian Intervention and International Responsibility", Maurizio Ragazzi (ed.), *International Responsibility Today*, Koninklijke Brill NV, Netherlands, 2005, 235–240, p. 236; John M. Kabia, *Humanitarian Intervention and Conflict Resolution in West Africa From ECOMOG to ECOMIL*, Ashgate, England and U.S.A., 2009, p. 12; Terry Nardin, "Humanitarian Intervention", Hugh LaFollette (ed.) *The International Encyclopedia of Ethics*, Blackwell Publishing Ltd, 2013, 2477-2486, p. 2480 Aden Hehir, a.g.e., p. 12; Pattison, a.g.e., p. 26.

¹⁵⁰Aden Hehir, a.g.e., p. 12-14.

¹⁵¹Eric A. Heinze, *Waging Humanitarian War*, Suny Press, New York, 2009, p. 8.

¹⁵²Ancak insani müdahale tanımına, “ihtiyacı olan insanlara insani yardımın dağıtımını desteklemek için askerî personel kullanılması”nı dahil edenin de olduğu belirtilmelidir. Bknz: EK-A Tanım Nu. 7.

¹⁵³Budislav Vukas, a.g.m., p. 236.

¹⁵⁴Michael Walzer, *Arguing About War*, p. 69.

mücadelesi verenleri desteklemek için yapılacak müdahaleden, yaygın bir şekilde, ayrı bir konu olarak görüldüğü yönünde” olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak da insani hususların, yaygın olarak (dünya çapında olmasa da) “*siyasi olmayan*” ve ülkenin statüsünde belirli daimi bir değişikliğe ulaşmaya yönlendirilmediği şeklinde görülürken self determinasyonun açık bir siyasi hedefinin bulunmasını göstermiştir¹⁵⁵.

İnsani müdahale ile karıştırılmaması gereken bir diğer askerî eylem ise BM çatısı altında icra edilen Barışı Koruma (Peacekeeping) harekâtlarıdır. Heinze insani müdahale ile Barışı Koruma arasında daha ince ama önemli bir ayrımın olduğunu söylemektedir. Bu karışıklığın kaynağının her iki faaliyetin de diğer devletlerin ülkesinde yabancı askerî gücün konuşlandırılması gerçeğinden kaynaklandığını belirtmekte ve bunun aslında aralarındaki benzerliklerin sona erdiği yer olduğunu eklemektedir. BM Barışı Koruma Harekâtı Departmanının hazırlamış olduğu bir el kitabında Barışı Koruma aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır¹⁵⁶:

“Çatışmaların kontrolü ile ilgili düzenlemelerin (ateşkes, kuvvetlerin ayrımı vb.) uygulamasının ve onların çözüm kararının (kısmi veya kapsamlı uzlaşmalar) izlenmesi ve tatbik edilmesi ve/veya insani yardım dağıtımının korunması maksadıyla tarafların rızası ile arazideki Birleşmiş Milletler (genellikle askerî ve sivil personeli içeren) mevcudiyetidir.”

Barışı koruma, silahlı kuvvetlerin ayrımı (tarafların anlaşması ile araya girme), anlaşmaların denetimi, geri çekilmenin gözetlenmesi gibi faaliyetleri içermektedir. Bu faaliyetler, tarafların uzlaştığı şartlara uyduklarını kontrol etmek, ateşkes antlaşmasını izlemek, tampon bölgeler, ayırım alanları, askerden arındırılmış bölgeler, korunmuş alanlar ya da diğer izleme bölgeleri yaratmak ve tarafların ileri savunma durumları ya da birlik ya da teçhizat sayılarındaki tehditler üzerindeki anlaşmayı izlemek maksadıyla icra edilmektedir¹⁵⁷.

Barışı Koruma kuvvetleri sıkı tarafsızlık temelinde çalışmak için tasarlanmıştır. Barışı Koruma harekâtlarının kendisi, harekâtın askerî yönünün ikincil önemde olduğu; odak noktasının, arabuluculuk ve görüşmelerin siyasi uzlaşma yoluyla savaşı tarafları barıştırmayı sağlarken, muhripleri ayırmak fikrine dayandırılmaktadır. Bu yüzden barış koruyucuları birçok durumda hafif silahlıdır ve onların silahları öncelikle meşru müdafaa için kullanılır. Çatışma çözüm tekniği

¹⁵⁵Adam Roberts, “UN and Humanitarian Intervention”, Jennifer M. Welsh (ed.) **Humanitarian Intervention and International Relations**, Oxford University Press, New York, 2006, 82-97, p. 88-89.

¹⁵⁶United Nations Department of Peacekeeping Operations(UNDPO), **United Nations Peacekeeping Handbook for Junior Rank (3'rd Draft)**, Training Centre of ILO, Turin, 1997, p. 12.

¹⁵⁷A.g.e., p. 20.

olarak kuvvet kullanmaya direnmeleri gerekir¹⁵⁸. Sonuç olarak, Barışı koruma sınırlı askerî kabiliyet, tarafsızlık, evsahibi ülke izni, savunmaya yönelik angajman kuralları içerirken insani müdahalede durum tam tersidir. Barış koruyucuları (hafif) silahlı arabulucuyken, insani müdahale icra eden aktörler silahlı çatışmadaki muhاریlerle aynı değerdedir¹⁵⁹ ve önemli bir askerî kuvvetin kullanılmasını gerektirmektedir.

Söz konusu ayrımın önemine ışık tutan iki olay vardır. Bunlar, 1994 Nisan ayında Rwanda’da ve 1995 Temmuz ayında Srebrenitsa (Bosna)’da yaşananlardır. İlki “soykırım” olarak nitelenen ve diğeri de sivil halka karşı korkunç şiddetin uygulandığı bu olaylarda BM etkili bir şekilde harekete geçmekte başarısız olmuşlardır. Olaylar esnasındaki barışı koruma kuvvetlerinin varlığı, kırımın kurbanlarını kurtarmaya yetmemiştir¹⁶⁰. Yukarıda anlatılanları gözümüzde daha canlı olarak somutlaştırabilmek için Srebrenitsa’da yaşananlarla ilgili BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanan raporda; Sırp taarruzlarını durdurmak için bir girişimde bulunmadığı gerekçesiyle suçlanan bir Hollanda Taburu ile ilgili yazılanlara ve Tb.K.nın düşüncelerine bakılabilir¹⁶¹:

“...Hollanda Taburunun Komutanı, Bosnalıların kendi kendilerine Srebrenica’yı savunamayacağına ve kendi kuvvetinin önemli hava desteği olmadan etkili olamayacağına inanmaktaydı. Hava desteği, onun görüşüne göre, Sırp taarruzlarına karşılık verebilmek için onun kullanabileceği en etkili kaynaktı. Bu nedenle, defalarca, kendi birliğinin birçoğu rehin alındıktan ve muhtemel Sırp misillemesi ile karşı karşıya kaldıktan sonra bile, hava desteği talep etti. UNPROFOR¹⁶²’un tarihi boyunca maruz kaldığı komuta ve kontrol problemlerini gösteren; bu talepler onun değişik seviyedeki üslerince önemsenmemiş ve bazıları hiçbir surette ulaşmamıştır. Ancak Sırplarla karşılaşma riskinden sakınılması ve görevin icrasının, personelinin güvenliğine göre ikincil olduğu söylenince, tabur doğrudan taarruz altındaki gözetleme noktalarından çekilmiştir.... Aynı zamanda, Hollanda taburunun 150 muharip personelinin hafif silahlı olduğu ve savunmasız durumda oldukları ve zırhlı ve topçu desteğinde ilerleyen 2000 Sırppla karşı karşıya olduklarının da farkına varılmalıdır.”

Dolayısıyla barışı koruma harekâtı ile İnsani müdahale arasında amaç, kapsam ve yöntem açısından bariz farklılıklar bulunmaktadır. Ancak BM uygulamalarında her iki farklı uygulamanın çoğunlukla birbirini takip eden bir şekilde

¹⁵⁸David N. Gibbs, *First Do No Harm Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009, p. 6.

¹⁵⁹Eric A. Heinze, a.g.e., p. 9.

¹⁶⁰Adam Roberts, a.g.m., p. 82.

¹⁶¹UN Secretary General, *Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35: The Fall of Srebrenica*, UN Doc A/54/549, Fifty-fourth session, 1999, para. 470-473, <http://www.unhcr.org/refworld/country,,UNGA,,BIH,,3ae6afb34,0.html>, (Erişim tarihi:11.03.2013).

¹⁶²O esnada Bosna’da bulunan barışı koruma kuvvetlerinin genel adıdır.

gerçekleştirdiği de unutulmamalıdır. Yani ya barışı koruma harekâtının başarılı olamaması sonucu, onu zorlayıcı tedbir olarak İnsani müdahale takip etmiş, ya da elverişli koşulları hazırlayan zorlayıcı bir tedbir olarak insani müdahaleyi, barışı koruma harekâtı takip etmiştir¹⁶³. Burdan çıkarılabilecek sonuç ise herhangi birinin başarısı veya başarısızlığı bir diğerinin oluşmasına engel olacak veya zemin hazırlayacak nitelikte olabilir.

Amacı benzeşse de insani müdahale ile farklı statüde değerlendirilen bir diğer askerî eylem gerektiren harekât türü, yurtdışında bulunan tehlike altındaki vatandaşlarını kurtarmak için bir devletin, söz konusu vatandaşının bulunduğu hedef devlette icra ettiği müdahale harekâtıdır¹⁶⁴. Söz konusu müdahale önceleri nihayetinde insanı koruma amaçlı icra edildiği için insani müdahale kapsamında düşünülmüş olsa da yaygın görüş olarak BM şartındaki kuvvet kullanma yasağının istisnalarından olan meşru müdafaa¹⁶⁵ veya korunma (self-help) kapsamında değerlendirilmektedir¹⁶⁶. Yani bir devletin vatandaşına yapılan saldırı bir devlete yapılmış varsayılmaktadır. Bu müdahalenin meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmesi söz konusu fiili insani müdahaleye göre daha ihtilafsız bir konuma sokmakta ve devletleri uluslararası hukukta böyle bir hakkın varlığı daha tartışmasız hale gelmektedir¹⁶⁷.

Pease ve Forsythe'in de söylediği gibi, günümüz uluslararası ilişkilerinde yurtdışındaki insan hakları ihlalleri için zorlayıcı devlet yardımlarına yönelik iki farklı hukuki iddianın varlığından bahsetmek mümkündür. Birincisi "*kendi vatandaşı olmayanlar için insani müdahale*" ve diğeri de "*vatandaşları ihtiva edecek şekilde genişletilmiş meşru müdafaa kavramı*"dir.¹⁶⁸ Görüldüğü gibi ayrımın sebebi korunan vatandaşların milliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu ayrımı şu şekilde formüle edebiliriz: İlki X'in Y devletindeki Y vatandaşını korumak için yaptığı insani müdahale diğeri ise X'in Y devletindeki X vatandaşını korumak için yaptığı meşru müdafaa.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ülkeler BM Şartı sonrasındaki soğuk savaş periyodunda, ilkinde müracaat etmeye yeltenmemelerine rağmen diğeri sıklıkla müracaat etmişlerdir. Amerika'nın bahse konu dönemde, Dominik Cumhuriyeti

¹⁶³Birbirini takip eden barışı koruma harekâtları ile insani müdahale içerikli barışa zorlama harekâtları örnekleri için bkz.: Simon Chesterman, "Legality Versus Legitimacy: Humanitarian Intervention, the Security Council, and the Rule of Law", *Security Dialogue*, 2002, Vol. 33, No. 3, 293-306, p. 300.

¹⁶⁴Natalino Ronzitti, *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht [Netherlands], 1985, p. XIV. http://books.google.com.tr/books/about/Rescuing_Nationals_Abroad_Trough_Militar.html?id=gWt2Sx5UUtwC&redir_esc=y, (Erişim tarihi: 12.03.2013).

¹⁶⁵BM Şartı Md. 51.

¹⁶⁶Eric Heinze, a.g.e., p. 8.

¹⁶⁷Natalino Ronzitti, a.g.e., p. 21.

¹⁶⁸Kelly Kate Pease and David P. Forsythe, "Human Rights, Humanitarian Intervention, and World Politics", *Human Rights Quarterly*, 1993, Vol. 15, 290-314, p. 298.

(1965), Grenada (1983), Panama (1989)'ya yaptığı her üç müdahalenin hukuki nedenlerinden birinin buralarda yaşayan kendi vatandaşlarını ve yabancıları korumak olduğu tezi ileri sürülmüştür¹⁶⁹. Bu müdahaleler uzun süreli müdahalelerken, yine aynı neden ileri sürülerek icra edilen kısa süreli tahliye veya kurtarma harekâtları da bulunmaktadır. Hem İsrail, 1976'de Uganda Entebbe havaalanındaki Air France uçağından çoğunluğunu İsraililerin oluşturduğu rehinelere kurtarıırken hem de ABD, 1980'de İran'da alıkonmuş Amerikalıları kurtarmaya çalışırken yapmış oldukları müdahaleleri meşru müdafaa kapsamında olduğunu belirtmişlerdir¹⁷⁰.

1.2.3. Tanımın Çerçevesini Çizmek

İnsani müdahaleden, insani yardım veya eylemden ve self determinasyon mücadelelerini destekleme, demokrasi getirme, barışı koruma, yurtdışındaki kendi vatandaşını koruma amaçlı askerî eylemlerden ayıkladıktan sonra, onun ne olduğu sorununa geçebiliriz. Bu kısımdaki incelememiz hukuka göre neyin olması gerektiğine yönelik bir değerlendirme olmayıp hukuki değerlendirilmesi yapılacak olan olgunun ne olduğunun resmedilmesidir. Bu durumun altını çizdikten sonra başlangıç noktası olarak cümlemin öznesinin yani "*müdahale etmek*" fiilinin faili tespit edilecektir. Müteakiben fiilin muhtevası; faili fiili işlemeye yönelten şartların nasıl olması gerektiği; faili tahdit eden hususların ne olduğu üzerinde durularak bir tanıma varılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken her bir başlıkla ilgili doktrindeki tartışmalar yeri geldikçe ifade edilmeye çalışılacaktır.

1.2.3.1. Kim Müdahale Eder?

EK-A'daki tanımların bu soruya verdiği yanıt üç kümede toplanabilir: Bunlardan ilki bu sorunun yanıtını Devletler veya Devletler grubu olarak vermektedir¹⁷¹. İkinci kümeyi oluşturanlar ise bir öncekilere devlet dışı aktörleri de dahil etmektedir¹⁷². Devlet dışı aktörler ise BM¹⁷³, uluslararası örgütler¹⁷⁴ ya da bölgesel örgütler¹⁷⁵ olarak değişiklik arz etmektedir.

¹⁶⁹Kerem Batır, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2011, Cilt 9, Sayı 1, 117-134, s. 120-122.

¹⁷⁰Kelly Kate Pease and David P. Forsythe, a.g.m., p. 298.

¹⁷¹EK-A Tanım Nu.: 4, 5, 7, 10, 11, 15, 16.

¹⁷²EK-A Tanım Nu.: 1, 2, 3, 6, 9, 12.

¹⁷³EK-A Tanım Nu.: 1, 2, 6.

¹⁷⁴EK-A Tanım Nu. 9, 12.

¹⁷⁵EK-A Tanım Nu. 1, 6.

Pattison ise diğerlerinden farklı olarak müdahili harici failer (external agents) olarak tanımlamış ve harici failerin “BM’den diğer devletlere ve özel askerî şirketlere (PMCs)” kadar değişkenlik gösterebileceğini belirtmiştir¹⁷⁶. Pattison, insani müdahaleye ihtiyaç duyulduğunda, uluslararası toplumun gerekli kaynaktan yoksun olması ya da isteksizlik göstermesine¹⁷⁷ bir çözüm önerisi olarak Özel Askerî ve Güvenlik Şirketlerinin taşeron olarak kullanılması önerisini ortaya atmaktadır¹⁷⁸. Bu şirketlerin insani müdahale ile ilgili üç muhtemel rol üstlenilebileceğini belirtmektedir. Buna göre birinci rol insani müdahalenin onlarca üstlenilmesi, ikinci rol diğer failin boşluklarını doldurmak ya da onu desteklemek için birlik sağlamak ve son rol olarak diğerleri gibi doğrudan muharebe görevleri içermeyen daha çok diğer failin müdahalesine yardımcı olacak destek hizmeti (lojistik, eğitim, istihbarat, taşıma imkân ve kabiliyeti ve diğer muharebe hizmet destek görevleri) sağlamaktır¹⁷⁹.

Kendisinin geliştirdiğini iddia ettiği insani müdahaleye “*İlimli Faydacı Yaklaşım*”ın anahtar savının müdahilin haklılığının birincil bazen de yeterli belirleyicisinin onun etkililiği olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşımı temel alarak bu şirketlerin ciddi insani krizlerle başa çıkmada ileri derecede etkililik gösterdikleri zaman, bunun onların kullanılması ile ilgili kaygılara ağır basacağını¹⁸⁰ ve bu “*etkililiğin*” onu ahlaken haklı kılacağını ileri sürmektedir¹⁸¹.

Pattison’a itirazlar ise “*sonuçsalcı (consequentialist)*” yaklaşımdan kaynaklanmaktadır¹⁸². Çünkü onun bu yaklaşımı, potansiyel müdahil olarak bu şirketlerin insani krizlere mukabelede etkililiği ve böylelikle meşruluk kazanması ile ilgili ileriye dönük bir kabulü araştırmasının merkezine almasına neden olmakta ve buna göre kurgulanmış bir araştırma da bazı sıkıntıları çağrıştırmaktadır. Çünkü bu etkililiğin önceden kestirebilmenin imkânsızlığı ve olaydan olaya değişkenlik gösterecek olması ileriye dönük bu meşruluğu riske edecek faktörlerdir. Roff’un da haklı bir şekilde belirttiği gibi müdahale ile ilgili geriye dönük bir değerlendirmenin

¹⁷⁶Ek-A Tanım Nu. 2.

¹⁷⁷Pattison, bölgesel örgütlerin çoğunluğunun büyük insani krizlerle, etkin bir şekilde, başa çıkabilmek için altyapı, uzmanlık, yetki ve finansmana sahip olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bazı batılı devletlerin bu kabiliyete sahip olmasına rağmen müdahale konusundaki seçicilik ve isteksizliklerinden bahsetmektedir. James Pattison, “Outsourcing the Responsibility to Protect: Humanitarian Intervention And Private Military and Security Companies”, *International Theory*, 2010, Vol. 2, No. 1, 1–31, p. 2.

¹⁷⁸A.g.m., p. 1.

¹⁷⁹A.g.m., p. 7.

¹⁸⁰Pattison bu kaygıları, bunların kullanılmasının gerçekçi olmadığı düşüncesi, şirketlerin saiklerinin kar amaçlı olması, demokratik mesuliyetleri, jus in bello kurallarına bağlı kalmalarındaki şüpheler olmak üzere dört başlık halinde toplamaktadır. Bunların kullanılmasının gerçekçi olmadığına yönelik itirazı ise kabul etmemektedir. A.g.m., p. 10-17 ve 22.

¹⁸¹A.g.m., p. 4.

¹⁸²Pattison’un önceki çalışmalarındaki benzer argümanları için yapılmış eleştiriler için bkz.: H. M. Roff, “Response to Pattison: Whose Responsibility to Protect?”, *Journal of Military Ethics*, 2009, Vol. 8, No. 1, 79-85; Eric A. Heinze, Humanitarian Intervention, the “Responsibility to Protect, and Confused Legitimacy”, *Human Rights & Human Welfare*, 2011, Vol. 11, 17-32, p. 19-20. <http://www.du.edu/korbel/hrhw/volumes/2011/heinze-2011.pdf>, (Erişim tarihi: 14.03.2013).

yapılması elzemdir¹⁸³. Gerek Heinze'nin gerekse Roff'un, geriye dönük bu değerlendirme ile ilgili verdikleri örnek 1992'de ABD önderliğinde başlatılan Somali müdahalesidir. Bu olaydaki müdahil ABD'nin olası ve beklenen etkinliği tartışma götürmezken yine de müdahale hedefine ulaşmadan kötü bir şekilde sonuçlanmıştır¹⁸⁴.

Son olarak Pattison bu şirketleri, diğer faillerin (BM, bölgesel örgütler ve devletler) yerini alacak şekilde değil onların tamamlayıcısı şeklinde değerlendirilmesini gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁸⁵ Söz konusu firmaların yukarıda bahsedilen rollerden doğrudan muharebe ile ilgili görevlerde istihdam edilmesi uluslararası ilişkilerde bir seçenek olarak tartışma konusu olabileceksen uluslararası hukuk açısından meşruluğu tartışmalıdır¹⁸⁶. Dolayısıyla özünde ihtilaf içeren bir konunun diğer bir ihtilafli konuya çözüm önerisi olarak sunulması "*kim müdahale etsin?*" sorusunu daha karmaşık hale sokmaktadır. Ancak 3'üncü rolün kullanımı özellikle sınır ötesi birleşik ve müşterek harekâtlar için bir kuvvet çarpanı olarak kullanılabilir. Zaten BM barışı destekleme harekâtlarında da bunun örneklerine özellikle birliklerin konuşlanması safhasında ve gerçek yaşam desteğinin sağlanması faaliyetlerinde rastlanmaktadır¹⁸⁷. Bu sebeplerden ötürü bu şirketleri müdahalenin öznesi olmaktan ziyade, mevcut uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde müdahalenin askerî kapasitesini artırıcı bir araç olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır.

Tanımlardaki üçüncü kümeyi oluşturanlar ise bu soruya yani fiilin failinin kim olduğu sorusuna tanımlarında yer vermekten imtina etmektedir¹⁸⁸. Bunlar müdahalenin kim tarafından yapıldığını dikkate almamışlar sadece müdahalenin ne olduğuna odaklanmışlardır. Ancak araştırmalarının ilgili yerleri incelendiğinde potansiyel müdahiller olarak ikinci kümenin ağır bastığı görünmektedir.

¹⁸³H. M. Roff, a.g.m., p. 80.

¹⁸⁴Eric A. Heinze, a.g.m., p. 19-20; H. M. Roff, a.g.m., p. 80-81.

¹⁸⁵James Pattison, "Outsourcing the Responsibility to Protect: Humanitarian Intervention And Private Military and Security Companies", p. 5.

¹⁸⁶Kayıtlı oldukları ülkenin hukuk kuralları doğrultusunda tüzel kişilik kazanan bu işletmeler, rekabet şartlarının hâkim olduğu serbest piyasada askerî alana ilişkin hizmet paketleri sunmaktadırlar. Askerî görev ve hizmetlerin özelleştirilmesini ve özel şirketlerin görevlendirilmesini yasaklayan herhangi bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamasının da etkisiyle kolayca faaliyet göstermektedirler. Çünkü uluslararası hukukun öngördüğü mevcut sistem, özel askerî şirketler ve çalışanları düşünülerek oluşturulmamıştır. Bknz.: Ahmet Hamdi TOPAL, "Uluslararası Hukuk Açısından Özel Askerî Şirketler ve Şirket Çalışanlarının Statüsü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt. 60, Sayı 4, 963-1021, s. 967 ve 1015.

¹⁸⁷Lojistik destek maksadıyla kullanıldığı durumlarla ilgili bknz.: Damian Lilly, "The Privatization of Peacekeeping: Prospects and Realities", Kerstin Vignard (ed.), *Disarmament Forum Peacekeeping: Evolution or Extinction?*, 2000, No. 3, 53-62, p. 55.

¹⁸⁸EK-A Tanım Nu.: 8, 13, 14.

İnsani müdahale kavramının tekrar canlanması büyük etkisi olan 1990'lı yıllarda yaşanan insani krizlerin etkisi sonucu icra edilen müdahaleler incelenerek kimlerin müdahale ettiği de tespit edilmiştir. Tablo-2'deki müdahil aktörler¹⁸⁹, EK-A'daki tanımların ikinci kümesini onaylar niteliktedir. Görüldüğü gibi sekiz müdahaleden yarısı bir ülke liderliğindeki koalisyonlar yani devletler grubu tarafından icra edilmiştir. Geriye kalan üç tanesi bölgesel örgütler tarafından veya onun önderliğinde icra edilmiştir. Bir örnekte ise bir ülkenin ulusal komutasında harekât icra edilmesine yetki verilmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç failin **bir devlet, devletler grubu ya da diğer devlet dışı aktörler (BM ya da Bölgesel Örgütler)**'in olabileceğidir. Bu kısımdaki incelememiz kimlerin müdahale etme hakkı olduğunun tespiti değil 1.2.2.3'deki şartlar oluştuğunda potansiyel müdahillerin ortaya çıkarılmasıdır.

Tablo-2 1990-2000 Arası İnsani Kriz İçerikli Müdahaleler

Yer	Tarih	Müdahil/Müdahiller	BMGK Kararı	Hedef Ülke Rızası
Irak Kuzeyi	1991	ABD Önderliğindeki Koalisyon	Yok	Yok
Bosna Hersek	1992-5	NATO	Var	Var
Somali	1992-3	BM / ABD Önderliğindeki Koalisyon	Var	Hükümet Yok
Ruanda (Gecikmiş Müdahale)	1994	Fransa	Var	Var (Devrilmek üzere olan Soykırımcı Hutu Hükümeti) Yok (Kontrolü ele geçirmek üzere olan Tutsi RPF)
Haiti	1994	ABD Önderliğindeki Koalisyon	Var	Yok (De Facto Hükümet) Var (Sürgündeki Hükümet)
Sierra Leone	1997	ECOWAS	Müdahale Sonrası Onay	Yok (Darbe Hükümeti) Var (Devrik Hükümet)
Kosova	1999	NATO	Yok	Yok
Doğu Timor	1999	Avustralya Önderliğindeki Koalisyon	Var	Var (Uluslararası baskı ile elde edilmiş)

1.2.3.2. Müdahale Fiilinin Muhtevası

Cümlelerin öznesini belirlediğimize göre bir sonraki adım olan müdahalenin türüne geçebiliriz. Bunun için Tesón'un 1.2'de incelediğimiz müdahale sınıflaması

¹⁸⁹Söz konusu Tablo'nun oluşturulmasında faydalanan kaynaklar için bkz.: Adam Roberts, "UN and Humanitarian Intervention", p. 80-86; ICISS, *The Responsibility to Protect, Research, Bibliography, Background*, p. 84-114, Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, 179-200 (Ruanda), 201-220 (Kosova); Uppsala Universitet, *Uppsala Conflict Data Program*, Conflict Encyclopedia, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/database/> (Erişim tarihi: 14.03.2013).

baz alınmıştır. EK-A'da verilen tanımların dörtte üçü¹⁹⁰ müdahalenin kuvvet kullanarak yapılan askerî bir eylem olduğunu vurgularken, geriye kalan kısmı¹⁹¹ ise kuvvet kullanmayı da içeren zorlayıcı müdahale olduğunu değerlendirmektedir. Dolayısıyla bütün tanımların, insani müdahalenin kuvvet kullanmayı gerektiren askerî eylemi içerdiği yani Tesón'un sınıflamasına göre “zorlayıcı” olarak tabir edilen müdahale çeşidine girdiği konusunda hemfikir olduğu söylenebilir. Yalnızca cüzi bir kesimi Tesón'un “Katı” müdahale olarak tabir ettiği askerî kuvvet kullanmaya varmayan diğer zorlayıcı eylemleri de insani müdahale kapsamına almaktadır. Bizim kanaatimizce de diğer seçenekler tüketildiği için başvurulması sebebiyle insani müdahale, **kuvvet kullanmayı içeren askerî bir harekâtı** gerektiren zorlayıcı bir müdahaledir.

Eylemin zorlayıcı bir özelliğinin olması demek ona direnen bir iradenin varlığını gerektirmektedir. Buradan çıkarılması gereken ise hedef devletin müdahaleye rıza göstermediği bir durumun söz konusu olmasıdır. Aksi bir durum egemenliğin ihlali olarak değerlendirilmeyecek, hedef devletin tasarrufunda izin verilen barışı koruma gibi bir askerî eylem olacaktır. Ancak takip eden bölümde de görüleceği gibi korunacak bir barış söz konusu olmadığı için askerî eylemin boyutu zorlayıcı bir karakterde olacaktır. EK-A'daki tanımların büyük bir bölümünde insani müdahalenin hedef devletin rızasını gerektirmediği belirtilmektedir¹⁹². Bir kısmı ise tanımlarında bu hususa yer vermemiş¹⁹³ sadece ikisi eğer koşullar oluşmuşsa hedef devletin rızası dahilinde yapılan müdahaleyi de bu kapsamda değerlendirmiş¹⁹⁴.

1990'lı yıllarındaki insani koruma içerikli müdahalelerle ilgili uygulamalarının, teorinin aksine, hem hedef devletin rızasına dayalı hem de rızası olmaksızın gerçekleştiği¹⁹⁵ Tablo-2'de görülmektedir. Tablo-2'nin gösterdiği bir başka altı çizilmesi gereken husus ise BMGK'nin söz konusu döneme yönelik müdahale kararlarının, hedef devletin rızasının belli bir çeşidine denk gelmesidir. Yani bir devletin rızası olmadan BMGK'nin yetkilendirdiği müdahale bulunmamasıdır¹⁹⁶.

¹⁹⁰ EK-A Tanım Nu.: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 16.

¹⁹¹ EK-A Tanım Nu.: 6, 8, 13, 15.

¹⁹² EK-A Tanım Nu.: 1, 3, 4, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

¹⁹³ EK-A Tanım Nu.: 2, 5, 6, 9.

¹⁹⁴ EK-A Tanım Nu.: 1 ve 8. Her ne kadar 8 numaralı tanımın içeriğinde rıza ile ilgili bir husus geçmiyorsa da müellif, tanımın açıklamalarında rıza dahilinde insani amaçlarla yapılan müdahaleleri de bu kapsamda değerlendirdiğini belirtmiştir.

¹⁹⁵ John M. Kabia, *Humanitarian Intervention and Conflict Resolution in West Africa From ECOMOG to ECOMIL*, p. 12; Jennifer M. Welsh, *Humanitarian Intervention and International Relations*, Oxford University Press, New York, 2006, p. 3; James Pattison, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 26; Adam Roberts, a.g.m., p. 83.

¹⁹⁶ Nicholas J. Wheeler, “The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society”, Jennifer M. Welsh (ed.), *Humanitarian Intervention and International Relations*, Oxford University Press, New York, 2006, 29-51, p. 48.

Bunun sebebini; bir hükümetin, yabancı bir kuvvetin kendi topraklarındaki insancıl amaçlar için yapacağı silahlı müdahaleye rıza göstermesi veya onu davet etmesi ile böyle bir eylem için yasal dayanağın sağlanacak olmasında ve böylelikle daha az ihtilaflı olacak olmasında arayabiliriz¹⁹⁷. Ancak burada önemli olan bu müdahalelerin, kimileri uluslararası hukukça tanınmasa da, insani krizin sorumlusu olan milislerin, diktatörlerin, suç çetelelerinin veya ülkenin belirli bir parçasında kontrolü sağlamış olan grupların isteklerine karşı gerçekleşmiş olmasıdır¹⁹⁸.

Irak'ın Kuzeyi (1991) ve Kosova (1999)'ya yapılan müdahaleler, hedef devletin rızası hilafına yapılmış, insani müdahalenin “*klasik*” tanımına uyan tek taraflı müdahale örneklerindendir¹⁹⁹. Bunlar, BMGK yetkilendirmesi olmadan gerçekleşmiştir. Somali'deki durum ise biraz farklıdır. Burada izin alacak etkin bir hükümet bulunmamaktadır. Haiti'de ise rızasını veren uluslararası hukukça tanınmış bir hükümet olmakla birlikte; bu hükümet darbe ile devrilmiş ve sürgünde olan bir hükümettir. Yine Sierra Leone (1996)'de ülkenin büyük bir bölümü ve elmas madenleri isyancıların kontrolüne girince ve bunların yapmış olduğu katliamlar büyük boyutlara ulaştınca hükümet Executive Outcomes isimli Güney Afrika menşeli özel askerî şirket ile sözleşme imzalamak zorunda kalmıştır. Yine Sierra Leone'de seçimle başa gelmiş ancak darbe ile devrilmiş hükümet başkanı ülkeden kaçmadan önce Nijerya ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community Of West African States (ECOWAS))'ndan müdahale etmesini istemiştir. Endonezya ise Doğu Timor'a müdahale edilmesine yönelik izni karşı karşıya olduğu uluslararası baskı sonucunda vermek zorunda kalmıştır²⁰⁰.

Rızaya dayalı yaklaşım elbette ki tercih sebebi olmalı ve rızaya dayalı olmayan bir metottan önce elde edilmeye çalışılmalıdır²⁰¹. Tablo-2'deki bütün durumlarda merkezi yetkililerin bir dereceye kadar rızalarının olabilmesi genel bir rızanın olduğu anlamına gelmez. Müdahale eden kuvvetler, hedef devletin tam rızası bile olsa, sıklıkla ilgili ülkenin, düşmana ait - örneğin asilerin kontrolündeki - bölgelerinde harekât icra etmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden rızanın durumu bir bölgeden diğerine ve bir andan diğerine değişmiştir²⁰².

Sonuç olarak tanımımızın rıza ile ilgili bu kısmını **“müdahaleye zemin hazırlayan şartlara (insani kriz ortamına) sebep olanların rızası olmaksızın”**

¹⁹⁷David J. Scheffer, "Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention", *University of Toledo Law Review*, 1991-1992, Vol.23 , 253-293, p. 265.

¹⁹⁸Pattison, a.g.e., p. 26-27.

¹⁹⁹Ayrıntılar için bkz.: Bu çalışma 1.3.2.3.

²⁰⁰James Pattison, a.g.e., p. 26.

²⁰¹David J. Scheffer, a.g.m., p. 265.

²⁰²Adam Roberts, a.g.m., p. 83.

şeklinde ifade edebiliriz. Bu maksatla hangi durumların müdahaleyi çağrıştırdığı sorusunun cevabı takip eden başlıkta ele alınmıştır.

1.2.3.3. Müdahaleye Zemin Hazırlayan Şartlar

Hedef devletin rızası olmaksızın, o devlete askerî güç kullanarak müdahalede bulunmayı gerektiren insani krizin ne boyutta olması gerektiği hususu insani müdahale üzerindeki diğer bir felsefi tartışma konusudur. EK-A'daki tanımlarda insani müdahalenin engel olması veya son vermesi gereken şartların ya da korunması amaçlanan mağdurların içinde bulunduğu durumun hangi ölçülerde olduğu ile ilgili çok değişik ifadeler bulunmaktadır. Tanımlarda da görüleceği gibi hedef devletin vatandaşlarının maruz kaldığı insan hakları ihlalleri ile ilgili çita yüksek tutulmaya çalışılmıştır²⁰³. Bunda birinci etkinin bu ihlalleri durdurmak veya önlemek için kullanılacak askerî harekâtın, ne kadar silahlı çatışma kurallarına uyulursa uyulsun, beraberinde getirme potansiyeli olan sivil can ve mal kayıplarını da içeren yan etkileridir. Bu daha önce Tablo-1'de aktardığımız Haklı Savaşın orantılılık ilkesi ile alakalıdır. Yani hitap edilen insan hakları ihlalinin sebep olduğu tahribat müdahalenin vereceği tahribattan daha büyük olmalıdır. Bir başka deyişle müdahalenin sağlayacağı yarar vereceği zarardan fazla olmalıdır. Çitanın yüksek tutulmasının bir diğer avantajı, insani müdahalenin suiistimalinin önüne geçilmesinde önemli bir etki yapacak olmasındadır.

Bu çitanın boyutunu ölçmek için elimizde uluslararası bir cetvel olmadığı için bu konuda da fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Ancak bu fikir ayrılıkları insani müdahalenin hukuki boyutundan ziyade etik ya da ahlaki boyutu ile ilgilidir. Modern Haklı Savaş teorisinin savunucularından ve insani müdahaleye ihtiyatlı yaklaşanlardan biri olan Walzer, *"İnsanlığın ahlaki vicdanını şoke eden' eylemlere karşılık olduğunda insani müdahalenin haklılığının ileri sürülebileceğini"* belirtmektedir. Böylesine olaylarda atıfta bulunulan vicdanın siyasi liderlere ait olmaması gerektiğini de eklemektedir. Çünkü onların düşünmesi gereken diğer şeyler vardır ve bu şeyler yüzünden öfke ve zulümle ilgili normal hislerini bastırmaları da gerekebilir. Walzer, *"buradaki (vicdan) atfının, sıradan erkek ve kadınların gündelik faaliyetleri sırasında elde etmiş oldukları manevi inanışlarına"*

²⁰³EK-A'daki tanımların hemen hepsinde insan haklarının ihlalinin boyutuna yönelik "ağır", "ciddi", "yoğun", "büyük çapta", "affedilemez, affolunamaz", "büyük ölçekte" gibi sıfatlar kullanılmıştır. Bazılarında ise bu ihlallerin süresi ve şekli ile ilgili "sistematik", "devam eden", "yaygın" gibi özellikleri taşıması gerektiği belirtilmiştir. bkzn.: EK-A Tanım Nu.: 1,5, 7, 8, 9, 11, Benzer diğer değerlendirmeler için bkzn.: Andrew G. Fiala, **Practical Pacifism**, Algora Publication, New York, 2004, p. 25.

yapılması gerektiğini söylemekte²⁰⁴ ve vicdanları şoke eden bu eylemlere “*kitlesel katliam, köleleştirme ve çok sayıda insanın sınır dışı edilmesini*” dahil etmektedir²⁰⁵.

Walzer’in insani müdahaleyi haklılaştıran bu üç durumla ilgili görüşleri bazılarınca sınırlayıcı olarak görülmüş ve daha geniş yorumlanması gerektiği belirtilmiştir. Örneğin Luban, insani müdahalenin, Walzer’in örneklerinden daha az şiddetli zulüm içeren durumlarda da geçerlilik kazanabileceğini ileri sürmektedir. Luban’a göre bir devletin kendi vatandaşlarının güvenlik haklarının veya “*toplumsal temel insan hakları*”nın²⁰⁶ ağır ve yaygın ihlali durumunda meşruluğunu kaybedeceğini²⁰⁷ ve böylece bir müdahalenin ahlaken haklı, hatta ahlaken acil hale geleceğini ifade etmektedir²⁰⁸. Luban’a göre bu haklar, uğruna savaşmaya değer haklardır. Bunlar, sadece onlardan esirgenenler tarafından değil, geri kalanlarımız tarafından da uğruna savaşmaya değerdir. Bu toplumsal temel insan haklarının herhangi bir ihlalinin bir “*savaş nedeni (casus belli)*” olduğu anlamına gelmediğini de eklemektedir²⁰⁹. Luban’a göre kendi halkının iradesine karşı kurulmuş şiddetle hükmeden kendisine karşı mücadeleleri kanlı bir şekilde bastıran bir devlet ya da hükümetin eylemleri toplu katliam ve köleleştirme boyutuna varmasa da bu durum müdahaleyi haklı kılmaktadır²¹⁰.

İnsani müdahalenin sadık savunucularından Tesón, müdahalenin ahlaki haklılaştırılması ile ilgili savın merkezini liberal siyasi felsefenin standart varsayımına

²⁰⁴ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations (4th Ed.)*, Basic Books, New York, 2006, p. 107, http://books.google.com.tr/books?id=kZnx7WVJbeUC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, (Erişim tarihi: 23.03.2013).

²⁰⁵ Michael Walzer, "The Moral Standing of States: A Response to Four Critics", *Philosophy & Public Affairs*, 1980, Vol. 9, No. 3, 209-229, p. 217-218.

²⁰⁶ Toplumsal temel insan hakları ile Luban, Henry Shue’nun geliştirdiği temel insan haklarına atıfta bulunmaktadır. David Luban, "Just War and Human Rights", *Philosophy & Public Affairs*, 1980, Vol. 9, No. 2, 160-181, p. 174-175. Shue’ye göre birinin diğer haklardan yararlanabilmesi için korunması gerekli olan hak temeldir. Temel hakla ilgili ayırıcı özellik budur. Temel haklar herkesin insanlığın geri kalanından minimum makul talepleridir. Bu nedenle bir temel hakkın korunabilmesi için gerekirse temel olmayan haklardan fedakarlık edilebilir. Oysa temel olmayan bir hakkın korunması için temel bir haktan fedakarlık edilemez; çünkü bu temel haktan fedakarlık edilebilirse zaten o sağlanmaya, korunmaya çalışılan haktan da yararlanılamaz. Shue, insanların, öldürme, işkence, sakatlama, tecavüze uğrama ya da saldırıya maruz kalmamasını gerektiren fiziki güvenlik hakkının bir temel hak olduğunu savunmaktadır. Bu hakka yönelik cinayet, tecavüz, dayak gibi tehditler, herhangi bir haktan yararlanmaya en ciddi ve - dünyanın birçok yerinde - en yaygın engeldirler. Bir diğer temel hak olarak ise “varlığını sürdürme hakkı”nı göstermektedir. Shue bunla kastettiğinin ise kirlenmemiş hava, kirlenmemiş su, yeterli yiyecek, yeterli giyecek, yeterli barınak ve asgari koruyucu halk sağlığı hizmeti olduğunu belirtmektedir. Henry Shue, *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*, Princeton Univ. Press, Princeton, New Jersey, 1996, p. 19-21, 23 http://books.google.com.tr/books?id=43s_vUmp11YC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=torture&f=false, (Erişim tarihi: 23.03.2013).

²⁰⁷ Bu konudaki bir diğer yaklaşım şu şekildedir: “*Müdahaleden bağımsızlığı ile ilgili devletin iddiasını geçersiz kılan onun karakteri değil onun eylemleridir: Suçları ağırlaştıkça o kadar az iç işlerine müdahale etmeme kuralının altında haklı olarak dokunulmazlık iddiasında bulunabilir. Müdahale hükümetin suçları ile haklılaşmaktadır, onun meşruluğunu kaybetmesi ile değil*” Bknz: Terry Nardin, "Humanitarian Intervention", p. 2480.

²⁰⁸ David Luban, a.g.m., p. 180-181.

²⁰⁹ A.g.m., p. 175.

²¹⁰ A.g.m., p. 180-181.

dayandırmaktadır: “Devletlerin ve hükümetlerin temel amacı, insan haklarını - tüm kişilerin yalnız insan olmaları gereği sahip olduğu hakları - korumak ve temin etmektir.” Tesón, bu hakları ciddi bir şekilde ihlal eden hükümetler ve iktidardaki diğerlerinin, kendilerinin siyasi güçlerini haklılaştıran yegâne nedene zarar verdiklerini iddia etmektedir. Ona göre; bu argümanın sonucu, egemenliğin bir ölçüye kadar bir değer olmasıdır, ancak bu yardımcı bir değerdir, asıl değer değildir. Egemenlik değerli insan çıkarlarına hizmet eder ve onlara ağır bir şekilde saldıranların kendilerini egemenlik prensibi arkasında korumalarına izin verilmemelidir. Tiranlık ve anarşi egemenliğin ahlaki çöküşüne neden olur²¹¹.

Görüldüğü gibi Tesón müdahaleye zemin hazırlayanın hedef devletteki iktidarın uyguladığı tiranlık veya hedef devletteki anarşi ortamı olduğunu savunmaktadır. Tiranlığı, insanlığın onuruna saldırı olarak görmekte ve temel insan haklarının ağır ve yaygın suistimali olarak değerlendirmektedir. Anarşiyi ise toplumsal düzenin tamamen çökmesi ve bunun bir nedeni olarak herkesin herkese karşı savaştığı Hobbes vari savaşın varlığı olarak görmektedir²¹². Böyle bir durumda yabancılara (yabancı kişilere, hükümetlere, uluslararası örgütlere) ona göre sadece müdahale etme hakkı doğmamakta aynı zamanda müdahale etme yükümlülüğü doğmaktadır.

Tesón da Walzer’in yukarıda bahsettiğimiz insani müdahaleyi haklı kılan üç nedenine itiraz ederek, ona göre, insani müdahaleye izin veren tiranlık ve anarşinin diğer durumlarının “*self determinasyon süreci*” olarak görülmesini son derece hatalı görmektedir²¹³. Ancak Tesón’un çalışmasında tiranlık ve anarşinin diğer durumlarının yani hangi tür insan hakları ihlallerinin nasıl bir yoğunluk ve ölçeğe ulaşınca müdahaleye başvurulması gerektiği net bir şekilde ortaya konmaktan kaçınılmıştır. Böylesine genel bir yorum suiistimale açık bir değerlendirmedir.

Hangi durumların insani müdahaleyi gündeme taşıyacağı ile ilgili buraya kadar incelediğimiz akademisyenlerin görüşleri soğuk savaş yıllarında kaleme alınmıştır. Tarihsel gelişimde de aktarıldığı gibi bu dönemde gerek akademik çevrede gerekse devletler nezdinde çoğunlukla insani müdahalenin karşı çıkılan bir kavram olması dikkate alındığında bu görüşleri kavramın günümüzde kabul gören versiyonunun prematüresi olarak ele alabiliriz. Soğuk savaş sonrası dönemde yaşananlar ise bu durumu tersine çevirmiş ve bu prematüre görüşlerin dal budak atmasına neden olmuştur. Bu hususta en büyük etkilerden biri Ruanda soykırımına aittir. Ruanda’da

²¹¹Fernando R. Tesón, “The Liberal Case for Humanitarian”, J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 93-129, p. 93.

²¹²A.g.m., p. 96-97.

²¹³A.g.m., p. 104.

yaşananlar tam da Walzer'in insanlığın vicdanını şoke eden, Luban'ın "*toplumsal temel insan haklar*"ının en ağır ve sistematik ihlaline örnek teşkil eden ve Tesón'un Tiranlık anlayışını üst noktada temsil eden cinstendir. "*Bir daha asla*" retoriğini tekrar gündeme taşıyan 20'nci yüzyılın son soykırımı, insani müdahaleye karşı olanları bile böylesine ciddi durumlarda insani müdahalenin kuramsal olarak haklılaştırılabileceğini düşünmeye sevk etmiştir.²¹⁴

Günümüz insani müdahale savunucularından Wheeler "*yüksek insani acil durum*" olarak nitelediği bu durumların tarafsız bir tanımının olmadığını, ancak bazı iddiaların diğerlerinden daha ikna edici olduğunu belirtmektedir. Bu olağanüstü durumu öldürülenlerin ve yerinden edilenlerin sayısı ile tanımlamaya çalışmanın keyfi olacağından dolayı iyi olmadığını belirtmektedir. Hayatların kurtarılması umudunun sadece yabancıların imdada yetişmelerine bağlı olduğu zaman yüksek insani acil durumun var olacağını düşünmektedir. Bu durum, hedef devletteki insan hakları ihlallerinin insanlığın vicdanını şoke eden büyüklüğe ulaştığında, meşru silahlı bir müdahalede bulunmayı arzu edenlere yükümlülük doğuracaktır. Wheeler ayrıca trajik bir şekilde günlük olarak meydana gelen, sıradan ve rutin insan haklarının suiistimali ile "*insanlığa karşı suçlar*" kategorisine ait olan sıra dışı öldürme fiilleri ve vahşetin birbirinden ayrılmasının önemine dikkat çekmektedir. Sadece soykırımın en açık durum olduğunu ancak devlet destekli kitlesel katliamlar ve kitlesel nüfusun zorla sınır dışı edilmeleri de bu kategoriye girmektedir. Son olarak da, Somali örnek olayında olduğu gibi, kıtlık, hukuk ve düzenin çökmesine yol açan devlet çökmesini de dahil etmektedir²¹⁵. Wheeler bu durumların açık bir şekilde insani müdahaleyi haklıştırdığını belirtmekte ve dikkatimizi başka bir tartışmalı konuya çekmektedir²¹⁶.

"..eğer acil durumlar bize gelene kadar beklenilirse, öldürülmüşler ve zorla yerinden edilmişleri kurtarmak için insani müdahale çok geç gelecektir. Bu erken imdada yetişmenin nasıl olması gerektiği ile ilgili tartışmalı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Peki ya birkaç yüz kişinin öldürülmüş olduğu ancak istihbaratın bunun büyük bir etnik temizlik ve katliam kampanyasının bir öncüsü olduğunu işaret ettiği durumlarda ne olmalıdır?"

Wheeler'in bu sorusuna EK-A'daki tanımlardan sadece bir kaç tıpkı Wheeler'in kendisi gibi sadece devam eden değil olması yakın veya yakında vaki olmasından korkulan böylesine olayları önlemek için de insani müdahaleye

²¹⁴James Pattison, Legitimacy and Humanitarian Intervention: Who Should Intervene?, *The International Journal of Human Rights*, 2008, Vol. 12, No. 3, 395-413, p. 396.

²¹⁵Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford University Press, New York, 2000, p. 34.

²¹⁶A.g.e., p. 34-35; Şiddetin "İnsanlığa Karşı Suç" seviyesine yükselmesini müdahalenin eşiği olarak gören bir başka görüş için bkz.: Terry Nardin, a.g.m., p. 2477.

başvurulması gerektiği şeklinde cevaplamaktadır. Bu iddianın temel dayanağı ise müdahillerin eğer yakında vaki olmasından korkulan bir katliamın açık kanıtları varsa, harekete geçmek için binlerce kişinin ölmesini beklememeleri gerektiğidir. Bu ise neyin “açık kanıt” olarak sayılacağı sorusunu gündeme getirmektedir.²¹⁷

Uluslararası toplumun elinde açık kanı

tların doğruluğunu teyit edecek bir erken uyarı mekanizması²¹⁸ olmadan yapılacak müdahaleler insani müdahale kavramına zarar verecektir. Nitekim her ne kadar amacı farklı olsa da Irak’a yapılan, sözde “açık kanıtlar”ın varlığına dayalı, benzer bir önleyici müdahale örneği de hafızalardaki tazeliğini korumaktadır. Söz konusu müdahale diktatör bir rejimin elinde bulundurduğu iddia edilen kitlesel imha silahlarının varlığı üzerine kurgulanmıştır. Dünyanın en iyi erken uyarı sistemlerine sahip ülkelerin icra ettiği bu müdahale, varlığı açık olduğu iddia edilen kitle imha silahlarının bulunamaması ile zaten tartışmalı olan meşruluğunu yitirmiştir.

Bu başlık altında üzerinde durulması gereken son husus ise yukarıda bahsedilen ağır ve yaygın insan hakları ihlallerindeki hükümetin durumudur. Müdahalenin gündeme gelmesi için hedef devlette iktidarı elinde bulunduran hükümetin, bahse konu ihlallerin ya bizzat icracısı olması ya hükümet dışı aktörlerce yapılan ihlallere müsamaha gösteriyor olması ya da engellemeye gücü yetmemesi gerektiği belirtilmektedir²¹⁹. Bu fikre dayanak olarak devlet egemenliğinin yeni yorumu olan “sorumluluk olarak egemenlik” anlayışı²²⁰ gösterilmektedir. Bu anlayış gereği kendi vatandaşlarının haklarının korunmasında birincil sorumlu devletin kendisidir. Bu sorumluluğun gereği bu ihlalleri yapan hükümet-dışı aktörler dahi olsa bunları durdurmak için devletin harekete geçmesi gerekmektedir. Aksi takdirde harici müdahaleye kapı aralanacaktır²²¹.

²¹⁷Ek-A Tanım Nu.: 2, 12; Nicholas J. Wheeler, a.g.e., p. 34.

²¹⁸Eski BM Gen.Sek. Kofi Annan, uluslararası toplumun temsilcisi konumunda olan BM’nin bu konudaki eksikliğini Stockholm’da soykırımın önlenmesi ile ilgili yaptığı bir konuşmasında şu sözlerle ifade etmektedir: “BM’de, hala, soykırım ve ona yakın suçların erken uyarısını verecek ve aldığımız bilgileri analiz edip yönetebilecek kapasitemizde belirgin boşluklar bulunmaktadır.” Kofi Annan, “Genocide Is Threat To Peace Requiring Strong, United Action”, *Stockholm International Forum*, Stockholm, 26 January 2004, <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/SGsm9126.doc.htm>, (Erişim tarihi: 29.03.2013). Kreps, bu konuşmadan birkaç yıl sonra erken uyarı boşluğunun devam ettiğini ancak daha az belirgin olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni de teknolojiye bağlıdır. İnsanlığa karşı suç için potansiyel gümüş kurşun olarak nitelediği teknolojinin (cep telefonları, uydular ve insansız hava araçları) sosyal ağlar sayesinde devam eden çatışmaların belirlenmesi ve belgelenmesinde iyi işler yaptığını ancak gelecekteki araştırmaların bu yeni teknolojinin çatışmaları sezinleyebilecek yani erken uyarı sağlayacak şekilde yapılandırılması gerektiğini tavsiye etmektedir. Sarah E. Kreps, “Social Networks and Technology in the Prevention of Crimes against Humanity”, Robert I. Rotberg (ed.), *Mass Atrocity Crimes Preventing Future Outrages*, Brookings Institution Press, Washington, 2010, 175-191, p. 187-188.

²¹⁹Ek-A Tanım Nu.: 1, 4, 6.

²²⁰Ayrıntılı bilgi için Bknz.: Bu çalışma 2.3.

²²¹Dan Kuwali, Old Crimes, “New Paradigms: Preventing Mass Atrocity Crimes”, Robert I. Rotberg (ed.), *Mass Atrocity Crimes Preventing Future Outrages*, Brookings Institution Press, Washington, 2010, 25-54, p. 46.

Özetleyecek olursak, insani müdahalenin varlığından söz edebilmek için hedef devletteki müdahaleye zemin hazırlayan asıl şartı veya tanımda kullanılacak “*insani kriz ortamı*”nı şu şekilde ifade edebiliriz: **Hedef devlet hükümetinin ya bizzat icracısı olduğu ya müsamaha gösterdiği ya da engellemeye gücünün yetmediği son derece²²² ağır, yaygın ve sürmekte olan temel insan hakları ihlallerinin olduğu bir ortam.**

1.2.3.4. Müdahili Tahdit Eden Hususlar

Müdahalenin insani olarak nitelendirilebilmek için yukarıda tanımlanan özellikler yetmemekte aynı zamanda müdahilin insani bir maksada sahip bulunması gerekmektedir. Herhangi bir müdahaledeki maksat; müdahilin müdahale ile ulaşmayı arzuladığı hedeftir²²³. İşte bu hedef 1.2.3.3'teki gibi bir ortamda bulunan mağdurların korunmasına hitap edecek bir niyeti ihtiva etmelidir. Bunun jus ad bellum kıstaslarından “*haklı maksat*”a eşdeğer bir kıstas olduğu söylenebilir.

Ek-A'daki tanımlarda konu ile ilgili iki farklı görüşün olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi yukarıdaki paragrafta ifade edildiği gibi müdahale ile tek amaçlananın insani kriz ortamının kabul edilebilir seviyelere indirilmesi olması gerektiğidir²²⁴. Bu iddiadan insani müdahalede bulunacak devletlerin ne siyasi ne de ekonomik bir kazanç elde etmek gibi bir emellerinin olmaması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bunun en özlü ifadesi “*yaşatmak*” için müdahale edilmesi yani müdahalenin kurtarma endeksli olmasıdır. Diğeri ise hâkim, belirgin ya da öncül amacın bu olmasının yeterli olacağını iddia etmektedir²²⁵. Bu iddia, müdahillerin başka amaçlarının da olabileceğinin kabulü anlamına gelmektedir.

Görüleceği üzere insani müdahale ile ilgili ihtilafın temel alanlarından bir diğeri de müdahilin maksadının ne olması gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Müdahalenin başındaki “*insani*” kelimesi müdahilin müdahale etmedeki maksadının hayırseverlik ve iyi niyet olması gerektiğini ima etmektedir. Bu saf insani maksatlı müdahalede, müdahale kararının, müdahilin kendi çıkarından bağımsız alınması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Ancak bu iki iddiayı beraberinde getirmektedir. Birincisi müdahaleler asla insani değildir, çünkü devletler sadece kendi çıkarları nedeniyle müdahale eder, hakiki insani endişe üzerinden değil. Bir diğeri buna müdahale etme

²²²“Son derece” ile soykırım, insanlığa karşı suç, ağır insancıl hukuk ihlalleri ve etnik temizlik boyutuna varan ve uluslararası suç kapsamında değerlendirilebilecek durumlar kastedilmiştir.

²²³James Pattison, “Outsourcing the Responsibility to Protect: Humanitarian Intervention And Private Military and Security Companies”, p. 11 and footnote 18.

²²⁴Ek-A Tanım Nu.: 1, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

²²⁵Ek-A Tanım Nu.: 2, 3, 4, 9.

kararı alanların saikleri ne olursa olsun, katliamı sonlandıran müdahaleyi gözleyerek bunun müdahaleyi ahlaken haklılaştırılabileceği şeklinde cevap verebilir²²⁶. Yani onlar için başlangıç maksadından ziyade müdahale ile elde edilen nihai insani sonuç önemlidir. İnsani bir sonuç hâsıl olmuşsa insani bir niyet olmasa da olur anlamı çıkar. Pattison, haklı bir şekilde, verdiği şu misalle, bu önermeyi tatmin edici bulmamaktadır²²⁷:

“Farzedelim, gecenin ortasında, 1 No. lu evdeki elektrik kısa devre yapar, küçük bir yangına neden olur. Yangın alarmının pili bitmiştir ve bu yüzden çalmaz. Az sonra, komşu 2 no.lu eve hırsız girer, hırsız alarmını devreye sokar. Sesi o kadar yüksektir ki, 1 no.lu evin sakinlerini, yangın yayılmadan ve hayatlarını riske atmadan uyandırır. Dolaylı olarak, şu halde, hırsız 1 no.lu evde yaşayanların hayatını kurtarmıştır. Ancak hırsızın eyleminin insani olduğunu söyleyemeyiz, çünkü insani bir sonuca vesile olmasına rağmen, maksat 1 no.lu evde yaşayanların hayatlarını kurtarmak değildir.”

Birinci görüşü savunanlar, müdahiller insani kaygılarla motive olmadıkça müdahalenin insani olmayacağını belirtmektedir. Parekh bunu şu şekilde ifade etmektedir²²⁸:

“Müdahale, tamamen veya öncelikle, insanlık hissi, şefkat ya da dayanışma ile yönlendirilmeli ve bu anlamda kendi çıkarını gözetmemelidir. Eğer bir devlet diğer bir ülkedeki ıztırabı, kendi tercihi olan bir hükümeti kurma amacıyla, rahatlatmaya ya da onun doğal kaynakları üstündeki kontrolü ele geçirmeye çalışıyorsa, onun eylemi insani değil bencil mütalaalar ile motive edilmiş olur.”

Danimarka Uluslararası ilişkiler Enstitüsü de insani müdahale ile ilgili hazırlamış olduğu raporda, ideal olanın müdahillerin hiçbir karşılık beklemezsizin, yani, kendi çıkarı olmaksızın bir müdahalede bulunması gerektiğini ve bu durumda tarafsızlıklarının sağlanabileceğini belirtmekte, ancak uygulamada bunun böyle olmadığını ifade etmektedir²²⁹:

“Gerçekçi bakış açısından, devletler esaslı bir şekilde müdahale etmeye istekli olmak için insani saiklerden daha fazlasına ihtiyaç duyabilir. Bu müdahaleyi yapan devlete mülteci akınını önlemek için bir arzu ya da hedef devletteki düzenin yeniden tesisindeki stratejik ve ekonomik çıkarlar bile olabilir. Bu müdahalenin genellikle komşu devletler veya bölgesel kuruluşlar tarafından yürütülmesinin nedenidir”

²²⁶Terry Nardin, a.g.m., p. 2480.

²²⁷James Pattison, a.g.e, 162.

²²⁸Bhikhu Parekh, "Rethinking Humanitarian Intervention", *International Political Science Review*, 1997, Vol.18, No. 1, 49-69, p. 54.

²²⁹Danish Institute of International Affairs, *Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects*, p. 110-111.

İngiliz Başbakanı Tony Blair'in Kosova müdahalesinden sonra yapmış olduğu ünlü "*Uluslararası Toplum Doktrini*"²³⁰ isimli konuşmasında "*ne zaman ve nasıl müdahale kararı alınmalıdır?*" ile ilgili probleme yönelik sıraladığı kıstaslardan sonuncusu ulusal çıkarların herhangi bir müdahale kararından önce dikkate alınması gerektiği ile ilgilidir. Walzer de benzer bir şekilde devletlerin kendi askerlerini sadece hayat kurtarmak için başka bir devlete göndermeyeceklerini ve bu yüzden müdahaleye kuşkucu yaklaşılması gerektiğini düşünmektedir²³¹:

"Yabancıların hayatları milli karar alma terazisinde o derece ağır tartmayacaktır. Dolayısıyla karma saiklerin ahlaki ehemmiyetine dikkate almak zorundayız. Bu insani müdahaleye karşı bir argüman olmasını gerektirmez, en iyi ihtimalle, kısmen insani olur, ancak bu kuşkucu olmak ve diğer kısımlara dikkatlice bakmak için bir nedendir."

Böylesine bir yaklaşım yani müdahillerin başka amaçlarının da olabileceğinin kabulü, insani müdahale karşıtlarınca, insani müdahalenin, emperyalist hırsları gizleyen bir sis perdesi veya sadece güç gösterisi olarak görmelerine neden olmaktadır²³². Özellikle gelişmekte olan ve eski sömürge ülkeleri için insani müdahale kavramı, güçlü batılı devletlerin etkilerini genişleten ve onların hayati kaynaklara ulaşımını sağlayan bir araç olarak görülmektedir²³³.

İnsani niyet ile ilgili bu iki farklı tutum iki farklı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bunlar, incelediğimiz sırayla, idealist yaklaşım ve gerçekçi yaklaşımdır²³⁴. Eğer bizim yaptığımız gibi insani müdahaleye mağdur endeksli yaklaşılıyorsa ilk bakışta, insani kriz ortamının mağdurları açısından her iki yaklaşımın pek bir önemi

²³⁰Tony Blair, müdahale ile ilgili karar alabilmek için beş tane sorunun cevaplanması gerektiğini dile getirmektedir. Bunlar; "Birincisi vakamızdan emin miyiz? ... İkincisi, bütün diplomatik seçenekleri tükettik mi? ... Üçüncüsü, pratik durum değerlendirmesi temelinde, makul ve ihtiyatlı bir şekilde üstlenilebilecek bir askerî harekât var mı? ... Dördüncüsü, uzun dönem için hazır mıyız? ... ve son olarak, ulusal çıkarlarımızı içermekte midir?" şeklindedir. Ayrıntılar için bkz.: Tony Blair, "Doctrine of the International Community", *The Economic Club of Chicago*, 23 April 1999, <http://www.econclubchicago.org/Documents/Meeting/1afd70f3-4eb6-498d-b69b-a1741a5a75b1.pdf> (Erişim tarihi: 03.04.2013).

²³¹Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations (4th Ed.)*, p. 101-102.

²³²Andrew G. Fiala, a.g.e., p. 25.

²³³Andreas Krieg, *Motivations for Humanitarian Intervention: Theoretical and Empirical Considerations*, Springer, New York, 2013, p. 46; Nafie, BM milenyum zirvesindeki Mısır'ın konu ile ilgili duruşunun batılı devletlerin insani müdahaleyi, kendi iç işlerine müdahale etmek için bir kisve olarak kullanacakları ile ilgili gelişmekte olan ulusların meşru korkusunu yansıttığını belirtmektedir. Ona göre, özellikle, ad olarak soylu ancak maksatta potansiyel yanıltıcı olan böylesine müdahale, büyük güçlerin çıkarlarının dayatmaları ile uyumlu olarak, diğerlerini hariç tutarken bazı ülkeleri hedef alacaktır. İbrahim Nafie, "An Egyptian Agenda", *Al-Ahram Weekly*, 2000, Issue No. 498, <http://weekly.ahram.org.eg/2000/498/op1.htm> (Erişim tarihi: 03.04.2013).

²³⁴Gerçekçilik (realizm), uluslararası arenadaki devletlerin kendi eylemlerini kendi çıkarları ya da daha geniş anlamda ulusal çıkarları üzerine kurmaları gerektiği ile ilgilidir. İnsani müdahaleye İdealist yaklaşım ise kozmopolit ahlaki evrensellik fikrinden gelmektedir. Bu fikir, dünyanın öncelikle devletlerden ziyade bireylerden oluştuğuna inanır, kozmopolitizm ortak insanlık inancını, yani küresel insan toplumunun hangi ırka, dine ya da ulusa, bağlı olursa olsun bütün bireylerin oluşturduğu bir toplum yaratılmasını, teşvik eder. Her iki teorinin insani müdahaleye yaklaşımları ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.: Andreas Krieg, a.g.e., p. 37-40, 50-56.

görünmemektedir. Çünkü onların tek umudu hayatta kalabilmektir ve bu da harici bir müdahale ile mümkündür. Ancak gerçekçi yaklaşımın bir müdahili müdahale etmeye itmesi için menfaat tutkusu ile yaşatma arzusunun örtüşmesini beklemek gerekecektir. Bu durumda insani müdahaleye yönelik bir diğer eleştiri konusu olan müdahaledeki seçicilik daha ön plana çıkacaktır. Bu yüzden merkezinde insani bir anlayış olan bir müdahalenin maksadının, (günümüz politik konjonktürde çok da olası görünmese de) idealist yaklaşımın da iddia ettiği gibi, salt insani hedeflere dayanması daha tatmin edici görünmektedir. Bu insani maksat; ***yalnızca insani kriz ortamını sonlandırmaya ya da makul seviyelere indirmeye*** yönelik bir hedef olmalıdır. Bu hedefe ulaşılması müdahalenin yoğunluğunu, süresini ve bitişini belirleyecek, müdahilin hareket serbestisini ve kullanacağı araçları tahdit edecektir.

1.2.4. İnsani Müdahale Tanımımız

Tanıma ulaşabilmek için yaptığımız analizin de gösterdiği gibi insani müdahalenin neredeyse bütün yönlerindeki ihtilaf kendisini tanımda da hissettirmektedir. Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerdeki değişik düşünce akımlarını tatmin edecek bir tanıma ulaşmak, her iki disiplinin hâlihazırdaki sınırları itibarıyla, oldukça zordur. Bu zorluğu daraltmak ve tanımdaki belirsizliği azaltmak için öncelikle insani müdahalenin ne olmadığı üzerinde durulmuştur. Daha sonra EK-A'daki tanımlar ve bu tanımları destekleyici diğer verilere dayandırdığımız analiz sayesinde sırasıyla müdahili, müdahalenin muhteviyatını, müdahaleye zemin hazırlayan insani kriz ortamını ve son olarak müdahilin maksadı belirlenmiştir. Sonuç olarak; incelemenin takip eden kısmında kullanılacak “*insani müdahale*” teriminden aşağıdaki eylemin anlaşılması gerekmektedir:

“Bir devlet, devletler grubu ya da diğer devlet dışı aktörler (BM ya da bölgesel örgütler) tarafından bir başka devlette, mevcut insani kriz ortamını²³⁵, bu ortama sebep olanların rızası olmaksızın, sonlandırmayı veya mâkul seviyelere indirmeyi amaçlayan ve kuvvet kullanmayı içeren askerî bir harekâttır.”

1.3. İNSANİ MÜDAHALE İLE ULUSLARARASI HUKUKUN TEMEL İLKELERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Tanımla ilgili yaptığımız analiz ve ulaştığımız bu tanım da açıkça göstermektedir ki insani müdahale, II. Dünya savaşı sonrası dönemin adeta kutsallık

²³⁵İnsani kriz ortamı ile hedef devlet hükümetinin ya bizzat icracısı olduğu ya müsamaha gösterdiği ya da engellemeye gücünün yetmediği son derece ağır, yaygın ve sürmekte olan temel insan hakları ihlallerinin olduğu bir ortam anlaşılmalıdır. Bknz.: Bu çalışma s. 49.

atfedilmiş ve jus cogens niteliğindeki bazı uluslararası hukuk ilkeleri ile çelişmektedir. Çalışmanın buraya kadar ki bölümünde yeri geldikçe bu ilkelere değinilmiştir. Ancak insani müdahalenin doğurduğu ikilemi daha iyi anlayabilmek için terazinin diğer gözündeki devletlerin egemen eşitliği, iç işlerine müdahale etmeme ile kuvvet kullanma yasağı ilkeleri ile insani müdahale arasındaki etkileşim ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Uluslararası hukuk tarihsel açıdan, uluslararası toplum tarafından, öncelikli olarak dünya barış ve güvenliğinin tesis edilmesini ve korunmasını sağlayan bir araç olarak görülmüştür²³⁶. Bu bağlamda, uluslararası hukukun doğasını anlamak için en çok dikkat edilmesi gereken alan, barış ve güvenlik için tehlike arz eden, uyuşmazlıkların çözülmesi alanıdır, çünkü bu geriye kalan diğer bütün ilke ve kuralların uygulanmasındaki hayati öneme haiz konudur²³⁷.

Devletlerin egemen eşitliği, iç işlerine müdahale etmeme ve kuvvet kullanma ile ilgili ilkeler ise tarih boyunca devletler arasındaki uyuşmazlıkların en belirleyici nedenlerinden biri olmuştur. Uluslararası örf ve âdet hukukunda yer alan bu ilkeler, özellikle 20'nci yüzyıldan bu yana devletler arasındaki uyuşmazlıkları engellemeyi ve yeni çözüm yolları üretmeyi hedefleyen, siyasi nitelikli kimi uluslararası örgütlerin kurucu sözleşmelerinde kendine yer bularak yazılı hale gelmişlerdir. Günümüzde bu konudaki en etkin uluslararası yapılanma ise Birleşmiş Milletler'dir. Takip eden bölümde bu üç ilkenin BM şartı kapsamında ele alınış biçimi, devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme birlikte; kuvvet kullanma yasağı ayrı olmak üzere sırasıyla incelenmiştir.

1.3.1. Devlet Egemenliği ve İç İşlerine Müdahale Etmeme İlkeleri Açısından İnsani Müdahale

Uluslararası Daimi Adalet Divanı (UDAD), Bozkurt-Lotus uyuşmazlığını çözen 7 Eylül 1927 tarihli kararında uluslararası hukuku "*egemen devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalı*" olarak tanımlamıştı. Her ne kadar günümüz uluslararası hukukundaki süjeler artık sadece devletler ile sınırlı kalmasa da, bu hukukun en belirleyicilerini hâla devletler oluşturmaktadır ve Divan bu tanımla ile onun süjeliğinin şartı olarak egemenliği işaret etmiştir²³⁸. Egemenlik kavramı ortaya atıldığı zamanlardan günümüze kadar değişik anlamlarda kullanılmıştır. Egemenlik

²³⁶Malcolm N. SHAW, *International Law Sixth Edititon*, p. 1010.

²³⁷Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, p. 273.

²³⁸Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1965, s. 258.

genelde “dış egemenlik” ve “iç egemenlik” olmak üzere²³⁹ iki değişik anlamda kullanılmaktadır. Konumuz açısından önem arz eden ise uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanında söz konusu olan büyük oranda dış egemenliktir²⁴⁰.

Egemenlik²⁴¹, çeşitli siyaset felsefesi okullarının değişik bakış açılarına girmeden, en kısa olarak “devlet içinde en yüksek irade” olarak tanımlanabilir²⁴². Bu özelliğin dış egemenliğe yansımaları, kısaca, devletin diğer devletlerden aşağı konumda olmaması, başka devletlere tabi bulunmaması ve dış ilişkilerinde diğer devletlere eşit olması şeklinde olur²⁴³. Ancak, kısaca tanımladığımız Egemenlik her zaman tartışmalı bir kavram olmuştur. Oppenheim’e göre²⁴⁴;

“Belki de anlamı egemenliğinkinden daha ihtilaflı olan bir kavram mevcut değildir. Bu tartışılmaz bir gerçektir ki; bu kavramın, siyaset bilimine tanıtıldığı ilk andan²⁴⁵ günümüze kadar, herkesçe mutabık kalınan bir anlamı olmamıştır.”

Bu sözlerin kaleme alınmasından yüzyıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, egemenlik kavramı tartışmalı karakterinden ve cazibesinden çok da bir şey kaybetmemiş görünüyor²⁴⁶. Ancak geçmişten günümüze egemenliğin tarihsel

²³⁹Krasner ise egemenliğin farklı boyutlarına dikkat çekmiş ve kavramı dört başlıkta incelemiştir: Uluslararası hukuk egemenliği, Westfalya tarzı egemenlik, İç egemenlik, karşılıklı bağımlılık egemenliği. Buna göre;

(1) Uluslararası Hukuk egemenliği; resmi hukuki bağımsızlığa sahip ülke kişilikleri arasındaki karşılıklı tanıma ile ilgili uygulamalara dayalı egemenlik,

(2) Vestfalya tarzı egemenlik; ilgili ülke sınırları içindeki otorite yapılarından dış aktörlerin dışlanması üzerine kurulu siyasi örgütlenmeye dayalı egemenlik,

(3) İç egemenlik; Bir devlet içindeki siyasi otoritenin resmi örgütlenmesi ve kamu otoritelerinin kendi devlet sınırları içinde etkin denetimi tatbik edebilmesini sağlayan egemenlik,

(4) Karşılıklı bağımlılık (Dayanışma) egemenliği, kamu otoritelerinin kendi devlet sınırları boyunca, bilgi, fikir, eşya, insan, sermaye ve atık (kirlenici) akışlarını düzenleyebilme kabiliyetine dayalı egemenlik olarak tarif etmektedir. Krasner’e göre Devlet, bunlardan ilk ikisinde otorite ve meşruluğa sahipken kontrol yetkisi bulunmamakta, üçüncüsünde hem otorite hem de kontrole sahiptir. Sonuncusunda ise kontrol yetkisine sahipken otorite yetkisi bulunmamaktadır. Son olarak bu farklı egemenlik çeşirletinin aynı zamanda bir arada bulunmasının zorunluluk arz etmediğini eklemektedir. Stephen D. Krasner, **Sovereignty: Organized Hypocrisy**, Princeton University Press, Princeton, 1999, p. 3-5.

²⁴⁰Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Basım Yayım, Bursa, 2010, s. 49.

²⁴¹Egemenlik (sovereignty, souverainete) kelimesi Latince “en üstün iktidar” anlamına gelen *superanus* veya *suprema potestas* sözcüğünden gelir. Kemal Gözler, a.g.e., s. 48.

²⁴²Mümtaz Soysal, “Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, 2003, No. 20, 171-181, s. 171.

²⁴³Dış egemenlikle ilgili bu kısa tanım göstermektedir ki uluslararası hukukçular devletlerin egemen olduklarını söyledikleri zaman asıl kastettikleri onun bağımsız olduğu, yani, diğer devletlerin bağımlılığında olmadığıdır. Kemal Gözler, a.g.e., s. 49; Peter Malanczuk, a.g.e., p. 17-18, Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, s. 149.

²⁴⁴Lassa Francis Oppenheim, **International Law A Treatise Volume I (of 2) Peace**, Longman Greenand Co., London, New York, Bombay, 1905, p. 103.

²⁴⁵Egemenlik terimi; siyaset bilimine, Jean Bodin tarafından, 1577 yılında ortaya çıkan ünlü kitabı “Cumhuriyet (De la Republique)”te tanıtılmıştır. Bodin’den önce, ortaçağın sonunda “souverain” kelimesi Fransa’da kendi üzerinde başka bir otorite bulunmayan siyasi veya diğer bir otorite için kullanılırdı. Bu yüzden yüksek mahkemelere “Cours Souverains” denilirdi. Bodin, eski kavrama tamamen yeni bir anlam yükledi. Fransız mutlakiyetçiliğinin kurucusu XI. Louis (1461-1483), tarafından başlatılan merkezileşme politikasının taraftarı ve etkisi altında olan Bodin, egemenliği “devlet içindeki mutlak ve sürekli güç” olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan müellifin yaşadığı zamana kadar ki Egemenlik anlayışındaki değişim için bkz.: Lassa Francis Oppenheim, a.g.e., p. 103-108; Ayrıca egemenlik teorileri ve devletin kökenine ilişkin teoriler için bkz.: Kemal Gözler, a.g.e., s. 50-58.

²⁴⁶Egemenlik kavramının kökeni ile ilgili ayrıntılı bir incelemenin bu çalışmanın kapsam ve hacmini artıracığından dolayı böyle bir incelemeye gidilmesine gerek duyulmamıştır. Egemenlik kavramının

seyrine bakıldığında mutabık olunan bir şey var ki o da, egemenlik ve ondan mülhem gücün azalan eğimli bir grafik çizmesidir. Zira egemenlik kavramı tarihi gelişmesi içinde önce “*kesin ve her türlü kontrolün dışında kalan*” bir iktidar olarak belirmiştir. Çelik; “... *bu çeşit egemenliğin biri müsbet, diğeri menfi iki cephesi olduğunu dile getirmektedir. Müsbet bakımından egemenliğin karakteristik vasfı: Hiçbir şarta tabi olmayan emirler verebilme iktidarındır. Menfi cephesi ise hiçbir başka iradeden emir almamasıdır. Böylece egemenlik devletin gerek iç işlerinde gerekse milletlerarası münasebetlerinde dilediği gibi hareket edebilmesini sağlayan mutlak ve kontrol kabul etmeyen bir iktidardır.*”²⁴⁷ Egemenliğin bu tarz kavranışı, mutlak egemenliğin mahiyeti icabı, mutlak egemen devletlerin, uluslararası hukuk kurallarına ve bu arada birbirleriyle akdettikleri antlaşmalara dahi uyup uymamakta tamamen serbest olmaları²⁴⁸ ve uyuşundakilere hiçbir kısıta tabi olmadan diledikleri gibi davranma sonucunu doğuracaktır. Ancak egemenliğin bu şekilde yorumu ne hukuk sujeliği ve ne ulusal ne de uluslararası toplumun realiteleri ile hiçbir zaman bağdaşamamıştır²⁴⁹. Egemenlikle hukuku bağdaştırmak için ortaya atılan Alman menşeli ve daha çok iç egemenlikle ilgili kendi kendini sınırlama ile Fransız menşeli esas haklar teorisi de bu konuda yetersiz kalmıştır²⁵⁰.

Nitekim 19’uncu yüzyıl öncesine ait olan egemenliğin mutlak anlayışı yerini bu yüzyıldan itibaren sınırlı egemenlik anlayışına bırakmaya başlamıştır. Bunun iç egemenliğe yansımaları mutlak egemenlerin yetkilerini sınırlayan anayasalar ve dış egemenliğe yansımaları ise daha önce bahsettiğimiz kuvvetler muvazenesi ve andlaşmalar hukuku ile örf ve âdet hukukuna dayalı uluslararası pozitif hukukun yerleşmesi şeklinde olmuştur²⁵¹. Fauchille gelişen bu sınırlı egemenlik anlayışını şu şekilde tarif etmektedir.²⁵²:

“İç ya da dış bakımdan egemenlik, Devletlerin üstünde, Devlete hâkim hiçbir şahsın bulunmadığını ifade eder; fakat Devletin her dilediğini yapabileceğini ifade etmez; egemen bir Devlet hareketlerinin (tasarruflarının) yegâne hâkimidir; fakat yapılması mümkün bütün hareketleri (tasarrufları) yapmakta serbest değildir.”

Egemenliğin yumuşatılmış bu yeni hali, egemen devleti, uluslararası hukuk tarafından yaratılan yükümlülüklerle kısıtlamış ve mutlak kudret olmaktan çıkarmıştır. Böylelikle onu diğer devlet ve ulusların haklarından doğan ve

doktrinde geçirdiği merhaleler için bkz.: M. Aydoğan ÖZMAN, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1964, Cilt 21, Sayı 1-4, 53-121, s. 62-75.

²⁴⁷Edip F. Çelik, a.g.e., s. 259-260.

²⁴⁸M. Aydoğan ÖZMAN, a.g.m., s. 68.

²⁴⁹Edip F. Çelik, a.g.e., s. 259-260; M. Aydoğan ÖZMAN, a.g.m., s. 66.

²⁵⁰Edip F. Çelik, a.g.e., s. 260; M. Aydoğan ÖZMAN, a.g.m., s. 68.

²⁵¹Lassa Francis Oppenheim, a.g.e., p. 106.

²⁵²Paul Fauchelle, *Traité de Droit International Public*, Tome I, Première Partie, Paix. Paris, 1922, aktaran Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1965, s. 260.

uluslararası sorumluluk prensibi ile müeyyidelendirilen sınırlandırmalara muhatap yapmıştır. Egemen devlet artık, hukuk tarafından tanınmış olan yetkileri serbestçe kullanabilen bir iktidara dönüşmüştür²⁵³.

Egemenliğin sınırlanmasındaki bir sonraki aşamayı oluşturan ise Avrupa Uyumu ile hayali kurulan ve 20'nci yüzyılın başında, I. Dünya Savaşının sona ermesi ile başlayan uluslararası teşkilatlanmadır. Bu teşkilatlanmalar önce evrensel boyutta, daha sonra ise bölgesel boyutta gerçekleşmiştir. Bağımsızlıkla özdeşleşen egemenliğin böylesine bir teşkilatlanmaya gitmesi, zannımızca, devletlerin, ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik alanlarındaki birbirlerine bağımlı hale gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Özman da uluslararası hukukun, gerçek varlığını devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçlarından doğan bu bağlılıklarına borçlu olduğunu belirtmektedir. Devletler birbirlerine ihtiyaç hissettikleri içindir ki, aralarında bir takım düzen kaidelerine uymaya kendilerini mecbur saymakta ve yine bu ihtiyaç sebebiyledir ki, egemenliklerine rağmen, aralarında bir takım teşekküller kurarak ihtiyaçlarını müştereken tatmine çalışmaktadırlar²⁵⁴.

Bugün bu teşkilatlanmalardan en önemlisi olan ve 193 üyesi ile neredeyse dünyadaki bütün devletlerin üyesi olduğu BM örgütüdür. Savaş yaparak ve kan dökerek, istenen seviyede bir dünya kurulamayacağını, bu savaşlardan en büyük yıkıma sebep olan II. Dünya Savaşı sonrasında, idrak eden *"Birleşmiş Milletler Halkları ... Birleşmiş Milletler adıyla anılacak bir uluslararası örgüt kurmuşlardır"*²⁵⁵

Uluslararası teşkilatlanma ile devletlerin BM organlarına tanıdıkları yetkiler ve taahhüt ettikleri yükümlülüklerle devletlerin egemenliklerinden bir ödün daha verdikleri söylenebilir²⁵⁶. Ancak, bu sınırlamalara rağmen BM Şartının hazırlandığı yıllarda öngörülen egemenlik anlayışı yine Vestfalya barışından beri süre gelen Vestfalya tarzı egemenlik anlayışdır²⁵⁷. Nitekim BM Şartında örgütün amaçları

²⁵³ **Nicolas Politis**, "Le probleme des limitations de la souverainete et la theorie de l'abus des Droits dans les rapports Internationaux", **R.d.C.**, 1925/1, T. 6 aktaran M. Aydoğan ÖZMAN, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1964, Cilt 21, Sayı 1-4, 53-121, s. 75.

²⁵⁴ M. Aydoğan ÖZMAN, a.g.m., s. 76.

²⁵⁵ BM Şartı Giriş Kısmı.

²⁵⁶ Egemen Devletler BM'ye üye olmakla bazı yükümlülükler altına girmiş olmuşlardır. Buna örnek olarak aşağıda inceleyeceğimiz kuvvet kullanma yasağı verilebilir. Ayrıca BM üyeleri BM Şartı Md. 25 gereğince *"Güvenlik Konseyinin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır"*. Bu konudaki bir diğer husus ise BM Genel kurulunda alınacak kararların, her ne kadar bağlayıcılığı olmasa da, oybirliği ile değil de oy çokluğu ile alıncak olmasıdır. Bknz.: BM Şartı Md. 18-19.

²⁵⁷ Devlet uygulamalarında Vestfalya Barışını işaret eden 1648 yılı, en azından Avrupa'da yeni bir siyasi düzenin yaratıldığı bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Avrupa'da sağlanan bu barış, Katolik ve Protestanlar arasındaki 30 yıl süren harap edici din savaşını bitirmiş ve Protestanların bir güç olarak tanınmasına ve devletin kiliseden bağımsız olduğu gerçeğinin anlaşılmasına yol açmıştır. Peter Malanczuk, a.g.e., p. 11.

Böylelikle bugünün siyasi teşkilatına giden süreç, Ortaçağların feodal teşkilatının enkazı üzerine, bunu yıkmak suretiyle başlamış oldu. Bu yeni devlet düzeni, feodal düzenden iktidarın ülkeselliği ilkesini almış; buna karşın, siyasi iktidarı belirli bir yerdeki en üstün bir emretme kudreti olarak tanımlayarak, bir

sıralandıktan sonra, bu amaçlara ulaşmak için örgüt üyelerinden riayet edilmesi beklenen Md. 2'deki ilkelerin ilk paragrafı da bunu teyit etmektedir. BM Şartı Md. 2/1 “Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur” diyerek kendisini bu sistemin bir parçası olarak konumlandırmıştır.

Devletlerin egemen ve eşit oldukları ilkesi önceden beri uluslararası hukukun önemli ilkelerinden biridir²⁵⁸. Devletler, aralarında başka ne fark olursa olsun uluslar toplumunun bir parçası olarak eşittirler. Bu onların egemenliğinin bir sonucudur ve bu gerçekten dolayıdır ki uluslararası hukuk, üstünde değil, devletler arasında olan bir hukuktur²⁵⁹. Vestfalya tarzı egemenlik anlayışının, BM Şartındaki bir diğer ilkesi; devletlerin, egemenliklerinin sonucu olarak, sahip oldukları ulusal yetkilerini serbestçe kullanabilecekleri ulusal alana, eski ifadesiyle “mahfuz saha”ya, müdahale edilememesidir. Doktrinde “iç işlerine müdahale etmeme (non intervention)” şeklinde kullanılan bu ilke de BM’nin kendini ve üçüncü tarafı sınırladığı bir ilke olarak Md. 2/7’de kendine şu şekilde yer bulmuştur:

“İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez”

Ne tuhaftır ki, şu an, sömürgecilik sonrasında ortaya çıkan devletlerce, yeni kazanılmış egemenliklerinin savunulmasında ve rızaları olmaksızın gerçekleşen herhangi bir dış müdahalenin kınanmasında sıklıkla atıf alan Md. 2/7, sömürge kökenlidir. Md. 2/7 metni için baskıların bazıları, İngiliz İmparatorluğunun tasfiye edilmesine yönelik ciddi baskılar konusunda gergin olan ve Şartın onları destekleyebilecek olmasından endişe duyan İngilizlerden gelmiştir. Yeni örgütte, müşterek Britanya Uluslar Topluluğu temsili elde etmek için başarısız olan İngiliz diplomatlar, İmparatorluk söz konusu olduğunda, yeni örgütün yetkilerini sınırlamak için uzun bir uğraş göstermişlerdir. Özellikle, Britanya, 1944’teki Dumbarton Oaks konferansında, uyuşmazlıkların barışçı çözümü ile ilgili hükümlerle ilgili tekliflerde Md.2/7’nin metnine çok yakın bir teklifte bulunarak teklif edilen hükümlerin, ilgili

dış otoritenin o yerde ve o yerde yaşayan kişiler üzerinde iddia etmekte olduğu yetkileri reddetmiştir. Devlet, belirli ülke parçası üzerinde teşkilatlanmış ve bu ülkede yaşayan kişiler üzerinde tek başına yetkili olan bir siyasi teşkilat haline gelmiştir. Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Dersleri Devletin Yetkisi*, Beta Basım, İstanbul, 1996.

²⁵⁸Harp Akademileri Komutanlığı, *Devletler Hukuku*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006, s.

141.

²⁵⁹Lassa Francis Oppenheim, a.g.e., p. 20.

devletin sadece iç yetkisine giren konularda uygulanmaması gerektiğini ekletmişlerdir²⁶⁰.

Bu tuhaflığa dikkati çektikten sonra BM Şartındaki bu iki ilke bize göstermektedir ki; BM öncülüğünde oluşturulan uluslararası toplum kavramı, devleti egemen yetkinin tek kaynağı olarak ayrıcalıklandırmakta ve uluslararası düzenin; devletlerin diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesine bağlı kalarak, bir diğerinin egemenliklerine saygı göstermeleri halinde, en iyi korunabileceği varsayımına dayandırmaktadır. Dolayısıyla bu ilkeler, uluslararası hukuk, diplomasi, uluslararası örgütler de dahil olmak üzere uluslararası toplumu düzenleyen, geleneksel olarak oluşturulmuş, kurallar ve kurumların kendini konumlandığı temel öncül olmuştur²⁶¹.

Bu öncül ilkelerden ilkinin hem teminatı hem de sonucu olan iç işlerine müdahale etmemenin kaleme alındığı Md. 2/7 metninde hemen göze çarpan iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki metinde geçen “müdahale” kelimesinden ne anlaşılması gerektiği ile bir devletin kendi “iç yetki alanına” giren konuların ne olduğudur.

Gilmour, BM Şartı Md. 2/7’de belirtilen “müdahale etme (intervene)” kelimesinin ne anlama geldiğini incelediği çalışmasında²⁶², kelimenin anlamı ile ilgili tartışmalardan iki farklı görüşün ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlardan ilki kastedilenin “diktatoryal²⁶³ karışma (dictatorial interference)” olduğunu belirtmektedir. Diğerleri ise 2/7’deki terimin diktatoryal karışma ile sınırlandırılmaması gerektiğini ve “saf ve basit karışma (interference pure and simple)”nın bile müdahale olarak algılanması gerektiğini²⁶⁴ belirtmektedir. Gilmour ise BM Şartı hazırlık çalışmalarına (travaux preparatoires) dayanarak ikinci görüşü desteklemekte ve BM organlarındaki “...bir devletin iç işleri ile ilgili herhangi bir tartışma, tavsiye, inceleme veya çalışmanın” dahi müdahale anlamına geleceğini iddia etmiştir²⁶⁵. Kanımızca da

²⁶⁰ Adam Roberts, “UN and Humanitarian Intervention”, p. 73.

²⁶¹ Mohammed Ayoob, “Humanitarian Intervention and State Sovereignty”, *The International Journal of Human Rights*, 2002, Vol. 6, No. 1, 81-102, p. 81.

²⁶² D. R. Gilmour, “The Meaning of “Intervene” within Article 2 (7) of the United Nations Charter. An Historical Perspective”, *The International and Comparative Law Quarterly*, 1967, Vol. 16, No. 2, 330-351; Ayrıca benzer bir çalışma için Bknz.: Edip F. Çelik, “Birleşmiş Milletler Şartı’nın 2. Madde 7. Paragrafındaki “Müdahale” Kelimesinin Tefsiri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1955, Cilt 20, Sayı 1-4, 12-27.

²⁶³ Hans Kelsen, diktatoryal karışmanın kuvvet kullanma veya kullanma tehdidinde bulunarak yapılan karışma olduğunu belirtmektedir. Hans Kelsen, *Principle of International Law*, The Lawbook Exchange Ltd., New Jersey, 2003, p. 64, <http://books.google.com.tr/books?id=BemxZuVYY6oC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> (Erişim tarihi: 17.04.2013).

²⁶⁴ Gilmour, bu görüşlerden ilkinin savunucuları olarak Sir Hersch Lauterpacht ve takipçilerini göstermekte diğerlerinin ise Goodrich, Hambro ve Kelsen’in BM Şartı ile ilgili yorumlarına dayandığını belirtmektedir. D. R. Gilmour, a.g.m., p. 331-332.

²⁶⁵ D. R. Gilmour, a.g.m., p. 333.

diktatoryal karışma”nın BM Şartı 2/7’den ziyade öncelikle BM Şartı 2/4 kapsamında ele alınması gerekmektedir.

İkinci hususla ilgili BM Şartında “*iç yetki alan*”ından söz edilmiş ancak ne hangi konuların bu alana girdiğinden, ne de bunun ölçütlerini tespit edecek kişi ya da organdan bahsedilmemiştir²⁶⁶. Bu yüzden bu konuların sabit bir listesini vermek de imkânsızdır. Çünkü nasıl uluslararası hukukun etki alanı sürekli olarak değişiyorsa, müdahale etmeme ilkesine göre neyin yasak olduğu ile olmadığı arasındaki çizgi de sürekli değişmektedir²⁶⁷. Belirli bir dönemde iç yetki alanına giren konuların sürekli olarak burada kalmaları söz konusu olmamaktadır²⁶⁸. UDAD, 07.02.1923 tarihli Tunus ve Fas’la ilgili Yurttaşlık Kararnameleri ile ilgili verdiği danışma görüşünde bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir²⁶⁹:

“Belirli bi konunun yalnızca bir devletin yetkisi içinde olup olmadığı sorunu, özü itibariyle, izafi bir sorundur. Bu uluslararası ilişkilerin gelişmesine bağlıdır.”

BM Şartının yürürlüğe girmesinden sonra uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun özellikle insan hakları ile ilgili etki alanında meydana gelen önemli ölçüdeki değişme, bu konuyu “*özü itibariyle*” devletlerin “*iç yetki*” alanından çıkardığı iddia edilmektedir²⁷⁰.

İnsani müdahaleyi saran ihtilaf büyük ölçüde egemen devlet ve vatandaşı arasındaki insan hakları temelli ilişkinin uluslararası hale gelmesinden kaynaklanmıştır. İnsani müdahale tanımımızdaki cinsten insani kriz ortamına sebep olan bazı temel insan haklarının, devlet otoriteleri tarafından, ağır yaygın ve sistematik bir şekilde ihlali, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde, artık devletin iç yetki alanında değerlendirilmemektedir. Bu yüzden Md. 2/7’de geçen “*müdahale etmeme*” kelimesinin “*...bir devletin iç işleri ile ilgili herhangi bir tartışma, tavsiye, inceleme veya çalışmanın*” dahi yapılamayacağı ile ilgili yorumu böylesine

²⁶⁶Edip F. Çelik, a.g.e., s. 267; Hüseyin Pazarıcı, a.g.e., s. 175.

²⁶⁷Maizar Jamnejad and Michael Wood, “Current Legal Developments, The Principle of Non-Intervention”, *Leiden Journal of International Law*, 2009, Vol. 22, 345–381, p. 346.

²⁶⁸Hüseyin Pazarıcı, a.g.e., s. 174.

²⁶⁹Permanent Court of International Justice, **Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco Advisory Opinion**, Series B, No. 04, 07 February 1923.

²⁷⁰Antonio Cassese, “The Diffusion of Revolutionary Ideas and the Evolution of International Law”, Paola Gaeta and Salvatore Zappala (ed.), *The Human Dimension of International Law Selected Papers Antonio Cassese*, Oxford University Press, Oxford, 2008, 70-98, p. 88-89; Cenap Çakmak ve Fadime Gözde Çolak, *ABD’nin Irak’tan Çekilmesi ve Türkiye’ye Etkileri*, BİLGESAM Rapor No. 29, İstanbul, 2011, s. 12/16; A. Fusun Arsava, “BM Güvenlik Konseyi’nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi’nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2008, Cilt 4, No. 13, 1-15, p. 2-3; Jennifer M. Welsh, “Taking Consequences Seriously: Objections to Humanitarian Intervention”, Jennifer M. Welsh (ed.), *Humanitarian Intervention and International Relations*, Oxford University Press, New York, 2006, p. 67; Kennedy Graham, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Birleşmiş Milletler: Uluslararası Güvenlikteki Rolü”, **Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 101-125, s. 112-113, Aksi görüşler için Bknz.: Hüseyin Pazarıcı, a.g.e., s. 223-225, Mohammed Ayoob, a.g.m., p. 81-88; Jack Donnelly, “Human Rights, Humanitarian Crisis, and Humanitarian Intervention”, *International Journal*, 1993, Vol. 48, 607-640, p. 622-626.

durumlarda geçerliliğini yitirmiş olur. Peki müdahale; insani müdahale tanımımızda olduğu gibi kuvvet kullanmayı içerirse ne olur? Bu sorunun cevabı takip eden kısımda insan hakları ile ilgili sürece de değinilerek BM Şartı Madde 2/4'teki kuvvet kullanma yasağı çerçevesinde verilmeye çalışılmıştır.

1.3.2. Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale

Kuvvet kullanma yasağı ilkesinin tarihsel gelişimi 1.1'de gerek Haklı Savaş bağlamında gerekse de modern dönem uluslararası hukukundaki insani müdahale paralelinde incelendiğinden burada ayrıca bir köken incelemesine gidilmemiş olup sadece BM şartındaki mevcut hali ve insani müdahalenin bu yasağa bir istisna teşkil edip etmediği incelenmiştir.

Şu anki uluslararası hukuka göre, devletler uluslararası ilişkilerinde ne kuvvet kullanma tehdidinde bulunabilirler ne de kuvvet kullanabilirler. Bu kural “savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya”²⁷¹ kararlı olan BM Şartı'nın 2/4'ncü maddesinde kendisine şu şekilde yer bulmuştur:

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”

BM Şartındaki kuvvet kullanma ile ilgili hüküm kendinden önceki Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand-Kellog paktından üç şekilde farklılık göstermektedir. Birincisi, Md. 2/4, sadece devletleri savaştan vazgeçmeleri için cesaretlendirmekle kalmayıp kuvvet kullanmayı yasaklamaktadır. Hükmün İngilizce metninde kullanılan “shall refrain”²⁷² ibaresi talep değil, bir buyruk niteliğindedir. İkincisi fiili kuvvet kullanımına ilave olarak Md. 2/4, kuvvet tehdidinde bulunmayı da yasaklamaktadır. Son olarak, madde metninde “savaş” terimi kullanılmaktan kaçınılmış ve yerine herhangi kuvvet kullanımı metne dahil edilmiştir²⁷³. Bu yönü ile kuvvet kullanımını düzenleyen madde iyi kaleme alınmıştır. Çünkü savaşın uluslararası hukukta teknik ama muğlak bir anlamı vardır ve devletler sıklıkla teknik olarak savaş durumunda olduklarını reddederken hasmane hareketlerle meşgul olabilirler. Bu hasmane hareketler, küçük sınır olaylarından, Süveyş Kanalı'nı çevreleyen bölgenin işgali için 1956 yılındaki İngiliz-Fransız teşebbüsü gibi geniş askerî harekâtlara kadar uzanabilmektedir. Dolayısıyla Madde 2/4 teknik anlamda savaş durumu oluşturup

²⁷¹BM Şartı Giriş kısmı.

²⁷²Her ne kadar BM Şartının Türkçe çevirisinde bu ibare, “kaçınırlar” şeklinde olsa da bizce doğrusu “kaçınacaklardır” şeklinde olmalıdır.

²⁷³Ademola Abass, *Complete International Law*, Oxford University Press, New York, 2012, p. 351.

oluşturmadığına bakılmaksızın her türlü kuvvet kullanımına uygulanabilecektir²⁷⁴. Yasağın kapsamına giren kuvvetin anlamının ne olduğu ile ilgili tartışmalar bugün geçerliliklerini yitirmiş olup burada geçen kuvvetin anlamının silahlı kuvvet kullanımı olduğu bugün artık uluslararası hukukçular ve devletler tarafından kabul görmektedir²⁷⁵.

Şartın metin kısmında kodifiye edildiği şekliyle kuvvet kullanma yasağı, onu sınırlayan üç temel parametreye sahiptir. Birincisi, yasağın “*herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı*” silahlı kuvvet kullanılmasına veya tehdidinde bulunulmasında geçerli olmasıdır. İkincisi, yasağın “*Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde*” silahlı kuvvet kullanılmasının veya tehdidinde bulunmanın tatbikinde geçerli olmasıdır, yani, “*Uluslararası barış ve güvenliği koruma(yla) ... barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak(la) ...*”²⁷⁶ ya da “*uluslararası, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek(le) ...*”²⁷⁷ ya da “*... Herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak(la)*” bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kullanılmasında geçerli olacaktır. Üçüncüsü, yasağın “*Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkı...*”²⁷⁸’nin tatbiki şeklinde olan kuvvet kullanma veya tehdidinde bulunulmasında geçerli olmayacağıdır. Bu parametrelerin dışındaki herhangi bir kuvvet kullanımı, BM Şartı Md. 39’da bahsedilen hukuki olmayan bir “*barışın tehdidi, barışın bozulması ya da bir saldırı eylemi*”dir²⁷⁹. Her üç parametrenin madde metnine yerleştirilmesi yasaklanmış kuvvet kullanımı şartlarını daraltmak için değil, BM şartı kapsamında izin verilenler dışındaki herhangi durumda kuvvet kullanılamayacağı ile ilgili güvenceyi güçlendirmek içindir²⁸⁰.

BM Şartı her sözleşmede olduğu gibi sadece onun taraflarını bağlar. Ancak buradan Md. 2/4’te öngörülen kuvvet kullanma ile ilgili yasağın sadece BM üyelerini bağladığı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü söz konusu yasağın bugün uluslararası örf

²⁷⁴Peter Malanczuk, a.g.e., p. 309.

²⁷⁵Ademola Abass, a.g.e., p. 351, Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, s. 519.

²⁷⁶BM Şartı Md. 1/1.

²⁷⁷BM Şartı Md. 1/2.

²⁷⁸BM Şartı Md. 51.

²⁷⁹Joel H. Westra, **International Law and the Use of Armed Force: The UN Charter and the Major Powers**, Routledge, Oxon and New York, 2007, p. 14.

²⁸⁰Ademola Abass, a.g.e., p. 363.

ve âdet hukukunda kendine yer ettiği herkesçe kabul görmektedir²⁸¹. Uluslararası Hukuk Komisyonu, antlaşmalar hukukunun kodifikasyonu ile ilgili görevi esnasında beyan ettiği bir görüşte; bunun uluslararası örf ve âdet hukukundaki varlığını ve hatta bunun jus cogens nitelikte bir kural olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir²⁸²:

“Bu gün uluslararası hukukçuların büyük çoğunluğu, tereddütsüzce Md. 2/4’ün, Şartın diğer hükümleri ile birlikte, yetkili şekilde kuvvet kullanma ve tehdidi ile ilgili modern uluslararası örf ve âdet hukukunu belirttiğini benimsemektedir... Komisyon, Şartın kuvvet kullanma ile ilgili yasağının kendisinin, jus cogens niteliği olan bir uluslararası hukuk kuralının bariz bir örneğini oluşturduğuna, işaret etmiştir”

Bu konudaki en yetkili değerlendirme ise Uluslararası Adalet Divanınca 1986 yılındaki Nikaragua-ABD davasında yapılmıştır. Mahkeme, yasağın uluslararası hukuktaki yeri ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmeyi, BMGK’deki bazı kararlara²⁸³ karşı devletlerin sergilediği tutuma, devlet temsilcilerinin yasağın sadece uluslararası örf ve âdet hukukunun bir ilkesi olmadığını aynı zamanda bu hukukun temel ya da en yüksek ilkesi olduğuna yönelik yapmış oldukları açıklamalara ve son olarak Uluslararası Hukuk Komisyonun yukarıda dile getirilen yorumuna dayandırarak yasağın uluslararası örf ve âdet hukukunun parçası olduğunu teyit etmiştir²⁸⁴.

Ayrıca BM Şartının 2/6 maddesi de BM’nin *“Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletlerin de, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde bu ilkelere uygun biçimde hareket etmesini sağlayaca(ğın)”* içerir. Bu doğrultuda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik alınan BMGK kararlarının bazılarında²⁸⁵ *“üye devletler”* yerine veya onunla beraber *“bütün devletler”*e çağrılarda bulunması da kuvvet kullanma yasağının herkesi bağladığının bir başka göstergesi olarak sunulabilir²⁸⁶.

Sonuç olarak; gerek antlaşmalar hukuku gerekse de uluslararası örf ve âdet hukukunun bir parçası olması itibarıyla söz konusu kuvvet kullanma yasağı dünya

²⁸¹Fatma Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, USAK Yayınları, Ankara, 2006, s. 104.

²⁸²International Law Commission, *Yearbook of International Law Commission (1966, Vol. 2)*, UN Publications, New York, 1967, p. 247.

²⁸³Özellikle 1970 yılında kabul edilen *“BM Şartı Doğrultusunda Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Üzerine Bildiri”*ye atıfta bulunmaktadır. Bundan böyle bu çalışmada *“Dostane İlişkiler Bildirisi”* olarak kullanılacaktır. Söz konusu karar için bkz.: UN General Assembly Resolution, **1970 Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperations Among States in Accordance with the Charter of the United Nations**, 2625(XXV), 24 October 1970, <http://www.un.org/documents/ga/res/25/ares25.htm> (Erişim tarihi: 05.06.2012).

²⁸⁴J.C.J., *Millitary and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Merits, Judgement*, 1986, p. 89-91, para. 188-190. Bundan böyle bu çalışmada *“1986 Nikaragua - ABD Davası”* olarak kullanılacaktır.

²⁸⁵Örnek olarak Bknz.: Eski Yugoslavya Cumhuriyetine yönelik yaptırımları içeren UN Security Council Resolution, 757, 30 May 1992 ve Irak’ın Kuveyt’i işgaline yönelik yaptırımları içeren UN Security Council Resolution, 678, 29 November 1990.

²⁸⁶Malcolm N. SHAW, *International Law Sixth Edititon*, p. 1124.

üzerindeki bütün devletleri bağlayan evrensel bir ilkedir ve jus cogens niteliği tartışmasız kabul edilmektedir²⁸⁷. Yukarıda belirttiğimiz üç parametreden hareketle bu ilke çok geniş olarak yorumlansa da mutlak değildir²⁸⁸. BM Şartında kuvvet kullanma yasağına dört açık istisna olduğu görülmektedir. Kuvvet kullanılmasını meşru kılan bu haller²⁸⁹:

- (1) Meşru müdafaa durumunda kuvvet kullanılması (Md. 51)
- (2) BM Güvenlik Konseyi kararıyla kuvvet kullanılması (VII. Bölüm)
- (3) Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden beş daimi üyenin kuvvet kullanması (Md. 106).
- (4) 2'inci Dünya Savaşındaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılması (Md. 107).

BM Şartında, kuvvet kullanma yasağının istisnaları olarak öngörülen yukarıdaki hallerden son ikisinin güvenliğe ilişkin geçici hükümler²⁹⁰ olması nedeniyle günümüzde geçerliliklerini yitirmişlerdir²⁹¹. Dolayısıyla kuvvet kullanma yasağı ilk iki durumda geçerli olmayacaktır.

Bunlardan ilki meşru müdafaa yani saldırıya uğrayan devletin kendini savunmak maksadıyla kuvvet kullanmasıdır. İç hukuklarda birey nasıl ki, kendisine veya bir başkasına yönelik ağır ve haksız bir saldırıdan doğan tehlikeyi uzaklaştırmak amacıyla, saldırıyla orantılı bir korunma hakkına sahipse; uluslararası örf ve âdet hukuku da devletlerin ülkesel bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik bir saldırı olması halinde, saldırıya uğrayan devletin saldırıyı def etmek amacıyla kuvvet kullanma hakkının olduğunu kabul etmekteydi. Ancak BM Şartı bunun daha sınırlayıcı bir biçimle ifade etmiştir. Şartın bütün amacı tek taraflı kuvvet kullanımını²⁹², meşru müdafaayı bile, Örgütün kontrolüne tabi kılmaktır. Böylece Md.51'e göre bir silahlı saldırı halinde meşru müdafaa hakkı devletlerce sadece “Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek” tatbik edebilecek ve bu hakkı tatbik ederken aldığı tedbirler “hemen Güvenlik Konseyine bildirecek” ve “Konseyin işbu Antlaşma gereğince uluslararası

²⁸⁷ Durmuş Tezcan vd., *Uluslararası Ceza Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.

²⁸⁸ İlyas Doğan, *Devletler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 139; Ademola Abass, a.g.e., p. 357.

²⁸⁹ Enver Bozkurt vd., *Devletler Hukuku*, Asil Yayın, Ankara, 2004, s. 300.

²⁹⁰ BM Şartı XVII. Bölüm.

²⁹¹ İlyas Doğan, a.g.e., s. 140.

²⁹² Tek taraflı (unilateral) kuvvet kullanımı: Bir veya daha fazla devlet tarafından, BMGK gibi, ilgili uluslararası organlar tarafından yetkilendirilmeksizin, kuvvet kullanılmasıdır. Böylece, eğer ilgili otorite tarafından yetkilendirilmişse tek bir devlet tarafından diğerine kuvvet kullanılması tek taraflı kuvvet kullanımı olmayacaktır. Kuvvet kullanmayı tek taraflı yapan devletlerin sayısı değil, yetkilendirilip yetkilendirilmedikleridir. Bknz.: Ademola Abass, a.g.e., p. 363., Nigel D. White, “The Legality of Bombing in The Name of Humanity”, *Journal of Conflict and Security Law*, 2000, Vol. 5, No. 1, 27-43, p. 30.

*barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkileme”yecektir.*²⁹³

Uluslararası hukukta ve Haklı Savaş teorisinde zaten mevcut olan “doğal” meşru müdafaa hakkına konulan bu şartlı hüküm, Örgütün yerine getirmekle yükümlü olduğu uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını güçlendirici niteliktedir. Çünkü Md. 51’de yer alan herhangi bir “saldırı” sadece hedef devletin meşru müdafaa hakkını uyandırmamakta aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmekte ya da bozmakta ve böylelikle BM’nin özellikle de “uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumlu”²⁹⁴ olan BMGK’nin müdahil olmasını gerektirmektedir. Zira Md. 51’in düzenlendiği yer de bunu doğrular niteliktedir. Çünkü Md. 51 bir başka yerde değil de 39-51’inci maddeleri içeren ve “barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler”i düzenleyen VII. bölümde düzenlenmiştir²⁹⁵.

Uluslararası hukukta meşru müdafaa durumunda kuvvet kullanımını sınırlayan bir diğer husus ise orantılılık ve gereklilik ölçütlerine tabi olması gerektiği ile ilgilidir. Orantılılık ölçütü, kuvvet kullanımında tarafların düşmana zarar vermek için kullanacakları araçların sınırsız olmayacağı anlamına gelmektedir. Amaç, hukuki durumu korumak, bozulmuşsa eski duruma getirmektir. Meşru müdafaa diğer devleti yok etmek gibi cezalandırma amacı taşıyamaz. Gereklilik ölçütü ise saldırının durdurulması için kuvvet kullanmaktan başka bir yol kalmaması demektir. Başka bir deyişle, uluslararası hukuka uygun olmak şartıyla, düşmanın en kısa zamanda saldırıyı durdurmasını sağlayıcı önlemleri almayı haklı ve gerekli kılan nedenleri ifade etmektedir. Alınan kurallar kuvvet kullanımı kurallarına uygun olmalı ve kuvvet kullanılması zorunlu olmalıdır²⁹⁶.

BMGK’nin müdahalesini gerektiren ve yine VII. Bölümde düzenlenen bir diğer durum ise kuvvet kullanma yasağına ikinci istisnayı teşkil etmektedir. Buna göre, BMGK, “barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptı”mayı müteakip BM Şartı VII. Bölümdeki diğer önlemler yetersiz kaldığında veya yetersiz kaldığı kanısına varıldığında²⁹⁷ “uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler kuvvet

²⁹³Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, Clarendon Press, Oxford, 1991, p. 273-274; BM Şartı Md. 51.

²⁹⁴BM Şartı Md. 24/1.

²⁹⁵BM Şartı VII. Bölüm.

²⁹⁶Enver Bozkurt vd., a.g.e., p. 318.

²⁹⁷BM Şartı Md. 39-40-41. Söz konusu maddelerin ayrıntılı analizi için bkz.: Ademola Abass, a.g.e., 390-401.

gösterisini, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir”.

BM Şartı VII. Bölümdeki müeyyide mekanizmasının işletilebilmesi için BMGK'nin öncelikle, barışı tehdit eden veya barışı bozan veya saldırı anlamına gelen durumu belirlemesi ve ikinci olarak, bu konuda tavsiyelerde bulunması veya çözüm için hangi önlemlere başvurulacağına karar vermesi gerekmektedir. Dolayısıyla ilk yapılması gereken “*barışın tehdit edilmesini*”, “*barışın bozulması*” ve “*saldırı*” durumlarının tespitinin yapılmasıdır²⁹⁸. Söz konusu kuvvet kullanma yasağı ilkesi ve BMGK'nin saptayıp kuvvet kullanması kararı almasını gerektirecek saldırı eylemi teşkil eden durumların, BM Şartı doğrultusunda tespiti, çeşitli BMGnK kararlarında somutlaşmaya başlamıştır²⁹⁹. BMGnK, konsensüs ile kabul ettiği 1974 Saldırının Tanımı Kararının Ekinde saldırı fiilinin tanımını belirlemiştir. Tanım, ilk paragrafta, BM Şartı Md. 2/4'ten (tehditte bulunmaya referans vermeyi ihmal ederek) çıkarılmış olan saldırının geniş bir tanımı ile başlamakta³⁰⁰ ve daha sonra Para. 3'te saldırı eyleminin örnekleri sıralanmaktadır. Md. 3'te düzenlenen eylemler, BMGK'nin söz konusu eylemlerin veya sonuçlarının yeterli ağırlıkta olmadığı gerçeğini de içeren ilgili koşullar ışığında saldırının olmadığı tespitini yapmaya karar verebileceğini öngören Para. 2'deki hükümlere tabi olarak, saldırı eylemleri olarak düzenlenmiştir³⁰¹. Para. 4 ise bu eylemleri içeren listenin bütün olanakları içermediğini ve Güvenlik Konseyinin, başka eylemlerin de saldırı eylemi teşkil ettiğini

²⁹⁸ Enver Bozkurt vd., a.g.e., 301-302.

²⁹⁹ BMGnK tarafında oluşturulan ve kuvvet kullanma yasağı ile ilgili ilkeyi ve bu ilkenin ihlali anlamına gelen saldırı savaşının ne anlama geldiğini tespit etmekle görevlendirilen çeşitli komitelerce hazırlanmış olan raporlara istinaden alınmış BMGnK kararları için bkz.: 1970 Dostane İlişkiler Bildirisi, 122-123; UN General Assembly Resolution, **Definition of Aggression**, A/RES/29/3314, 14 December 1974, <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm> (Erişim tarihi: 29.04.2013). *Bundan böyle bu çalışmada “1974 Saldırının Tanımı Kararı” olarak kullanılacaktır.*; UN General Assembly Resolution, **The Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations**, A/RES/42/22, 18 November 1987, <http://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r022.htm> (Erişim tarihi: 29.04.2013).

³⁰⁰ 1974 Saldırının Tanımı Kararı Para. 1.

³⁰¹ 1974 Saldırının Tanımı Kararı Para. 3; bu eylemleri şu şekilde sıralamaktadır: Savaş ilan edilmiş olsun olmasın, aşağıdaki fiillerin herhangi birisi 2'nci madde hükümlerine tabi ve ona uygun şekilde bir saldırı fiili niteliği taşır:

- (a) Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya taarruzu veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya taarruzdan ileri gelen herhangi bir askerî işgal veya kuvvet yoluyla başka bir Devletin ülkesinin veya bir parçasının ilhakı;
- (b) Bir Devletin, silahlı kuvvetlerince, başka bir Devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir Devletin diğer bir Devletin ülkesine karşı herhangi bir silah kullanması;
- (c) Bir Devletin liman veya kıyıların diğer bir Devletin silahlı kuvvetlerince abluka altına alınması;
- (d) Bir Devletin silahlı kuvvetlerince başka bir Devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına taarruzu;
- (e) Bir Devletin, bir başka devletin ülkesinde kabul eden devletin onayı ile bulunan silahlı kuvvetlerini, o onayda öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;
- (f) Ülkesini başka bir Devletin tasarrufuna sunan bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;
- (g) Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması.

saptayabileceğini belirtmektedir. 1970 Saldırının Tanımı Kararının 4'ncü paragrafı, BMGK'nin dikkatini saldırı tanımına çekmekte ve BMGK'nin "*uygun şekilde, saldırı eyleminin tespitinde, BM Şartı doğrultusunda, bu tanımın yol gösterici olarak dikkate alması gerektiğini*" tavsiye etmektedir³⁰².

Geniş katılımlı bir belge olup konsensüs ile kabul edilmiş olması, UAD'nin 1986 Nikaragua - ABD Davasındaki kararında tanımın örfi niteliğinin daha sonra vurgulanmış olması gibi önemli katkılarına rağmen, 1974 tarihli karardaki tanımın devletleri bağlayıcı olmadığı da hatırlatılmalıdır. Bununla birlikte, uluslararası örf ve âdet hukuku doğrultusunda saldırı suçunu oluşturduğu üzerinde uzlaşının olduğu söylenebilecek durumlar da bu geleneksel saldırı türleridir³⁰³. Nitekim bu saldırı fiilleri; Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Roma Statüsü Md. 5'deki saldırı suçunun tanımı ve yapılacak diğer değişikliklerin görüşüldüğü UCM Gözden Geçirme Konferansında, oybirliğiyle kabul edilmiştir³⁰⁴.

BM Şartında, BMGK'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için VII. Bölüm kapsamında tespitini yapması gerektiği durumlardan biri olan saldırı eylemleri ile ilgili kısmi belirlilik, "*barışın tehdit edildiği*" veya "*barışın bozulduğu*" diğer durumlarda pek geçerli değildir. Barışın hangi hallerde tehdit edildiğinin belirlenmesi oldukça güçtür. Bu durumun belirlenmesini kesin ölçütlere ve değişmez şekillere bağlamak mümkün olmamıştır. Barışın bozulma durumunda da bir kesinlik olmamakla beraber, tehdit edilme durumuna göre daha somut bir özellik gösterdiğinden daha kolay belirlenme şansı mevcuttur³⁰⁵. Her iki durumla ilgili değerlendirmede BMGK'nin geniş bir yetkisi vardır³⁰⁶.

Genel hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız BM Şartı VII. Bölüm, uyuşmazlıkların çözümü bakımından doktrinde "*müşterek güvenlik*" olarak bilinen çok önemli bir

³⁰²Elizabeth Wilmschurst, "Definition Of Aggression", *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 2008, p. 2-3, <http://www.un.org/law/avl/> (Erişim tarihi: 10.04.2013).

³⁰³Durmuş Tezcan vd., a.g.e., p. 597, BMGK'nin VII. Bölümüne ilişkin kararlarının bağlayıcı olmadığına ve sadece tavsiye niteliğinde olduğuna dair bkz.: Enver Bozkurt, a.g.e., p. 317.

³⁰⁴UCM Gözden Geçirme Konferansı, RC/Res.04, 11 Haziran 2010. Söz konusu kararın metni için bkz.: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s. 1464.

³⁰⁵Kuruluşundan bugüne kadar, barışın bozulduğuna yönelik BMGK'ce dört farklı olaya dönük altı karar alınmıştır. Birincisi, 1950 yılındaki Kore savaşında (üç karar, burda ilki zikredilmiştir.), ikincisi 1982 yılında Falkland Adaları'nın Arjantin tarafından işgalinde, üçüncüsü 1987 yılında İran-İrak arasındaki çatışmada ve sonuncusu ise 1990 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgalindedir. Söz konusu kararlar için sırasıyla bkz.: UN Security Council Resolution, 82, 25 June 1950, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/82\(1950\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/82(1950)) (Erişim tarihi: 13.04.2013); UN Security Council Resolution, 660, 02 August 1982, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660\(1990\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660(1990)) (Erişim tarihi: 13.04.2013); UN Security Council Resolution, 598, 20 July 1987, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/598\(1987\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/598(1987)) (Erişim tarihi: 13.04.2013); UN Security Council Resolution, 502, 03 April 1982, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/502\(1982\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/502(1982)) (Erişim tarihi: 13.04.2013);

³⁰⁶Enver Bozkurt vd., a.g.e., s. 302.

sistem öngörmektedir³⁰⁷. Müşterek güvenlik sistemini ayakta tutan sütunlar, Md. 2/4'teki kuvvet kullanma yasağına ve VII. Bölümdeki, saldırıya karşı dikkatli bir şekilde hazırlanmış ekonomik, siyasi ve askerî icra önlemleri sistemine dayandırılmıştır³⁰⁸. “Müşterek güvenlik” ibaresi BM Şartının hiçbir yerinde bulunmadığı için, onun orada bir tanımı da bulunmamaktadır³⁰⁹. Basitçe, Müşterek güvenlik, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için uluslararası toplumun iradesini uygulamak maksadıyla karşı konulamaz kuvvetin kullanılmasıdır. Bu kuvvet, sadece uluslararası toplumun üyeleri adına kullanılmamalı aynı zamanda bu toplumun yetkili bir temsilcisi tarafından onaylanmalıdır. Müşterek güvenlik kapsamında kuvvet kullanımını tek taraflı kuvvet kullanımından³¹⁰ ayıran en önemli özellik budur. Çünkü tek taraflı kuvvet kullanımı, uluslararası toplumun yetkili bir temsilcisi tarafından yetkilendirilmemektedir³¹¹. Daha amiyane bir tabirle, mağdur devletin herkesçe korunması ve haksızlık yapanın herkesçe cezalandırılmasıdır³¹². Dolayısıyla müşterek güvenlik için üç şartın varlığından bahsedebiliriz³¹³:

- (1) Kuvvet kullanma yetkisi devletlerden alınmalıdır (meşru müdafaa hariç).
- (2) Kuvvet kullanma yasağını ihlal edene karşı diğer devletler harekete geçmeyi taahhüt etmelidir.
- (3) Kuvvet kullanana karşı harekete geçme yetkisi merkezi bir otoriteye verilmelidir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi günümüzde müşterek güvenlik kapsamında kuvvet kullanımına asli yetkili organ BM Şartı Md. 24'e göre BMGK'dir. Bu yetkinin teknik kullanımı ise on beş BMGK üyesinin dokuzunun olumlu oyu ve beş daimi üyeden (P5) herhangi birinin olumsuz oy³¹⁴ kullanmaması ile bir BMGK kararının alınmasına bağlıdır³¹⁵. Alınan bu kararlar ise diğer devletler için bağlayıcı bir konumdadır³¹⁶.

Buraya kadar, içerdiği ihtilaflı konulara değinilmeden, uluslararası örf ve âdet hukukunda ve BM Şartındaki kuvvet kullanılması yasağı ile ilgili, devletlerin, UAD'nin ve çeşitli uluslararası hukukçuların ortak zeminde bulunduğu hususları aktarmaya

³⁰⁷Enver Bozkurt vd., a.g.e., s. 302; Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, p. 387; İlyas Doğan, a.g.e., s. 132-134, Ademola Abass, a.g.e., Chapter 10, Malcolm N. SHAW, *International Law Sixth Edititon*, 1235-1281; Yoram Dinstein, *War, Aggression And Self-Defense*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, p. 279-283.

³⁰⁸Peter Malanczuk, a.g.e., p. 387.

³⁰⁹“Müşterek Güvenlik” yerine BM Şartı Md. 1/1'de, yani BM'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik amacına ulaşmak için “müşterek önlemler”den bahsedildiği de belirtilmelidir.

³¹⁰Tek taraflı kuvvet kullanımı tanımı için bkz.: Bu çalışma dipnot 292.

³¹¹Ademola Abass, a.g.e., p. 386-387.

³¹²Malcolm N. SHAW, a.g.e., p. 1236.

³¹³Enver Bozkurt vd., a.g.e., p. 317, Not (1) ve (2)'daki “devletler” ibaresi atıf yapılan kaynakta “kişiler” olarak geçmektedir.

³¹⁴Çekimser kalmak ya da oylamaya katılmamak olumsuz oy kullanmak anlamına gelmemektedir.

³¹⁵BM Şartı Md. 27/3.

³¹⁶BM Şart Md. 25.

çalıştık. İnsani müdahale tanımı ile ilgili incelememizi hatırlayacak olursak, müdahalenin muhtevası itibariyle, karşı karşıya olunan duruma göre değişmek üzere, geniş çaplı bir askerî bir harekâtı yani, kuvvet kullanımını gerektirdiği hemen akla gelecektir. İnsani müdahale ile ilgili en önemli ihtilaflardan biri, insani gerekçelerle kullanılan silahlı kuvvetin, kuvvet kullanma yasağına istisna teşkil edip etmediği ile ilgilidir. Bu inceleme potansiyel müdahillerin durumuna göre farklılık gösterecektir. Devlet, devletler grubu veya devlet-dışı aktörler olmak üzere, tanımda da ifade ettiğimiz, üç farklı tip müdahilin, insani kriz ortamına dahililiyetinde Tablo-2'nin de gösterdiği gibi iki farklı senaryo bulunmaktadır: (1) Müşterek güvenlik kapsamında kuvvet kullanımı, (2) Tek taraflı kuvvet kullanımı. Dolayısıyla incelememiz, bu iki farklı muhtemel senaryo açısından uluslararası hukukun pozisyonunun belirlenmesine odaklanmıştır. Uluslararası hukuka göre yaptığımız değerlendirmeler, bu hukukun kurallarını doğrudan yaratan iki asli kaynağa, yani, uluslararası örf ve âdet hukuku ile uluslararası andlaşmalara, özellikle, BM Şartına göre ele alınmıştır³¹⁷.

1.3.2.1. Kuvvet Kullanma Yasağına Farklı Yaklaşımlar

Kuvvet kullanma yasağının istisnaları hakkındaki tartışmalar, anılan yasakla ilgili ilkeye yönelik hem BM Şartına hem de uluslararası örf ve âdet hukukuna göre farklı yorum ve yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır³¹⁸. İki muhtemel senaryoya göre analize geçmeden önce; söz konusu yasağın istisnaları ile ilgili bu yaklaşım ve yorumlar, kuvvet kullanma yasağının istisnalarını genişletici yaklaşım ve sınırlayıcı yaklaşım olmak üzere iki kategoride incelenmiştir. Aşağıda değineceğimiz ve bu çalışmanın genelinde anlattığımız iki farklı eğilimle ilgili değerler, kuramlar ve farklı bakış açıları Tablo-3'te şematize edilmiştir.

Tablo-3'ün de gösterdiği gibi sınırlayıcı yaklaşım devleti ön plana çıkarıp mevcut uluslararası düzende statükonun devamına vurgu yapmaktadır. Genişletici yaklaşım ise dayanışmayı ön plana çıkararak bu düzenin temel insan haklarına

³¹⁷UAD Statüsü Md. 38.

³¹⁸Eric A. Heinze, *Waging Humanitarian War*, p. 61-64 and 73-76, James Pattison, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?*, p. 45-51, Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, p. 90-94, Nermin Yavral, *İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar*, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 86, Michael Byers and Simon Chesterman, "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law", J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, p. 179; Olivier Corten, "The Controversies Over the Customary Prohibition on the Use of Force: A Methodological Debate", *The European Journal of International Law*, 2006, Vol. 16, No. 5, 803-822, p. 804.

saygı duymasını talep etmektedir. İki yaklaşımın kilitlendiği nokta ise kuvvet kullanma yasağıdır.

Tablo-3 Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnalarına ve İnsani Müdahaleye İki Farklı Yaklaşımın İddiaları³¹⁹

Sıra Nu.	Genişletici Yaklaşımın Dayandığı Temel İddialar	Sınırlayıcı Yaklaşım Dayandığı Temel İddialar
1.	Md. 2/4'ün istisnalarının esnek yorumu	Md. 2/4'ün istisnalarının katı yorumu
2.	Ahlak temelli Doğal Hukuk yaklaşımı	Devlet merkezli Uluslararası Pozitif Hukuk yaklaşımı
3.	Lex ferenda Lex lata'yı etkiler.	Lex lata esastır.
4.	Ahlak (Hukuk, Hukuk dışı değerleri, [Ahlak, Siyasi Mülahazalar] vs. de içermeli)	Hukuk (Hukuk, Hukuk dışı değerlerden tefrik edilmeli)
5.	Dayanışmacı	Statükocu
6.	Müşterek ve tek taraflı insani müdahale	Müşterek güvenlik kapsamında müdahale
7.	Tek taraflı insani müdahale daha çok uluslararası örf ve âdet hukukuna göre yasağın istisnası	Tek taraflı insani müdahale hem andlaşmalar hukukuna hem uluslararası örf ve âdet hukukuna göre yasağa istisna değil
8.	Öncelikli olan insan hakları ve bunun korunması	Öncelikli olan devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme
9.	İnsan güvenliği temelli uluslararası düzen	Ülke güvenliği temelli uluslararası düzen
10.	Sorumluluk olarak egemenlik	Otoriteye dayalı geleneksel egemenlik

Corten, her şeyden önce anlaşma temelli bir kural olarak gördüğü kuvvet kullanma yasağı ve özellikle yasağın istisnaları ile ilgili yaşanan ihtilafı, bilhassa, uluslararası örf ve âdet kuralının oluşumuna dönük farklı metodolojik yaklaşımlara dayandırmaktadır. Bu yaklaşımları *"genişletici yaklaşım"* ve *"sınırlayıcı yaklaşım"* olmak üzere iki grupta incelemektedir. İlkinin bu *"kuralı mümkün olan en esnek şekilde yorumlamayanlardan"* oluştuğunu belirtmektedir. Bu yolla, *"önleyici meşru müdafaa"*, BMGK'nin *"zımni yetkilendirmesi"* ve *"insani müdahale"* hakkı gibi doktrin örneklerinin, bu kurala uyduğu kabul edilebilmektedir. Sonrakini ise *"yeni istisnaların, çok daha az olasılıkla, kabul edilebilir olarak görülebileceğini benimseyerek yasağı"*

³¹⁹ Bu tablo tez süresince incelenen ve kaynakça'daki insani müdahale ile ilgili kaynaklarda geçen farklı yaklaşım ve yorumlar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

çok katı olarak yorumlamaya taraftar” olanların yaklaşımı olarak görmektedir³²⁰. Her iki yaklaşımı incelemeyi müteakip arasındaki farkları şu şekilde sıralamaktadır³²¹:

“Geniş yaklaşım, ahlaki ve diğer hukuki olmayan diğerdeğerlendirmelerin dikkate alınacağını farz etmekte ve meşruiyet ve etkinlik taleplerini daha iyi karşılayabileceği değerlendirilen, büyük devlet uygulamalarını vurgulamaktadır. Sınırlayıcı yaklaşım, bu metot yerine hukukun siyasi mülahazalardan ve ahlaktan tefrik edilmesinin gerekliliği üstüne ısrar etmeyi tercih ederek, öznel, hatta ideolojik, olarak itham etmektedir. Bu bakış açısından, kuvvet kullanmayı kanun dışı ilan eden örf ve âdet kuralı, sadece uluslararası devletler toplumunun bir bütün olarak taammüden kabulü yoluyla gelişebilir, kuvvet kullanma yasağı uluslararası kamu düzeninin temel kuralı olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlardan ilkinin kullanımı, en sonunda kuvvet kullanma yasağına belirli bir sayıda istisnanın epey geniş tanınması ile sonuçlanacaktır; ikincisi ise bunları reddetmeye yol açmaktadır.”

Mevcut uluslararası hukukun yorumunda ve ona yaklaşımdaki bir diğer farklılık, iki hukuk kuramının ona bakış açısından doğmaktadır. Söz konusu hukuk kuramları uluslararası pozitif hukuk ve doğal hukuktur³²². Bu farklılık ve bundan doğan ihtilaf özellikle, “İngiliz Okulu”³²³ kuramının içinde gelişmiştir. Bull, tarafından başlatılan³²⁴, uluslararası toplumun doğası ve potansiyeli hakkında devletler sistemi içindeki paylaşılan normların, kuralların ve kurumların fiili ve potansiyel genişletilmesi hakkındaki çoğulcu (pluralist) – dayanışmacı (solidarist) tartışması olarak uluslararası yazında kendine yer bulmuştur. İngiliz okulu içindeki bu tartışma ise temel olarak, uluslararası toplumun temeli olarak uluslararası hukuk sorununa, ve özellikle söz konusu uluslararası hukukun pozitif hukuku mu yoksa doğal hukuku mu içermesi gerektiği sorununa dayanmaktadır. Bu iki farklı hukuk kuramı temelli bahse konu tartışmadaki ana konulardan biri ise insani müdahaledir. Söz konusu okulun teoristleri, özellikle insani müdahaleye yoğunlaşmıştır ve onu savunma eğiliminde

³²⁰ Olivier Corten, a.g.m., p. 803-804.

³²¹ Olivier Corten, a.g.m., p. 821-822.

³²² James Pattison, a.g.e., p. 45.

³²³ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, İngiliz Okulunu şu şekilde açıklamaktadır: “İngiliz Okulu II. Dünya Savaşı sonrası dönem İngiltere’inde ortaya çıkmış bir uluslararası ilişkiler kuramıdır. Kuramın temellerini Britanya Uluslararası Politika Kuramı Komitesi’nde çalışan Herbert Butterfield, Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull atmıştır diyebiliriz. Özellikle Martin Wight’ın Londra İktisat Okulu’nda verdiği ve Komite yayınlarından bastırdığı dersleri hem İngiltere içinde hem de dışında birçok uluslararası ilişkiler öğrencisini etkilemiştir. Okulun kendi başına bir kuram haline gelmesine en önemli katkıyı diğer üç akademisyenin eserlerini temel alan, Wight’ın ölümünden sonra bunları düzenleyip yayınlayan ve kendi katkılarıyla geliştirerek kuramsallaşmayı sağlayan, aslen Avustralyalı, Hedley Bull yapmıştır. İngiliz Okulu ile ilgili ilginç bir nokta da şudur: 1940’ların ortasından 1980’lere kadar geçen süreçte bu dört akademisyen de “İngiliz Okulu” terimini geliştirdikleri çerçeve için kullanmamışlardır. Ayrıca İngiliz Okulu, İngiltere’de çalışan tüm Uluslararası ilişkiler kuramcılarını da içermez. E. H. Carr, C. A. W. Manning ve F. S. Northedge gibi önemli İngiliz kuramcılar hem Okul çerçevesinde değerlendirilmez hem de Komite’nin çalışmalarına katılmamışlardır”. Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, “Uluslararası ilişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, **Uluslararası İlişkiler**, 2010, Cilt 7, Sayı 25, 43-68, s. 43.

³²⁴ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, a.g.m., s. 54.

olan dayanışmacılar ve egemenlik ve düzene daha fazla değer atfeden çoğulcular olarak bölünmüştür diyebiliriz³²⁵. O yüzden bu iki hukuk kuramı temelli hizipleşmeden kısaca bahsetmiştir.

Çoğulcular genelde devlet merkezli ve dolayısıyla devletlerin yaptığı pozitif hukuka dayalı bir uluslararası hukuk varsayımından hareket ederler. Devlet temelli kavramlaştırma yaptıkları için de egemenlik, uluslararası alanda, hukuki ve politik öncelik taşır. Diğer bir deyişle çoğulcular için devlet egemenliği ve onun müdahaleden korunması önceliklidir. Dolayısıyla insani müdahaleyi uluslararası toplumun temellerine, yani egemenlik ve müdahale etmeme prensiplerine aykırı görürler. Dayanışmacıların büyük bir çoğunluğu kozmopolitan kaygılar taşımakta ve bunun sonucu olarak devletlerin değil bireylerin haklarının uluslararası alanda korunması üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Bireyin uluslararası hukukun bir öznesi olarak gören dayanışmacılar, pozitif hukuktan daha ziyade Grotius gibi doğal hukuka dayanmaktadırlar. Dayanışmacıların yazılarında insan hakları devletlerin egemenlik haklarının önüne geçmekte ve dayanışmacılar evrensel insan haklarına dayanan, ortak değerlerin yaygın olarak paylaşıldığı ve dolayısıyla daha müdahaleci bir uluslararası toplumun nasıl ortaya çıkabileceği üzerine eğilmektedirler³²⁶.

Çoğulcuların uluslararası hukuku temellendirdikleri uluslararası pozitif hukuk, uluslararası hukukun ne olduğu ile ahlakiliğin ne talep ettiği arasında kavramsal bir ayırım bulunduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda, lex lata (geçerli hukuk) lex ferenda (olması gereken hukuk) ile aynı değildir. Onun yasal geçerliliğinin sebebi ve bunun sonucu olarak uluslararası hukukun neye dayanması gerektiği son derece iradeci bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Yani, uluslararası hukuk, yalnızca egemen bağımsız devletlerin özgür iradesinden kaynaklanmaktadır. Egemen güçler tarafından ortaya konulanlar dışında bir yasa yoktur. Egemen devletlerin iradelerini ortaya koymalarının, yani uluslararası hukuka rıza göstermelerinin iki yolu vardır. Birincisi bir andlaşmayı kabul ederek gerçekleşmektedir. İkincisi ise tekrarlandıkça ve opinio juris koşulu karşılandıkça, zaman içinde, uluslararası hukukun örf ve âdet kuralı haline gelen devlet uygulamaları şeklinde tezahür etmektedir. Diğer bir deyişle uluslararası pozitif hukuka göre, uluslararası hukukun kaynağı andlaşmalar ve örf ve âdet kurallarıdır ve sahip olduğu bu anlamla ahlaki mütalaalar, eğer bu kaynaklarda yoksa, hukuki geçerlilik için bir anlam ifade etmemektedir³²⁷.

³²⁵ Barry Buzan, *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 45-46.

³²⁶ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, a.g.m., s. 55.

³²⁷ James Pattison, a.g.e., p. 45-46.

Geleneksel pozitivist bakış açısı, elinde bulunan bir meselede yargıcın, hukuk danışmanının ve hukuk bilgininin rolü, uluslararası hukukun kurallarının ne olduğunu ifade etmek ve bunu ahlak, sosyal ve siyasal değerler gibi, hukuk dışı değerleri seçmeden kesin ve tarafsız bir şekilde yapmaktır. Geleneksel bakış açısı hukukun yorumunda ahlaki, sosyal ve siyasi içerimlerin olduğunu ya da bu içerimlerin değerlendirilmesinin önemli olduğunu inkâr etmez. Ancak o, alternatif ahlaki, sosyal ve siyasi doktrinler arasındaki seçme hakkının uluslararası hukukçunun varolan hukukun içeriği ile ilgili pozisyonunu tayin etmemesi gerektiğini, savunur³²⁸.

Dayanışmacıların uluslararası hukuku temellendirdikleri modern dönem doğal hukuk kuramının esası ise, pozitif hukuktaki hukuk ve ahlak arasındaki ayrıma dönük itirazdan kaynaklanmaktadır³²⁹. Bu itiraz hukuk ve ahlakın kavramsal olarak ayrılamayacağını savunmaktadır. Onlara göre hukuk, ancak nihai amacı dikkate alınmakla doğru bir şekilde anlaşılabilir; burada nihai amaç, adil bir toplum olmaktadır. Hukukun ahlâkî taleplerini ve ahlâkî amaçlarını daha çok içeren bir hukuk görüşü, daha kâmil ve dolayısıyla daha iyi bir hukuk kuramı olacaktır³³⁰. Hukukun, bazı meselelerdeki, insani müdahale gibi, hali hazırdaki statüsünün kısmen olması gereken hukuka dayanması gerektiğini iddia eder. Başka deyişle lex ferenda lex lata'yı etkilemelidir³³¹. Geçerliğini, insanların (devletlerin) güce dayalı keyfi iradesinden değil, kendi özvarlığından, eşyanın doğasından alan; nesnel, ebedi ve değişmez nitelikteki doğal hukuk, gerektiğinde, adil olmayan kanunlara karşı direnme hakkı örneğindeki gibi, uyumsuzluk içine girdiği pozitif hukukta yazılı olmayan doğal insan haklarına başvurmayı mümkün, hatta meşru görmektedir³³². Doğal Hukuka göre uluslararası hukukun kaynağını, yazılı kurallardan ziyade, uluslararası örf ve âdet kuralları ve ahlaki ilkeler teşkil eder³³³.

Modern doğal hukuk kuramı ile ilgili yaptığımız kısa değerlendirme bize gösteriyor ki; bu anlayış, geleneksel doğal hukuktan farklılık arz etmektedir. Bunun bir sebebi, geleneksel doğal hukukun halefi uluslararası pozitif hukukun (en azından uluslararası hukukta) eksik olduğu düşünülen yönlerine bir tepki olarak doğmasıdır³³⁴. Franck, eğer hukuk ile hukuk-dışı değerlerin arasındaki boşluğun

³²⁸Hedley Bull, *The Anarchical Society A Study of Order in World Politics*, Palgrave, New York, 2002, p. 144.

³²⁹Erdem Denk, "Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği", *Bilge Strateji*, 2011, Cilt 3, Sayı 5, 99-126.

³³⁰Brian H. Bix, "Doğal Hukuk: Modern Gelenek", Çev. Ertuğrul Uzun, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2004, Cilt 6, Sayı 2, 293-344, s. 311-312.

³³¹James Pattison, a.g.e., p. 45-46.

³³²Henri De Page, *Droit Naturel et Positivisme Juridique*, Bruylant, Bruxelles, 1939, aktaran Muhlis Ögütçü, "Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt 7, Özel Sayı, 555-616, s. 576.

³³³Terry Nardin, "Humanitarian Intervention", p. 2478.

³³⁴Bix, geleneksel doğal hukuk ve modern doğal hukuk kuramları/kuramcıları arasındaki ayrımı şu sözlerle ifade ediyor: "Kendilerini doğal hukuk geleneği ile tanımlayan bazı modern kuramcıların, klasik

çok geniş olmasına izin verilirse pozitif hukukun zayıflayacağını şu sözlerle ifade etmektedir³³⁵:

“En modern hukukçular, pozitif hukuk ihtişamına bir eş olarak, doğal hukuk yeniden yerini aldığını görmek için o kadar istekli olmasalar da; uluslararası ... hukuk sistemindeki iktidarlar, yargıçlar ve idareciler, bugünlerde hala hukukilikle ahlakiliği farklı sosyal düzenleyiciler olarak görüyor olsalarda, eğer pozitif hukukla, değerlerin (adalet, ahlak ve sağduyu) akliselimliği arasındaki boşluğun çok geniş olmasına izin verilirse, pozitif hukukun gücünün zayıflayacağını kabule yanaşmış olduklarında şüphe yoktur”.

Her iki hukuk kuramının incelenmesinden açıkça görülmektedir ki, ihtilafın kaynağında ahlak ve hukuk kavramları arasındaki gerilim yatmaktadır. Bu çerçevede, özellikle güvenlik temasının belirleyici ve diğer her türlü sorunun öteleyici özellik taşıdığı Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra³³⁶, uluslararası hukuk, insan hakları bayrağı altında, yeniden ahlakın baskısı altına girmiştir. Bunun bir sonucu olarak söz konusu dönemde, insani müdahale ile ilgili iki farklı senaryodan ilkiyle daha sık diğeri ile daha nadir olmak üzere karşı karşıya kalınmıştır³³⁷.

1.3.2.2. Barışı Tehdit Eden İnsani Kriz Ortamına Müsterek Güvenlik Kapsamında Müdahale

BM Şartının uluslararası barış ve güvenlikle ilgili hükümleri, tehdit ortaya çıktığında, BMGK'nin daimi üyelerinin etkin hareket tarzlarında uzlaşacakları varsayımına göre, kaleme alınmıştır. Ancak, etkin işleyen BMGK umutları, soğuk savaşın iki kutbuna çarparak parçalanmıştır. S.S.C.B.'nin dağılması ve doğu - batı

doğal hukukçulardan farklı amaç ve yaklaşımlara sahip olduğu görülmektedir. Klasik kuramcıların çoğu, temelde ahlak ya da siyaset kuramcısıydı. Sorudıkları sorular ise, 'bir kişi nasıl ahlaklı hareket eder?' ya da daha özelde, 'kişinin bir vatandaş veya resmi memur olarak ahlaki yükümlülükleri nelerdir?' ve 'mesru (yani ahlaki) yönetsel eylemin sınırları nelerdir?' şeklindeydi. Buna karşılık, modern doğal hukuk geleneği içerisindeki bazı modern kuramcılar (fakat kesinlikle hepsi değil), dar anlamda, toplum ya da hukuk kuramcısıdır. Temel tartışmaları, toplumu ve hukuku açıklamaya ya da anlamaya yönelmiş diğer yaklaşımlarla yan yanadır. Esasen, modern doğal hukuk kuramının büyük bir kısmı, hukuk hakkındaki düşünüşe alternatif bir yaklaşım şeklinde, hukuki pozitivizme bir tepki olarak gelişmiştir... doğal hukuku temelde birbiriyle bağlantılı iki farklı türde görmek mümkündür. Bunlardan birisi ahlak/siyaset kuramı olarak doğal hukuk, diğeri ise hukuki/toplumsal kuram olarak doğal hukuktur. Birbirleriyle bağlantılı oldukları nokta, her ikisinin de hukuku sadece yöneten olarak değil, aynı zamanda yönetilen olarak görmeleridir.” Brian H. Bix, a.g.m., s. 293-294 ve ayrıca geleneksel doğal hukuk kuramı ile ilgili, detaylı inceleme için bkz: A.g.m., p. 294-310.

³³⁵Thomas M. Franck, “Legal Interpretations and Change” J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), **Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 204-231, p. 211.

³³⁶Erdem DENK, a.g.m., s. 120.

³³⁷Bknz.: Bu çalışma Tablo-2.

ilişkilerindeki çözülmeyle, özellikle 1990'lı yıllarda BMGK'deki eylemlerde bir "renösans" meydana gelmiştir³³⁸.

Bunun göstergesi olarak şu istatistikler sunulabilir. 1945-1990 yılında BMGK'de alınan kararların sayısı toplam 646 iken 1990'lı yıllarda bu rakam nerdeyse iki katına çıkarak 1284'e yükselmiştir³³⁹. BM Şartı Md. 27/3'e göre Güvenlik konseyindeki P5'in sahip olduğu veto yetkisinin herhangi bir kararda kullanımı, 1945-1990 arasında 192 iken 1990-2012 yılları arasında bu rakamın nerdeyse 1/7 oranında azalarak 27'ye düşmüştür³⁴⁰. Elbette bu rakamlara ilaveten veto hakkını kullanma tehdidi de kararların kabulünü önlüyordu veya ilgili P5'in kabul edebileceği tarzda gözden geçirilmesine yol açıyordu³⁴¹. Etkin işleyen BM'nin bir başka göstergesi ise uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında en etkin silahlı olan BM Şartı Bölüm VII'yi kullanmaya başlamasıydı. Söz konusu dönemde BMGK, VII. Bölüm altında hareket etmeyi kanıksamış ve farklı durumlarda sıklıkla ona atıfta bulunmuştur. 1990-2000 yılları arasındaki dönemde, bütün BMGK kararları içinde VII. Bölüm atıf yıllara göre farklılık arz etmek üzere %20 ile %30 arasında değişmektedir. Bu oranın bütün soğuk savaş döneminde %3,25 (646 karardan sadece 21'i) olduğu düşünülürse değişim daha açık anlaşılacaktır³⁴².

Soğuk savaş sonrası dönemde BM Şartı VII. Bölümün kullanılmaya başlaması ile; ekonomik yaptırımları, askerî konuşlanmaları, savaş suçlarını, tazminatları ve sınır ötesi mahkemelerini v.b. kapsayan karar ve bildirimlerden hâsıl olan geniş kapsamlı eylem tipleri ve bu eylem tiplerinin nedenleri de değişmiştir³⁴³. BM Şartı VII. Bölüm kapsamında icra edilen bu eylemler, biri hariç³⁴⁴, BM Şartı Md. 39'daki üç durumdan biri olan "barışın tehdit edildiği" tespiti üzerine yapılmıştır. Soğuk savaş

³³⁸Sean D. Murphy, "The Security Council, Legitimacy, and the Concept of Collective Security After the Cold War", *Columbia Journal of Transnational Law*, 1995, Vol. 32, 201-288, p. 286.

³³⁹Verilen rakamlar söz konusu dönemlerde alınan bütün kararları içermektedir. Söz konusu kararlar için bkz.: UN Official WebSite, Security Council Resolutions, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml> (Erişim tarihi: 14.04.2013).

³⁴⁰Söz konusu rakamlar, BMGK'de hazırlanmış ve P5'ten biri veya daha fazlası tarafından, tamamı veya bazı hükümleri veto edilenleri ifade etmektedir. Soğuk savaş dönemindeki 192 veto edilmiş karar tasarısındaki, P5'in kullandığı toplam veto rakamları, S.S.C.B. 114 (bunlardan 75'i ilk on yılda), ABD 67, Birleşik Krallık 30, Fransa 18 ve Çin 3 şeklindedir. Soğuk savaş sonrasında ki durum ise Rusya 9, ABD 25, Çin 7 şeklindedir. İstatistiki rakamların çıkarıldığı, 1946-2012 yılları arasındaki tüm veto edilen karar tasarıları ile ilgili tabloyu görmek için Bknz.: UK Foreign & Commonwealth Office Multilateral Research Group, Research Analysts, "Vetoed Draft Resolutions in the United Nations Security Council 1946-2012", *Policy Paper*, 2013, <https://www.gov.uk/government/publications/vetoed-draft-resolutions-in-the-united-nations-security-council-1946-2012> (Erişim tarihi: 29.04.2013).

³⁴¹Christine D. Gray, *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 255.

³⁴²Söz konusu istatistikler, 1946-2008 yılları arasındaki BMGK VII. Bölüm kararları ile ilgili detaylı bir incelemeden alınmıştır: Patrik Johansson, "The Humdrum Use of Ultimate Authority: Defining and Analysing Chapter VII Resolutions", *Nordic Journal of International Law*, 2009, Vol. 78, 309-342, p. 327-328 and Figure 2.

³⁴³Sean D. Murphy, a.g.m., p. 286.

³⁴⁴Hariç olan durum ise dönemin başında Irak'ın kuveyti işgal etmesi üzerine BMGK'nin "barışın bozulduğuna" hükmettiği karardır. Bknz.: Bu çalışma dipnot 305.

döneminde Md. 39'daki barış ile uluslararası barış kastetilmekteydi³⁴⁵. Hangi durumların barışı tehdit etmeye hak kazandığı sadece “tehdit” anlayışı ile ilgili değil aynı zamanda “barış” anlayışı ile de ilgiliydi. Şartın kaleme alındığı yıllarda barışın tehdidi, uluslararası barışa askerî bir tehdit açısından algılanmaktaydı³⁴⁶. Soğuk savaş sonrası dönemde, BMGK'nin bu alandaki faaliyetlerinin gözden geçirilmesi, bu algının, kurucuların başlangıçtaki planladığından esaslı olarak ayrıldığını açıkça göstermektedir³⁴⁷. Tarihinde ilk defa devlet ve hükümet başkanları seviyesinde toplanan BMGK, toplantı sonrasında BMGK adına başkanın yaptığı açıklamada bunu şöyle vurgulamaktadır³⁴⁸.

“Devlerler arasında savaş ve askerî çatışmaların olmaması kendi başına uluslararası barış ve güvenliği sağlamamaktadır. Ekonomik, sosyal, insani ve ekolojik alanlardaki istikrarsızlığın askerî olmayan kaynakları uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder hale gelmiştir. Bir bütün olarak, uygun organlar üzerinden çalışan, BM üyeliği, bu sorunların çözümüne en yüksek önceliği vermesi gerekir.”

Bu paralelde son çeyrek asırdaki Md. 39 bağlamındaki tehdit algılaması, devletler arasındaki askerî tehditten, bir devlet içindeki iç savaflara, insan hakları ihlallerine, demokrasi eksikliğine ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerine ve terörizme (vb.) dönüşmüştür³⁴⁹. BMGK, bunları barışa tehdit olarak tanımlamaya başlamakla beraber, bu tehditlerin bertaraf edilmesi için VII. Bölüm'de anlam bulan gücünün kullanılmasında esnek olmaya ve kuralcılıktan uzak durmaya çalışmış ve eylemleri için resmi dayanaklar oluşturmakla ilgilenmemiştir³⁵⁰.

Bu yüzden, Md. 39'un sınırları içinde; ne tür bir yerel durumu ya da konumuz açısından düşünecek olursak bir devlet içindeki nasıl bir insani kriz ortamını, barışa tehdit olarak kabul edeceğimizle ilgili hukuki bir belirlilik oluşmamıştır. Bu ise bizi, barışın tehdit edildiğinin tespitinin; BMGK üyelerinin, özellikle P5'in herhangi bir durumu, nasıl yorumladığına dayanan siyasi bir karar olduğu sonucuna götürmektedir³⁵¹.

³⁴⁵ Bu duruma istisna olarak self determinasyon hakkının kullanımı ile ilgili özel durumu gösterebiliriz. Yoram Dinstein, a.g.e., p. 300.

³⁴⁶ Patrik Johansson, a.g.m., p. 332.

³⁴⁷ Christine D. Gray, a.g.e., p. 326.

³⁴⁸ UN Security Council Statement, S/23500, 31 January 1992, https://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/Chapter%208/GENERAL%20ISSUES/Item%2028_SC%20respons%20in%20maint%20IPS.pdf (Erişim tarihi: 05.05.2013).

³⁴⁹ Patrik Johansson, a.g.m., p. 332, Monica Lourdes de la Serna Galvan, "Interpretation of Article 39 of the UN Charter (Threat to Peace by the Security Council: Is the Security Council a Legislator?", *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, 2011, Vol. XI, 147-185, p. 148; Bu dönüşüm, 20'nci yüzyılın ilk yarısında Atatürk tarafından söylenmiş “Yurtta sulh, Cihanda Sulh” sözünün uluslararası toplum tarafından tasdiki olarak görülebilir.

³⁵⁰ Christine D. Gray, a.g.e., p. 326.

³⁵¹ Şaban Kardaş, “Examining the Role of the UN Security Council in Post-Cold War Interventions: The Case for Authorized Humanitarian Intervention”, *USAK Yearbook*, 2010, Vol. 3, 55-75, p. 62-63.

Hangi tip durumların BMGK'yi VII. Bölüme başvurmak için harekte geçirdiği ile ilgili bu belirsizliğe, ilginç bir örnek olarak Sudan olayı verilebilir. Sudan'da 1963'ten 1972'ye kadar, ve tekrar, hemen hemen kesintisiz olmak üzere, 1982'den 2004 yılına kadar iç savaş vardı. 1996 itibariyle, iç savaşın sonraki safhası; bir milyon ölü ve 7 komşu ülkede dört yüzbinden fazla mülteci ve sayıları dört milyonu bulan, dünyadaki en çok, yerinden edilmiş nüfusla sonuçlanmıştır. Hükümetin bütçesinin nerdeyse yarısı savaş çabalarına harcanmış ve doğrudan köleliği de içeren, ağır insan hakları ihlallerine yönelik raporlar da mevcuttu. Ne ilginçtir ki, BMGK bu durumun barışa tehdit oluşturduğunu değerlendirmemiştir. Ancak, 1996'da, 1054 no.lu kararda Md.39'un açık bir tespitini yapmayı müteakip barışın tehdidine yöneltmek maksadıyla Sudan'a karşı zorunlu yaptırımlar getirilmiştir. Nedeni, Sudan hükümetinin, 26 Haziran 1995 tarihinde, Addis Ababa'da Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'e suikast girişimine karıştığından şüphelenilen üç şüpheliyi iade etmeyi reddetmesiydi. Sıradan bir gözlemci için, iç savaşın sonuçları, saklanan üç suçlu ile ilgili hükümetin işbirliği eksikliğinden daha ciddi ve dikkate değer olarak görülebilir, ancak BMGK öyle düşünmemiştir³⁵².

Aslında Sudan'la ilgili bu ironi, insani müdahaleye yöneltilen en ciddi eleştirilerden biri olan seçiciliğin bir göstergesidir. Bununla beraber, BMGK, her ne kadar VII. Bölüme atıfta bulunmasa da, 1991 yılında Irakla ilgili aldığı 688 No.lu kararla, ilk kez bir devletin kendi sivil halkına yaptığı zulmü ve bunun sonuçlarını barışı tehdit eden bir durum olarak algılamıştır³⁵³. Somali krizinde ise ilk defa bu tehdite yöneltilmek üzere Md. 42 altında zorlayıcı önlemlere başvurmuş ve bu geleneğini sırasıyla daha önce ele aldığımız Tablo-2'deki ülkeler için de sürdürmüştür³⁵⁴. Bu müdahalelerde BMGK'nin Md. 39 kapsamında barışı tehdit eden durumları ifade etmek için kullandığı ifadeler Tablo-4'te gösterilmiştir.

BMGK'nin Tablo-4'teki kararlarda insani kriz ortamlarını barışı tehdit eden bir fiil olarak tespit etmesini Md. 41 ve Md. 42'deki zorlayıcı önlemler takip etmiştir. Bu durum, nerdeyse yarım asırlık bir müdahale etmemeye dayalı geçmişinden sonra bu değişimin altında yatan sebebin ne olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu sorunun cevabı söz konusu dönemde BMGK ve BM Şartı VII. Bölümün aksine, etkin işleyen

³⁵²Patrik Johansson, a.g.m., p. 330-331.

³⁵³Bknz.: Bu çalışma Tablo-4.

³⁵⁴Bu tablo söz konusu dönemdeki benzer içerikli bütün müdahaleleri ve onlarla ilgili alınmış kararları içermemektedir.

Tablo-4 BMGK'nin İnsani Kriz Ortamını Md. 39 Kapsamında Barışı Tehdit Eden Durum Olarak Algıladığı Karar Örnekleri

BMGK Kararı³⁵⁵ (Ülke)	Tarih	Barışı Tehdit eden durumun tarifi
688 No.lu Karar Md. 1 (Irak)	1991	Sonuçları bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden, en son Kürt nüfuslu bölgeleri de içeren, Irak'ın birçok bölgesindeki Iraklı sivil halka yapılan zulüm...
794 No.lu Karar Giriş Kısımı (Somali)	1992	İnsani yardımın dağıtımına çıkarılan engellerle, Somali'deki çatışmanın neden olduğu insani trajedinin büyüklüğünün daha da kötüleşmesinin, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit teşkil ettiğini tespit ederek
827 No.lu Karar Giriş Kısımı (Bosna Hersek)	1993	Eski Yugoslavya bölgelerinde, özellikle Bosna Hersek'te meydana gelen, kitlesel cinayetler, geniş çapta ve organize ve sistematik gözaltına almalar ve kadınlara tecavüzler ve "etnik temizlik" uygulamasının sürmesi ile ilgili raporları da içeren uluslararası insancıl hukukun yaygın ve apaçık ihlali ile ilgili devam eden raporlarla... alarm durumunda olduğunu açıklayarak, Bu durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit teşkil etmeye devam ettiğinin tespitini yaparak..
841 No.lu Karar Giriş Kısımı³⁵⁶ Haiti	1993	Kitlesel nüfus hareketlerini de içeren insani krizin görülme oranının uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olduğunu ya da ağırlaştırdığını endişe ile not ettiğini ...
1132 No.lu Karar Giriş Kısımı (Sierra Leone)	1997	Sierra Leone'deki 25 Mayıs 1977 askerî darbesinden sonra devam eden şiddet ve can kayıplarından, kötüleşen insani şartlardan ve komşu ülkeler için sonuçlarından ciddi bir şekilde endişe duymaktadır. Sierra Leone'deki bu durum uluslararası barış ve güvenliğe tehdit teşkil etmektedir
Doğu Timor	1999	Doğu Timor'daki güvenlik durumunun kötüleşmesinden ve bilhassa Doğu Timorlu sivillere karşı devam eden şiddetten ve onların geniş ölçekte yerinden edilmelerinden ve yer değiştirilmelerinden derin endişe duymaktadır. ... Doğu Timor'daki bu durum uluslararası barış ve güvenliğe tehdit teşkil etmektedir.

BM'nin diğer kurumları ve bölümleri ile açıklanabilir. Soğuk savaşın sürdüğü dönemde etkin işlemeyen BMGK ve bunun paralelinde ihtiyaç duyulduğunda başvurulamayan BM Şartı VII. Bölümü ile ilgili tezin BM'nin diğer amaçlarına

³⁵⁵İlgili Karar metinleri için bkz.: UN Official Website, Security Council Resolutions, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml> (Erişim tarihi: 30.04.2013).

³⁵⁶BMGK burada 26 Şubat 1993'te BM Genel Sekreterinin "Barış için Gündem (Agenda for Peace)" ile ilgili raporu hakkındaki mütalaalarını içeren bir açıklamasına atıfta bulunmaktadır. Söz konusu açıklama için Bknz.: UN Security Council Statement, S/25344, 26 February 1993, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/841\(1993\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/841(1993)) (Erişim tarihi: 30.04.2013).

adanmış diğer bazı kurumları ve BM Şartının diğer bölümleri için geçerli olduğu pek söylenemez. Nitekim, BM'nin, anılan dönemde, “.....herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesi...”³⁵⁷ amacına ulaşılması yolunda, en azından hukuki çerçevenin oluşturulmasında, “ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olma”yı³⁵⁸ başardığını söyleyebiliriz.

BM Şartı Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği kenar başlıklı IX. Bölümü (Md. 55-60), “...herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini”³⁵⁹ kolaylaştırma “görevinin yerine getirilmesi konusunda sorumluluğu BM Genel Kuruluna ve BM Genel kurulu yetkisi altında, X.Bölüm’de bu amaçla kendisine verilecek yetkileri kullanacak olan Ekonomik ve Sosyal Konseye” yüklemiştir³⁶⁰. BM'nin her iki ana organı ve bunların bünyesinde kurulan tali kuruluşlar³⁶¹ sayesinde ve BM Şartı Md. 57 ve Md. 63 kapsamında teşkil

³⁵⁷ BM Şartı Md. 1/3.

³⁵⁸ BM Şartı Md. 1/4.

³⁵⁹ BM Şartı Md. 55/c.

³⁶⁰ BM Şartı Md. 60.

³⁶¹ Bu kuruluşlardan en önemlilerinden olan İnsan Hakları Konseyi’i Birleşmiş Milletler’in insan haklarını teşvik ve korumayı üstlenmiş ana kuruluşudur. İnsan Hakları Komisyonu başarılı bir şekilde 60 yıl boyunca işlevini yerine getirdikten sonra BMGnK tarafından 15 Mart 2006 tarihinde söz konusu komisyonun yerini almak üzere İnsan Hakları Konseyi kurulmuştur. UN General Assembly, Human Rights Council, A/RES/60/251, 03 April 2006, Article 1, <http://us-mg5.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=3kuq68m6abnv1#mail>, (Erişim tarihi: 03.05.2013). 1946 yılında kurulan BM İnsan Hakları Komisyonu (BMİHK), insan haklarını teşvik etmek ve korumak için çalışan ve BM’nin insan hakları ile ilgili sözleşmelerinin taslağını hazırlayan ana organıydı. 1947 yılında, ilk kez toplanan BMİHK’nin bu yıl ki tek işlevi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini hazırlamaktı. Bir yıl içinde görevini tamamlayan komisyonun hazırladığı taslak beyanname 10 Aralık 1948 (10 Aralık bu tarihten sonra “İnsan Hakları Günü” olarak anılmaktadır.) tarihinde BMGK’de kabul edilmiştir. Bu beyannameyi esas alarak yapılan sonraki 20 yıllık çalışmanın eserleri ise 1966 yılında BMGK’de kabul edilen ve insan hakları hukukunun etkileyici unsurları olan; Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmedir. Daha sonra söz konusu komisyon, insan hakları ihlallerini ele almaya başlamak için BM Ekonomik, Sosyal Konseyi tarafından, BMGnK’nin teşviki ile, yetkilendirilmiştir. O zamandan beri, Komisyon, diğerlerine ilaveten, zengin fakir, gelişmiş gelişmemiş, dünyanın her yerindeki ülkelere, bilirkşi heyetleri sevk ederek, devletlerin uluslararası insan hakları hukukuna riayetini izlemek ve insan haklarının ihlal edildiği iddialarını araştırmak maksadıyla, ülke odaklı veya tematik (Özel Raportör veya Çalışma Grupları aracılığıyla faaliyet gösteren) ayrıntılı bir mekanizma ve usul kurmuştur. 1970’ler ve 1980’ler boyunca bu uygulamalar ve bilirkşi mekanizması ve usulleri Komisyonun ilgi odağı olmuştur. 1990’larda Komisyon dikkatini, artan bir şekilde, devletlerin herkesin insan haklarından yararlanmasının güvence altına alınmasında karşılaştıkları engellerin üstesinden gelmeleri için danışmanlık hizmetleri ve teknik destek ile giderilecek ihtiyaçlarına çevirmiştir. Aynı zamanda, kalkınma hakkı ve yeterli yaşam standardı hakkını da içeren, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların teşvikine daha fazla önem verilmiştir. Artan ilgi, azınlıklar ve yerli halk da dahil olmak üzere savunmasız grupların haklarına ve, kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması ve kadınlar için eşit haklar düzeyi de dahil olmak üzere, kadınların ve çocukların haklarının korunmasına da verilmekteydi. Bu tarihi arka plan ışığında; bu komisyonun üzerinde yoğunlaştığı ana konuları şu şekilde sıralayabiliriz: self determinasyon hakkı; ırkçılık; kalkınma hakkı; Filistin de dahil olmak üzere işgal altındaki Arap topraklarında insan hakları ihlali; dünyanın herhangi bir yerinde insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlali sorunu; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar; işkence ve gözetim sorunları, kayıplar ve yargısız infaz, ifade özgürlüğü, yargının bağımsızlığı, dokunulmazlık ve dini hoşgörüsüzlük de dahil olmak üzere medeni ve siyasi haklar; kadın, çocuk, göçmen işçiler, azınlıklar ve yerinden edilmiş kişilerin insan hakları; yerli sorunları; Alt Komisyon çalışmaları, sözleşme organları ve ulusal kurumlar dahil olmak üzere insan haklarının geliştirilmesi ve korunması; danışmanlık hizmetleri ve insan hakları alanında teknik işbirliği. Komisyonla ilgili bilgiler için Bknz.: Office of the High Commissioner for Human Rights Official Website, Commission on Human Rights Background Information, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/background.htm> (Erişim tarihi: 03.05.2013); Office of the High Commissioner for Human Rights Official Website, Brief Historic Overview of the Commission, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/further-information.htm> (Erişim

edilen veya BM'ye bağlanan çeşitli ihtisas grupları³⁶² ve diğer hükümet dışı örgütlerin katkılarıyla hazırlanan insan hakları ve uluslararası insani hukuk belgelerindeki bazı temel insan hakları jus cogens seviyesine ulaşmıştır. BM tarafından başlatılan insan hakları ile ilgili sürece bir diğer ivme kazandıran faktör ise, bölgesel örgütlerin de konuya sahip çıkması olmuştur. Bu örgütlerin bünyesinde kabul edilen insan hakları sözleşmeleri ve bunların sağladığı denetim mekanizmaları sayesinde insan hakları hukukunun amaçlarından biri olan bireyin devlete karşı korunmasındaki duyarlılık daha da artırmıştır³⁶³. Bu bağlamda, evrensel, bölünemez, birbiri ile ilgisi olan, birbirine bağlı olan ve birbirini destekleyen herkesin insan haklarının, adil ve eşit bir şekilde ve aynı koşullarda ve aynı vurgu ile ele alınması³⁶⁴ zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu zorunluluğun sonucu insan haklarının kodifikasyonu, uluslararası insani hukuk ve uluslararası ceza hukuku son 70 yılda bireylerin savaş eylemlerinden korunmasını, yaşamlarına, sağlıklarına, özgürlüklerine, onurlarına barışta ve savaşta saygı gösterilmesini ve korunmasını ve yine bireylerin yaşadıkları doğal çevrelerinin tehlikelerden korunmasını, uluslararası topluluğun en önemli konularından biri haline getirmiştir³⁶⁵. Uluslararası hukukun en hızlı evrim geçiren dallarından biri olan uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insani hukuk dalındaki katedilen her menzil, uluslararası hukukun en temel ilkeleri devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme ilkelerinde bir cephe kaybına neden olmuştur. Bunun sebeplerinden biri ise insan hakları ile ilgili bu ivmeye rağmen dünyanın birçok yerinde ülkelerin bu hıza ayak uyduramaması ya da uydurmak istememesidir.

Bu ivmeye ayak uyduramayan ülkelerin bazılarında ise insan hakları ihlalleri kabul edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Soğuk savaşın sona ermesi ile ötelenen ya

tarihi: 03.05.2013); M. Aydoğan ÖZMAN, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1964, Cilt 21, Sayı 1-4, 53-121, s. 109.

Uluslararası insan hakları hukukundaki İnsan Hakları Komisyonunun misyonunu, uluslararası insani hukukta üstlenen ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi olmuştur. Uluslararası hukukun bu dalının; silahlı çatışmaların mağdurlarının korunmasına yönelik kodifiye çalışmaları daha eskiye gitmekle beraber, soğuk savaş döneminde çıkarılan sözleşmelerle evrensel bir hal almıştır. Soğuk savaş döneminde kabul edilen uluslararası insani hukuk ile ilgili hukuksal metinler için Bknz.: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, p. 163-1035.

³⁶²BM Örgütsel Yapısı ve Tali Kuruluşlar için Bknz.: UN Official Website, Structure and Organization, <http://www.un.org/en/aboutun/structure/index.shtml> (Erişim tarihi: 03.05.2013).

³⁶³Örnek olarak bknz.: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi.

³⁶⁴UN General Assembly, Human Rights Council, A/RES/60/251, 03 April 2006, Preamble, <http://us-mg5.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=3kuq68m6abnv1#mail>, (Erişim tarihi: 03.05.2013).

³⁶⁵A. Fusun Arsava, "BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2008, Cilt 4, No. 13, 1-15, s. 2-3

da görmezden gelinen bazı sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlayınca; “başarısız devlet (*failing states*)” olarak tabir edilen ülkelerde yaşanan iç çatışmalarda; sivillere yönelik şiddet, kitlesel katliamlar ve insan hakları ihlalleri büyük boyutlara ulaşmış, tecavüz ve sivillere saldırılar yaşanan çatışmalarda “olağan” hale gelmeye başlamıştır³⁶⁶. Bunun sonucu olarak yaşanan sivil kayıpları belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar artış göstermiştir. Örneğin 20’nci yüzyılın başlarındaki çatışmalarda on kayıptan biri sivil iken yüzyılın sonlarına doğru bu oran onda dokuza yükselmiştir³⁶⁷.

BM Örgütünün kurucuları tarafından devletler arası barış ve güvenlik ve bunun paralelinde devletler arası kuvvet kullanmanın önlenmesi temelinde tasarlanmış bir BMGK, 20’nci yüzyılın sonundaki bu tabloya karşı karşıya kalınca, kendini bu tabloya adapte etme zorunluluğu duymuştur. Önceleri iç işlerine müdahale etmeme ile çelişen bu yaklaşımın, uluslararası hukuka monte edilmesi gerekince, BMGK bunun çözümü için, icap ederse cebren insanların korunmasını da içerecek şekilde, tedricen kendi güvenlik anlayışını genişletmekte bulmuştur³⁶⁸. Bunun nedeni ise BMGK’nin, BM Antlaşmasının 24. maddesine göre sadece uluslararası barış ve güvenlikle ilgili konularda yetkili olmasıdır. Bu çerçevede uluslararası hukuk uygulamasında insan haklarının korunmasının uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile ilişkilendirilmesi gerekmiştir. Yani artık sadece sınırlara yönelik tehditler değil, bu sınırlar içindeki bireylerin varlıklarına yönelik tehditler de insani güvenlik yaklaşımı çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin kapsamında değerlendirilmeye başlamıştır³⁶⁹.

Bu anlayışla insani nedenlerle müdahalenin müşterek güvenlik kapsamında icra edilmeye başlaması ile iç işlerine müdahale etmeme ve devlet egemenliği ilkelerinin sağladığı zırh, BM Şartı Md. 2/7’de geçen “*bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez*” hükmü ile aşılmış oldu.³⁷⁰ Böylelikle uluslararası toplumun müşterek iradesinin bir ifadesi olan bir müdahale, egemen devletler topluluğunun iç işlerine müdahale etmeme ile sahip olduğu insicam ve ahenk tehlikeye atılmadan icra edilebilir duruma getirilmiştir.

³⁶⁶Segah Tekin, **SDE Analiz: “İnsanî Müdahale” Kavramı ve Libya’nın Geleceği**, Başak Matbaacılık, Ankara, 2011, s. 10.

³⁶⁷International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect*, IDRC, Ottawa, 2001, p. 13, para 2.12.

³⁶⁸Commission on Human Security, **Human Security Now, Communications Development Incorporated**, New York, 2003, p. 23-24 <http://www.unocha.org/humansecurity/chs/finalreport/index.tml> (Erişim tarihi: 04.05.2013).

³⁶⁹A. Füsün Arsava, a.g.m., s. 3, Ayrıca insani güvenlik kapsamı ile ilgili bkzn.: Commission on Human Security, **Human Security Now**, Communications Development Incorporated, New York, 2003, <http://www.unocha.org/humansecurity/chs/finalreport/index.html> (Erişim tarihi: 04.05.2013).

³⁷⁰Şaban Kardaş, a.g.m., p. 68.

BMGK'nin insani kriz ortamlarına yönelik olarak almış oldukları kararlar ilk başlarda onun yetkisini aştığı şeklinde bazı eleştirilerle muhatap olmasına neden olmuştur³⁷¹. Ancak bugün BMGK'nin bu maksatla ya askerî müdahaleleri başlatma ya da devletleri müdahale için yetkilendirme hakkına yönelik ciddi bir itiraz söz konusu olmamaktadır³⁷². BM Şartı VII. Bölüme göre verilmiş bir BMGK yetkilendirmesi, ilgili BMGK kararlarına uygun olarak sarf edilmiş, bir kuvvet kullanımı için yeterli hukuki dayanağı oluşturduğu bugün genel olarak kabul edilmektedir³⁷³.

Bu kabul, BMGK'nin hiç eleştirilmediği anlamına gelmez. Birçok BMGK kararlarının hikmeti, bu kararların verilmesinde takip edilen usuller ve BMGK'nin eylemlerindeki dikkate değer seçicilik hakkında kaygılar bulunmaktadır; ancak çoğunlukla bu kaygılar siyasi kaygılar olup, BMGK'nin uluslararası hukuktaki çok çeşitli durumlara müdahale etme ya da müdahaleyi yetkilendirme hakkının reddine yol açtığı söylenemez³⁷⁴. Ayrıca BMGK'nin kendisini böyle bir durumda yetkili görmediği bir durumda, aşağıda inceleneceği üzere, bu boşluğu doldurmak için potansiyel müdahiller tarafından tek taraflı müdahaleler söz konusu olacaktır. Bu yüzden, müdahaleyi yetkilendiren BMGK kararlarının taslağı askerî harekâta hazırlanan devletlerin harekât karagahlarında hazırlanıyor olsa da, tarafsızlığı tartışmalı oylarla kabul edilmiş olsa da, karşılık beklemedikleri şüpheli olan müdahiller tarafından uygulansa da, bu sınırlamalar, uluslararası hukuk ve düzene olası tek taraflı müdahalelerden daha az zarar verecektir³⁷⁵.

Sonuç olarak, BMGK, VII. Bölümde öngörülen usule göre, bir devletin sınırları içinde meydana gelen insani kriz ortamını (sınır aşan sonuç ve etkiler doğurmasa bile) uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğunu tespit ederek bir devleti, devletler grubunu veya bölgesel bir örgütü "*gerekli tüm önlemlerin alınması*" konusunda yetkilendirirse, BM Şartı Md. 24/1 gereği uluslararası toplumun müşterek iradesinin temsilcisi olarak hareket ettiğinden, yasal yetkilerini aşmamaktadır.

³⁷¹Kanımızca, günümüz uluslararası hukuk açısından, BMGK bünyesindeki bu uygulamalar artık bir örf ve âdet kuralı teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu uygulamaların erken döneminde akademik düzeydeki tartışmaları tekrar açmanın bu çalışma açısından gerekli olmadığı değerlendirilmektedir. Söz konusu tartışmalar için genel olarak bkz.: Şaban Kardaş, a.g.m., s. 64-69; Fernando R. Tesón, "Collective Humanitarian Intervention", p. 336-342; Nermin Yavral, İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar, s. 88-96.

³⁷²Adam Roberts, "Intervention Beyond Dictatorial Interference", William Bain (ed.), *The Empire of Security and the Safety of the People*, Routledge, Oxon and New York, 2006, 158-187, p. 168.

³⁷³Bruno Simma, "NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects", *The European Journal of International Law*, 1999, Vol. 10, 1-22, p. 168.

³⁷⁴Adam Roberts, a.g.m., p. 168.

³⁷⁵Simon Chesterman, "Legality Versus Legitimacy: Humanitarian Intervention, the Security Council, and the Rule of Law", p. 304-305.

1.3.2.3. Tek Taraflı İnsani Müdahale ve Uluslararası Hukuk

Tek taraflı insani müdahale ile 1.2.3.3'te çerçevesini çizdiğimiz bir insani kriz ortamında, müdahillerin tek taraflı kuvvet kullanmaları kastedilmektedir. Tek taraflı kuvvet kullanımı ile ilgili tanımımızı hatırlayacak olursak, kuvvet kullanımını tek taraflı yapan müdahilin sayısı değil uluslararası toplumun iradesini temsil eden bir organ tarafından yetkilendirilip yetkilendirilmedikleridir ³⁷⁶. Konu ile ilgili ilk cümleler ve kuvvet kullanma yasağı ile ilgili buraya kadar anlatılanlar, bu senaryodaki bir müdahalenin hukuka aykırı olduğuna bizleri yönlendirmektedir. Ama işte tam bu noktada ahlak ve hukuk arasındaki gerilim belirmektedir. Her iki ucun bu noktadan hareketle uluslararası hukukun asli kaynakları andlaşmalar ve örf ve âdet kurallarını farklı yorumlayarak tek taraflı insani müdahalenin (gayri)hukukiliği sonucuna ulaşmaktadır. Bu yüzden uluslararası hukukun asli kaynaklarından andlaşmalar hukuku - ki bu konumuz açısından BM Şartıdır- ve uluslararası örf ve âdet hukuku açısından tek taraflı insani müdahaleyle ilgili farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

1.3.2.3.1. BM Şartı Açısından Tek Taraflı İnsani Müdahale

BM Şartına göre tek taraflı insani müdahalenin hukuki değerlendirmesinde; Md. 2/4'teki kuvvet kullanma yasağı ile ilgili eldeki iki istisnadan biri, yani müşterek güvenlik kapsamında kuvvet kullanımı otomatikman saf dışı olmaktadır. Geriye tek alternatif ise Md. 51'deki doğal hak olan ferdi ya da müşterek meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımıdır. Bunun için cevaplanması gereken soru, bir devletin kendi vatandaşına uyguladığı “saldırı” eylemi, BM Md. 51'de geçen üçüncü taraf/tarafları “*hedef alan bir saldırı eylemi*” olarak değerlendirmeyi icap ettirir mi?

Aslında bu sorunun cevabını, soğuk savaş döneminde incelediğimiz 1971'de Hindistan'ın Doğu Pakistan'a, 1978'de Vietnam'ın Kamboçya'ya ve 1979'da Tanzanya'nın Uganda'ya meşru müdafaa gerekçesine dayanarak yaptıkları müdahalelerde vermiştik. Müdahaleler çeşitli BM organlarında gündeme geldiği zaman, uluslararası toplum genel kuvvet kullanma yasağına kural dışılık olarak insani müdahaleyi onaylamadıklarını belirtmişler ve sözkonusu müdahaleleri kınamışlardır³⁷⁷. İnsani müdahalenin gayri hukukiliği ile ilgili açık konsensüs soğuk savaş sonrası dönemde dağılmıştır³⁷⁸. Bu da daha sonra “*gayri hukuki ama ahlaki olarak meşru*” olarak literatürde kendisini yer edinen Kosova müdahalesi ile

³⁷⁶Tek taraflı kuvvet kullanımıyla ilgili açıklama için bkz.: Bu çalışma dipnot 292

³⁷⁷Bknz.: Bu çalışma dipnot 133.

³⁷⁸Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, p. 90.

sonuçlanmıştır³⁷⁹. Bu bağlamda tek taraflı insani müdahaleleri, BM Şartının ilgili maddelerini farklı yorumlayarak savunanların ve karşı çıkanların görüşleri takip eden kısımda sırasıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

BM Şartına göre insani müdahalenin hukukiliği ile ilgili farklı görüşleri iki kategoride toplayabiliriz. Bunlardan İlki BM'nin amaç ve hedefleri ile ilgili yorum farklılıklarındandır. İnsani müdahalenin hukuki olduğunu iddia edenler BM Şartındaki genel kuvvet kullanma yasağının savaşın insan refahı için doğal olarak zararlı olduğu ahlaki gerçeğine seslendiğini belirtmektedir. Buradan şu paralelliği kurmaktadır; bu kurala herhangi bir istisnanın, yine insan refahı ile ilgili aynı sona ulaşmak için bir çaba gerektireceğini iddia etmektedirler³⁸⁰. Böylece zulüm altındaki insanları kurtarmak için yapılacak tek taraflı bir müdahale her ne kadar BMGK yetkilendirmesine sahip olmasa da, son kertede, BM'de öngörülen aynı amaca hizmet edecektir. Buna karşılık ileri sürülen ve bizce de makul görünen görüş ise, BM amaçları açısından barışın üst rütbeli bir değer olduğudur. BM Şartı ve Örgüt, self determinasyon, insan haklarına saygı, ekonomik ve sosyal kalkınma, adalet ve adil uluslararası düzenin gerçekleştirilmesi gibi diğer değerlere de adanmıştır. Ancak bu değerlere ulaşmak için bunların hiçbirisi tek taraflı kuvvet kullanmayı haklılaştırmamalıdır. Barış, ilerlemeden ve adaletten daha önemlidir. Çünkü barış sayesinde bir düzen olacaktır ve böylelikle uluslararası toplum adalet ve insan refahının gereklerini karşılamaya yoğunlaşabilecektir³⁸¹. Tablo-5'te BM Şartı metninin muhtelif bölümlerinde kaç adet “barış” ve “insan hakları” terimlerinin geçtiğine yönelik istatistiki karşılaştırma, her ne kadar hukuki bir değer taşımasa da, BM Şartının ve doğal olarak Örgütün diğer amaçlarına nazaran; barışa verdiği bir önemin göstergesi olabilir.

BM Şartına göre insani müdahalenin hukukiliği ile ilgili bir diğer görüş, BM Şartı Giriş kısmı³⁸², Md. 1'de belirtilen BM amaçları ile Md. 2/4 metninin karşılaştırılarak, sonraki maddedeki kuvvet kullanma yasağının istisnalarını

³⁷⁹The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report, Conflict International Response Lessons Learned*, Oxford University Press, New York, 2000, p. 4. Söz konusu raporu hazırlayan bağımsız komisyon, BM Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Başsavcısı Güney Afrikalı yargıç Richard Gladstone başkanlığında toplanan ve İsveç, Benin, Filistin, Japonya, Rusya, Kanada, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve Çek Cumhuriyetinden bir ve Amerikadan iki olmak üzere toplam 13 kişiden oluşmaktadır. Söz konusu uzmanların isimleri ve ihtisasları için Bknz., A.g.e., p. 331-335.

³⁸⁰Eric A. Heinze, *Waging Humanitarian War*, p. 61.

³⁸¹Louis Henkin, 'Use of Force: Law and US Policy', Louis Henkin v.d. (ed.), *Riht v. Might International Law and the Use of Force*, Council on Foreign Relations Press, New York, 1991, p. 38-39.

³⁸²1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Genel Yorum Kuralı konu başlıklı Md. 31/2, bir andlaşmanın; andlaşma metnine ilaveten andlaşmanın giriş kısmını ve eklerini de içerecek şekilde yorumlanmasını belirtmektedir. Andlaşma metni için Bknz.: Selami Kuran v.d., *Uluslararası Hukuk Temel Metinler*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009, p. 83-110. Bunan böyle 1969 Viyana Sözleşmesi olarak kullanılacaktır.

genişletici ya da sınırlayıcı bir biçimde yorumlanmasıdır. Genişletici yoruma göre, kuvvet kullanımını gerektiren insani müdahale, bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı değildir ve bu yüzden, böyle bir kuvvet, BM Md. 1/3'te geçen BM'nin amaçlarından biri olan insan haklarını geliştirmeye hizmet ettiği ölçüde, tümüyle, BM amaçları ile bağdaşmış olacaktır. Böylelikle, insani müdahale, bu yasağın içine girmemektedir³⁸³.

Tablo-5 BM Şartındaki “Barış” ve “İnsan Hakları” Terim Sayısıyla İlgili Karşılaştırma

BM Şartında Geçtiği Yer	“Barış” Kelimesi	“İnsan Hakları” Kelimesi
Giriş Kısmı	2	2
Bölüm I	9	1
Bölüm II	1	-
Bölüm IV	7	1
Bölüm V	3	-
Bölüm VI	4	-
Bölüm VII	12	-
Bölüm VIII	2	-
Bölüm IX	1	1
Bölüm X	-	2
Bölüm XI	2	-
Bölüm XII	2	1
Bölüm XV	2	-
Bölüm XVII	1	-
Toplam	48	8

Genişletici bu görüş, insani müdahalenin hukukiliği veya gayri hukukiliği ile ilgili karşıt görüşlere dönük incelemelerin birçoğunda bulunmaktadır³⁸⁴. Görüldüğü kadarıyla yapılan atıflardan ilki Reisman'ın eserinedir. Ancak Reisman'ın kuvvet kullanma yasağı ile ilgili bu yorumunun soğuk savaş dönemine³⁸⁵ tekabül ettiği

³⁸³W. Michael Reisman, "Criteria for the Lawful Use of Force in International Law", *Yale Journal of International Law*, 1985, Vol. 10, 279-285, p. 281-285; Anthony D'Amato, "The Invasion of Panama Was a Lawful Response to Tyranny", *Faculty Working Papers*, 1990, Paper 137, p. 4-5; Budislav Vukas, "Humanitarian Intervention and International Responsibility", Maurizio Ragazzi (ed.), *International Responsibility Today*, Koninklijke Brill NV., Netherlands, 2005, 235–240, p. 236-238;

³⁸⁴Ayrıca farklı görüşleri tartışanlar için bkz.: Michael J. Bazyley, "Reexamining the Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of the Atrocities in Kampuchea and Ethiopia", *Stanford Journal Of International Law*, 1987, Vol. 23, 547-619, p. 578 Steve G. Simon, "The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention", *California Western International Law Journal*, 1993, Vol. 24, 117-154, p. 131-132; Özhan Hancılar, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", *Çankaya University Journal of Law*, 2011, Vol. 7, No. 2, 97–124, p. 117, Aidan Hehir, a.g.e., p. 91, Eric A. Heinze; *Waging Humanitarian War*, p. 62.

³⁸⁵Söz konusu argümana, Soğuk Savaş sonrası dönemde tekrar başvuran ise Kosova müdahalesi nedeniyle UAD'de yaptığı savunma ile Belçika Krallığı olmuştur. Bknz.: Oral Pleadings of the Kingdom of Belgium by Ruşen ERGEÇ at ICJ *Legality of Use of Force Case*, CR 99/15, 10 May 1999 (uncorrected translation), p. 6, <http://www.icj-cij.org/docket/files/105/4515.pdf> (Erişim tarihi:

unutulmamalıdır³⁸⁶. Kendi deyimiyle bunu “*Şartın öngördüğü güvenlik rejiminin bozulması*” yani BMGK’nin etkin bir şekilde işlemediği ve bunun bir sonucu olarak “*tek taraflı jus ad bellum tiplerinin canlandırılması*”nın harekete geçirildiği bir dönemde söylemiştir³⁸⁷. “*Yakın gelecekte BM’nin güvenlik işlevinin etkin hale getirilmesi ihtimalinin zayıf*” olarak gördüğü bu yazıyı kaleme aldığı yılların üzerinden on yıl bile geçmeden Güvenlik Konseyi, kendi öngördüğü yönde kararlar almaya başlamıştır. Bir on yıl daha geçtikten sonra, gerçekleştirilen NATO’nun Kosova’ya tek taraflı müdahalesini yine hukuki bulduğunu belirtmekle beraber, müdahalenin BM Şartının dizaynı ile uyumlu olmadığını dile getirmiştir. Herhalde kastettiği dizayn,

18.04.2013), Not: Söz konusu dava NATO’nun hava harekâtı sonrası Yugoslavya tarafından, hava harekâtına katılan NATO ülkelerine karşı UAD’nin önüne getirilmiş, ancak mahkeme yetkisizlik nedeniyle davayı kabul etmemiştir. Davada tek savunma veren ülke ise Belçika olup, o da ilk taleplerinin mahkemenin bu davaya bakmaya yetkili olmadığını belirtmeyi müteakip, harekâtın bu gerekçe ile BM Şartı Md. 2/4’ü ihlal etmediğini savunmuştur. Bknz.: ICJ Press Release, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium) Preliminary Objections, The Court finds that it has no jurisdiction to entertain the claims made by Serbia and Montenegro, 2004/39, 15 December 2004, <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?pr=499&code=ybe&p1=3&p2=3&p3=6&case=105&k=d6> (Erişim tarihi: 18.04.2013); Bundan böyle bu dava bu çalışmada “*Kuvvet Kullanmanın Yasallığı Davası* (Yugoslavya vs. NATO)” olarak anılacaktır.

³⁸⁶Söz konusu dönemdeki Md. 2/4’le ilgili tartışmaları anlamak için, Yale Üniversitesi Uluslararası Hukuk Dergisinin editörleri tarafından sorulan “Eğer varsa, hangi koşullar altında ve hangi hedefler için devletler hukuki bir şekilde tek taraflı kuvvet kullanmaya başvurabilir?” sorusuna seçkin beş akademisyen (Richard Falk, Edward Gordon, W. Michael Reisman, Eugene V. Rostow, Oscar Schachter) tarafından verilen cevapları içeren yazılı söyleşiye bakılabilir: A Colloquy, *The Yale Journal of International Law*, 1985, Volume 10, Number 2, 261-294.

³⁸⁷Her ne kadar insani müdahale kapsamında olmasa da, bu görüş resmen ilk defa UAD önünde, Korfu Kanalı Davasında Birleşik Krallık tarafından 1948 yılında ileri sürülmüştür. Kısaca, davaya konu olay, Arnavutluğun 15 Mayıs 1946 tarihinde karasularında, Birleşik Krallık sonradan boğazlarda zararsız geçiş hakkını kullandığını ileri sürdüğü, Arnavutluğun ise geçiş öncesinde izin alması gerektiğini iddia ettiği iki Birleşik Krallık savaş gemisine ateş etmesi ile başlamıştır. Diplomatik yazışmalarının çıkmaza girmesi ile iddiasında ısrarlı olan Birleşik Krallık Arnavutluğu 2 Ağustos 1946 tarihli notasında bu hakkını kullanırken tekrar ateşe maruz kalırsa karşılık vereceğini bildirmiştir. Birleşik Krallık, Arnavutluğun tutumunu denemek amacıyla 22 Ekim 1946’da, kıydan ateş edildiği takdirde karşılık vermeğe hazır bir durumda Korfu boğazından geçmeye çalışırken, yeni döşendiği saptanan mayınlara çarpmış ve bu can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Bunun sonucunda Birleşik Krallık, 12-13 Kasım 1946 tarihlerinde, Korfu Boğazında Arnavutluk karasularında, bir uçak gemisi, kruvazörler ve diğer savaş gemilerinin nezaretinde, Arnavutluğun rızasının hilafına “Operation Retail” isimli mayın temizleme harekâtı yapmıştır. Birleşik Krallık bu harekâtın “*ne Arnavutluğun toprak bütünlüğünü ne de siyasal bağımsızlığını tehdit etmediğini*” ve “*böylece Arnavutluk’un ne toprak parçasından ne de siyasi bağımsızlığından bir kayba uğramadığını*” iddia etmiş ve böylesine sınırlı bir korunma (self help) hakkının uluslararası hukuka uygun olduğunu öne sürmüştür. Bknz.: Statement by Sir Eric Beckett (U.K.) on 12 November 1948, I.C.J., *The Corfu Channel Case, Pleadings, Oral Arguments, Documents Volume 3*, Sales Number 38, 1950, p. 295, <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/10905.pdf> (Erişim tarihi: 21.04.2013). UAD, Korfu Boğazı ile ilgili yapmış olduğu, 09 Nisan 1949 tarihli kararında, Birleşik Krallığın böylesine sınırlı korunma (self help) hakkının uluslararası hukuka uygun olduğu yönündeki iddiasını kabul etmemiştir. İngiltere’nin delillerin toplanmasını önlemekle ilgili yapmış olduğu harekâtı müdahale olarak görmüş ve bu kapsamda şunları dile getirmiştir: “*Mahkeme, burada iddia edilmekte olan müdahale hakkının, ancak bir kuvvet siyasetinin tezahürü olarak değerlendirilebilir; bu siyaset ki, geçmişte en ciddi suistimallere yol açmıştır ve milletlerarası teşkilatlanmanın bugünkü sakatlıkları ne olursa olsun, bu biçimiyle uluslararası hukukta yer bulamaz. Müdahale burada bürünebileceği özel biçiminde, belki daha da kabul edilebilir değildir, çünkü niteliği nedeniyle, en kuvvetli devletlere saklı tutulabilecek ve bizzatıhi milletlerarası adaletin dağıtımının kolayca saptırılmasına, yol açacaktır.*” Bknz.: I.C.J., *The Corfu Channel Case Merits*, 09 April 1949, p. 35, <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf>, (Erişim tarihi: 21.04.2013). Mahkemenin müdahale ile ilgili vermiş olduğu kararla ilgili Türkçe çevirinin ve arka planının alındığı yer ve söz konusu dava ile ilgili değerlendirmeler için sırasıyla Bknz.: Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Dersleri Devletin Yetkisi*, Beta Basım, İstanbul, 1996, s. 117-122 ve Ray August, *Public International Law: Text, Cases, and Readings*, Prentice Hall, U.S.A, 1995, p. 390-392.

etkin işleyen bir BMGK ortamında, Md. 2/4'tür³⁸⁸. Son olarak raportörü olduğu, Uluslararası Hukuk Enstitüsü (Institut De Droit International) bünyesinde teşkil edilen insani müdahale ile ilgili 10'uncu Komisyonun raporunda geçici kararlar adı altında Enstitüye sunduğu (ancak kabul görmeyen)³⁸⁹ hüküm aynen şöyledir³⁹⁰:

“Uluslararası hukuk, henüz, BM'nin yetkili bir organı tarafından yetkilendirilmemiş tek taraflı insani müdahaleye izin vermemektedir, ancak en son uygulama, bunun uyum sürecinde olabileceğini göstermektedir. Ciddi durumlarda BM yetkilendirmesini almamış tek taraflı insani müdahale hukuki kabul edilebilir görünüyor.”

Md. 2/4'ün istisnalarını sınırlayıcı olarak yorumlayanlarca, insan hakları ve demokrasi gibi iyi bir nedenle girilen savaşların toprak bütünlüğünün ya da siyasi bağımsızlığının ihlalini içermeyeceği ile ilgili fikir, bu terimlerin “Orwell var” bir inşası olarak görülmekte ve bu yorum tarzı reddedilmektedir³⁹¹. 1969 Viyana Sözleşmesi Md. 31/1 “*Bir antlaşma, antlaşmanın bütünü içinde, hükümlerine konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle*” yorumlanması gerektiğini belirtmektedir. 1969 Viyana Sözleşmesi Md. 32 ise, “*31. Maddenin uygulamasından çıkan manayı teyit etmek ... için, antlaşmanın hazırlık çalışmaları dahil yapılma şartlarına, tamamlayıcı yorum araçları bağlamında başvurulabilir*” demektedir. BM Şartı Md. 2/4'ün istisnalarını genişletici yorum, aksini savunanlar tarafından, BM Şartının hazırlık çalışmalarına ve yapılma şartlarına istinaden

³⁸⁸UK House of Commons Foreign Affairs Committee, **Fourth Report: Kosovo**, 7 June 2000, para. 126, 130, 137, <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm199900/cmselect/cmfa/28/2813.htm> (Erişim tarihi: 22.04.2013).

³⁸⁹Resmi olmayan ama uluslararası camiada saygınlığı olan Uluslararası Hukuk Enstitüsüne sunulan, uluslararası hukukun temel ilkeleri ile ilgili bu raporlar, uluslararası hukukun gelişimine katkı sağlamak maksadıyla “Karar (Resolution)” adıyla yayınlanmaktadır. Konu ile ilgili komisyonda bir uzlaşmaya varılamaması sonucu söz konusu raporla ilgili karar, komisyonun enstitü başkanından yapılmasını istediği bildiri ile birlikte yayınlanmıştır. Buna göre enstitü başkanı konunun diğer bir alt-gruba sevk edilmesini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Enstitü, BM tarafından yetkilendirilmemiş ancak soykırımı, geniş ölçekteki insanlığa karşı suçları ya da geniş ölçekteki savaş suçlarını sona erdirmek için üstlenildiği anlamına gelen askerî eylemin hukukiliği ile ilgili sorunu ayrıntılı olarak tartışmıştır. Üyelerin bir kısmı, bazı durumlara göre ve bazı koşullara uymak suretiyle bu tür eylemlerin hukuki olabileceği görüşündeyken, diğer bir kısmı bunun günümüz uluslararası hukukuna ve özellikle BM Şartına göre bir durum olmadığı görüşündedir. Bu görüş farklılıkları ışığında ve bir diğer alt grubun özellikle “Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımındaki Mevcut Sorunlar ve BM Tarafından kuvvet kullanımına başvurma Yetkilendirilmesi” ile meşgul olduğu dikkate alınarak, Enstitü bu özel sorunu o alt gruba havale etmeye karar vermiştir.*” Institut De Droit International Resolution, 10B, **Present Problems of the Use of Armed Force in international Law: Humanitarian Action**, Session de Santiago, 27 October 2007. Ancak havale edilen diğer alt-grubun raporuna istinaden hazırlanan kararda, konunun açıklığa kavuşturulamadığı başkanın şu sözleri ile anlaşılmaktadır: “*Konu ile ilgili çok zor sorunlara ve üyeleri arasında görüş farklılıklarına yol açması üzerine, Enstitü konunun daha fazla değerlendirme ve çalışmaya müstehak olduğunu değerlendirmektedir*” Institut De Droit International Resolution, 10D, **Present Problems of the Use of Armed Force in international Law: Authorization of the Use of Force by the United Nations**, Session de Rhodes, 9 September 2011.

³⁹⁰W. Michael Reisman, **10th Commission Present Problems of the Use of Force in International Law**, Annuaire de l'Institut de droit international - Session de Santiago du Chili, Volume 72, Editions A.Pedone, Paris, 2007, 241-367, p. 201, provisional conclusions 6 (Vurgu eklenmiştir).

³⁹¹Oscar Schachter, “The Lawful Resort to Unilateral Use of Force”, **The Yale Journal of International Law**, 1985, Volume 10, Number 2, 291-294, p. 294.

çürütülmektedir. Kuvvet kullanma yasağının istisnalarını sınırlayıcı yorumlayan görüşlerin dayanağı, BM Şartı Md. 2/4'ün Dumbarton Oaks konferansındaki ilk haline³⁹², San Fransisco toplantısındaki “*toprak bütünlüğü*” ve “*siyasi bağımsızlık*” terimlerinin eklenmesine yönelik Avustralya delegesinin teklifi üzerine yapılan tartışma ve değerlendirmelere dayandırılmaktadır. Ulaşılan sonuç ise tartışılan ibare ile kuvvet kullanma yasağını sınırlayıcı olması amaçlanmamış, tersine, küçük devletlere daha net garantiler vermeyi amaçlamıştır ve bu, herhangi bir ehliyet veren bir etkiye sahipmiş gibi yorumlanamaz³⁹³. Md. 2/4'te geçen “*Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde*” ibaresinin, Md. 2/4'ün istisnalarının kapsamının daha dar bir şekilde okunmasına işaret ettiği ABD delegesinin şu sözlerine dayandırılmaktadır³⁹⁴:

“Metnin ilk halini kaleme alanların niyeti en geniş terimlerle her şeyi kapsayan mutlak bir yasaklamayı ifade etmektir, ‘veya herhangi bir biçimde’ ibaresi herhangi bir hukuki boşluk olmaması gerektiğini temin etmek için tasarlanmıştır.”

Bir an için bu terimlerin Md. 2/4'teki genel kurala istisna yaratmayı amaçlamış olduğunu düşünsek bile, insani müdahalenin hedef devletin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını etkilemediğini söylemek zordur. İnsani müdahalelerin büyük çoğunluğundaki gerçek, onların nadiren görevdeki bir rejimi ortadan kaldırmadan veya en azından etkisiz hale getirmeden amaçlarına ulaştıklarıdır³⁹⁵.

Sonuç olarak BM Şartının hedef ve amaçları doğrultusunda ve metnine bağlı kalınarak yapılacak iyi niyetli bir yorum, tek taraflı insani müdahaleye cevaz verir nitelikte değildir.

1.3.2.3.2. Uluslararası Örf ve Âdet Hukuku Açısından Tek Taraflı İnsani Müdahale

Uluslararası hukukun asli kaynaklarından biri olan örf ve âdet kuralları aynı zamanda uluslararası hukukun en eski kaynağıdır. Örf ve âdet kuralları, devlet uygulamaları çerçevesinde uluslararası hukukun gelişimini sağlar³⁹⁶. “*BM şartı kuvvet kullanma yasağını içerdigi için ve (tek taraflı) insani müdahaleyi açık bir*

³⁹²BM Şartı Md. 2/4'ün ilk hali “Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde, Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.” şeklindedir. Bknz.: <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1944/441007a.html> (Erişim tarihi: 22.04.2013).

³⁹³Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, Clarendon Press, Oxford, 1991, p. 265-268.

³⁹⁴A.g.e., p. 268, footnote 6; Edward Gordon, “Article 2(4) in Historical Context”, *The Yale Journal of International Law*, 1985, Vol. 10, No. 2, 271-278, p. 276.

³⁹⁵Eric A. Heinze; *Waging Humanitarian War*, p. 62.

³⁹⁶Jens Elo Rytter, “Humanitarian Intervention without the Security Council: From San Francisco to Kosovo- and Beyond”, *Nordic Journal of International Law*, 2001, Vol. 70, 121-160, p. 136.

*istisna olarak görmediği için, (tek taraflı) insani müdahale hakkını tanıyan bir uluslararası hukuk söz konusu değildir*³⁹⁷ şeklinde sabit bir yargıya³⁹⁷ varmadan önce, kökleri ondan daha eskiye giden uluslararası örf ve âdet hukukunda, insani müdahalenin yasal bir dayanağı olup olmadığı incelenmelidir.

Bütün uluslararası hukuk kuralları kodifiye edilmemiştir. Bunların bir kısmı uluslararası örf ve âdet hukukunda geçerliliklerini korumaktadır. Yani usule uygun bir biçimde kodifiye edilmemiş ve herhangi bir andlaşma ile imza altına alınmamış olsalar bile o etkiye sahip örf ve âdet kuralı vasıtasıyla devletlerin o kuralla bağlı olduğu değerlendirilebilir³⁹⁸. Dolayısıyla burada cevaplanması gereken insani müdahale ile ilgili böyle bir örf ve âdet kuralının uluslararası hukukta var olup olmadığıdır?

Geçmişten günümüze insani müdahalenin tarihsel gelişimine yönelik, özellikle 19'uncu yüzyıldan soğuk savaşın sonuna kadar³⁹⁹, yaptığımız değerlendirmede bu soruya böyle bir kuralın var olmadığı şeklinde yanıt verilmişti, söz konusu değerlendirmede ayrıntıya girmediğimiz soğuk savaş sonrası dönem için böyle bir hakkın olup olmadığı ile ilgili bir sonuca bu kısımda ulaşılabacaktır. 1990 sonrası dönemde, Tablo-2'yi tekrar hatırlayacak olursak, (2003'teki Irak müdahalesini saymazsak), insani içerikli üç tek taraflı müdahalenin olduğu görülmektedir. ABD liderliğindeki koalisyonun 1991'deki Irak'ın kuzeyine yaptığı müdahale, ECOWAS'ın 1997'deki Sierra Leone müdahalesi ve son olarak NATO'nun 1999'daki Kosova müdahalesidir. Bunlardan ikincisi BMGK'ce sonradan onaylandığı için kapsam dışı bırakılabilir. Söz konusu dönemde Orta Doğu'da ve Balkanlar'da yaşanan bu iki müdahale yüzyıl öncesinde olduğu gibi⁴⁰⁰ bir kez daha uluslararası örf ve âdet hukukunda insani müdahale hakkının olup olmadığı tartışmalarını uluslararası toplumun ve uluslararası hukukçuların gündemine taşımıştır. Özellikle Kosova müdahalesinden sonra uluslararası örf ve âdet hukukuna dönük sorgulama, tekrar canlanmıştır. Dolayısıyla soruyu biraz daha basite indirgeyebiliriz: Bu iki müdahale uluslararası örf ve âdet kuralı oluşturacak bir emsal gücüne sahip midir?

³⁹⁷Christopher Greenwood, "International Law and the NATO Intervention in Kosovo", *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000, Vol. 49, No. 4, 926-934, p. 929, Parantez içindekiler tarafımızdan eklenmiştir

³⁹⁸Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, p. 92, Ayrıca Uluslararası hukukta, uluslararası örf ve âdet hukukunun, andlaşmalar hukuku ile karşılıklı değerlendirilmesi için Bknz.: 1986 Nikaragua - ABD Davası, para. 174-179.

³⁹⁹Bknz.: Bu çalışma 1.1

⁴⁰⁰Hatırlanacak olursa 19'uncu yüzyılda yine aynı bölgelere yapılan müdahaleler uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı oluşturup oluşturmadığı tartışmalarına neden olmuştur. Aradaki fark ise Türkiye'nin hedef devlet olmaktan çıkıp müdahillerin safında yer alması ve gerek BM Şartında gerekse de uluslararası örf âdet hukukunda geçerli olan kuvvet kullanma yasağıdır. Günümüz uygulamalarıyla yüzyıl öncesinin müdahaleleri arasındaki bir diğer fark ise müdahillerin, korumayı amaçladıkları insanların çoğunluğunun Müslüman olmasıdır.

Bir devlet uygulamasının örf ve âdet kuralına dönüşebilmesi için ihtiyaç duyulan ölçütlerin ne olduğu, 1.1.1.3'te anlatılmıştı. Bu bağlamda söz konusu iki müdahalenin sağlanması gereken iki öge bulunmaktadır. Bunlardan ilki, aynı durumlarda aynı davranış ve tutumların sürekli olarak istikrarlı bir şekilde tekrarlandığı devlet uygulamaları ve diğeri de bu davranışların hukukun bir gereği olarak zorunlu olduğu konusunda bir inancın olması demek olan *opinio juris*'in varlığıdır. Her iki müdahaleyi ayrıntılı olarak incelemek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Dolayısıyla bu müdahalelerin arka planı aktarılmamıştır⁴⁰¹. Sadece bahsedilen her iki ögenin gereklerini taşıyıp taşımadıkları konusu üzerinde durulmuştur.

İnsani müdahalenin örf ve âdet hukukunda var olduğunu savunanların⁴⁰² ilk emsal olarak gösterdikleri müdahale, Bağdat rejiminin baskıları sonucu Türkiye ve İran'a sığınmış bulunan çok sayıdaki kürt mültecinin, ülkelerine geri dönüşlerini sağlamak maksadıyla Irak'ın kuzeyinde güvenli bölgeler ve uçuşa yasak bölge (36'ncı paralelin güneyinde) oluşturulmasını amaçlayan müdahaledir⁴⁰³. Müdahillerin bazılarınca, özellikle ABD ve İngiltere yetkililerince, bazı basın açıklamalarında müdahalenin insani nedenlerle alındığına vurgu yapılmakla beraber resmen buna dayanarak müdahalenin haklılaştırılması söz konusu değildir. Bunun yerine, müdahaleden birkaç hafta önce kabul edilem BMGK 688 no.lu kararla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır⁴⁰⁴.

Bu eylem için yasal dayanak olarak bu karar gösterilmiş ve müttefikler tarafından da mükerrer şekilde müdahalenin o kararla uyumlu olduğu açıklanmıştır. Ancak kararın dikkatli analizi, BMGK'deki tartışmalar ve olgusal kapsam bu kanıyı desteklememektedir⁴⁰⁵. Söz konusu karar, Irak'ın baskısını kınamış ve bunun sınır

⁴⁰¹Söz konusu müdahalelerin arka planı ve tarihsel gelişimi için sırasıyla bkz.: Irak müdahalesi için: Ramazan Gözen, Operation Provide Comfort: Origins and Objectives, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1995, Cilt: 50, Sayı: 3-4, 173-191, p. 174-177; Peter Malanczuk, "The Kurdish Crisis and Allied Intervention in the Aftermath of the Second Gulf War", *European Journal of International Law*, 1991, Vol. 2, 114-132, p. 115-123; Kosovo müdahalesi için: Funda Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler*, 2007, Cilt 3, Sayı 12, 49-70, s. 57-58; ÇEVİKBAŞ Ahmet, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 2011, Cilt 10, Sayı 2, 18-57, p. 22-29.

⁴⁰²Christopher Greenwood, "International Law and the NATO Intervention in Kosovo", *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000, Vol. 49, No. 4, 926-934, p. 929-930; Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, p. 169.

⁴⁰³Peter Hilpold, "Humanitarian Intervention: Is there a Need for a Legal Reappraisal?", p. 445, Clara Portela, *Humanitarian Intervention, Nato and International Law Research Report 004*, Berlin Information-Center for Transatlantic Security (BITS), Berlin, 2000, p. 8; Harekâtın ismi "Huzur Sağlama Harekâtı (Operation Provide Comfort)"dır.

⁴⁰⁴ABD ve İngiliz hükümetleri tek taraflı harekâtlarını, söz konusu kararda uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğinin tespiti temelinde haklılaştırmaktadır. Hala uluslararası hukuka uyduklarını iddia ederek, uluslararası askerî eylem için BM yetkisinin zorunlu olduğunu düşünmediklerini belirtmişlerdir. Bknz.: Clara Portela, a.g.e., p. 8.

⁴⁰⁵Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, p. 399.

ötesi sonuçlarının uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğu saptamasını yapmıştır. Bu sonuçları ise giriş bölümünde “uluslararası sınırlara ve ötesine doğru büyük mülteci akını” ve “sınırı aşan saldırılar” olarak tanımlamıştır. Yani alınan karar sadece insani kaygılardan dolayı değil sınır ötesi etkilerinden dolayı, yaşanan durumu barışa bir tehdit olarak görmüştür⁴⁰⁶. Hatırlanacağı üzere barışın tehdit edilmesinin tespiti, tehditle mücadele etmek için askerî eylemde bulunmayı sağlayan bir görevlendirme değildir⁴⁰⁷. Zaten kararın sözleri ne; BM Şartı Bölüm VII altında hareket edildiğini içermektedir ne de herhangi bir müşterek zorlayıcı önlem ya da açıkça müttefik askerî bir müdahaleyi onaylayan ya da yetkilendiren “*gerekli tüm önlemlerin alınması*” gibi bir ifade içermektedir⁴⁰⁸. Söz konusu karar 10 olumlu, 3 olumsuz (Küba, Yemen ve Zimbabve) ve biri daimi üye olmak üzere 2 çekimser (Çin ve Hindistan) oyla kabul edilmiş ve bu kararı doksanlarda alınan benzer içerikli kararlar arasında en az destekle kabul edilen karar yapmıştır⁴⁰⁹.

Kararla ilgili ülkelerin görüşleri şu şekilde özetlenebilir. Irak hükümeti ve olumsuz oy kullananlar BMGK’nin Irak’ın iç işlerine karışarak, BM Şartı Md. 2/7’yi ihlal ettiğini ileri sürmüşlerdir. Çin, 688 no. lu karar taslağının BM Şartı Md. 2/7’yi ihlal etmediğini, olayın uluslararası boyutunun olduğunu, ancak sorunun daha uygun kanallarla çözülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Hindistan da, eğer Irak’ın kuvvet kullanımı “uluslararası barış ve güvenliğe açık bir tehdit oluşturuyorsa” BMGK’nin bu durumu ele alma yetkisi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca BMGK’nin hiçbir koşulda uluslararası ilişkilerin başlıca ilkesini ihlal edecek biçimde eylemde bulunamayacağını da dile getirmiştir. 688 no. lu kararı destekleyen 10 devlet (ABD, Britanya, Fransa, SSCB, Avusturya, Belçika, Ekvator, Romanya, Zaire ve Fildişi Sahilleri) iddialarını, Irak baskısının sınır ötesi etkilerine dayandırarak, BMGK’nin eyleminin meşru olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak geçici altı üye devlet (Avusturya, Belçika, Ekvator, Romanya, Zaire ve Fildişi Sahilleri) ve ABD ile SSCB Güvenlik Konseyi’nin müdahaleyi sadece insani gerekçelere dayandırarak meşrulaştırmasının bir örnek oluşturmaması konusunda temkinliydiler ve 688 no.lu kararın, devletler toplumunun müdahale yasağı kuralına bağlılıklarını güçsüzleştirmedeğini vurgulamışlardır. Sadece Britanya ve Fransa BMGK’deki toplantıda açıkça insani kaygıları ileri sürmüşlerdir⁴¹⁰.

⁴⁰⁶UN Security Council, 688, 05 April 1991, preamble and para 1, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/688\(1991\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/688(1991)) (Erişim tarihi:24.04.2013).

⁴⁰⁷Nigel D. White, “The Legality of Bombing in The Name of Humanity”, *Journal of Conflict and Security Law*, 2000, Vol. 5, No. 1, 27-43, p. 35.

⁴⁰⁸A.g.m., p. 31.

⁴⁰⁹Peter Malanczuk, a.g.e., p. 399-400.

⁴¹⁰Nermin Yavlal, İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar, p. 119.

Toplantıda sadece güvenlik konseyi üyeleri katılmamıştır. Toplantıda otuz bir ülke hazır bulunmuştur. Bunların yaptığı açıklamaları da dahil edersek toplantıda yapılan açıklamaların büyük çoğunluğu, BMGK'nin, gelecek için arzu edilmeyen bir emsal teşkil etmesinden kaçınmak için, Irak'ın iç işlerine müdahale etmeme ilkesi ile ilgili bir sorunla uğraşması hakkını kendinde bulmasını dikkatlice dengelemeye çalıştığını, ortaya çıkarmaktadır⁴¹¹. Söz konusu kararla ilgili devletlerin bu açıklamaları, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine dönük kuvvet kullanmaya varmayan önlemler ve taleplere bile, müdahale etmeme ilkesine emsal teşkil edebileceği endişesiyle temkinli yaklaşmışlardır. Bu yüzden müdahalenin kuvvet kullanmayı içermesi durumunda, söz konusu açıklamaların muhteviyatının ne olacağını sanırım tartışmaya bile gerek yoktur.

Söz konusu müdahalenin, müdahillerin müdahalelerini salt insani zeminde haklılaştırmaktan kaçınmaları ve aksine BMGK'nin aldığı bir karara dayandırmaya çalışmaları da örf ve âdet kuralının oluşup oluşmadığı ile ilgili önemli bir ayrıntıdır. Çünkü bu UAD'nin 1986 Nikaragua - ABD Davasında da belirttiği gibi bir kuralı zayıflatmaktan ziyade onu tasdik etmek açısından önemlidir. Söz konusu davada bu şu hükümle ortaya konmuştur⁴¹²:

“Eğer bir devlet ilk bakışta (prima facie), tanınmış bir kuralla⁴¹³ uyuşmayan bir şekilde hareket ediyorsa, ancak bu tavrını, kuralın kendisinin içerdiği bir gerekçelendirmeye ya da bir istisnasına başvurarak savunuyorsa, o vakit, Devletin tavrının aslında bu temelde haklı olup olmadığına bakılmaksızın, bu davranış biçiminin anlamı bu kuralı zayıflatmaktan ziyade tasdik etmektir.”

Diğerlerine ilaveten; BMGK toplantısında ülkelerin alınan kararın iç işlerine müdahalenin ihlali için emsal teşkil edebileceğine dönük kaygıları ve bu müdahaleden sonra, en azından Kosova müdahalesine kadar, benzer içerikli olaylarda BMGK'nin inisiyatifi ele alması⁴¹⁴ ya da çok daha kötü insani kriz ortamlarının bulunduğu Sudan ve Ruanda'da tek taraflı bir müdahaleye başvurulmaması, müdahalenin hem maddi ögeyi hem de psikolojik ögeyi sağlamaktan uzak olduğunu göstermektedir. Yani Irak'ın kuzeyine yapılan müdahale uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı için emsal teşkil edecek nitelikte değildir. Bununla beraber, Irak'ın kuzeyinde yaşananların insani müdahale açısından önemi,

⁴¹¹Peter Malanczuk, a.g.e., p. 400-401.

⁴¹²1986 Nikaragua - ABD Davası, para. 186.

⁴¹³Konumuz açısından bu kuvvet kullanma yasağı olarak değerlendirilebilir.

⁴¹⁴Bknz: Bu çalışma Tablo-2.

BMGK'nin ilk defa böylesine bir insani kriz ortamını uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir durum olarak tespit etmesidir⁴¹⁵.

Tek taraflı insani müdahalenin uluslararası örf ve âdet kuralı teşkil ettiğini iddia edenlerin tutunduğu son dal 1999 yılında NATO tarafından icra edilen Kosova müdahalesidir. 1997 yılına kadar pasif ve barışçıl direniş gösteren Kosovalı Arnavutların, Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ile başlattıkları silahlı müdahaleye Sırp ordusu tarafından sert bir şekilde tepki verilmesi sonucunda insani kriz ortamı meydana gelmiştir. Rambouillet'deki Temas Grubu⁴¹⁶ ile Yugoslavya arasındaki barışçıl çözümlerin Yugoslavya tarafından kabul edilmemesi üzerine⁴¹⁷ NATO tarafından 24 Mart 1999'da başlatılan ve 2,5 ay süren hava harekâtı, Yugoslavya ordusunun çekilmesi ile son bulmuştur.⁴¹⁸

Olayla ilgili çok sayıda üretilen hukuki değerlendirilmelerde üç farklı eğilimin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki müdahalenin gayri hukuki olduğu yönünde, ikincisi hukuki olduğu yönünde, sonuncusu ise gelecekteki hukukiliğin olası bir ön belirtisi olduğu yöndedir⁴¹⁹. İnsani müdahaleyi uluslararası hukuka uygun bir uygulama olarak değerlendirenler (ikinci eğilim), Kosova müdahalesini bu yöndeki örf ve âdetin bir yansıması olarak, bu yönde bir kural oluşumu aşamasında olduğumuzu ileri sürenler (üçüncü eğilim) ise uluslararası örf ve âdet kuralının kurucu unsurlarını geliştiren bir olay olarak değerlendirmektedirler. Ancak gerek müdahaleyi gerçekleştiren devletlerin müdahalelerinin hukukiliğini gerekçelendirme nedenleri, gerek müdahaleye karşı devletlerin davranış biçimleri bunu destekler nitelikte değildir⁴²⁰.

Müdahillerin haklılaştırma nedenleri için Brownlie ve Apperley'in Birleşik Krallığın ve müdahaleye katılan diğer NATO ülkelerinin müdahalenin hukukiliğini gerekçelendirme nedenleri ile ilgili yaptığı çalışmaya bakılabilir⁴²¹. Brownlie ve Apperley, söz konusu ülkelerin (çoğunlukla Birleşik Krallık) ve örgütün resmi yetkililerinin çeşitli açıklamalarına değinmiştir. Müteakiben, yetkisizlik nedeniyle

⁴¹⁵Christopher Greenwood, "Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo", *Finnish Yearbook of International Law*, Kluwer Law, Helsinki, 2002, 141-175, p. 166; Judy A. Gallant, "Humanitarian Intervention and Security Council Resolution 688: A Reappraisal in Light of a Changing World Order" *American University International Law Review*, 1992, Vol. 7, No. 4, 881-920, p. 883.

⁴¹⁶Temas grubu, NATO'nun en güçlü silahlı kuvvetlerine sahip, ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya ile Rusya'dan oluşmaktaydı.

⁴¹⁷BMGK'den Çin ve Rusya vetosuyla karşılaşılacağı kesin olduğu için söz konusu müdahale, BMGK yetkilendirilmesi olmadan gerçekleşmiştir.

⁴¹⁸Funda Keskin, a.g.m., s. 58-59, Özhan Hancılar, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", s. 110-111.

⁴¹⁹Nigel S. Rodley and Başak Çalı . "Kosovo Revisited: Humanitarian Intervention on the Fault Lines of International Law", *Human Rights Law Review*, 2007, Vol. 7, No. 2, 275-297, p. 278.

⁴²⁰Funda Keskin, a.g.m., s. 57.

⁴²¹Ian Brownlie and C. J. Apperley, "Kosovo Crisis Inquiry: Memorandum on the International Law Aspects", *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000, Vol. 49, No. 4, 878-905, p. 878-884.

kabul edilmeyen Kuvvet Kullanmanın Hukukiliği Davası (Yugoslavya vs. NATO)'nın⁴²² duruşmalarının Yugoslavya'ya karşı olan hava harekâtının hukuki gerekçelendirilmesi ile ilgili resmi göstergeler için başka bir kaynak oluşturacağını belirtmiştir. Davanın taraflarından olan on NATO üyesi ülkenin duruşlarını şu şekilde belirtmektedirler⁴²³:

“Belçika delegesi, gereçklendirmesini dört unsur halinde sunarak, gereçklendirme ile ilgili en ayrıntılı değerlendirmeyi verdi. İlk atıf, BMGK'nin 1160 (1998), 1199 (1998) ve 1203 (1998) no.lu Kararlarındaydı. İkinci olarak, silahlı insani müdahalenin BM şartı Md. 2/4 ile uyumlu olduğu iddia edildi. Üçüncü olarak, bazı tarihsel olaylar emsal olarak gösterildi... Dördüncü olarak, zorunluluk hali öne sürüldü...dört delege⁴²⁴ net bir hukuki gerekçelendirme sunmakta başarısız oldu. Beş delege⁴²⁵, insani felaketin varlığı ile ilgili kaideyi, kaideye herhangi bir belirgin yasal dayanak vermeksizin, kullandılar. İki delege⁴²⁶, bazı BMGK kararları üzerine vurgu yaptı.”

NATO'nun harekâtının başladığı gün durumla ilgili BMGK'de icra edilen acil toplantıda söz alan ülkelerin açıklamalarında üç farklı eğilimin olduğu göze çarpmaktadır⁴²⁷. İlk grupta olan devletler, söz konusu tek taraflı müdahaleye karşı olduklarını ve bunu BM Şartının açık bir ihlali olarak gördüklerini belirtmişlerdir.⁴²⁸ Bir diğer grup ise Kosova'da yaşanan “insani felakete” vurgu yaparak, bunun engellenmesi için başvurulacak barışçıl yöntemlerdeki Yugoslavya'nın uzlaşmaz tavrına dikkatleri çekmektedir. Özellikle dile getirilen, Kosova'da yaşananları uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir durum olarak tespit eden ve bu tehdidi bertaraf etmek için alınan önlemlerle ilgili BMGK kararlarına Yugoslavya'nın aldırış etmemesi ve bunları açıkça ihlal etmesidir. Bu gruptakilerin vurguladıkları bir diğer husus ise barış ve güvenliğin sağlanmasında birincil yetkinin BMGK olduğunu kabul etmekle birlikte, daimi üyelerin sahip olduğu veto yetkisi nedeniyle kuvvete başvurulamadığı ve bunun hâlihazırdaki insani felaketi daha da kötüleştirdiğidir. Böylesine istisnai durumlarda son çare olarak, yaşanan insani felaketi önlemek ve sorumluluklarını yerine getirmeyen ve bunda da ısrar eden bir devleti daha önce

⁴²²Bknz.: Bu çalışma dipnot 385.

⁴²³Ian Brownlie and C. J. Apperley, a.g.m., p. 881, para.16-20. Ian Brownlie, söz konusu davada Belçika delegasyonunda yer almıştır.

⁴²⁴Kanada, İtalya, Fransa, Portekiz.

⁴²⁵Almanya, Hollanda, İspanya, Birleşik Krallık ve ABD.

⁴²⁶Belçika ve ABD.

⁴²⁷Açıklamalar için bknz.: UN Press Release, “Nato Action Against Serbian Military Targets Prompts Divergent Views as Security Council Holds Urgent Meeting on Situation in Kosovo”, SC/6657, 24 March 1999, <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990324.sc6657.html> (Erişim tarihi: 26.04.2013).

⁴²⁸Söz konusu devletler toplantıda açıklama yapan devletlerin nerdeyse %50'sini teşkil etmekte olup bunlar, Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya, Belarus, Gabon, Namibya, Malezya, Yugoslavya Federal Cumhuriyetidir.

uzlaşılın çözüm önerisinin kabulüne zorlamak için kuvvete başvurmaın yasal olacağı iddia edilmiştir. Bu ikinci grubu oluşturan devletlerin müdahaleyi, sadece salt insani nedenlerle gerekçelendirmekten adeta kaçındıkları belirtilebilir.⁴²⁹ Üçüncü grubu ise sadece bir devlet oluşturmaktadır. Birleşik Krallık temsilcisi her ne kadar insani müdahale terimini anmasa da ona atıf yaparak şu sözlerle müdahalenin hukuki olduğunu belirtmiştir:

“Üstlenilen eylem hukukiydi... Bu kahredici bir insani felaketi engellemek için istisnai bir önlem olarak haklı idi. Mevcut şartlara göre, böylesine bir felaketin olmasının yakın olduğuna dair ikna edici kanıtlar vardı. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti yetkilileri tarafından yenilenen baskı eylemleri daha fazla sivil hayatın kaybına neden olurdu ve geniş ölçekte ve düşmanca şartlarda yerinden edilmiş sivil nüfusa yol açardı. Bu durumu önlemek için kuvvet kullanmaya varmayan bütün vasıtalar denendi... Bu gibi durumlarda ve muazzam bir biçimde insani zorunluluk gerekçesiyle istisnai bir önlem olarak, askerî müdahale hukuken haklıdır. Şimdi önerilen kuvvet sadece insani felaketi önlemeye yönlendirilmiştir ve bu amaç için en az gerekli olandır.”

Bu ilk günkü toplantı sonrasında, bu sefer Birleşik Krallık da dahil olmak üzere, eylemi icra edenler tarafından yapılan açıklamalara bakıldığında yine ikinci grubunun söylediği tarzda olduğu görülecektir. Yani hukuki savlar kullanıldığında, genellikle bunlar iki yönü birleştirmektedir. Bu yönler, İnsani felaketin önlenmesi ve önceki BMGK kararlarının uygulanmasıdır⁴³⁰. Her ne kadar insani felaketin önlenmesi söylemlerde yer alsa da çarpıcı olan, BM yetkisi olmadan genel bir insani müdahale “*hakı*”nın iddia edilmesinde NATO devletlerinin hemen hemen bütünündeki belirgin isteksizliktir⁴³¹. Sonuç olarak, Yugoslavya’nın tavırları ve BMGK kararlarının ışığında, NATO hükümetleri, teknik olarak yetkilendirilmese bile NATO’nun askerî eyleminin, bir insani felaketi engellemek için ve bölge barışını tehdit eden bu durumu bertaraf etmek için, haklı olduğu neticesine varmışlardır⁴³².

Söz konusu müdahaleye ilk günkü BMGK toplantısına ilave olarak aralarında Ukrayna, İran, Tayland, Endonezya, Küba, Güney Afrika’nın da bulunduğu diğer

⁴²⁹ A.B.D., Fransa, Kanada, Bahreyn, Hollanda, Arjantin, Avrupa birliği adına Almanya, Arnavutluk, Bosna Hersek, Slovenya.

⁴³⁰ Ülkelerin iddiaları ve tepkileri ile ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz.: Nico Krisch, “Unilateral Enforcement of the Collective Will: Kosovo, Iraq, and the Security Council,” *Max Planck United Nations Yearbook*, 1999, Vol. 3, 59-103, p. 81-85.

⁴³¹ Bunlara istisna olarak UAD önünde yaptığı savunmayı göze alarak Belçika’yı ve hem söylemlerinde insani yanlara daha çok ağırlık veren ve müdahale sonrası açıkladığı Uluslararası Toplum Doktrinini göze alarak Tony Blair’in Başbakanı olduğu Birleşik Krallık gösterilebilir. Söz konusu doktrinle ilgili açıklama için bkz.: Bu çalışma dipnot 230.

⁴³² Jane Stromseth, “Rethinking Humanitarian Intervention: the Case for Incremental Change”, J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 232-272, p. 235.

lkeler de karşı çıkmıştır. Yirmi dokuz Latin Amerika ve Karayip ülkesinin oluşturduğu Rio Grubu da, BM şartının ilgili maddelerine riayet edilmeden kuvvete başvurulmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiřtir⁴³³. Ayrıca, müdahaleden sonra, 23 Asya, 51i Afrika, 22si Latin Amerika ve 13 Arap devleti olmak üzere 133 devleti temsil eden G77, iki kez net bir şekilde, tek taraflı insani müdahalenin uluslararası hukukta bir dayanağının olmadığını belirtmiřtir⁴³⁴.

Buna karşılık insani müdahale taraftarları, Kosova müdahalesinin BMGKce alınan ve alınamayan iki karar/karar tasarısı ile insani müdahalenin meşrulaştırıldığını ileri sürmektedirler. İlki, harekâtın başlangıcından iki gün sonra, Rusya, Hindistan ve Belarus⁴³⁵ tarafından desteklenen ve müdahaleyi kınamayı amaçlayan; ancak Rusya, Çin ve Namibyanın olumlu oyuna rağmen, beşi NATO yesi olmak üzere, 12 olumsuz oyla kabul edilmeyen karar taslaėıdır⁴³⁶. Diğeri ise, harekâtın bitişinden sonra alınan ve *“ye devletler ve ilgili uluslararası örgütlerin Kosovada uluslararası güvenliğin varlığını tesis etmesini”* yetkilendirilen ve sadece Çinin çekimser oyu ile kabul edilen BMGK 1244 no.lu karardır⁴³⁷. Bunlardan ilki zımni onay, ikincisi ise geriye dönük onay olarak kabul edilmektedir⁴³⁸.

İlk karar taslağı, tek yanlı olarak hazırlanmış ve Yugoslavyanın ihlallerini görmezden gelen ve NATOyu günah keşiisi ilan eden ifadelerle bezenmiştir. Bu yüzden, iki gün önce eleştirel ya da nötr olan devletler, adeta bu zorba ve BMGK kararlarını amiyane tabirle takmayan bir devletin eylemlerini onaylamak anlamına gelen bu karar tasarısına olumsuz oy vermişlerdir. Karşı oy kullanan BMGK yeleri bu kaygıyı karar tasarısı ile ilgili görüşmelerde aėıklamıřlardır⁴³⁹. Kabul edilmeyen

⁴³³Nico Krisch, a.g.m., p. 84.

⁴³⁴Michael Byers and Simon Chesterman, "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law", J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), **Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 177-203, p. 184.

⁴³⁵O esnada Hindistan ve Belarus BMGK yesi değildir. Dolayısıyla toplantının gündemine söz konusu tasarıyı taşıyan Rusyadır. Rusyanın Kosova müdahalesine ve bunun paralelinde "insani müdahale" kavramına şiddetle karşı çıkması ve bunla ilgili taşıdığı kaygılar ve söz konusu kavramın Rusyadaki yankıları ile ilgili bir çalışma için Bknz.: Vladimir Baranovsky, "Humanitarian Intervention: Russian Perspectives," *Pugwash Occasional Papers*, 2001, Vol. 2, No. 1, <http://www.pugwash.org/publication/op/opv2n1.htm> (Erişim tarihi: 27.04.2013).

⁴³⁶Portela Clara, a.g.e., p. 12; Nico Krisch, a.g.m., p. 84; Jane Stromseth, a.g.m., p. 238; Thomas M. Franck, "Legal Interpretations and Change", p. 234; Jens Elo Rytter, "Humanitarian Intervention without the Security Council: From San Francisco to Kosovo and Beyond", p. 155-156; Ayrıca, NATOnun müdahalesini BM şartının özellikle Md. 2/4, 24 ve 53nc maddelerinin, bariz bir ihlali olduğunu onaylayan ve Federal Yugoslavya Cumhuriyetine karşı g kullanımının derhal durdurulmasını ve mzakerelerin derhal yeniden başlamasını talep eden karar taslağı için bknz: UN Security Council Draft Resolution, S/1999/328, 26 March 1999, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1999/328 (Erişim tarihi: 27.04.2013).

⁴³⁷Portela Clara, a.g.e., p. 12, Nigel S. Rodley and Başak Çalı . "Kosovo Revisited: Humanitarian Intervention on the Fault Lines of International Law", p. 282.

⁴³⁸Thomas M. Franck, a.g.m., p. 225.

⁴³⁹Nico Krisch, a.g.m., p. 84; Ayrıca taslak kararla ilgili yapılan görüşmelerdeki ülke açıklamaları ve olumlu oy kullanan ülkeler için Bknz.: UN Security Council Provisional, S/PV. 3989, 26 March 1999, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.3989, (Erişim tarihi: 27.04.2013).

kararın, bu tek taraflı kuvvete başvurmayı haklı kılmak için yeterli hukuki gerekçeyi oluşturduğunu düşünmek çok da akla yatkın görünmemektedir⁴⁴⁰. NATO'nun kuvvet kullanması ile ilgili BMGK'deki bu baskın davranış biçimi, üzüntü verici bir izinsiz kuvvet kullanma olayı, ancak ahlaken haklıymış gibi görünmesine yol açmıştır.

Müdahaleye meşruluk kazandırdığı iddia edilen bir diğer karar ise harekâtın bitirilmesi için NATO, Rusya ve Yugoslavya'nın prensipte anlaşması ve Sırp'ların geri çekilmeye başlaması sonucunda NATO'nun askerî eylemini bitirmesinden sonra alınan BMGK 1244 no.lu Karardır. Söz konusu karar, uluslararası güvenlik kuvvetinin konuşlanmasını ve BM sivil otoritesinin kurulmasını yetkilendirmiştir⁴⁴¹.

BMGK 1244 no.lu Kararın metninde NATO'nun hava harekâtına hiçbir atıfta bulunmamakta, sadece NATO'nun tek taraflı girişimiyle önüne getirilen bir emri vaki durumunu bir gerçeklik olarak kabul etmektedir.⁴⁴² Nitekim, BMGK 1244 no.lu Kararının görüşme tutanakları da bunu doğrular niteliktedir. Bu görüşmelerde, Slovenya ve Kanada gibi, NATO'nun müdahalesine destek verenleri de içeren birçok devlet, BMGK'nin tekrar merkezi rolü devralmasından duydukları ferahlamayı vurgulamışlardır. Müdahaleye karşı olanlar ise bu çizgide daha kuvvetli bir şekilde yer almıştır. Rusya, NATO'nun, barış ve güvenliğin korunmasında BMGK'nin başlıca sorumlu olduğunu tanımasının memnuniyet verici olduğunu söylemiştir. Karar da tek çekimser kalan ülke olan Çin ise geleneksel duruşunu sergilemiştir. Ayrıca Latin Amerika ülkelerinin (Brezilya, Kosta Rika, Meksika) BMGK izni olmaksızın NATO tarafından kuvvet kullanılması hakkındaki kaygılarını açıklamaya devam ettikleri de kayda değerdir⁴⁴³.

Sonuç olarak, söz konusu kararı, NATO'nun müdahalesinin geriye dönük bir onayı olarak değerlendirmek biraz zordur. Belki bu; durumun *de jure* bir kabulünden ziyade *de facto* bir durumun gerçek sahibine teslimi olarak değerlendirilebilir. Kosova müdahalesi ile buraya kadar yaptığımız değerlendirme, tek taraflı insani müdahale hakkının, uluslararası örf ve âdet hukukunda var olduğunu ya da bu hukuktaki olası varlığının bir ön belirtisi olduğu yönündeki iddiaları destekler nitelikte değildir. BMGK yetkilendirmesi olmadan NATO müdahalesine gösterilen azımsanamayacak tepki; müdahillerin açıklamaları ve harekâtı hukuken gerekçelendirme nedenleri; ne de aradan geçen on dört yılda Sudan gibi veya hâlihazırda devam eden Suriye'deki gibi sözde hakka başvurulmaya aday olayların

⁴⁴⁰ Alain Pellet, "State Sovereignty and the Protection of Fundamental Human Rights: An International Law Perspective", *Pugwash Occasional Papers*, 2000, Vol. 1, No. 1, 37-42, p. 42.

⁴⁴¹ Nico Krisch, a.g.m., p. 81; Funda Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", s. 58.

⁴⁴² Funda Keskin, a.g.m., s. 59, Özhan Hancılar, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", s. 111.

⁴⁴³ Christine Gray, "The Legality of NATO's Military Action in Kosovo: Is There a Right of Humanitarian Intervention?", Sienho Yee and Wang Tieya (ed.), *International Law in the Post-Cold War World Essays in memory of Li Haopei*, Routledge, London and New York, 2001, p. 250-251.

varlığına rağmen BMGK çerçevesinin dışına çıkılmamış olması; Kosova müdahalesini, yeni bir uluslararası davranış kalıbı oluşturan bir örnek ya da gelişen bir kuraldan ziyade bir daha başvurulmaması gereken bir istisna konumuna soktuğu değerlendirilebilir. Yine bu sıralanan faktörlerde göstermektedir ki; NATO müdahalesinin ertesinde, devletler arasında, bazı şartlarda, BM tarafından yetkilendirilmemiş insani müdahalenin hukuki olduğu ile ilgili gelişen bir opinio juris'in varlığına dair bir işaret bulunmamaktadır.

Bir an için Kosova müdahalesinin iddia edildiği gibi emsal olarak nitelendirildiğini kabul edelim. Uluslararası hukukun her iki asli kaynağında da jus cogens niteliğindeki bir kuralı değiştirecek olan yeni bir jus cogens kuralının gelişimi için; insani gerekçelerle tek taraflı müdahalenin yapılmadığı yarım yüzyıldan fazla bir zaman diliminde, tek bir emsalden çok daha fazlası gerektiğinden⁴⁴⁴, bu kabul pek bir anlam ifade etmemektedir.

Hatta Kosova müdahalesinin sonuçlarının kendinden önceki mevcut uluslararası hukuk ve düzenin dokunulmazlığına katkı yaptığı bile söylenebilir. Bu bağlamda BMGK'nin tekrar canlanması Kosova müdahalesine de bağlanabilir. Çünkü müdahaleden sonra BMGK tekrar sahneye çıkmış ve önce Kosova'daki durumu devralmış ve bu arada Doğu Timör'de yaşananlara, baskıyla da olsa Endonezya'nın rızasını alarak uluslararası müdahalenin yolunu açmıştır. Yine NATO'nun harekâtından sonra, uluslararası barış ve güvenlik için BMGK'nin başlıca sorumlu olduğunun yeniden teyidinin bir göstergesi olarak, BMGK ve BM'nin çatışmaların önlenmesi ve barışın tesis edilmesindeki rolünün güçlendirilmesi çabaları artış göstermiştir. Ancak uluslararası toplum, bu olumlu gelişmelerin kırılgan olduğunun, yeni bir insani kriz karşısında, çıkmaza girmiş bir BMGK ortamında, kararlı bir müdahilin her şeyi tersine çevirebileceğinin⁴⁴⁵ de farkındadır.

Genel yasal bir insani müdahale “*hakki*” üzerinden meseleyi tartışmanın, ne Kosova müdahalesine kadar, ne de Kosova müdahalesinden sonra, hiçbir faydası olmadığı ortadadır. Bu her şeyden önce böylesine bir hak hakkında devletler arasında bir uzlaşmanın olma şansının bulunmaması nedeniyledir. BM'de bu sorunlarla ilgili tartışmaların geçmişi bunu fazlasıyla onaylamıştır. Kosova müdahalesinden sonraki BMGnK 54'üncü yıllık toplantısı da göstermiştir ki; kavrama büyük bir şüpheyle bakılmaktadır. BMGK'ye gelince, bir devlet içinde açıkça belirli bir müdahale yetkilendirdiğinde (Somali, Haiti vb.), kararlarına durumun istisnai olduğunu ve emsal teşkil etmediği anlamına gelen ibareler yerleştirmiştir. Hatta insani konularla ilgili görüşmelerde bile devletler kıskançlıkla egemenliklerini

⁴⁴⁴Michael Byers and Simon Chesterman, a.g.m., p. 184.

⁴⁴⁵Jens Elo Rytter, a.g.m., p. 156-157.

korumaya devam etmiştir. İnsancıl hukuk antlaşmalarının bir kaç hükmünde⁴⁴⁶ ve insani yardımla ilgili kabul edilen BMGnK kararlarında⁴⁴⁷, güçlüce devletlerin egemenliği teyit edilmiştir. BMGK'nin BM Şartı VII. Bölüm Md. 41 ve 42 kapsamında aldığı kararların giriş kısımları da genelde bu teyitle başlamaktadır. NATO gibi ya da ABD gibi başlıca potansiyel müdahillerin genel bir yasal insani müdahale “hak”na dayalı bir doktrinin ortaya çıkması onlara karşı bir yükümlülük doğuracağından bunu kabul etmekte isteksiz olacakları da başka bir konudur⁴⁴⁸.

Her ne kadar konu ile ilgili tartışmalar çok eski bir geçmişe sahip olsa da, özellikle 20'nci yüzyılın son yıllarındaki tartışmaların da gösterdiği gibi, konunun “hak” açısından tartışılması onu bir çıkmaza sokmaktadır. Bu çıkmazın altında yatan ve BM Şartı sonrası dönemdeki geniş ölçekteki yasal gelişmenin sonucu ortaya çıkan sıradışı ikilem, uluslararası hukukun iki etkileyici yönü arasındaki uzlaşmaz çatışmadan kaynaklanmaktadır: Bir yanda, devletlerin kuvvet kullanmasını sınırlayan bir hukuk kuralı, diğer yandan, insan hakları ve insancıl hukuk dalı⁴⁴⁹.

Bu yüzden uzun bir geçmişe sahip ve uluslararası hukuk bağlamında bir çözümü bulunmayan tartışmanın seyrinin değiştirilmesinin ya da en azından bazı bölümlerinin tadil edilme zamanının geldiği aşikârdır. Tartışmanın boyutunun değiştirilmesinde katalizör etkisini yapan ise dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın, Eylül 1999'da BMGnK'ye yaptığı ve “müdahale” konusunu merkezine yerleştirdiği hitap olmuştur⁴⁵⁰.

Annan, etkileyici bu hitabında bahsettiğimiz ikileme, yani, “*bir tarafta, BM kararı olmadan bölgesel bir örgüt tarafından üstlenilmiş bir eylemin meşruluğu sorununa; diğer taraftan, ağır insani sonuçları olan ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinin etkin bir şekilde durdurulmasının evrensel olarak kabul edilmiş olması*

⁴⁴⁶ Örnek olarak 1977 tarihinde Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin hazırlanan 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek II no.lu protokolün Müdahale etmeme kenar başlıklı 3'üncü maddesi aynen şöyledir: “1. Bu protokolde yer alan hiçbir husus, bir devletin egemenliğini veya tüm meşru yollarla, bir hükümetin, devlet içerisindeki kamu düzenini korumak ya da yeniden sağlamak veya devletin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü savunmak sorumluluklarını etkilemek için kullanılmayacaktır. 2. Bu protokolde yer alan hiçbir husus, her ne sebeple olursa olsun, silahlı çatışmaya veya çatışmanın gerçekleştiği ülkedeki yüksek Akit Tarafın iç ya da dış ilişkilerine, doğrudan ya da dolaylı müdahaleyi haklı göstermek için kullanılmayacaktır.” Benzer bir beyan, “BM sistemi ile ilişki içinde bağımsız ve sürekli bir UCM” öngören 1998 UCM Statüsü (Roma Statüsü)'nün giriş kısmında da bulunabilir. Söz konusu protokol ve statünün metni için bkz.: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s. 845-861 / s.1311-1452.

⁴⁴⁷ UN General Assembly, Humanitarian Assistance to Victims of Natural Disasters and Similar Emergency Situations, A/RES/43/131, 08 December 1988, <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/r43.htm> (Erişim tarihi: 28.04.2013); UN General Assembly Resolution, **Strengthening of the coordination of Humanitarian Emergency Assistance of the United Nations**, A/RES/46/182, 19 December 1991, Annex A para. 3, <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r182.htm> (Erişim tarihi: 28.04.2013).

⁴⁴⁸ Adam Roberts, “Intervention Beyond Dictatorial Interference”, William Bain (ed.), *The Empire of Security and the Safety of the People*, Routledge, Oxon and New York, 2006, 158-187, p. 169-170.

⁴⁴⁹ A.g.m., p. 170.

⁴⁵⁰ Jane Stromseth, “Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change”, p. 233.

zorunluluğu”na dikkatleri çekmiştir. Annan, “Kosova olayındaki bu iki eşit zorlayıcı çıkarın (evensel meşruluk ve insan haklarının etkin savunulması) uzlaştırılmasındaki uluslararası toplumun acizliğini” bir trajedi olarak tanımlamıştır. BM Şartını oluşturanların, “barışın peşinde kuvvet kullanımının meşru olabileceğini bildiklerini” ve “bu nedenle şartın kendi sözlerinde ‘ortak yarar dışında kuvvet kullanmayacaklarını’⁴⁵¹ bildirdiklerini” ifade etmiştir. Daha sonra “devasa” olarak tabir ettiği ve belirli bir cevap veya ölçüt teklif edemeyeceğini belirttiği soruları sıralamıştır⁴⁵²:

“Bu ortak yarar nedir? Bunu kim tanımlayacaktır? Bu kimin yetkisi altında? kim tarafından? ve müdahalenin hangi vasıtasıyla savunulacaktır?”

Yalnızca örgüte karşı sorumlu olan⁴⁵³ BM Genel Sekreterinin bu ve diğer konuşmaları⁴⁵⁴ uluslararası toplumu bu ikileme bir çözüm bulma ya da en azından ikilemin her iki yanındaki unsurları ortak zeminde buluşturacak bir formül arayışına itmiştir. Hükümetler, çeşitli uluslararası komisyonlar, dışişleri enstitüleri, sivil toplum örgütleri ve birçok akademisyen, BM Genel Sekreterinin bu çıkışını ele almıştır⁴⁵⁵. Bu çalışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkan kavram ise takip eden bölümümüzün de konusunu teşkil eden “Koruma Sorumluluğu” kavramı olmuştur.

⁴⁵¹BM Şartı giriş kısmı.

⁴⁵²UN Press Release, “Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly” SG/SM/7136 GA/9596, 20 September 1999, <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990920.sgsm7136.html> (Erişim tarihi:28.04.2013).

⁴⁵³BM Şartı Md. 100.

⁴⁵⁴Bknz.: Bir sonraki bölüm.

⁴⁵⁵Bu çalışmalardan bazıları için bknz.: Danish Institute of International Affairs, **Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects**, Gullanders Bogtrykkeri, Haslev, 1999; Netherlands Ministry of Foreign Affairs; Legal Advisory Committee on International Law and the Advisory Council on International Affairs (AIV)(AVV), **Humanitarian Intervention**, Netherland, 2001, http://www.aiv-advies.nl/ContentSuite/upload/aiv/doc/AIV_13_Eng.pdf, (Erişim tarihi: 03.11.2012); Clara Portela, **Humanitarian Intervention, Nato and International Law Research Report 004**, Berlin Information-Center for Transatlantic Security (BITS), Berlin, 2000; UK House of Commons Foreign Affairs Committee, **Fourth Report: Kosovo**, 2000, <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm199900/cmselect/cmfaaff/28/2813.htm> (Erişim tarihi: 17.04.2013); The Independent International Commission on Kosovo, **The Kosovo Report, Conflict International Response Lessons Learned**, Oxford University Press, New York, 2000, International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), **The Responsibility to Protect**, IDRC, Ottawa, 2001, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, (Erişim tarihi: 03.12.2012).

İKİNCİ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU

2.1. KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMININ DOĞUŞU

Koruma sorumluluğu, Vestfalya güvenlik anlayışı ile çelişen ve analizin merkezine devletlerin yerine bireylerin güvenliğini yerleştiren, uluslararası politikadaki son trendin bir göstergesidir. 1992 yılındaki Barış Gündemi Raporunda (Agenda for Peace Report), eski BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Gali, *“bireylerin yaşamlarının ve haklarının tecavüzünü” de içeren “güvensizliğin yeni boyutlarından”* bahsetmiş ve *“mutlak ve münhasır egemenlik dönemi.... geride kalmış olup, onun bu teorisi gerçekle hiçbir zaman bağdaşmadığını”* belirtmiştir. Bu görüşü daha da geliştiren 1994 BM Kalkınma Raporu (UN Development Report), *“uzun süredir, devletlerin sınırlarına yönelik tehditlerle denkleşmiş güvenlik kavramını”* eleştirerek, İnsan Güvenliği (Human Security) kavramını kullanmıştır⁴⁵⁶.

Dünyada, bir kısmına önceki bölümde değindiğimiz, sömürgecilik ve soğuk savaş sonrası dönemde çeşitli ülkelerde sonuçları insanlık açısından çok vahim olan iç savaşlar yaşanmıştır. Söz konusu iç savaşlarda meydana gelen insani kriz ortamlarının bazıları soykırım seviyesine ulaşmasına veya bundan böyle etnik temizlik olarak anılacak insanlık dışı sonuçlara neden olmasına rağmen uluslararası toplum kimi zaman bu duruma kayıtsız kalmış veya müdahale etmekte geç kalmıştır.

Önceki bölümdeki incelememizin gösterdiği gibi birçok devlet ve yazar tarafından insani müdahale kavramına yöneltilen itirazlar, uluslararası toplumun barış ve güvenliği sürdürme arzusunda bir ikilem yaratmıştır⁴⁵⁷. 1994 yılında Ruanda’da ve 1999 yılında Kosova’da, bu ikilemin ve devletlerin ulusal çıkarlarının etkisiyle BMGK’nde karar alınamamıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan gerek 1999 yılında BMGnK’ye sunduğu yıllık raporunda⁴⁵⁸ gerekse de 2000 yılındaki Milenyum Raporunda bu ikileme dikkatleri çekmiş ve şu soruyu ortaya atmıştır⁴⁵⁹:

“... Eğer İnsani Müdahale, gerçekten, egemenliğe kabul edilemez bir saldırı ise, evrensel insanlığın (common humanity) her türlü ahlak kuralını inciten Ruanda

⁴⁵⁶Matthias Dembinski and Reinold Theresa, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect-African and European Perspectives*, PRIF, Frankfurt, 2011, p. 3 http://humansecuritygateway.com/documents/PRIF_LibyaandtheResponsibilitytoProtect_AfricanandEuropeanPerspectives.pdf (Erişim tarihi: 27.11.2012).

⁴⁵⁷Ademola Abass, *Complete International Law*, Oxford University Press, New York, 2012, p. 423.

⁴⁵⁸Konuşmanın tam metni için bkz.: UN Press Release, SG/SM/7136 GA/9596, Secretary-General Presents His Annual Report To General Assembly, 20 September 2009 <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990920.sgs7136.html> (Erişim tarihi: 26.11.2012).

⁴⁵⁹Kofi A. Annan, *“We The Peoples” Th Role of United Nations in the 21st Century*, UN Department of Public Information, New York, 2000, p. 48, <http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm> (Erişim tarihi: 26.11.2012).

gibi, Srebrenitsa gibi ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine nasıl karşılık vermeliydik?”

Eylül 2000'deki BMGnK'de Kanada Hükümeti, bu ikileme cevap bulmak için Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS)⁴⁶⁰'nin kuruluşunu bildirmiştir. Bu komisyondan, sorunun bütün alanlarıyla (hukuk, etik, harekât, siyasi) uğraşmaları ve Genel Sekretere ve diğer herkesin müzakereler için yeni bir ortak zemin bulmasına yardım edecek bir rapor hazırlaması istenmiştir⁴⁶¹. Farklı coğrafyalardan gelen ve uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler, askerlik, politika gibi farklı alanlarda ihtisas sahibi kişilerin⁴⁶² teşkil ettiği komisyon, hazırladığı bu raporla R2P terimini uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırmıştır.

R2P'nin bir sonraki durağı ise 2003 yılında BM Genel Sekreteri Annan tarafından, uluslararası toplumda karşılaşılan, barış ve güvenliğe yönelik ana tehditleri tespit etmek ve bu ihtilaflara hitap edecek potansiyel politika ve kuruluşlar geliştirmek maksadıyla meydana getirilen Tehditler, İhtilaflar ve Değişim üzerine Yüksek Hiyerarşili Panel'dir.. Panelin sonuçları 2004 yılında *“Daha Güvenli Bir Dünya: Paylaşılan Sorumluluğumuz”* adlı raporda yayınlanmıştır. Bahse konu rapor, R2P'yi *“gelişen norm”* olarak kabul etmiş ve ICISS tanımını tekrarlamıştır⁴⁶³. Müteakiben BM Genel Sekreteri Annan'ın Panel'in raporuna yanıtı *“Daha Geniş Bir Özgürlük: Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru.”* adıyla Dünya zirvesinden kısa bir süre önce Mart 2005'te yayınlanmıştır⁴⁶⁴.

R2P'nin terimsel olmasa da içeriksel olarak kendine yer bulduğu ilk uluslararası belgelerden biri ise Afrika Birliği Kurucu Yasası olmuştur. Söz konusu yasanın Birliğin ilkelerini belirleyen 4'ncü maddesinin (h) fıkrasında *“Savaş suçları, soykırım, ve insanlığa karşı suçlar gibi vahim durumlara ilişkin olarak, Birliğin, Kurulun kararı uyarınca, üye devlete müdahale etme hakkı”*nı bir ilke olarak belirtmiştir⁴⁶⁵. Tehditler, İhtilaflar ve Değişim üzerine Yüksek Hiyerarşili Panelin raporuna yönelik Afrika Birliğinin ortak duruşunu beyan eden *“Ezulwini*

⁴⁶⁰Bundan böyle İngilizce kısaltması olan ICISS olarak adlandırılacaktır.

⁴⁶¹International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect*, IDRC, Ottawa, 2001, p. VII.

⁴⁶²Komisyonun üyeleri hakkındaki kısa özgeçmiş için bkz.: ICISS, a.g.e., p. 77-79.

⁴⁶³Human Rights Center, *The Responsibility to Protect (R2P):Moving the Campaign Forward*, University of California, Berkeley, 2007 p. 2, http://www.law.berkeley.edu/files/HRC/Publications_R2P_10-2007.pdf (Erişim tarihi: 27.11.2012).

⁴⁶⁴UN Secretary-General, *In Larger Freedom: Towards Development, Security And Human Rights For All*, UNGA, A/59/2005, Fifty-ninth Session, 2005, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 12.05.2013). Bundan böyle bu çalışmada *“Daha Geniş Özgürlük”* raporu olarak anılacaktır.

⁴⁶⁵Constitutive Act of African Union, 2001, http://www.africa-union.org/root/au/aboutau/constitutive_act_en.htm, (Erişim tarihi: 11.05.2013).

*Consensus*⁴⁶⁶ olarak bilinen kararda Afrika Birliğinin R2P'yi onayladığını belirtmişlerdir.

Kalkınma, güvenlik, insan hakları konularını ve BM'nin reformunu tartışmak maksadıyla, üye 192 ülkenin bulunduğu BM'deki 2005 Dünya Zirvesinde, R2P daha geniş bir dünya topluluğu tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. Zirve sonucunda, ülkeler, BM'nin halkları, soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunun olduğuna yönelik hükümleri (138. ve 139.) de içeren 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesini imzalamışlardır. Takip edilen yıllarda kabul edilen “*Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması*” konulu 1674 (2006) ve 1874 (2009) no.lu BMGK kararlarının her ikisi de Dünya Zirvesi Sonuç Belgesindeki R2P hükümlerini tekrar teyit etmiştir⁴⁶⁷.

2005 yılındaki Dünya Zirvesinde R2P'nin metin lafzı ortaya çıkarıldıktan sonra takip eden süreçte R2P'yi işlevsel hale getirme çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda, Ban Ki-moon BM Genel Sekreterliğine atandıktan sonra “*koruma sorumluluğu*”nu işletmek istediğini ifade ederek Aralık 2007'de Edward Luck'u koruma sorumluluğu konusunda özel danışman olarak atamıştır. 12 Ocak 2009'da Ban Ki-moon'a bu görevi yerine getiren bir rapor sunulmuştur. Edward Luck bu raporda dar kapsamlı bir somutlaştırma yaparak topu BM Genel Sekreterliğine atmıştır⁴⁶⁸.

Temmuz 2009'da, BM Genel Sekreteri “*R2P'yi Uygulama (Implementing Responsibility to Protect)*” isimli raporunu, gayri resmi interaktif müzakarede BMGnK'ye sunmuştur⁴⁶⁹. Gayri resmi görüşmeden sonra BMGnK, R2P'nin ve Genel Sekreterin stratejisinin en iyi nasıl uygulanabileceği ile ilgili fikir alışverişini devam ettirmiştir. 02 Ekim 2009 günü, BMGnK R2P'yi değerlendirmeye devam edilmesini içeren bir kararı⁴⁷⁰ kabul etmiştir⁴⁷¹.

⁴⁶⁶Executive Council of the African Union, The Common African Position on the Proposed Reform of the 2005 Addis Ababa, Ethiopia, p. 6, https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:knfeO7BmdKYJ:www.africa-union.org/News_Events/Calendar_of_%2520Events/7th%2520extra%2520ordinary%2520session%2520ECL/Ext%2520EXCL2%2520VII%2520Report.doc+ezulwini+consensus+african+union&hl=tr&gl=tr&pid=bl&srcid=ADGEESjWGvLbaJfCA7wNeQ-t0yXLvCbNJKzxAodyVvbLp2-9rSVZK_zhY0jvYDitfiyISuWLTl1Bw7hblGkSpa0QCrs6Vf0yoCxAqXwLfwrZ7K9PSxjbgkRa59sGIMXCocFlIrJjHGt&sig=AHIEtbREYwOfW2VqqF3wOXRqxuiq5geOHQ (Erişim tarihi: 27.12.2012).

⁴⁶⁷Human Rights Center, *The Responsibility to Protect (R2P): Moving the Campaign Forward*, p. 2, Söz konusu kararlar için Bknz.:UN Official Website, *Security Council Resolutions*, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml> (Erişim tarihi: 18.05..2013).

⁴⁶⁸A. Fusun Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt XV, Sayı 1, 101-124, s. 106.

⁴⁶⁹UN Secretary General, *Implementing the Responsibility to Protect*, UNGA A/63/677, Sixty-third Session, 2009, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/63/677 (Erişim tarihi: 29.11.2012). Bundan böyle bu çalışmada R2P'yi Uygulama Raporu olarak anılacaktır.

⁴⁷⁰UN General Assembly Resolution, *The Responsibility to Protect*, A/RES/63/308, 07 October 2009, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/63/308 (Erişim tarihi: 29.11.2012).

⁴⁷¹UN Official Website, *The Responsibility to Protect*, <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml> (Erişim tarihi: 29.11.2012).

BMGnK'nin, gelişen kavramın değerlendirilmeye devamı ile ilgili bu kararının bir parçası olarak 09 Ağustos 2010'da ve 12 Temmuz 2011 tarihlerinde R2P'nin farklı boyutlarıyla ilgili BMGnK'de iki gayri resmi interaktif müzakere icra edilmiştir. Bunlardan ilki *“Erken Uyarı, Değerlendirme ve R2P”* hakkındaki, diğeri de *“R2P'yi Uygulamada Bölgesel ve Alt Bölgesel Düzenlemelerin Rolü”* hakkındaki BM Genel Sekreteri Raporları üzerinedir. R2P ile ilgili gayri resmi interaktif müzakerelerin dördüncüsü ise 05 Eylül 2012 tarihinde yapılmıştır. Toplam 58 üyenin ve bir bölgesel örgütün konuştuğu bu müzakerenin içeriğini ise *“R2P: Zamanında ve Kararlı Tepki Verme”* konusu oluşturmuştur⁴⁷².

Bu tablo ışığında koruma sorumluluğu yaklaşımını somutlaştırma ve şekillendirme yetkisinin BM Genel Kuruluna bırakıldığı ortaya çıkmaktadır. BM dışında bugün birçoğu batı menşeli, Global Centre for the Responsibility to Protect, Human Rights Watch, Oxfam International ve Refugee International gibi diğer birçok sivil toplum örgütleri koruma sorumluluğu yaklaşımı üzerinde çalışmaktadır⁴⁷³. Ayrıca R2P'nin, içlerinden biri (Libya) bu çalışmanın örnek olayı da olacak olan, somut olaylara atfedildiği ilgili BMGK kararları listesi EK-C'de sunulmuştur.

2.2. KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMININ İÇERİĞİ

R2P'nin tarihsel gelişimi ile ilgili yapılan bu kısa değerlendirmeden sonra, kavramın içeriği ile ilgili analizimiz, önce ICISS'in raporundaki R2P anlayışının detaylı bir değerlendirmesi ile başlayacaktır. Müteakiben bu anlayış temel alınarak, R2P'nin, BM bünyesinde devam eden ve 2005 Dünya Zirvesinde kabul edilene kadar geçen dönemde yer aldığı üç değişik belgede ne gibi değişikliklere uğradığı aktarılacaktır.

2.2.1. ICISS Raporunda Koruma Sorumluluğu

İnsani müdahale ile devlet egemenliği arasında mevcut olan ve birinci bölümde açıklanan ikilem arasında bir köprü ya da bağlantı noktası olabilmek amacıyla geliştirilen R2P kavramı, kuşkuyla yaklaşılan insani müdahale doktrininin yerini alacak şekilde tasarlanmıştır. Böyle bir kavram oluşturma ihtiyacı, uluslararası toplumun benzer olaylar karşısında sergilemiş olduğu farklılıklardan ve tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır.

⁴⁷²UN Official Website, The Responsibility to Protect, <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml> (Erişim tarihi: 29.11.2012).

⁴⁷³A. Füsün Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, s. 106.

Somali, Ruanda, Bosna ve Kosova'nın kötü sonuç ve tecrübelerinin yanı sıra diğer birçok yerde müdahale ya da müdahale etmeme; 21'nci yüzyılın önceden sezilebilen ihtiyaçlarını karşılayabilmek maksadıyla uluslararası ilişkilerin araçlarının, mekanizmalarının ve düşüncesinin, yeniden kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini gerektiren, açık bir belirti sağlamıştır⁴⁷⁴.

Bu ihtiyaca bir cevap bulabilmek için R2P kavramını ilk kez ortaya atan ICISS, kendine hedef olarak, farklı görüşlere sahip uluslararası toplumu ortak bir zeminde buluşturacak bir formül bulmayı koymuştur. Komisyonun bir yıl süren çalışmalarından sonra üzerinde fikir birliği sağladığı R2P kavramı üç aşamalı sorumluluk anlayışına dayanmaktadır. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta R2P'nin öngördüğü sorumluluk denkleminin değişkenlerinden birinin sabit olması diğerinin ise değişen olmasıdır. Sabit değişken, kökeni, dini, dili, rengi ne olursa olsun, en temel insan hakları ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edilen veya ihlal edilmek üzere olan tehlike altındaki insan topluluklarıdır.

ICISS, R2P kavramını geliştirirken, insanı koruma amaçlı müdahale ile ilgili tartışmaların “*müdahale etme hakkı (right to intervention)*” üzerine değil “*koruma sorumluluğu*” üzerine olması gerektiği görüşünü savunmuştur. İlk olarak, konuya, desteğe ihtiyacı olan ya da destek arayan bu insanların zaviyesinden bakarak yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır⁴⁷⁵:

“.... Teklif ettiğimiz terminoloji, uluslararası projektörü her zaman olması gereken yere odaklamaktadır: toplulukları, katliamlardan, kadınları sistematik tecavüzden ve çocukları, açlıktan ölmeden kurtarma görevine”

Sorumluluk denkleminin değişen değişkenleri ise bu insan topluluklarına karşı sorumluluk sahipleridir. Bu değişkenler ise koruma sorumluluklarını yerine getirme veya getirmeme durumuna göre aşamalı olarak değişmektedir. ICISS, bu durumu ise aşağıdaki şekilde formüle etmektedir⁴⁷⁶.

“Halkı doğrudan doğruya etkilenmiş olan devlet varsayılan (default) koruma sorumluluğa sahipken, artakalan sorumluluk da geniş devletler topluluğuna düşmektedir. Bu ikame sorumluluk, ilgili devlet açık bir şekilde koruma sorumluluğunu yerine getirmekte isteksizse ya da yerine getirmekten acizse veya kendisi işlenen suçların ya da zulümlerin gerçek failiyse; ya da ilgili devletin dışında yaşayan insanlar orada vuku bulan eylemler tarafından doğrudan doğruya tehdit edilmekte ise etkinleştirilebilecektir. Bu sorumluluk, bazı durumlarda tehlikede olan

⁴⁷⁴ICISS, *The Responsibility to Protect*, p. 11 para. 2.2.

⁴⁷⁵A.g.e., p. 17 para 2.29.

⁴⁷⁶A.g.e., p. 17, para 2.31.

ya da ciddi bir tehdit altında bulunan toplumları desteklemek için de geniş devletler topluluğunun eylemde bulunmasını gerektirmektedir.”

R2P'nin sürekliliğine vurgu yapan bu terminolojide, birincil sorumlu olan egemen devlet, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı sorumluluğunu yerine getiremiyorsa, uluslararası toplumun tıpkı bir jeneratör gibi devreye girip sorumlulukta oluşan bu gediği doldurması gerekmektedir.⁴⁷⁷

ICISS, sadece sorumluluğu aşamalandırmakla kalmamış, sorumluluk denkleminin değişen unsurlarının sürece angaje olmalarını da safhalandırmıştır. ICISS, müdahale fikrinin kavramsal parametrelerini, kitlesel mezalime etkin karşılık vermenin sadece tepkiyi değil çatışmayı önlemek için devam eden angajmanı ve olaydan sonra yeniden inşayı da gerektirdiğini bildirerek, genişletmiştir.⁴⁷⁸

Bu yönüyle ICISS'in geliştirdiği R2P, sorumluluğun üç farklı ama birbiriyle bağlantılı boyutunu incelemektedir⁴⁷⁹:

“Önleme Sorumluluğu (The Responsibility to Prevent): Toplumlari risk altında bırakan insan yapımı krizlerin ve iç savaşların hem kökeninde yatan nedenine hem de dolaysız nedenine hitap etmek,

Tepki Verme Sorumluluğu (The Responsibility to React): Yaptırımlar ve uluslararası adli kovuşturma gibi cebri tedbirleri ve aşırı durumlarda askeri müdahaleyi de içeren uygun tedbirlerle, zorlayıcı beşeri musibetlere karşılık vermek,

Yeniden İnşa Sorumluluğu (The responsibility to rebuild): Özellikle askeri müdahaleden sonra, müdahalenin durdurmayı veya engellemeyi tasarladığı felaketin nedenlerine hitap edecek şekilde iyileştirme, yeniden inşa ve uzlaştırma ile tam bir destek sağlamak.”

ICISS, “önleme'nin koruma sorumluluğunun tek ve en önemli boyutu” olduğunu belirtmektedir. Komisyon, etkin çatışma önlemenin (conflict prevention), “durumun kırılğanlığı ve taşıdığı risklerle ilgili bilgi birikimi”, “bir fark yaratan mevcut politik tedbirlerin idraki” ve “bu tedbirlere başvurmaya gönüllü olmayı” gerektirdiğini değerlendirmektedir. Daha kısa ve öz bir şekilde, “erken uyarı (early warning)”, “önleyici araç (preventive toolbox)” ve “siyasi irade (politic will)” tedbirlerini önermektedir. Massingham'ın da dikkatimizi çektiği gibi rapor, önlemenin en önemli öncelik olduğunu vurgulamasına rağmen; bazılarının, bunu “mantıksız” ya da en

⁴⁷⁷Hugh Breakey, *‘Review and Analysis: The Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflict’* Working Paper developed from Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflicts Academic-Practitioner International Workshop, Sydney, Australia. Nov. 17-18, 2010, 2012. p. 10, ayrıca bkzn.: Ramesh Thakur, “Intervention, Sovereignty and the Responsibility to Protect: Experiences from ICISS”, *Security Dialogue*, 2002, Vol.33, No. 3, 323-40, p. 324; ICISS, a.g.e., p. 49 para. 6.11.

⁴⁷⁸Carsten Stahn, “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?”, *American Journal of International Law*, 2007, Vol. 101, No. 1, 99-120, p. 103.

⁴⁷⁹ICISS, a.g.e., p. XI.

azından doktrinin tartışmalı yönü olan tepki gösterme sorumluluğunu gölgelemek için olduğunu iddia etmeleri, muhtemelen hiç şaşırtıcı olmayacaktır⁴⁸⁰. Nitekim rapor incelendiğinde en önemli olarak aktarılan bölüm için on sayfayı bile bulmayan bir değerlendirme yapılmışken, olayın askerî müdahaleyle ilgili incelemesi raporun ana gövdesini oluşturmaktadır.

ICISS, R2P kavramının en tartışmaya açık yönünü teşkil edecek olan tepki gösterme sorumluluğunun askerî müdahale seçeneğine başvuru kriterlerini ayrıntılı olarak ele almış ve biri “*haklı neden (just cause)*”, dördü “*ihtiyatlılık ilkeleri (precautionary principles)*” ve biri de “*Meşru Otorite Prensibi (Right Authority)*”nden oluşan altı kıstas geliştirmiştir⁴⁸¹. Bu önerilen kıstaslar aslında bir Hristiyan geleneği olan ve çalışmanın başında açıkladığımız Haklı Savaş teorisinin kıstasları ile örtüşmektedir⁴⁸². Komisyonerlerden Thakur’un da ifade ettiği gibi ICISS, her olasılığı tahmin etmeye ve müdahale için tek tip bir kontrol listesi sunmaya çalışmanın başarısız olacağını kabul etmiştir. Müdahale kararının, durum bazında dikkatli bir karar sonucunda alınmasını daha doğru bulmuştur⁴⁸³. Haklı neden olarak belirlenen “*geniş ölçekli insan kaybı*” ve “*geniş ölçekli etnik temizlik*” gibi “*insanlara, ciddi ve telafisi mümkün olmayan zarar meydana gelmesi veya meydana gelme olasılığı çok yakın*” olması gibi eşiğin aşıldığı durumlarda⁴⁸⁴, son çare olarak başvurulmuş müdahale, aşağıda belirtilen ihtiyatlılık ilkeleri doğrultusunda yönlendirilmelidir. Bu ilkeleri Arsava, aşağıdaki şekilde özetlemektedir⁴⁸⁵:

“*Right Intention*” (haklı maksat): *İnsanların ızdıraplarının sona erdirilmesi ve onları bu ızdıraplardan korumak caiz müdahalelerin ana nedenini oluşturmaktadır. Bu meydana başka amaçların da takip edilmesinin bir zararı bulunmamaktadır.*

“*Last resort*” (son çare): *Askerî müdahale askerî nitelikli olmayan çarelerin ümitsiz gözükmesi durumunda istisnai olmak üzere son çare olarak nitelendirilmektedir.*

“*Proportional means*” (orantılılık): *Askerî müdahale kapsamı, yoğunluğu ve süresi bakımından amaçlara erişmek için gerekli olan asgari ölçüyü esas almalıdır.*

“*Reasonable Prospects*” (olumlu gelişme beklentisi): *Müdahale insani durumun iyileşmesini sağlamalıdır. Müdahalenin getirdiği olumsuz sonuçlar,*

⁴⁸⁰Eve Massingham, “Military Intervention for Humanitarian Purposes: Does the Responsibility to Protect Doctrine Advance the Legality of the Use of Force for Humanitarian Ends?”, *International Review of the Red Cross*, 2009, Vol. 91, No. 876, 803-831, p. 807.

⁴⁸¹ICISS, a.g.e., p. 31-37, para. 4.10-4.43.

⁴⁸²Haklı Savaş teorisinin söz konusu kıstasları için Bknz.: Bu çalışma Tablo-1.

⁴⁸³Ramesh Thakur, a.g.m., p. 332.

⁴⁸⁴ICISS, raporunda müdahale için aşılması gereken bu eşiği detaylı olarak anlatmış ve “...’geniş ölçeği’ ölçmek için hiçbir girişim yapma”dıklarını da eklemiştir. Bkz.: ICISS, a.g.e., p. 33, para.4-20/21.

⁴⁸⁵A. Fusun Arsava, a.g.m., s. 108-109.

hareketsiz kalınması durumunda beklenen olumsuzluklardan daha ileri gitmemesi gerekir.”

ICISS, müdahale için gerekli ilkeleri belirledikten sonra, bu ilkelerle uyumlu olarak askerî müdahale kararı alacak yetkili mercinin tespitine yani cümlenin öznesini belirlemeye çalışmıştır. ICISS’in Kim? sorusuna ilk etapta verdiği yanıt, BM’nin dünyadaki barış ve güvenlikten sorumlu organı olan Güvenlik Konseyidir⁴⁸⁶.

“..., insanı koruma amaçlı müdahale sorunlarını ele alabilecek Güvenlik Konseyinden daha iyi veya daha uygun bir organ yoktur. Devlet egemenliğini geçersiz kılan zor durumlar hakkında zor kararlar alması gereken Güvenlik Konseyidir. Yine egemenlik konusunda ciddi bir muhalefetin olmadığı durumlarda, risk altındaki toplumlara kurtarmak için askerî kaynaklar da dahil etkin kaynakları harekete geçirmek için daha zor kararları bile sıklıkla alan Güvenlik Konseyidir.”

Güvenlik Konseyindeki daimi üyelerin veto hakkı nedeni ile potansiyel R2P müdahalelerin bloke olabileceğinin bilincinde olarak; ICISS, beş daimi üyeden, ülkelerinin hayati çıkarlarının olmadığı durumlarda, bu haklarını kullanmaktan kaçınma çağrısında bulunmuştur. Eğer bunun üzerinde antlaşma sağlanamazsa ICISS ikame yetkinin aşağıdaki gibi olmasını tavsiye etmektedir⁴⁸⁷.

(1) Sorunun, “*Barış için Birlik*”⁴⁸⁸ prosedürü altında Acil Özel Oturumda BMGnK tarafından değerlendirilmesi

(2) Güvenlik Konseyinden daha sonradan yetkilendirilmek kaydıyla, BM Şartının VIII. Bölümü kapsamındaki bölgesel ya da alt-bölgesel örgütlerin yetkileri dahilindeki alanlarda harekete geçmesi

ICISS son olarak müdahalenin askerî harekât boyutunu ele alarak, harekâtın tabi veya sahip olması gereken ilkelerini belirlemiştir⁴⁸⁹. Bunlar arasındaki en önemlileri, mevcut kaynaklarla karşılanabilen açık hedefler, harekâta katılanlar arasında ortak askerî yaklaşım, kuvvete başvurmada tehditlerin, aşamalı arttırımının ve tedriciliğin benimsenmesi ve duruma uygun angajman kuralları sayılabilir⁴⁹⁰.

⁴⁸⁶ICISS, a.g.e., p. 49, para. 6-14.

⁴⁸⁷Adele Brown, "Reinventing Humanitarian Intervention: Two Cheers for the Responsibility to Protect", **House of Common Library Research Paper 08/55**, 2008, p. 17, http://pustakahpi.kemlu.go.id/dir_dok/Reinventing-Hum-Int-Two-Cheers-for-%20the-%20R2P.pdf (Erişim tarihi: 02.12.2012).

⁴⁸⁸BMGK’nin sürekli üyelerinden birinin vetosu nedeniyle uluslararası barışın korunmasına ilişkin bir karara varamaması durumunda, BMGnK 1950’de Kore krizi ile ilgili alınan 377 no.lu “*barış için birlik*” kararı ile kendisini bu konuda yetkili kılmıştır. Bu kapsamda bu kararla BMGnK barışın sağlanması konusunda veto yüzünden çalışmayan BMGK’nin yerine karar ve önlemler alabileceğini kabul etmiştir. Bunun için BMGnK’de 2/3 oyçokluğu yeterlidir. Bknz.: Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, s. 192.

⁴⁸⁹ICISS, a.g.e., p. 57-67, para. 7.1-7.51.

⁴⁹⁰ICISS, a.g.e., p. XIII.

2.2.2. Koruma Sorumluluğu ve Birleşmiş Milletler

Bağımsız bir kurum olan ICISS, BM Genel Kuruluna, Güvenlik Konseyine ve Genel Sekretere, bir takım önerilerde bulunarak, R2P kavramının ortaya çıkarılmasındaki misyonunu eda etmiştir. R2P'nin tarihsel gelişiminin aktarıldığı 2.1'nci alt başlığında anlatıldığı gibi, R2P, BM Genel Sekreteri öncülüğünde Birleşmiş Milletler tarafından benimsenmiştir. BM şemsiyesi altında devam eden bu süreç de R2P kavramının uluslararası hukukta *“gelişen norm”* olarak adlandırılmasına zemin hazırlamıştır.

R2P kavramının, *“gelişen norm”* olarak nitelendirilmesinde aslan payı, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesininidir. Ancak konuyu bu zirveye hazırlayan ise BM Genel Sekreteri tarafından atanmış 16 kişiden oluşan Tehditler, İhtilaflar ve Değişim üzerine Yüksek Hiyerarşili Panel olmuştur⁴⁹¹. Müteakiben Annan, daha önce belirttiğimiz gibi Dünya zirvesinden kısa bir süre önce BMGnK.'na Panelin bu raporundan ve sekiz yıllık Genel Sekreterlik deneyiminden ilham alarak hazırladığı raporu sunmuştur. İhtilaflı unsurların ele alınış tarzına göre; ICISS'in hazırlamış olduğu raporla anılan bu üç belge arasındaki temel değişiklikler EK-B'de tablo halinde sunulmuştur.

2.2.2.1. “Daha Güvenli Dünya” Raporunda Koruma Sorumluluğu

Panelin oluşturulma amacı sadece koruma sorumluluğu ile ilgili değildi. Panel, *“barış ve güvenlik ile ilgili olduğu sürece ekonomik ve sosyal konular da dahil olmak üzere, geniş barış ve güvenlik alanında dünyanın yüzleştiği tehdit ve ihtilafları incelemek ve müşterek karşılığın unsurları için tavsiyelerde bulunma”*yı içeren daha geniş bir görevle görevlendirilmiştir⁴⁹². Bunun yanısıra Panelden belirleyecekleri tehditlere hitap edecek ana BM organlarının gözden geçirilmesi de dahil olmak üzere etkin müşterek eylemi temin edecek gerekli önlemlerle ilgili yapılabilecek değişiklik tekliflerini içeren tavsiyelerde bulunması da istenmiştir⁴⁹³.

⁴⁹¹Bundan böyle bu çalışmada “Panel” olarak kullanılacaktır. Eski Tayland Başbakanı Anand Panyarachun'un başkanlık ettiği ve ICISS'in eş başkanlarından Gareth Evans'ın da aralarında bulunduğu panel üyeleri için Bknz.: UN Official Website, Members and Terms of Reference of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, <http://www.un.org/secureworld/panelmembers.html> (Erişim tarihi: 12.05.2013).

⁴⁹²UN General Assembly Document, **Letter dated 3 November 2003 from the Secretary-General to the President of the General Assembly**, A/58/612, 28 November 2003, p. 1 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/632/67/PDF/N0363267.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 12.05.2013).

⁴⁹³UN General Assembly Document, **Letter Dated 3 November 2003 from the Secretary-General to the President of the General Assembly**, p. 2.

Panel aldığı bu görev neticesinde hazırladığı, *“Daha Güvenli Bir Dünya: Paylaşılan Sorumluluğumuz”*⁴⁹⁴ isimli raporda müşterek güvenliğin bugün üç temel sütun üzerine oturtulduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri *“her devletin daima, kendi halkını koruma ve komşularına zarar vermeme sorumluluğunu yerine getirmeye muktedir olacağı veya yerine getirmede istekli olacağı, kabul edilemez”* varsayımdır⁴⁹⁵. Bu varsayımın kaçınılmaz bir sonucu olan *“iç savaş, soykırım ve diğer geniş ölçekteki katliamları da içeren iç çatışmalar”*ı dünyanın bugün endişe duyması gereken altı tehdit kümesinden biri olarak tanımlamıştır⁴⁹⁶.

Paneli bu tehdite ulusal ve uluslararası düzeyde yaklaşımı tıpkı ICISS’in yaklaşımı gibi, *“egemenlik sorumluluk gerektirir”* anlayışıdır. Bu yaklaşımı Panelin şu bulguları açıkça göstermektedir⁴⁹⁷:

“BM Şartını imzalayarak devletler sadece egemenliğin ayrıcalıklarından yararlanmamakta aynı zamanda kendi sorumluluklarını kabul etmektedirler. Vestfalya sisteminin devlet egemenliği kavramına yol açtığı ilk zamandaki hâkim olan algı ne olursa olsun, bugün, o (devlet egemenliği) açıkça, kendi halkının refahını korumak ve daha geniş uluslararası topluma yönelik yükümlülüklerini yerine getirmek için onunla (egemenlik) bir devlet sorumluluğu taşır. Ancak, her devletin daima, kendi insanlarını koruma ve komşularına zarar vermeme sorumluluğunu yerine getirmeye muktedir olacağı veya yerine getirmede istekli olacağının, kabul edilemeyeceğini, tarih çok net bir şekilde hepimize öğretmektedir. Ve bu durumlarda, müşterek güvenlik ilkeleri, duruma göre, gerekli kapasite oluşturulmasına yardım etmek veya gerekli koruma sağlamak için, Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi uyarınca hareket ederek, bu sorumlulukların bir bölümünün uluslararası toplum tarafından üzerine alınabileceğini anlamına gelmektedir”.

ICISS’la benzerlik arz eden bir diğer konu Panel’in de aşamalı sorumluluğu vurgulaması ve bu sorumluluğun farklı boyutlarında (önleme, tepki verme ve yeniden inşa) yapılması gerekenleri vurgulamasıdır. Panel yine asli koruma sorumluluğun egemen devlette olduğunu belirtmiştir⁴⁹⁸. Uluslararası toplumun sorumluluğunun farklı boyutlarında nasıl olması gerektiğini ise BMGK’nin Ruanda,

⁴⁹⁴UN High Level Panel on Threats, Challenges and Change, **A More Secure World: Our Shared Responsibility**, United Nations Department of Public Information, New York, 2004. Bundan böyle bu çalışmada *“Daha Güvenli Dünya Raporu”* olarak anılacaktır.

⁴⁹⁵Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 1.

⁴⁹⁶Panel’in belirlediği diğer beş tehdit ise şu şekildedir: Yoksulluk, salgın hastalıklar ve çevresel bozulma dahil olmak üzere ekonomik ve sosyal tehditler; devletler arası çatışma; nükleer, radyolojik, kimyasal ve biyolojik silahlar; terörizm; sınır aşan suçlar. Bknz.: Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 2.

⁴⁹⁷Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 17 para. 29.

⁴⁹⁸Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 66 para. 201.

Srebrenitsa'da insani krizleri önlemede başarısız, Kosova'dakinde ise bloke olması örneklerini verdikten sonra şu sözlerle ifade etmiştir⁴⁹⁹:

“Böylesine savaşlarda ve kitlesel şiddetin baş göstermesindeki geniş can kayıpları, uluslararası toplumu onları önlemede daha uyanık olmakla yükümlü kılar (önleme sorumluluğu). Önleme başarısız olduğunda, öldürmeleri durdurmaya (tepki verme sorumluluğu) ve sonrasında tekrar savaşa geri dönmeyi engellemeye (yeniden inşa sorumluluğu) acil ihtiyaç vardır.”

Panel, ICISS'in askerî müdahale için ihtiyatlılık ilkelerini tekrar isimlendirerek benzer anlamları ile kullanmıştır⁵⁰⁰. ICISS'taki “haklı maksat” ve “olumlu gelişme beklentisi”, Panelin raporunda “uygun amaç” ve “sonuçların dengelenmesi” olarak benzer ifadelerle kendine yer bulmuştur. Panel, ICISS'in da üzerinde durduğu P5'in, “soykırım ve geniş ölçekteki insan hakları ihlalleri halinde veto kullanımından sakınmak için” taahhütte bulunması gerektiğini belirtmiştir.

ICISS raporu ile “Daha Güvenli Bir Dünya” arasındaki benzerlikleri aktardıktan sonra EK-B yardımıyla aralarındaki farkları inceleyebiliriz. İlk göze çarpan fark, ICISS, müdahale için “haklı neden” eşiğini daha geniş ve detaylı olarak aktarmışken⁵⁰¹; Panel aşılması gereken eşiği detaylandırmadan daha dar kapsamlı olarak şu şekilde ele almıştır:

“Fiili veya çok yakında olmasından korkulan; soykırım, geniş ölçekli bir katliam, etnik temizlik veya uluslararası insani hukukun ciddi ihlalleri”

Diğer bir fark ise BM Güvenlik Konseyinin veto nedeniyle bloke olduğu durumda müdahaleyi yetkilendirme sorunu ile ilgilidir. ICISS böylesine bir durum için alternatif belirlemişken⁵⁰², Panel böyle bir alternatif belirlememiştir. Ancak Panel, Bu konuda yetkinin sadece “kararlı eylem için kapasitesi olan, (uluslararası toplumun) sadece temsilci olarak değil aynı zamanda sorumlu organı olarak oluşturulan BMGK”de olduğunu belirtmiştir⁵⁰³. Yapılacak en iyi reformun “BMGK'nin yararlılık ve güvenilirliğinin artırılması ve en önemlisi tehdit karşısında harekete geçebilme kapasitesini ve istekliliğini geliştirmek” olduğunu belirtmiş⁵⁰⁴ ve iki farklı model BMGK teklifinde bulunmuştur⁵⁰⁵. Ayrıca, Panel BM Genel sekreterine, kuvvet kullanma ile ilgili sunduğu kılavuz ilkelerin BMGK veya BMGnK'nin beyannâme niteliğindeki bir kararıyla somutlaştırılmasını teklif etmiştir.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 34 para. 88.

⁵⁰⁰Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 106, para. 56.

⁵⁰¹ICISS, a.g.e., p. 32-35, para. 4. 18-4. 31.

⁵⁰²Bknz.: Bu çalışma 2.2.1.

⁵⁰³Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 79, para 244.

⁵⁰⁴Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 80, para. 248.

⁵⁰⁵Söz konusu dört farklı (Afrika, Asya-Pasifik, Avrupa ve Amerika) bölge esasına dayalı BMGK modelleri için Bknz.: Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 81, para. 252-253.

⁵⁰⁶Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 67, para. 208.

Genel olarak, panelin konu ile ilgili tavsiyeleri büyük oranda ICISS'in R2P anlayışını yansıtmaktadır. Ancak Panel, uluslararası toplumun tepki verme sorumluluğunun devreye gireceği eşik konusunda daha dar bir yorumlamada bulunmuş ve bu tehditlere karşılık verilmesinde reforme edilmiş BMGK'den başka bir alternatif öne sürmemiştir. Son olarak Panel bu değerlendirmesi neticesinde *"müşterek uluslararası koruma sorumluluğu ile ilgili gelişen bir norm olduğunu"* onayladığını belirtmiştir⁵⁰⁷.

2.2.2.2. BM Genel Sekreterinin "Daha Geniş Özgürlük" Raporunda Koruma Sorumluluğu

R2P'nin, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde kabul edilen versiyonuna geçmeden önce üzerinde durulması gereken bir diğer belge, BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanan ve zirve için *"en öncelikli gündem"* teklifleri olarak sunulan *"Daha Geniş Özgürlük"* Raporudur⁵⁰⁸. Annan'ın kalkınma, güvenlik, insan hakları, çevresel sorunlar, ulusal stratejiler, Panelin tespit ettiği tehditlerle ilgili görüşleri, BM güçlendirilmesine yönelik teklifleri gibi çok değişiklik arz eden *"en öncelikli gündem"* maddelerinden biri de koruma sorumluluğuydu⁵⁰⁹.

BM Genel Sekreteri Annan, kalkınma, güvenlik ve insan haklarında daha geniş özgürlük için yol gösterici ışığımızın, *"her taraftaki halkların ihtiyaçları ve umutları olma"*sı gerektiğini vurgulamaktadır⁵¹⁰. Bunun uygulanmasındaki zorlukların aşılması için dünya zirvesini bir fırsat olarak görmekte ve *"..eylem için, bütün devletleri yükümlülük altına sokan ve bütün devletlerin yargılanabileceği bir pakt"* üretilmesinin hayalini kurmaktadır⁵¹¹. Annan'ın bu yükümlülüklerden biri olarak; R2P'yi gördüğü şu değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır⁵¹²:

"...Bu konu ile ilgili hassasiyetlerin tamamen farkında olsam da, kesinlikle bu yaklaşımı kabul ediyorum. İnanıyorum ki koruma sorumluluğunu kucaklamalıyız ve onu hayata geçirmeliyiz. Bu sorumluluk her şeyden önce, asli varoluş nedeni ve görevi halkını korumak olan, her bir devlete düşer. Ancak eğer ulusal yetkililer kendi vatandaşlarını koruyamazsa veya kendi vatandaşlarını korumada isteksizse, o vakit sorumluluk, insan haklarını ve sivil halkın refahını korumaya yardım etmek için diplomatik, insani ve diğer yöntemleri kullanmak için uluslararası topluma geçer. Bu

⁵⁰⁷ Daha Güvenli Dünya Raporu, p. 66, para. 203.

⁵⁰⁸ Daha Geniş Özgürlük Raporu, p. 3, para. 5.

⁵⁰⁹ Daha Geniş Özgürlük Raporu, p. 35, para. 133-135 and p. 59, para. 7 (b).

⁵¹⁰ Daha Geniş Özgürlük Raporu, p. 5, para. 12.

⁵¹¹ Daha Geniş Özgürlük Raporu, p. 22 para. 72

⁵¹² Daha Geniş Özgürlük Raporu, p. 35, para. 135.

yöntemler yetersiz görüldüğünde, eğer gerekiyorsa; zorlama eylemleri de dahil olmak üzere, BM Şartına göre Güvenlik Konseyi mecburen harekete geçmeye karar verebilir.”

Bu sözlerde göstermektedir ki; ICISS’in ortaya attığı ve Panel tarafından “*gelişen bir norm*” olarak değerlendirilen R2P, BM Genel Sekreteri tarafından benzer bir yaklaşımla kabul edilmiştir. İncelemesinin merkezine tıpkı öncekilerinde olduğu gibi egemenliğin bir sorumluluk olarak algılanmasını koymaktadır. Yine öncekilerde yer alan duruma göre ulusal düzeyden uluslararası topluma geçebilen aşamalı sorumluluk anlayışı benimsenmiştir. Genel Sekreterin Raporundaki öncekilerle benzeyen bir diğer husus tepki verme sorumluluğu kapsamında kuvvet kullanmasına başvurulması için karşılanması gereken kıstaslardır⁵¹³. Ancak Daha Geniş Özgürlük Raporunu kaleme alan BM Genel Sekreterine göre bu kıstasları karşılaması gereken tıpkı Panelin raporunda olduğu gibi BMGK’dır. Ona göre; bu kıstaslar BMGK’ye saydamlık katacak ve kararlarına daha çok saygı duyulacaktır. Askerî kuvvet kullanımını yekilendirmeyi veya onaylamayı ele alırken, BMGK⁵¹⁴;

“..tehdidin ciddiyetini nasıl ölçeceği, teklif edilen askerî eylem için uygun amaç, kuvvet kullanmaya varmayan yöntemlerin tehdidin durdurulmasında makul bir başarı sağlayıp sağlamayacağı, askerî seçeneğin ele alınan tehditle orantılı olup olmadığı ve makul bir başarı şansı olup olmadığı ile ilgili ortak bir görüşe gelmelidir.”

BM Genel Sekreterine sunulan, Panelce tespit edilen kuvvet kullanımı ile ilgili kılavuz ilkelerinin bir kararla taahhüt altına alınması ile ilgili teklifin dikkate alındığı da raporda, yukarıdaki kıstasların hemen ardından, BMGK’ye bu konuda sunulan şu tavsiyeden anlaşılmaktadır⁵¹⁵:

“....Güvenlik Konseyinin, bu ilkeleri ortaya koyan ve kuvvet kullanımını yetkilendirirken veya emrederken onlarla yönlendirilme niyetini açıklayan bir kararı benimsemesini tavsiye ediyorum”

Daha Geniş Özgürlük Raporu tıpkı Panel gibi kuvvet kullanımını uyandırabilecek eşiği ICISS’in R2P anlayışına göre daha dar ve belirli bir şekilde ifade etmiştir⁵¹⁶: “*soykırım, etnik temizlik ve diğer bu tür insanlığa karşı suçlar*”. ICISS’in BMGK’nin bloke olması durumundaki ikame yetki arayışlarına karşı çıktığı

⁵¹³Burada belirtilmesi gereken bu kıstaslar, Raporun R2P’ye vurgu yapan açıklamalarında değil, BMGK tarafından kuvvet kullanılmasını ele alınan bölümdedir. Ama R2P’de Egemen devlet sorumluluğunu getiremediğinde seçeneklerden biri de BMGK tarafından kuvvet kullanılması olduğu için bu kıstaslar o durumda kendiliğinden devreye girecektir.

⁵¹⁴Daha Geniş Özgürlük Raporu, p. 33, para. 126.

⁵¹⁵Aynı yer.

⁵¹⁶Daha Geniş Özgürlük Raporu, Annex, Section 3, para. 7 (b).

şu beyanından anlaşılmaktadır⁵¹⁷. “görev; yetki kaynağı olarak Güvenlik Konseyi’ne bir alternatif bulmak değil ancak onu daha iyi çalıştırmaktır.”

Raporun son kısmında BM Genel Sekreteri tarafından yukarıda anlattıklarımız bir paragrafta özetlenerek; hükümetlere “...’koruma sorumluluğu’nu, soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara karşı müşterek eylem için bir temel olarak benimsemeleri” çağrısında bulunmuştur⁵¹⁸.

BM bünyesinde hazırlanan sırasıyla incelediğimiz her iki rapor, bir önemli fark (BMGK’ye alternatif belirleme) ve küçük nüanslarla, ICISS’in R2P anlayışındaki başarısını teyit eder niteliktedir. Peki ICISS bu başarısını tüm dünyaya kabul ettirebilmiş midir? Bu sorunun cevabını takip eden başlıkta inceleyeceğimiz ve diğer üçüne nazaran, her ne kadar devletleri bağlayıcı özelliği olmasa da hukuki bir niteliği olan 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi verecektir.

2.2.2.3. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde Koruma Sorumluluğu

2005 Dünya Zirvesi BM’nin gelecekteki rolünün belirlenmesi maksadıyla toplanılan BMGnK’nin New York’taki 60’ıncı toplantısına verilen isimdir⁵¹⁹. R2P’nin global bir onay alacağı yer olarak umut edilen Dünya Zirvesi için görüşmeler BM’nin Irak’a karşı ABD eylemini durdurmada başarısız olmasından iki yıldan daha az bir süre sonra başladı. Bunun doğurduğu tatsızlık sadece ABD ile BM arasındaki münakaşa ile sınırlı değildi. BM’nin gelecekteki rolü ve izin verilebilir müdahalenin sınırları hakkında yaygın endişe Irak’a Özgürlük Operasyonu sonrasını da takip etmiştir. Dolayısıyla R2P gibi son derece ihtilaflı bir konuya çözüm olarak üretilen bir teklifle ilgili bir konsensüs toplamayı denemek için pek de hayırlı bir an olmadığı konusunda çok az şüphe vardı⁵²⁰.

Görüşmelerin başlamadan önceki siyasi konjonktürle ilgili kısa bilgiden sonra yukarıdaki üç raporun taraftarlarının, uluslararası toplumu birleştiren böylesine bir forumdan ve onun temsilcisi konumundaki BMGK’den isteklerini iki başlık halinde özetleyebiliriz. Bunlardan ilki devletlerden R2P konusunda siyasi bir taahhütte bulunmaları, yani başlıca sorumluluğun kendilerinde olduğu ve bu sorumluluğu yerine getirmiyorlarsa sonuçlarına katlanacaklarına dair beyanda bulunmaları beklenmekteydi. Diğer ise BMGK’den haklı neden eşığı aşıldığında ve ihtiyatlılık

⁵¹⁷Daha Geniş Özgürlük Raporu, p. 33, para. 126.

⁵¹⁸Daha Geniş Özgürlük Raporu, Annex, Section 3, para. 7 (b).

⁵¹⁹Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, p. 118.

⁵²⁰Söz konusu görüşmelerle ilgili detaylı bilgi için Bknz.: Adele Brown, "Reinventing Humanitarian Intervention. Two Cheers for the Responsibility to Protect", p. 22-23; Alex Bellamy, "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit", *Ethics & International Affairs*, 2006, Vol. 20, No. 2, 143-169, p. 164-167.

ilkeleri karşılandığında kuvvet kullanmaya başvuracağını ve P5'in veto yetkisini kullanmayacağı veya kullanma tehdidinde bulunmayacağına dönük bir taahhüdü içeren bir karar almaları talebiydi⁵²¹. Bu isteklerin karşılanıp karşılanmadığını inceleyeceğimiz üzerinde konsensüs sağlanan metin, zirvenin sonunda ortaya çıkan Sonuç Belgesinin “*Halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu*” alt başlığının altındaki 138 ve 139’uncu paragraflarında kendine şu şekilde yer bulmuştur⁵²²:

Para. “138. *Her devlet halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumak sorumluluğuna sahiptir. Bu sorumluluk uygun ve gerekli vasıtalarla, bu suçların, onların teşviki de dahil olmak üzere, önlenmesini gerektirir. Bu sorumluluğu kabul ediyoruz ve buna göre hareket edeceğiz. Uluslararası toplum, uygun oldukça, bu sorumluluğu tatbik etmede devletleri cesaretlendirmeli ve yardım etmeli ve erken uyarı kabiliyeti tesis edebilmesi için BM’yi desteklemelidir.*”

Para.”139. *BM aracılığıyla uluslararası toplum, BM Şartının VI ve VIII. Bölümleri ile uyumlu olarak, insanların korunması için uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl araçları kullanma sorumluluğuna sahiptir. Bu bağlamda biz, eğer barışçıl yollar yetersiz kalır ve ulusal yetkililer insanları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumada apaçık başarısız olursa, Güvenlik Konseyi aracılığıyla VII. Bölüm de dahil olmak üzere, BM şartı ile uyumlu olarak, durum bazında ve ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içinde, zamanında ve kararlı bir şekilde, müşterek eylem üstlenmeye hazırız. Genel Kurulun, BM Şartının ilkelerini ve uluslararası hukuku göz önünde tutarak, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunu ve onun olası sonuçlarını, değerlendirmeye devam etme gereksiniminin üzerinde duruyoruz. Ayrıca gerekli ve uygun oldukça diğer ülkelerin halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruyabilecek kapasitelerini geliştirmelerine yardım etmeyi ve kriz ve çatışmaların her an patlak vermesinin gerginliğini yaşayanlara yardım etmeyi taahhüt etmekteyiz.*”

2005 Ekim’inde BM reformu için yapılan dünya zirvesinde kabul edilen sonuç belgesindeki bu parağrafların da bize gösterdiği gibi koruma sorumluluğu önemli noktaları itibariyle zafiyete uğratılmıştır⁵²³.

⁵²¹A.g.m., p. 153.

⁵²²United Nations General Assembly Resolution, **2005 World Summit Outcome Document**, A/RES/60/1, 15 September 2005, <http://www.un.org/summit2005/documents.html> (Erişim tarihi: 14.05. 2013).

⁵²³A. Fusun Arsava, a.g.m., s. 106 James Pattison, **Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?**, p. 14, Aidan Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction**, p. 120, Eric A. Heinze, Humanitarian Intervention, the “Responsibility to Protect, and

Sonuç Belgesindeki R2P lafzı ile ICISS raporundaki R2P lafzı arasında bu zafiyeti yansıtan dört önemli fark göze çarpmaktadır. Bunlar sorumluluğun uluslararası topluma transfer olmasını sağlayan önceki sorumlunun (devlet) tutumu, müdahale için aşılması gereken eşik, ihtiyatlılık ilkelerinin mevcudiyeti, müdahaleye yetkili makam ve son olarak bu yetkili makamın bir yükümlülük altına girmeyi kabul edip etmemesidir. Her iki belgedeki söz konusu değişikliklerle ilgili karşılaştırmalı analiz EK-B'de sunulmuştur. Şimdi bunları tek tek ele alalım.

Sonuç belgesinde her ne kadar devletlerin koruma sorumlulukları kabul edilmekle beraber bunun uluslararası topluma geçtiğinin göstergelerinde yani sorumlu devletin tutumları ile ilgili değerlendirmede ICISS'a göre farklılık bulunmaktadır. ICISS, insanlara ciddi zararı durdurmak veya önlemek için devletin "**aciz veya isteksiz**" olduğunda bu sorumluluğun uluslararası topluma geçtiğini iddia ederken Sonuç Belgesi ise "*ulusal yetkililer insanları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumada "apaçık başarısız olursa"* uluslararası toplumun bu sorumluluğu almaya hazır olacağını belirtmektedir. Sonuç belgesindeki vurgunun eklendiği bu kelimeler, ICISS Raporuna nazaran, uluslararası (müşterek) eylem için eşğin yükseldiğini göstermektedir⁵²⁴. Ayrıca uluslararası toplumun sorumluluğunda müşterek eylem üstlenilmesi ile ilgili ibare ICISS raporunda, ingilizcede bir şeyin gerekli ya da zorunlu olması durumlarında kullanılan "*must*" ile ifade edilmişken, sonuç belgesinde ise kesinlikle bu anlama gelmeyen "*be prepared to*" ibaresi kullanılmıştır⁵²⁵. Tercih edilen daha yumuşak bu ifade sorumluluk anlamını azaltır tarzdadır⁵²⁶.

Uluslararası eylem ve özellikle olası bir askerî müdahale için eşği yükselten bir diğer fark haklı nedenin yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Zirve, haklı nedeni daha dar yorumlayarak ve somutlaştırarak; "*soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar*"a indirgemıştır⁵²⁷. Ayrıca önceki raporlarda eşğin aşılmasında böylesine durumların çok yakında olması ile ilgili bir belirti veya öngörü de yeterli olabilirken sonuç belgesinde buna yer verilmemiştir. Böylelikle R2P savunucuların

Confused Legitimacy", p. 23; Carsten Stahn, "Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?", *American Journal of International Law*, 2007, Vol. 101, No. 1, 99-120, p. 108-110.

⁵²⁴Aidan Hehir, a.g.e., p. 119, James Pattison, a.g.e., p. 14, Eric A. Heinze, a.g.m., p. 23.

⁵²⁵Bknz.: ICISS, a.g.e., p. 17, para. 2.31, Sonuç Belgesi, Para. 139.

⁵²⁶Alex Bellamy, a.g.m., p. 166.

⁵²⁷Amnéus, UCM'yi kuran Roma Statüsünün eşik için seçilen dile katkısının olabileceğini belirtmektedir. Diana Amnéus, "Responsibility to Protect: Emerging Rules on Humanitarian Intervention?", *Global Society*, 2012, Vol. 26 No. 2, 241-276, p. 246; söz konusu görüşün haklılık payı yüksektir. Çünkü bu suçlar bireysel cezai sorumluluk öngören uluslararası suç kapsamında değerlendirilerek söz konusu Statüye eklenmiştir. Bknz.: Rome Statue of International Criminal Court, A/CONF.183/9, 17 July 1998, Article 5-8. <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf> (Erişim tarihi:21.05.2013).

R2P'yi 'daha düşük suç' ve ihlalleri kapsayacak şekilde düzenlenmesine yönelik girişimleri boşa çıkmıştır. Arbour, R2P'nin sadece bu dört kategoriye çare getirecek şekilde ifade edilmesi ile onun “*mevsimlik palto*” durumuna getirilerek “*normu*”un tamamen gözden düşürülmesi ihtimalinin önüne geçildiğini ifade etmektedir⁵²⁸.

Sonuç belgesinde farklılık arz eden bir diğer ayrıntı ise metinde ihtiyatlılık ilkelerine⁵²⁹ yer verilmemesidir. Yani metne; haklı neden eşiği aşıldığında BMGK'den kuvvet kullanmaya başvuracağını ve P5'in veto yetkisini kullanmayacağı veya kullanma tehdidinde bulunmayacağını düzenleyen bu ilkelerin kabulüne dönük bir taahhütü içeren bir ifade girmemiştir. Böylelikle önceki üç raporun bu konuyla ilgili talep veya tavsiyesi, özellikle Çin ve Rusya gibi müdahale karşıtlarının bu ilkelerin suistimale yol açabileceği ile ilgili endişesi nedeniyle 2005 Dünya Zirvesinde karşılık bulamamıştır⁵³⁰.

Son ama en önemli fark ise, ICISS'de müdahale kararına yetkili mercinin ikameli olarak belirtilmesine (BMGnK veya Bölgesel Örgüt) rağmen, zirvede tek yetkilinin Güvenlik Konseyi olduğunun kabul edilmesidir. Sonuç belgesinde “*barışçıl araçları kullanma sorumluluğunu*” BM Şartı VI. Bölüm⁵³¹ ve bölgesel örgütlerle ilgili düzenlemeleri içeren VIII. Bölüm kapsamında⁵³² BM aracılığıyla uluslararası topluma verirken, VII. Bölüm söz konusu olunca sorumluluk sahibi tek yetkili organ olarak BMGK ifade edilmektedir. BMGK'nin genelgeçer bir sorumluluk ile kendini baskı altına almak istemediği ve hareket serbestisini geniş tutmak istediği metne yerleştirilen “*durum bazında*” ve “*BM Şartı ile uyumlu olarak*” ibarelerinden anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmenin bize gösterdiği gibi, 139'uncu paragrafta, Uluslararası toplumun tepki verme sorumluluğu iki farklı anlayışla kaleme alınmıştır. Tepki verme sorumluluğunun kuvvet kullanmaya varmayan yöntemleri için uluslararası toplumun bu sorumluluğu kabul ettiği ancak kuvvet kullanmayı gerektiren müşterek eylem (müdahale) durumunda bu sorumluluğa daha ihtiyatlı olduğu söylenebilir. Stahn; “*durum bazında*” ibaresi ve metinde aynı yerde geçen “*bölgesel örgütlerle işbirliği içinde*” ibaresinin tek taraflı tepkilere kapıyı açık bıraktığını iddia etmektedir⁵³³. Ancak; bu tek taraflı tepkilerin kuvvet kullanmayla ilgili

⁵²⁸Louise Arbour, “The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice”, *Review of International Studies*, 2008, Vol. 34, 445–458, p. 458.

⁵²⁹ICISS'te geçen ihtiyatlılık ilkeleri: Right Intention” (haklı maksat), “Last resort” (son çare), “Proportional means” (orantılılık) “Reasonable Prospects” (olumlu gelişme beklentisi).

⁵³⁰Aidan Hehir, a.g.e., p. 120, Alex Bellamy, “Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, p. 166.

⁵³¹BM Şartı VI. Bölüm (Md. 33-38) “Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi” ile ilgilidir.

⁵³²Özellikle bu bölümdeki Md. 52/2 kastediliyor olması gereklidir zira söz konusu madde “... böyle kuruluşları oluşturan Birleşmiş Milletler üyeleri, yerel uyuşmazlıkları Güvenlik Konseyine sunmadan önce, bunları sözkonusu anlaşmalar ya da kuruluşlar aracılığıyla ve barışçı yollarla çözmek için çaba harcayacaklardır” şeklindedir.

⁵³³Carsten Stahn, a.g.m., p. 109.

boyutunda ardına kadar kapalı olduğu; Sonuç Belgesinin R2P'den bağımsız olarak başka bir bölümde ele alınmış kuvvet kullanma ile ilgili hükümlerle tekrar teyit edilmektedir⁵³⁴.

Sonuç belgesinin metin değerlendirmesi ile ilgili değinilmesi gereken önemli bir husus ise, koruma sorumluluğunun son bir ek şartın altına yerleştirilmesidir⁵³⁵. Buna göre Zirvedeki devlet ve hükümet başkanları, BMGnK'nin *"BM Şartının ilkelerini ve uluslararası hukuku göz önünde tutarak, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunu ve onun olası sonuçlarını, değerlendirmeye devam etme gereksinimi"*nin üzerinde durduklarını belirtmişlerdir⁵³⁶.

2.2.2.4. BM Genel Kurulunda Devam Eden Değerlendirmeler

2005 Dünya Zirvesinde Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından yapılan çağrıya yönelik R2P ile ilgili değerlendirmeler ve ona işlerlik kazandırma çabaları; BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanan raporlarlar ışığında BM Genel Kurulunda gayri resmi interaktif görüşmelerle devam etmektedir. Bugüne kadar Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanının katkıları ile hazırlanan yeni Genel Sekreter Ban ki Moon tarafından BMGnK'ye sunulmuş toplam 4 rapor bulunmaktadır:

- (1) R2P'yi Uygulama Raporu (2009)
- (2) Erken Uyarı, Değerlendirme ve R2P Raporu (2010)
- (3) R2P'yi Uygulamada Bölgesel / Alt Bölgesel Düzenlemelerin Rolü Raporu (2011)
- (4) R2P: Zamanında ve Kararlı Karşılık Verme (2012)

"Çağımızın en önemli ihtilaflarından birine cevap..." olarak başlayan Bir no.lu raporda, R2P, zirvede taahhüt edildiği şekline sadık kalınarak, Şekil-1'de gösterildiği gibi üç sütun halinde formüle edilmiştir⁵³⁷:

Raporda koruma sorumluluğu ile ilgili *"stratejik önlemenin değeri ve bu başarısız olduğunda her durumun özel koşullarına uyarlanmış erken ve esnek tepki"*nin önemi vurgulanmıştır. Bu kapsamda; *"ne bir sütundan diğerine takip edilecek herhangi bir belirlenmiş sıra vardır, ne de birinin diğerinden daha önemli olduğu varsayılmıştır. Diğer herhangi bir yapı gibi R2P'de her bir destekleyici sütunun eşit büyüklüğüne, gücüne ve canlılığına dayanmaktadır."* Her bir sütunun ayrı bir bölüm halinde ele alındığı rapora, her bir sütunun içeriğini dolduracak ve koruma

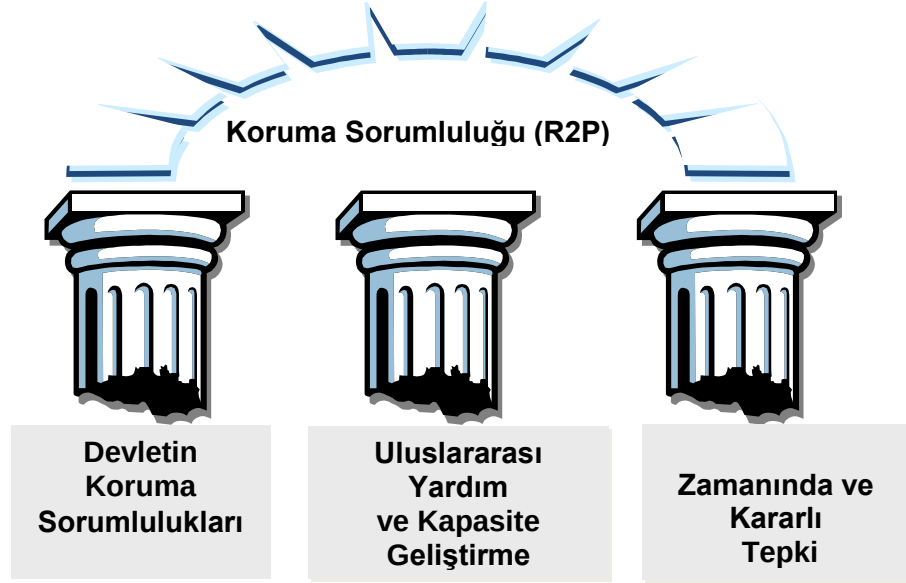
⁵³⁴ Sonuç Belgesi, para. 77-80.

⁵³⁵ Carsten Stahn, a.g.m., p. 110.

⁵³⁶ Sonuç Belgesi, para. 139.

⁵³⁷ R2P'yi Uygulama Raporu, p. 2.

sorumluluğu hedefine ulaşılmasını sağlayacak ilke ve uygulama örnekleri, yerleştirilmiştir⁵³⁸.

Şekil-1 Koruma Sorumluluğunun Üç Sütunu

Bu üç sütun kurgusu ve sütunlara yerleştirilen uygulama paketleri değişik yönlerden R2P'nin vurgusunu kaydırmaktadır. En önemlisi, zorlayıcı askerî müdahalenin merkezi konumunu kaybetmesidir. ICISS'in öngördüğü "*Önleme Sorumluluğu*", devlet ve uluslararası toplum tarafından yapılması gereken önleyici faaliyetler tanımlanarak sırasıyla ilk iki sütuna bölünmüştür. ICISS'in öngördüğü "*Tepki Verme Sorumluluğu*" ise, önemli bir parçasını askerî eylemlerden ziyade barışçıl ve kuvvet kullanmaya varmayan önlemlerin oluşturduğu üçüncü sütun olarak tasvir edilmiştir. ICISS'in "*Yeniden İnşa Sorumluluğu*" da önem kaybetmiş ve iki numaralı sütunun travma sonrası barışın inşası ile ilgili tartışmanın altında kısaca bahsedilmiştir⁵³⁹. Bu sütunlara yerleştirilen uygulama teklif ve önerilerini tek tek anlatmak bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu sebeple, sadece konumuzla ilgili üçüncü sütunun yani askerî müdahaleyi de içeren "*Zamanında ve Kararlı Tepki Verme*" bölümünün rapor tarafından ele alınışı üzerinde durulacaktır.

Rapora göre; ilk iki sütunun halkları korumak için yetersiz kaldıkları kanıtlandığında ve devletler kendi sorumluluklarında 'apaçık başarısız' olduklarında, uluslararası toplum zamanında ve etkin bir şekilde tepki göstermelidir⁵⁴⁰. Bunun için, acil durumun hızla ortaya çıkmasıyla, BM, bölgesel örgütler, alt bölgesel örgütler, ve

⁵³⁸Söz konusu örnekler için Bknz.: R2P'yi Uygulama Raporu, section II, III, IV.

⁵³⁹Hugh Breaker, *Review and Analysis: The Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflict*, p. 47.

⁵⁴⁰Jennifer Welsh, "Implementing the 'Responsibility To Protect'", *Oxford Institute For Ethics, Law, And Armed Conflict Policy Brief*, 2009, No. 1, 1-9, p. 6.

ulusal karar vericiler, "*zamanında ve kararlı*" bir eylem vasıtasıyla, hayatları kurtarmaya odaklanmış olmalıdırlar⁵⁴¹. Ban Ki Moon'un geliştirdiği "*zamanında ve kararlı*" bir eylemi harekete geçirecek tepki mekanizması ve bu mekanizmayı işletmekten sorumlu olan yetkili organlar, BM Şartının hangi bölümünde hareket edildiğine göre değişiklik arz etmektedir. Üçüncü sütun kapsamında; R2P'ye işlerlik kazandırmak maksadıyla teklif edilen bu tepki mekanizmasını açıklayan önlem ve uygulamalar ve yetkili makamlar Tablo-6'da özetlenmiştir.

*Ban Ki-Moon'un raporu özellikle VII. Bölüm kapsamındaki tepkinin BM kurumları (öncelikle BMGK ve BMGnK) aracılığıyla yapılması gerektiği ve bunların dışında tek taraflı eylem yoluyla yapılmaması gerektiğini göstermektedir*⁵⁴². Nitekim Rapor BMGK'de görüşülürken Ban Ki Moon; BMGnK'ye yaptığı hitapta, raporun R2P'yi "*net bir şekilde, ait olduğu yere, yani BM çatısı altına ve Şartımızın içine*" konumlandığını belirtmiş ve "*Koruma sorumluluğunu uygulamak için bütünüyle BM stratejileri, standartları ve süreçleri geliştirerek, Devletler veya Devletler grubu tarafından uygunsuz amaçlar için bu ilkelerin suistimalinin önüne geçebiliriz*"i ilave etmiştir⁵⁴³. Ayrıca, rapordan çıkarılan verilerle oluşturulmuş Tablo-6'nın da gösterdiği gibi, BM Genel Sekreteri, uluslararası toplumun seçeneklerinin sadece şiddet içeren araçlarının kullanımı ile sınırlı olmadığı konusunda ısrar etmektedir. Rapor, Genel Sekreter'in arabuluculuk (onun "*iyi niyet*" işlevi) kapasitesini geliştirme⁵⁴⁴, diplomatik ve mali yaptırımların daha sistematik uygulanması, uluslararası ceza hukuku kapsamındaki yasal yükümlülükleri ve kovuşturulma olasılıkları hakkında siyasi liderlere güçlü mesajları iletmek için BM heyetlerinin kullanımı, BM Şartı Md. 41 ve 42 kapsamında askerî eylem de dahil değişik zorlayıcı yaptırımların uygulanması gibi tavsiyelerde bulunmaktadır.

Bu bir nolu rapordan sonraki rapor "*Erken Uyarı, Değerlendirme ve R2P*" ile ilgili olup ağırlıklı olarak bir ve ikinci sütunların kapsamına girmesi ve sonraki raporların ise çalışmanın takip eden bölümünde değerlendireceğimiz Libya'ya düzenlenen uluslararası müdahaleden sonra, ele alınması nedeniyle çalışmanın

⁵⁴¹R2P'yi Uygulama Raporu, p. 22, para. 50.

⁵⁴²Jennifer Welsh, a.g.m., p. 6, R2P'yi Uygulama Raporu, p. 28, para. 66.

⁵⁴³UN General Assembly, **96th Plenary Meeting Official Records (Report of the Secretary-General (A/63/677))**, A/63/PV.96, 21 July 2009, p. 2, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/414/51/PDF/N0941451.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 03.05.2013).

⁵⁴⁴Rapor BM Genel sekreterinin, "kendi hükümetleri, savunmasızların ve tehlike altındakilerin koruyucusu yerine zulmedicisi olduğunda veya çapulcu silahlı gruplardan artık onları koruyamadığında", onların sözcüsü olarak; BMGK'ye ve konu ile ilgili BMGnK'ye "ne duymak istyorlarsa onu değil, ne bilmeleri gerekiyorsa onu" anlatma yükümlülüğünün olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda "BMGK'de, veto yetkisi ve görev süresi nedeniyle özel bir sorumluluk taşıyan beş daimi üyenin veto yetkisini kullanmamaları konusunda teşvik etme"si gerektiğinin de altı çizilmektedir.

kapsamı dışında bırakılmıştır⁵⁴⁵.

Tablo-6 R2P'yi Uygulama Raporundaki Tepki Mekanizması ve Yetkili Organlar

BM Şartı	Alınması Gereken Önlemler	Yetkili Organlar
VI. ve VIII. Bölümler	Zorlayıcı olmayan önlemler (Kenya Örneği ⁵⁴⁶) (Para. 51)	Genel Sekreter, Bölgesel ve Alt Bölgesel Örgütler, BM Genel Sekreteri
	BM Genel Sekreterinin inisiyatif alması ⁵⁴⁷	
	Saha soruşturması ve bilirkişi heyetleri ⁵⁴⁸ (Para. 52, 53)	BMGK/BMGnK, Hükümetlerarası Kuruluşlar BM İnsan Hakları Konseyi
VII. Bölüm ⁵⁴⁹	BM Şartı Md. 41'e göre diplomatik yaptırımlar ⁵⁵⁰ (Para. 57)	BMGK (asli yetkili) BMGnK ("Barış için Birlik")
	Silah ve polis malzemeleri ile ilgili sınırlamalar (Silah Ambargosu) ⁵⁵¹	BMGK (Bağlayıcı), BMGnK (Tavsiye), Bölgesel Kuruluşlar ad hoc üye Devletler (Uygulamada)
	Askerî kuvvet kullanımı	BMGK
BM'den Bağımsız ⁵⁵²	Bireysel mali ve ticaret ambagoları	Bireyler, savunma grupları, kadın grupları ve özel sektör

⁵⁴⁵Söz konusu raporlarla ilgili kısa bir değerlendirme için Bknz.: Hugh Breakey, **Review and Analysis: The Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflict**, p. 49-51.

⁵⁴⁶R2P'nin ilk kez test edildiği olay olarak nitlenen bu olay kısaca şöyledir: 2008 yılında seçimler sonrası Kenya'da oluşan huzursuzluk üzerine, herhangi bir BMGK kararı olmadan BM Şartının bu bölümleri uyarınca uluslararası toplum, Kenya'ya halkını çatışmadan koruması için destek sağlamıştır. Seçim sonuçlarını kabul etmeyen iki siyasi grubun arasındaki çatışmanın çözümünün çabuklaştırılması için önemli ölçüde çaba ve kaynak tahsis (gerek Afrika Birliği ve bireysel devletler gerekse de BM düzeyinde) edilmiştir. Bknz.: Ademola Abass, **Complete International Law**, p. 425, Gareth Evans, **The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All**: Brookings Institution Press, Washington D.C., 2008, p. 51.

⁵⁴⁷Bknz. Bu çalışma dipnot: 544.

⁵⁴⁸İngilizcede "On-Site Investigation and Fact Finding Mission" olarak geçmektedir. Raporda, "Soruşturmanın, elbette, 'zamanında ve kararlı' bir koruyucu eylemin yedeği olamayacağı, ancak ona doğru bir başlangıç adımı teşkil edebileceği" belirtilerek "BMGK, BMGnK veya hükümetlerarası kuruluşlar ve BM İnsan Hakları Konseyinin vasıtasıyla, tıpkı BMGK'nin Darfur'da yaptığı gibi, iddia edilen ihlallerin araştırılması ve rapor sunulması için, bilirkişi heyetleri oluşturabilecekleri" belirtilmiştir. Bu saha görevlilerinin üstlenebileceği bir diğer görev ise krizle ilgili anahtar karar vericileri UCM'de yargılanabileceklerini hatırlatarak ve uluslararası toplumun mesajlarını ileterek ikna etmeye çalışmaktır. Bknz.: R2P'yi Uygulama Raporu, p. 23, para. 52-53.

⁵⁴⁹Rapor bu bölüme atfı şu cümlelerden sonra ele almaktadır. "Diyalog kendi içinde bir son değildir, Eğer, daha erken ve daha doğrudan tepki, düzeni sağlayabilecek ve hayatları kurtarabilecekken, diplomasi tamamen geciktirme taktiği olarak kullanılıyorsa, daha güçlü ve kuvvetli önlemler için yetki almaya çalışmakta hiç tereddüt edilmemelidir." Daha güçlü ve kuvvetli önlemler için yetkinin adresi olarak ise "BM Şartı Md. 41 ve 42'ye göre BMGK veya "Barış için Birlik" prosedürü kapsamında BMGnK gösterilmiştir. Bknz.: R2P'yi Uygulama Raporu, p. 24-25, para. 56.

⁵⁵⁰Rapor Diplomatik yaptırımlar için önce şu cümlelerle başlamaktadır. "Bu tür zulümlerden sorumlu liderler, emsalleri arasında kabul edilir olmamalıdır. Ne de bunlar veya bunların ülkeleri, bölgesel, alt bölgesel ya da küresel kuruluşların liderlik kadrolarına seçilmek için elverişli olmamalıdır." Daha sonra bu yaptırımlara örnek olarak "Seyahat, mali transferler, lüks eşyalar ve silahlar üzerine hedeflenen yaptırımlar" verilmektedir. R2P'yi Uygulama Raporu, p. 25, para. 57.

⁵⁵¹Rapor, "zaman zaman Genel Kurulun silah ambargosu çağrısında bulunsa da, onları bağlayıcı kılan yetkiye sadece Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğunu ifade etmiştir. Güvenlik Konseyinden verilecek bu yetkiyle "BM Şartı Md. 53'e göre bölgesel kuruluşların zorlama adımları alabileceğini" belirtmekte, ancak "Uygulamada bölgesel ve alt bölgesel kuruluşlar ya da ad hoc üye devletler için, öncesinde resmi BMGK izni olmadan, bu tür tedbirlerin üstlenildiği hiç de nadir olmadığı da ilave edilmektedir. R2P'yi Uygulama Raporu, p. 25, para. 57.

⁵⁵²Darfur örneği verilerek, "Koruma sorumluluğu kapsamındaki suç ve ihlallere dönük uluslararası toplumun tepkisinin şekillenmesinde bireylerin, savunma gruplarının, kadın grupları ve özel sektörün rolü'nün de tepki vermede önemli olduğu belirtildikten sonra bunlar tarafında uygulanan "Bireysel

2.3. EGEMENLİK SORUMLULUK GEREKTİRİR

ICISS raporu ile 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinin karşılaştırmalı analizi, R2P'nin değişik unsurları ihtiva eden çok yönlü bir kavram olduğunu göstermektedir. “*Egemenlik sorumluluk gerektirir*” ilkesi, kavramın çekirdeğini oluşturmaktadır. Kavramın ana teması ise insan güvenliği konusunda, egemen devlet ile diğer aktörler tarafından bu sorumluluğun paylaşılması oluşturmaktadır.

1648 Vestfalya Barış Antlaşmasından beri, uluslararası güvenlik kavramında, diğer devletler tarafından yapılan müdahaleler, uluslararası barışa büyük bir tehlike arz ettiği için devletlerin iç işlerine aldırış edilmemiştir. Yirminci yüzyılın kapanışı ile, uluslararası hukuk, güvenliğin merkezinin öncelikli olarak kara parçasını savunmaktan, insanı korumaya yönelten yeni bir gelişmeyle yüzleşmektedir⁵⁵³

İnsan güvenliği için otorite (güç)’ye dayalı geleneksel egemenlik anlayışının değiştirilmesi gerekiyordu. Yeni anlayışta egemenliğe, sorumluluk perspektifi ile yaklaşılmaktadır. Bu anlayıştaki itici güç ise, insan hakları ve insan güvenliğinin “*çağdaş*” değerlerini yansıtmak için BM Şartının kutsallık arzeden milli yetki ve toprak bütünlüğü kavramlarının yorumlanmasında tutum değiştirmeyi zorunlu kılıyordu. Bunu mümkün kılmak için geliştirilen yeni egemenlik anlayışı ise Deng ve arkadaşları tarafından ortaya atılan “*sorumluluk olarak egemenlik*” veya “*egemenlik sorumluluk gerektirir*” anlayışıdır⁵⁵⁴. Buna göre, vatandaşlarının güvenliği ve sosyal refahı için gerekli minimum standartları sağlama ulusal hükümetlere düşen bir görevdir ve bundan dolayı hem halkına hem de uluslararası topluma karşı sorumludur⁵⁵⁵. Onların geliştirmiş olduğu bu anlayış, her hükümet ile kendi vatandaşları arasında ve her hükümetle uluslararası toplum arasındaki ikili sosyal sözleşme fikrine dayanmaktadır⁵⁵⁶.

ICISS de R2P kavramını, sorumluluk olarak egemenlik anlayışı üzerine bina etmiş ve bunun artık bir devlet uygulaması haline geldiğini bildirerek üç anlamının bulunduğunu iddia etmiştir⁵⁵⁷:

finansal ve ticaret ambagolarının, ilgili ülkenin içinde görünür ve sürdürülebilir değişiklik olmadan kaldırılması’nın çok zor ortaya çıkması gerektiği belirtilmektedir. R2P’yi Uygulama Raporu, p. 26, para. 59.

⁵⁵³Sebastian Heselerhaus, “International Law and the use of Force”. A. Schwabach , & A. J. Cockfield (ed.), **International Law and Institution**, Eolss Publishers, 2009, p. 60-86, p. 64.

⁵⁵⁴Francis Deng et.al., **Sovereignty as Responsibility**, Brookings Institution Press, Washington DC, 1996, http://books.google.com.tr/books?id=fhd3fEzLmclC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbp_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true (Erişim tarihi:03.12.2012).

⁵⁵⁵A.g.e., p.11.

⁵⁵⁶Matthias Dembinski and Reinold Theresa, **Libya and the Future of the Responsibility to Protect- African and European Perspectives**, p. 3.

⁵⁵⁷ICISS, **The Responsibility to Protect**, p. 13 para. 2.14-2.15.

“İlk olarak, devlet yetkililerinin, vatandaşların yaşam ve güvenliklerini korumak ve onların refahını geliştirmekle ilgili işlemlerden, sorumlu olmaları anlamına gelir. İkinci olarak, ulusal siyasi otoritelerin dahili olarak vatandaşlarına, BM vasıtasıyla da uluslararası topluma karşı sorumlu olduğunu göstermektedir. Son olarak, devlet görevlilerinin eylemlerinden dolayı sorumlu olmaları yani icrai eylemlerinden ve ihmallerinden dolayı hesap vermeleri anlamına gelmektedir.”

Sorumluluk olarak egemenlik, ilgili devletin bakış açısından bir tür şartlı egemenliktir. Devlet, örneğin vatandaşlarının temel haklarını korumak için, sorumlu bir şekilde, hareket etmekten acizse veya isteksizce, artık kendi egemen durumundan türeyen haklarına sahip değildir. Buna karşılık uluslararası toplum bu sorumluluğu kaldığı yerden devralarak, artık bu egemenlik haklarına saygı duymak zorunda değildir⁵⁵⁸. Böylelikle sorumluluk nöbetini devralan uluslararası toplumun sorumluluğunu yerine getirmeyen devlete yönelik tepki göstermesi gerekmektedir. Sonuç olarak müdahale, uluslararası toplum açısından bir hak değil yerine getirilmesi gereken bir görev halini almaktadır⁵⁵⁹.

Buradaki iddia hem kuvvet kullanmanın hem de temel insan haklarına saygının uluslararası jus cogens (buyruk kural)’ın bir parçasını teşkil etmesinden türetilmiştir. Eğer bir devlet sonrakini ihlal ederse, öncekine başvurarak kendisini müdahaleden koruyamayacaktır⁵⁶⁰. ICISS’in daha müdahaleci bu yaklaşımının 2005 Dünya Zirvesinde kabul edilmediğini ve önemli noktaları ile aşındırıldığını aktarmıştık. Bu noktada akla gelen soru ise R2P’nin dünya zirvesinde kabul edilen sürümü uluslararası hukuka yeni bir şey katıyor muydu, yoksa mevcudun teyidi miydi?

2.4. R2P: ESKİ KÖYE YENİ ADET Mİ? YOKSA ESKİ TAS ESKİ HAMAM MI?

ICISS’in ortaya attığına nazaran 2005 Dünya Zirvesinde kabul edilen bu “hafifleştirilmiş sürüm R2P”⁵⁶¹, tıpkı selefi “insani müdahale” gibi akademik camiada geniş yankı uyandırmış ve tartışmaların seyrini değiştirmiştir. Böylelikle R2P ile ilgili, ağırlıklı olarak kurumsal reform konuları, kapasite geliştirme, siyasi iradenin

⁵⁵⁸Gelijm Molier, "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11", *Netherlands International Law Review*, 2006, Vol. LIII, 37-62, p. 49.

⁵⁵⁹Amitai Etzioni, "Sovereignty as Responsibility", *Orbis*, 2006, Vol.50, 71-85, p. 71 <http://www2.gwu.edu/~ccps/etzioni/documents/A347a-Sovereignty-as-Responsibility-orbis.pdf> (Erişim Tarihi: 02.09.2012).

⁵⁶⁰Matthias Dembinski and Reinold Theresa, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect-African and European Perspectives*, p. 3.

⁵⁶¹R2P’nin, Dünya Zirvesinde, güç kullanımına ilişkin kısıtların belirtilmeden ve BMGK onayı üzerinde ısrar edilerek kabul edilmesi nedeniyle, Weiss tarafından bu kabul “hafifleştirilmiş sürüm R2P (R2P-lite)” şeklinde adlandırılmıştır. Thomas G. Weiss, "R2P After 9/11 and the World Summit", *Wisconsin International Law Journal*, Vol. 24, No. 3, 741-760, p. 750.

harekete geçirilmesi, korumayla ilgili başarısızlık örneklerine odaklanan önemli bir bilimsel değerlendirme meydana çıkmıştır⁵⁶². Bazılarınca R2P'nin Sonuç Belgesine dahil edilmesinin “*gelecek Ruanda ve Kosova’ların önlenmesi ile ilgili sorunun çözülmesi için “az şey” yaptığı*”⁵⁶³ söylenirken, R2P taraftarlarınca, “*hâla kazanılmamış yarış*” olarak tanımlanan zirve sonrası dönemde, güney yarımküre bölgelerinden R2P'nin hem lafzına hem de esasına karşı süren ve bazı durumlarda artan direnmenin varlığına rağmen R2P'nin “*başarı*”sı şu şekilde aktarılmaktaydı⁵⁶⁴:

“Elbette, bu tür bir uluslararası onayla, R2P, en azından, artık yaygın şekilde kabul edilen uluslararası norm olarak ve belki de ileride tam teşekküllü bir uluslararası örf ve âdet kuralına dönüşme potansiyeli olan bir norm olarak tanımlanan bir soyağacına sahiptir.”

Bu cümlelerin de işaret ettiği gibi R2P kavramı sıklıkla, bağlayıcı yasa olma yolunda olan, “*gelişen bir norm*” olarak tasvir edilmeye başlamıştır⁵⁶⁵. Buna karşılık bazıları ise R2P'yi “*yeni şişelerinde eski şarap (old wines in new bottles)*” olarak tanımlayarak aslında onun önermelerinin bazılarının yeni değil, yerleşik uluslararası hukuk kavramlarına dayandığını belirtmişlerdir⁵⁶⁶. Bu konuya açıklık getirebilmek için pozitif hukuk açısından R2P'nin hukuki statüsünün belirlenmesi elzemdir. R2P ile ilgili incelediğimiz belgelerden olan raporların, uluslararası hukukun tali kaynaklarından olan öğreti kapsamında bir hukuki niteliği olsa da, asıl hukuki niteliği olan 2005 Dünya Zirvesinde kabul edilen Sonuç Belgesidir. Söz konusu belge bir BMGnK Kararı niteliğindedir.

UAD bir istişari görüşünde, BMGnK kararlarının “bağlayıcı olmasa bile, bazen normatif değere sahip olabileceğini” belirtmiştir. Ayrıca onların “*belirli durumlarda, bir kuralın varlığının oluşturulmasında ya da bir opinio juris ortaya çıkmasında önemli bir kanıt sağlayabileceğini*” iddia etmiştir. UAD, bunun ilgili BMGnK kararı için de geçerli olup olmadığının saptanmasında “*onun içeriğine ve kabul edilme koşullarına*” bakılması gerektiğine ve ayrıca “*onun normatif karakteri açısından bir opinio juris'in var olup olmadığının da incelenmesinin gerek*”tiğine vurgu yapmıştır. Son olarak UAD, “*Bir dizi kararın, yeni bir kural kurulması için ihtiyaç duyulan opinio*

⁵⁶²William Bain, "Responsibility and Obligation in the 'Responsibility to Protect'", *Review of International Studies*, 2010, Vol. 36, 25-46, p. 27.

⁵⁶³Alex Bellamy, "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit", p. 167-169.

⁵⁶⁴Gareth Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*, p. 50-52.

⁵⁶⁵Max W. Matthews, "Tracking the Emergence of a New International Norm: The Responsibility to Protect and the Crisis In Darfur", *Boston College International & Comparative Law Review*, Vol. 31, No. 1, 137-152, p. 147-148.

⁵⁶⁶Gelijm Molier, a.g.m., p. 47; Carsten Stahn, "Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?", p. 102.

juris'in tedrici gelişimini gösterebileceğini" ifade etmiştir⁵⁶⁷.

Daha önce belirttiğimiz gibi Dünya Zirvesinden sonraki dönemde de R2P, BM organlarının *"bir dizi"* kararlarında, atıf almaya devam etmiştir⁵⁶⁸. UAD'nin bu kararlarla ilgili çizdiği çerçeve dikkate alındığında; R2P'nin *"normatif değere"* sahip olduğu söylenebilir. İlgili karardaki normatif değer hâsıl ettiği hak, yükümlülük ve sorumluluğun içeriğine geçmeden önce bu normatif değer kesin hatlarla belirlenmediğini ima eden Sonuç belgesi Md. 139'daki bir cümlemin tekrar altının çizilmesi gereği duyulmuştur. Bu cümleye göre;

"Genel kurulun, BM Şartının ilkelerini ve uluslararası hukuku göz önünde tutarak, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunu ve onun olası sonuçlarını, değerlendirmeye devam etme gereksiniminin üzerinde duruyoruz."

Bu dil, koruma sorumluluğunun henüz kavramsal açıdan yeterli olmadığı ve uygulanmadan önce daha fazla değerlendirmeye gereksinim olduğunu hisseden devletler dikkate alınarak metne eklenmiştir. Bu değerlendirme *"BM Şartının ilkeleri ve uluslararası hukuk"*la uyum içinde olmasına yapılan açık atıf daha da bir belirsizlik yaratmaktadır. Neredeyse, Sonuç Belgesini kaleme alanlar, kendi önerilerinin uluslararası hukuk ve Şart ile tutarlı olup olmadığı ile ilgili bazı şüpheleri olduklarını ima eder görünmektedirler⁵⁶⁹.

Bu değerlendirme ile ilgili adres olarak Genel Kurulun gösterilmesi de R2P'nin normatif değeri ile ilgili bir ipucu vermektedir. Çünkü BM Şartına göre BMGnK, BM Şartı Md. 13/1/a'ya göre *"..uluslararası hukukun giderek geliştirilmesini ve yasalaştırılmasını teşvik etmek"*le görevli kurumudur. Bu hatırlatmaları gözönünde bulundurarak, UAD'nin BMGnK Kararının normatif değeri ile ilgili incelenmesi gerektiğini belirttiği bir diğer alan onun içeriği, kabul edilme koşulları ve opinio juris'tir. R2P'nin içeriği ile ilgili yeterince bilgi verilmiştir. Her ne kadar 2003 Irak müdahalesinin gölgesi altında gerçekleşmiş olsa da, onun kabul edilme koşullarındaki asıl amacın Ruanda, Srebrenitsa ve Kosova örneklerinin doğurduğu ikileme bir çözüm arayışıdır. Zira Zirvenin asıl amaçlarından biri de bu olaylarda etkisiz kalan ya da ilkelerinin çiğnendiği BM'nin, çağın ihtiyaçlarına uygun olarak reforme edilmesidir. R2P ile ilgili hükümler başarısız bir zirve olarak ifade edilen 2005 Dünya zirvesindeki birkaç gerçek başarıdan biri olarak nitelendirilmiştir⁵⁷⁰.

⁵⁶⁷I.C.J., *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons Advisory Opinion*, IC.J. Reports, 1996, para. 70.

⁵⁶⁸R2P'nin kullanıldığı bir dizi karar örnekleri için bkznz.Bu çalışma 2.1 ve EK-C.

⁵⁶⁹Carsten Stahn, a.g.m., p. 110.

⁵⁷⁰William R. Pace and Nicole Deller, "Preventing Future Genocides: An International Responsibility to Protect", *World Order*, 2005 Vol. 36, No. 4, 15-32, p. 27; Zirvenin başarılı olarak addedilen diğer uygulamaları olarak "İnsan Hakları Konseyinin kurulması, ülkelerin barışa geçişine yardım etmek için

Ayrıca R2P yapılan oylamada oy birliği ile kabul edilmiştir.

İçerik ve kabul edilme koşullarını ifade ettikten sonra normatif değerle ilgili tespit edilmesi gereken bir diğer alan olan R2P'nin "*normatif karakteri açısından bir opinio juris'in var olup olmadığı*"nın tespiti gerekmektedir. Bu noktada 2005 Dünya zirvesinde devlet ve hükümet başkalarınınca taahhüt edilen R2P ile ilgili ülkelerin resmi görüşlerinin tespiti gerekir. Bunun için inceleyeceğimiz Libya uygulamasından önce "*R2P'yi Uygulamak*"la ilgili 2009 yılında BMGK'de yapılan gayri resmi interaktif toplantı seçilmiştir. Ülke görüşleri için 2005 yılındaki Zirve yerine 2009 yılındaki bu değerlendirme toplantısının seçilmesi hem daha güncel ve ortaya çıkan bir metin üzerine olması hem de 2003 Irak müdahalesinin uyandırdığı kuşkunun izlerinin hafiflemesi nedeniyledir. Seçilen ülkeler ise daha çok R2P'ye kuşku ile yaklaşanlar ve kaygılı olan ülkelerdir. Bu kaygıların sadece bunlarla sınırlı olmadığı da belirtilmelidir. R2P ile ilgili söz konusu görüşlerden, özellikle konumuzla ilgisi açısından, aynı değerlendirme toplantısına sunulan ve yukarıda incelediğimiz raporda geçen sütun üçle ilgili değerlendirmeler aktarılmıştır. Söz konusu değerlendirmeler Tablo-7'de sunulmuştur.

Tablo-7'deki ülkeler ve 133 üyesi bulunan Bağlantısızlar Hareketinin görüşleri de göstermektedir ki sorunlu kısım "*Zamanında ve Kararlı Tepki Verme*"yi içeren üçüncü sütunun içinde yer alan kuvvet kullanılması ile ilgilidir. İncelenen ülkelerin hemen hepsi R2P'yi önemsediklerini ve ilk iki sütun için kararlı adımlar atılması gerektiğini belirttikten sonra üçüncü sütunun kuvvet kullanılmasına yönelik bölümüyle ilgili ihtiyatlı davranılması gerektiğini vurguladıktan sonra ilgili bölümle ilgili eleştirilerini Tablo-7'de olduğu gibi aktarmıştır. Eleştiriler daha çok politik kaygıları içermektedir ve önceki bölümde incelediğimiz insani müdahale ile benzer karakterdedir. Bu kaygıları üç başlık altında toplayabiliriz.: İlki R2P'nin suiistimal edilebileceği ile ilgilidir. İkincisi BM Organlarının işleyiş tarzı (konuya seçici ve çifte standartla yaklaşım) ile ilgilidir. Son kaygı ise belirlenen dört spesifik suçun genişletilme ihtimali ile ilgilidir.

Ülkelerin değerlendirmelerinde göze çarpan bir diğer husus ise şu anki incelememizle ilgili olan R2P'nin normatif değeri ile ilgilidir. Her ne kadar bazılarını tabloya ilave etmesek de ülkeler, R2P'ye işlerlik kazandırılması için Genel Kurulun doğru adres olduğunu belirtmişlerdir. Bazı ülkelere R2P'nin yeni bir şey olmadığı⁵⁷¹

Barişi İnşa Komisyonunun kurulması ve 2015 Milenyum Kalkınma Hedeflerine ulaşmaya yönelik taahhüt" olarak gösterilmektedir. Nick Grono, "Darfur: The International Community's Failure to Protect", *African Affairs*, 2006, Vol. 105/421, 621-631, p. 622-623.

⁵⁷¹Bknz.: Bu çalışma Tablo-7 Nu. 1, 3, 5, 8.

ya da henüz bir uluslararası hukuk kuralı teşkil etmediği⁵⁷² ile ilgili açık beyanlarda bulunulmuştur.

Tablo-7 R2P'nin Uygulanması ile ilgili Ülkelerin Kaygıları⁵⁷³

S.Nu.	Ülke	R2P ile İlgili Görüşleri
1.	Brezilya	Brezilya'ya göre R2P, çok yeni olmayan hukuki bir buyruk, uygun bir ilke değildir. Daha çok, R2P tüm devletler için, Şartta, yürürlükteki insan hakları sözleşmelerinde ve uluslararası insancıl hukuk ve diğer mevzuatlarda bulunan yasal yükümlülöklere, uyması için talepte bulunan güçlü bir siyasi çağrıdır... Üçüncü sütun, birincisinin yan kuruluşudur ve gerçekten istisnai bir hareket tarzı, ya da son çare olarak başvurulacak bir önlemdir.
2.	Çin	Hiçbir devletin kavramı genişletmemesi veya keyfi yorumlar yapmaması gerekir. Daha da önemlisi kavramın kötüye kullanılmasından sakınılması gerekir. "R2P"nin "insani müdahalenin" diğer bir versiyonu haline gelmesinin önlenmesi gerekmektedir..."R2P" şimdiye kadar kavram olarak kalmaktadır. Uluslararası hukukun bir kuralını oluşturmamaktadır. Bu nedenle, devletler, diğerleri üzerinde baskı uygulamak için diplomatik bir araç olarak "R2P"yi kullanmaktan kaçınmalıdır. "R2P"nin ölkeler tarafından herkesce kabul edilip edilmeyeceği ve etkin olarak uygulanıp uygulanamayacağı, BM ya da ilgili bölgesel örgütlerde daha da keşfedilmesi gereken konulardır.
3.	Güney Afrika	Bizim görüşümüz "koruma sorumluluğu" kavramının geliştirilmesi ihtiyacının, soykırımı, savaş suçlarını, insanlığa karşı suçları ve etnik temizliği önlemede BM'nin özellikle de Güvenlik konseyinin başarısızlığının bir sonucu olduğudur. Konsey sıklıkla bu konudaki zayıflığını göstermiştir. Konsey yetkisini, sadece kişisel çıkarla tespit edilen seçici bir temelde değil, tüm insanlığın refahının çıkarına kullanmalıdır... tarih aynı zamanda Konsey'in gücünün suistimal edildiği ya da tek taraflı askerî müdahaleyi haklı kılmak için zayıf olanların üzerinde bir ya da iki bireysel güçlü devletin kavramı kötüye kullandığı ve egemenlik ve toprak bütünlüğü yerine kaim olmak üzere askerî gücün bariz istismarının örneklerine sahne olmuştur.
4.	Hindistan	Biz..gerçekçi olmak zorundayız. ideal bir dünyada yaşamıyoruz ve bu yüzden, yeni normların oluşturulmasını, aynı zamanda onların kötüye kullanılmasına karşı tamamen korunmasını, gerektirdiğinin farkında olmamız gerekir. Bu bağlamda, koruma sorumluluğunun hiç bir şekilde insani müdahale veya tek taraflı eylem için bir bahane olmaması gerekir.
5.	İsrail	Koruma Sorumluluğu, onlara yenilerini yaratmaktan ziyade, ilk olarak mevcut araç ve mekanizmaların geliştirilmesini içerir...Ana ihtilaf tepki için iyi seçilmiş bir rehber ve uygun bir eşik üzerinde bir uzlaşmaya varılması ihtiyacındandır. Koruma sorumluluğu için, en ciddi suçlardan doğru bir koruma teklif eden etkin bir anlam geliştirmek maksadıyla onun sömürü ve

⁵⁷²Bknz.: Bu çalışma Tablo 7 Nu. 2.

⁵⁷³Tablo'da yer alan almayan bütün ölkeleri görüşleri için Bknz.: UN General Assembly, 97th-101st Plenary Meeting Official Records (Report of the Secretary-General (A/63/677)), A/63/PV.97-101, 23/24/28 July 2009, <http://responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/35-r2pcs-topics/2493-general-assembly-debate-on-the-responsibility-to-protect-and-informal-interactive-dialogue-#debate> (Erişim tarihi: 19.05.2013).

	istismar için bir siyasi araç haline gelmediğinden emin olmalıyız.
6. Filipinler	O sadece bu dört suçla ilgili olmalıdır onun kapsama alanını genişletecek herhangi bir girişim ... onun değerini azaltacak veya onun asli niyet ve kapsamını değersizleştirecektir.
7. Rusya	Biz, bu fikrin belirli ülkelere keyfi bir şekilde uygulanması için ihtiyatsız ve acele adımlar atılmasına ve onun çok geniş yorumlanmasına karşı uyarıyoruz.
8. Pakistan	R2P hassas tanımlanmış bir süreç olacaktır ve kavramın egemen bir devletin iç işlerine baskı yapmak ya da karışmak için bir araç olarak yanlış anlaşılmasını ve kötüye kullanılmasının önüne geçmek maksadıyla; dünyada yabancı işgali altındaki durumlar da dahil olmak üzere, dünyadaki farklı çatışmalara devamlı çifte standart ve seçici yaklaşımın, R2P'nin uygulanması ile ilgili şüpheleri ortadan kaldırması için, sistematik bir şekilde düzeltilmelidir... Sütun III 15 yıl önce ya da 10 yıl önce, müdahale hakkı adı altında burada tanıtıldı. O budur ve bu olarak değişmeden kalmaktadır. Bu ev (UN) ona güçlü bir şekilde karşı oy kullanmıştır. Bugün her ne kadar daha geniş bir boyutta olsa da tekrar belirmiştir....sütun üç ,ona nasıl bakarsanız bakın müdahale hakkıdır.
9. Bağlantısızlar Hareketi Adına (Mısır)	R2P'nin 2005 Dünya zirvesinde tanımlanan dört alanın ötesine düşen durumlara uygulanmasını genişletilerek onun suistimal edilmesi ihtimali ve bir devletin iç işlerine tek taraflı zorlayıcı önlemleri veya müdahaleyi meşrulaştırmak için onum kötüye kullanımı ile ilgili kaygılar vardır. Bu konuda kendi ilgili kurumsal yetki ve sorumlulukları dahilinde ana organların her biri tarafından oynanacak rolle ilgili de soru işaretleri bulunmaktadır...Sharm el Sheikh'de icra edilen XV. Zirvede Bağlantısızlar Hareketinin devlet başkanları BMGK'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasındaki asli sorumluluğunu yerine getirmedeği bu tür durumlarda (soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları), Genel kurulun, BM Şartı doğrultusunda soruna hitap edecek şekilde uygun önlemleri alması gerektiğini vurgulamıştır.

UAD'nin çizdiği çerçevede yaptığımız R2P'nin normatif değeri ile ilgili bu değerlendirmelerin ışığında, onun “*gelişen norm*” statüsüne sahip olduğunu; ancak onunla ilgili aktardığımız şüpheler de dikkate alındığında, bir uluslararası hukuk kuralı hüviyeti kazanması için çok yol katetmesi gerektiği söylenebilir. Bu tespitten sonra saptanması gereken bir diğer nokta normatif değere sahip olduğu düşünülen R2P'nin gerek devletlere gerekse de uluslararası topluma yüklediği sorumluluğun mahiyeti ile ilgilidir. Acaba bu sorumluluk yeni bir sorumluluk mudur? Devlet ve uluslararası toplumun taahhüt ettiği siyasi ve ahlaki bir sorumluluk mudur? Yoksa her iki tarafa da hukuki bir yükümlülük doğuran bir sorumluluk mudur?

2.5. ULUSLARARASI HUKUKTAKI SORUMLULUK MÜESSESESİ AÇISINDAN KORUMA SORUMLULUĞU

Bütün uluslararası hukuk kişileri ya haksız fiili üstlendiklerinde ya da uluslararası hukuk tarafından talep edilen fiili savsakladığında veya ihmal ettiğinde, hukuken sorumlu olurlar⁵⁷⁴. Bu hukuk kişiliğinin (sujeliğinin) bir gereğidir. Genel olarak bir hukuk düzeninin hak ve yükümlülükler tanıdığı ve aralarındaki ilişkilerini düzenlediği birimler o hukuk düzeninin kişilerini oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk kişisi de benzer şekilde, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara ve yükümlülüklerle sahip olan ve bunları uluslararası düzeyde doğrudan kullanma ve koruma yeteneği ile donatılmış hukuk kişisidir⁵⁷⁵. Uluslararası hukuk kişisi, gerek anlaşmalar hukuku gerekse örf ve âdet hukuku açısından sahip olduğu bu hak ve yükümlülüklerini çiğnerse, uluslararası hukuka karşı gelmiş olur ve böylece haksız fiil meydana gelir⁵⁷⁶. Uluslararası hukukta, iç hukuktaki haksız fiillere yönelik yasalarla öngörülen yaptırımların yine yasalarda belirlenen yöntemlerle belirli organlar vasıtasıyla uygulanması gibi bir durum söz konusu olmadığından ortaya “devlet sorumluluğu” kavramı çıkmıştır. Geleneksel uluslararası hukukta tek hukuk süjesi devletlerdi ancak özellikle 20’nci yüzyıldan sonra buna evrensel ve bölgesel nitelikteki uluslararası örgütlerde katılmaya başlamıştır. Böylelikle doktrinde ve uygulamada devletler için söz konusu olan sorumluluk, daha müphem olsa da uluslararası örgütler için de geçerli olmaya başlamıştır. R2P kapsamında aşağıda inceleyeceğimiz önermelerdeki yükümlülükler de göstermektedir ki haksız fiile sebebiyet verebilecek yükümlülükler hem bireysel bazda devletler açısından hem de uluslararası örgütler tarafından sorumluluk müessesesine başvurulmasını gerektirebilir. Bu yüzden sorumluluk müessesesi açısından tahlil, önce, ağırlıklı olarak devletler açısından yapılmıştır. Müteakiben devletlerle ilgili tahlil ışığında ulaşılan değerlendirmelerin uluslararası örgütlerin sorumluluğuna yansımaları tahlil edilmiştir.

2.5.1.Devlet Sorumluluğu Açısından R2P

Günümüz uluslararası hukuk sisteminin doğası ve devlet egemenliği ve eşitliği

⁵⁷⁴Jose’ E. Alvarez, “The Schizophrenias of R2P”, *2007 Hague Joint Conference on Contemporary Issues of International Law: Criminal Jurisdiction 100 Years After the 1907 Hague Peace Conference*, The Hague, 30 June 2007, p. 11, <http://www.asil.org/pdfs/r2pPanel.pdf>, (Erişim tarihi: 20.05.2013).

⁵⁷⁵Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, p. 137.

⁵⁷⁶Peter Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, p. 254.

ilkelerinden doğan devlet sorumluluğu uluslararası hukukun temel bir ilkesidir⁵⁷⁷. Devlet sorumluluğu hukuku; hata yapan devletin sorumlu tutulabileceği haksız bir fiilin olup olmadığı, bunun hukuksal sonuçlarının (zararın telafisi veya tazminat) ne olduğu, bu tür uluslararası sorumluluğun nasıl uygulanabileceğinin (karşı önlemler ve zorlama yolları vb.) tespit edilmesi ile ilgilidir⁵⁷⁸. Bu alandaki geniş devlet uygulamalarının yanısıra, Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) da bu konuyla ilgili yoğun bir çalışma yapmıştır⁵⁷⁹. BM'nin alt organlarından olan UHK, 1949'da gündemine aldığı ve 1955 yılından başlayarak fiilen incelemeye başladığı uluslararası sorumluluk konusunda 2001 yılında Maddeler Taslağını kabul etmiştir⁵⁸⁰.

Bu taslağın ilk maddesine göre; *“Bir devletin milletlerarası bakımdan her haksız fiili, o devletin sorumluluğunu doğur”* maktadır. Bu haksız fiilin varlığının şartları ise Md. 2'de açıklanmıştır. Buna göre;

“Şayet icrai surette ya da ihmal suretiyle işlenen bir davranış:

(a) *Milletlerarası hukuka göre Devlete isnat edilebiliyorsa ve*

(b) *Devletin bir milletlerarası yükümlülüğünün ihlalini oluşturuyorsa, Devletin milletlerarası haksız bir fiili vardır.”*

Sorumluluk kavramı, genel olarak hukuksal ve cezai sorumluluk olarak iki ana başlık altında değerlendirilmektedir. Devletin uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumluluğu ise hukuksal bir nitelik taşımaktadır. Ancak devletlerin söz konusu hukuk düzeni içerisinde cezai sorumluluğa sahip olup olmadığı da tartışma konusu olmuştur. Devletin Cezai Sorumluluğu olup olmadığı ile ilgili bu tartışmalardan biri, UHK'nin devletlerin sorumluluğu konusundaki kodifikasyon çalışmaları esnasında, gerçekleşmiştir. Özel Raportör F. V. Garcia-Amador, devletlerin hukuksal sorumluluklarının kabul edilmesinin yanı sıra, tazminat yükümü doğuran sorumluluk düşüncesinin cezai sorumluluktan etkilenmiş olduğunu ve dönem itibari ile uluslararası ceza hukukundaki gelişmeleri gerekçe göstererek sorumluluğun cezai sorumluluktan ayrı düşünölemeyeceğini vurgulamıştır. 1976'da düzenlenen taslak metinde *“haksız fiiller (delicts)”* ve *“suçlar (crimes)”* ayrımına gidilmiş, daha sonra ise *“suç”* kavramı taslak metinden çıkartılmıştır. Yine UHK'nin 1996 yılında hazırladığı *“Barışa ve İnsanlığın Güvenliğine Karşı İşlenen Suçlar”*a dair taslağın 19. maddesinin düzenlenmesi esnasında da devletlerin tüzel kişi olarak uluslararası

⁵⁷⁷ Malcolm N. SHAW, *International Law Sixth Edititon*, p. 778.

⁵⁷⁸ Peter Malanczuk, a.g.e., p. 254.

⁵⁷⁹ Malcolm N. SHAW, a.g.e., p. 780.

⁵⁸⁰ Hüseyin Pazarıcı, a.g.e., p. 400; söz konusu maddeler taslağı için Bknz.: International Law Commission (ILC), **Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts**, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II. İgili maddelerin Türkçeye tercümesinde yararlanılan kaynak için bknz.: Selami Kuran v.d., **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009, p. 180-191.

suçların faili olabileceklerine dair tartışmalar yürütülmüştür; ancak, itirazlar neticesinde devletin tüzel kişi olarak söz konusu suçların faili olamayacağı sonucuna varılmıştır⁵⁸¹.

Devlet sorumluluğu ile ilgili bu kısa değerlendirmeyi koruma sorumluluğuna yansıtarak ve R2P'deki söz konusu sorumluluğun hukuki bir sorumluluk olduğunu varsayarsak birtakım sorunlar çıkmaktadır. Çünkü eğer koruma sorumluluğu gibi bir şey varsa, hukuk mantığı; doğal olarak, bu tür sorumluluğu tatbik etmedeki başarısızlığı, haksız failin hukuki sorumluluğu ve diğerleri tarafından o faile karşı potansiyel karşı önlemler de dahil olmak üzere potansiyel telafiler gerektiren haksız bir fiil olduğunu varsayar⁵⁸².

R2P açısından uluslararası sorumluluk doğuracak haksız bir fiilden bahsedebilmek için; hem sorumluluğun asli sahibi ev sahibi devlete hem de uluslararası topluma (diğer devletler ve uluslararası örgütler) bir takım yükümlülükler getirmiş olması ve bu yükümlülüklerin bunlar tarafından ya bizzat icra yoluyla ya da ihmal suretiyle yapılmaması gerekir. Dolayısıyla ilk olarak bu yükümlülüklerin belirlenmesi gerekir. Bunlar tarafımızdan R2P'de öngörülen sorumluluk ağının yüklenicileri açısından değerlendirilerek, ortak, asli ve tali yükümlülükler adı altında gruplandırılmıştır. Üç grupta topladığımız yükümlülükler Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi 138 ve 139. paragrafları ışığında, Şekil-2'de şematize edildiği gibi şu önermeler şeklinde sıralanmıştır:

Ortak Önerme (Para. 138/139)

Halklar, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan (kitlesel zulüm suçları) korunmalıdır.

Asli Önerme (Para. 138 ilk iki cümle)

Her devlet kendi halkının maruz kaldığı/kalabileceği kitlesel zulüm suçlarını (teşvik de dahil) önlemelidir ve bunda asli sorumluluğa sahiptir.

Tali Önerme 1 (Para. 139 ilk cümle)

Ortak önerme için uluslararası toplum, BM aracılığıyla, BM Şartı VI. ve VIII. Bölümdeki araçları⁵⁸³ kullanmaktan sorumludur.

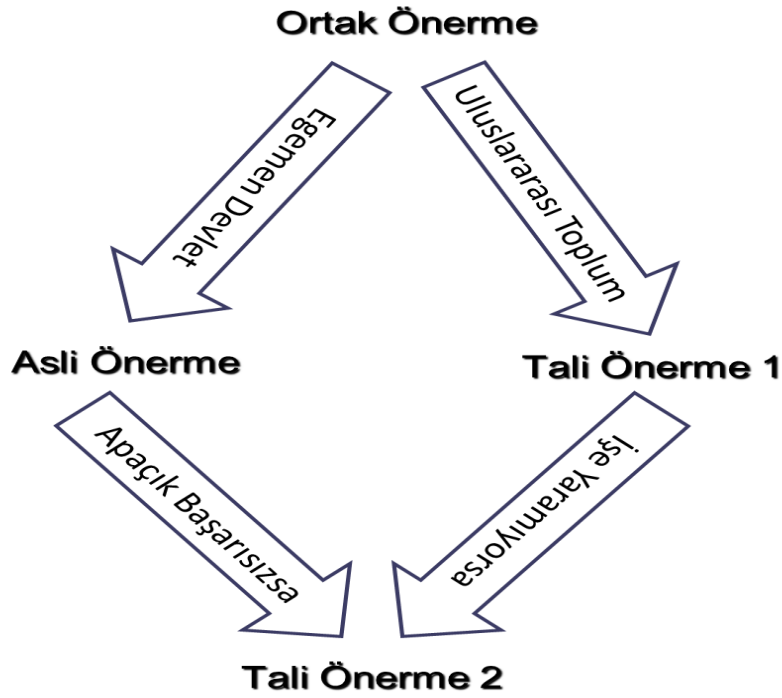
Tali Önerme 2 (Para 139)

Ortak önermedeki yükümlülüğün, Asli Önerme vasıtasıyla yerine getirilmesinde “apaçık bir başarısız”lık varsa ve Tali Önerme 1 de Ortak Önermeyi sağlayamıyorsa, BMGK aracılığıyla, zamanında ve kararlı bir şekilde, VII. Bölümün işletilmesine hazır olunmalıdır.⁵⁸⁴

⁵⁸¹ Ozan Değer, “Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı’nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı”, *Uluslararası İlişkiler*, 2009, Cilt 6, Sayı 22, 61-95, s. 67.

⁵⁸² Jose’ E. Alvarez, “The Schizophrenias of R2P”, p. 11.

⁵⁸³ Diplomatik, insani ve barışçıl araçlar.

Şekil-2 Ortak, Asli ve Tali Yükümlülüklerle İlgili Önergeler⁵⁸⁵

Ortaya koyduğumuz önermeleri dikkate aldığımızda, apaçık görünen bir şey var ki R2P çok da yeni bir şey söylememekte ve adeta mevcut uluslararası hukuka ayna tutmaktadır⁵⁸⁶. Şimdi sırasıyla bu önermelerdeki yükümlülüklerin uluslararası hukuktaki karşılıklarını inceleyelim.

Belirlediğimiz asli ve tali önermelerdeki yükümlülüklerden devletlerin sorumlu tutulmamaları; öncelikle ilk ortak önermede öngörülen yükümlülüğün gerçekleşmemesi ile mümkündür. Yani halkların önermedeki suçların mağduru konumuna gelmemesi gerekir. Çünkü diğer önermede üstlenilen yükümlülükler bunun gerçekleşmesine yöneliktir.

Bu suçlardan biri olan soykırımın önlenmesi ile ilgili sorumluluk yeni bir durum değildir. 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (bundan böyle Soykırım Sözleşmesi) ve onun normlarına göre devletler soykırımı önleme yükümlülüğüne sahiptir. 1951 yılında UAD'nin "Soykırım Sözleşmesi'ne Konulabilecek Çekinceler" ile ilgili vermiş olduğu istişari görüşte "sözleşmenin temelini oluşturan ilkelerin herhangi bir sözleşme yükümlülüğü olmasa bile 'medeni

⁵⁸⁴ Bu sorumluluk, durum bazında ve ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içinde yerine getirilmelidir.

⁵⁸⁵ Bir akış şeması şeklinde şematize edilen bu durum her zaman bu sırayı takip edeceği anlamına gelmemelidir. Çünkü Asli önermedeki yükümlülük yerine getiriliyorsa diğerlerine gerek kalmayabilir.

⁵⁸⁶ James Pattison, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?*, p. 48; Louise Arbour, "The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice", p. 447-448; Diana Amnéus, "Responsibility to Protect: Emerging Rules on Humanitarian Intervention?", *Global Society*, 2012, Vol. 26, No. 2, 241-276, p. 242; Anne Peters, "The Security Council's Responsibility to Protect", *International Organizations Law Review* 8, 2011, 1-40, p. 8; benzer görüşleri savunan diğer müellifler için Bknz.: Bu çalışma dipnot 566.

uluslarca' tanınmış devletleri bağlayan ilkelerdir" diyerek bu yükümlülüğün uluslararası örf ve âdet hukukunda tanındığını ima etmiştir. Yine aynı görüşte soykırımın kınanması ve engellenmesi için işbirliği yapılmasının "evrensel karakter"de olduğunu söyleyerek de jus cogens niteliğini işaret etmiştir⁵⁸⁷.

Arbour, "Bugüne kadar Soykırım sözleşmesi dışında, savaş suçları ve insanlığa karşı suçları önlemedeki başarısızlıkta üçüncü taraf devletlerin sorumluluğunu düzenleyen resmi bir doktrinin oluşturulmadığını, ilaveten etnik temizliğin bu anlamda bir hukuk bilimi deyişi olmadığını da unutulmaması gerektiğini" ifade etmektedir⁵⁸⁸. 1949 Tarihli Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmeleri ortak ilk madde ve UCM'yi kuran Roma Statüsü Md. 8 dikkate alındığında Arbour'un bu görüşünün savaş suçları için geçerli olmadığı söylenebilir⁵⁸⁹. Çünkü Roma statüsü Md. 8/2/a savaş suçlarının "12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ciddi ihlali..." anlamına geldiğini belirtmekte ve ilgili sözleşmelerin ortak İlk Maddesi de "Yüksek akit tarafların ... bu sözleşmeye ... saygı gösterilmesinin sağlanmasını yükümlen"diklerini belirtmektedir⁵⁹⁰. Dolayısıyla uluslararası andlaşmalar hukuku açısından ortak önermedeki suçlardan sadece insanlığa karşı suçların (hepsini içerecek şekilde) önlenmesinde ortak önermedeki gibi hem ev sahibi devlete hem de üçüncü tarafa sorumluluk yükleyen herhangi bir sözleşmede geçen bir kuraldan bahsetmek mümkün değildir. Ancak asli önerme ile ilgili bu durum geçerli değildir. Çünkü bu kapsamdaki sorumluluk, diğerlerine ilaveten, evrensel ve bölgesel örgütlerin insan hakları ve insani hukuk belgelerinde yansıtılan ve iç hukuklarda bu suçların giderek artan taahhülle suç haline getirilmesi ile desteklenen kendi yetkisi altındaki kişilerin refah ve can güvenliğini korumakla ilgili devletin geleneksel yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır⁵⁹¹.

⁵⁸⁷ I.C.J., *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Advisory Opinion*, I.C.J. Reports, 1951, p. 23.

⁵⁸⁸ Louise Arbour, a.g.m., p. 450. Etnik temizlik teriminin ne anlamda kullanıldığı ile ilgili bkz.: Norman M. Naimark, "Ethnic Cleansing", Dinah L. Shelton (ed.), *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, Vol I, Thomson Gale, USA, 2005, 301-304.

⁵⁸⁹ Ayrıca bu noktada Afrika Birliği Kurucu Yasası Md. 4/h maddesine de ayrı bir parantez açmak gerekir. Zira 2.1'de değindiğimiz bu madde gereği kitlesel zulüm suçları ile ilgili ağır durumlarda Afrika Birliği üyelerinin müdahale hakkından (yükümlülüğünden değil) bahsedilmektedir. Ancak bu maddenin BM Şartı Md. 103'le çeliştiği için bir hükmünün olmadığı yönünde de tartışmalar mevcuttur. Bunun sebebi Md. 4 (h)'nin BM Şartı Md. 2/4 ile çelişmesidir. Md. 103 gereği Şartın diğer antlaşmalara nazaran önceliği olması nedeniyle bu hükmün batıl olması gereklidir. Bknz.: Matthias Dembinski and Reinold Theresa, *Libya and the Future of the Responsibility to Protect- African and European Perspectives*, p. 8-10.

⁵⁹⁰ Bknz.: Roma Statüsü, Md. 8/2/a ve 1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Md. 1, Söz konusu sözleşmeler için Bknz.: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s. 163-492.

⁵⁹¹ Stahn, evrensel antlaşmalarla ilgili örnek olarak verdiği "Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi" Md. 2'nin, Md. 6 (yaşama hakkı) ve Md. 9 (kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı) ile birlikte değerlendirildiğinde devletlere böyle bir sorumluluk yüklediğini belirtmektedir. Benzer bir sorumluluk yükleyen bölgesel sözleşmeye "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa

Tali önermelerde öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda meydana gelebilecek sorumluluk soykırım açısından yine Soykırım Sözleşmesinde bulunmaktadır. Soykırım Sözleşmesinin başlığı soykırım suçunun hem önlenmesi hem de cezalandırılmasından bahsetmesine rağmen, hükümlerinin özü bu ikilinin ikincisine yönlendirilmiştir. Bunun sebebi elbetteki önleme ve cezalandırmanın yakından ilgili olmasından kaynaklıdır. Zira hızlı ve uygun bir cezanın gelecek suçları önlediği iddiası ile ilgili ceza hukukunun (ulusal ve uluslararası) caydırıcılık fonksiyonu bunu doğrular niteliktedir⁵⁹². Bu girizgâhtan sonra, soykırım suçunun konumuzun kapsamına giren “**önleme**” ciheti ile ilgili soykırım sözleşmesinde devletler için sorumluluk doğurabilecek bir yükümlülük ve kullanılabilecek iki hak göze çarpmaktadır. Söz konusu yükümlülük Md. 1’le ilgilidir. Soykırım Sözleşmesi Md. 1’e göre⁵⁹³;

*“Sözleşmeci Devletler, ister barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin, **önlemeyi** ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit eder”.*

Bu madde, soykırım suçunu diğer uluslararası suçlardan farklı kılan en temel niteliklerinden birine vurgu yapmıştır; sözleşme bu madde ile taraf devletleri, barış ya da savaş sırasında işlenmesine bakılmaksızın soykırım suçunu önlemekle ve cezalandırmakla yükümlendirmiştir. Bir başka ifade ile Sözleşme, i) suçun işlenmesinin barış ya da savaş durumundan bağımsız olduğunu, ii) soykırım suçunun bir uluslararası suç olduğunu ve iii) söz konusu suçun **önlenmesi** ve cezalandırılması görevini bizzat taraf devletlere yüklediğini belirtmektedir⁵⁹⁴.

Soykırım Sözleşmesinin soykırımın önlenmesi ile ilgili devletlere tanıdığı iki haktan ilki Md. 8’de düzenlenmiştir. Buna göre;

*“Sözleşmeci devletlerin herhangi biri, soykırım fiillerinin veya üçüncü maddede belirtilen herhangi bir fiilin **önlenmesi ve sona erdirilmesi** için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartına göre harekete geçmesini isteyebilir.”*

Sözleşmiş”ni örnek olarak göstermektedir. Söz konusu sözleşmeyi Md. 1’in Md. 2 (yaşama hakkı) ve Md. 5 (kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı) ile birlikte değerlendirerek bu sorumluluktan bahsetmektedir. Ayrıca iç hukukta bu suçların suç haline getirilmesi sürecinin UCM’yi kuran Roma Statüsünün yürürlüğe girmesi ile hız kazandığını belirtmektedir. Carsten Stahn, “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?”, p. 110.

⁵⁹²William Schabas, *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

⁵⁹³İlgili maddelerin Türkçeye tercümesinde yararlanılan kaynak için bkz.: Selami Kuran v.d., *Uluslararası Hukuk Temel Metinler*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009, p. 235-238..

⁵⁹⁴Ozan Değer, a.g.m., p. 73.

Söz konusu madde metninin (muttatis mutandis) “*İrk Ayrımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına dair Uluslararası Sözleşme*”sine eklenmesi konusunda, BMGnK maddenin rolü ile ilgili yeterince düşünülmüştür. Çünkü bazı yorumcular tarafından onun nispeten önemsizliği nedeniyle ilgili sözleşmeden çıkarılma eğilimi olmuştur. Bu eğilime rağmen o sözleşmede de kendine yer bulmuştur⁵⁹⁵.

BM Ekonomik ve Sosyal Konseye sunulan Soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması sorunu ile ilgili çalışmasında özel raportör Nicodeáme Ruhashyankiko bu maddeyi şu şeklide açıklamaktadır⁵⁹⁶:

“Sözleşmenin VIII. Maddesi, Şarta bir şey eklemekten, konu ile ilgili Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarının sorumluluğu ve soykırımın önlenmesi ve sona erdirilmesi amacıyla devletleri açıkça BM’ye çağrıda bulunma hakkını ifade ettiğinden biraz önem taşımaktadır. Dahası, işaret edildiği gibi, O, Birleşmiş Milletler tarafından **olası bir önleyici eyleme atıfta bulunarak** Soykırım’ın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde o suçun önlenmesi ile ilgili tek maddedir. Bundan başka, ihtiyaç ve gerekçesi gözardı edilmemesi gereken Birleşmiş Milletler organları tarafından üstlenilebilecek bu tür bir eylemin, özellikle insani nitelikte bir eylem olduğu da not edilmelidir. Sözleşmenin VIII. maddesine uyarak, aktif olarak bu alandaki yetkilerini kullanmaları Birleşmiş Milletler organlarınca arzu edilecektir”.

Hans-Heinrich Jescheck, “Sözleşme Md. 8’in, Birleşmiş Milletler organlarına başvuru için izin vererek, herhangi bir devletin soykırım ile ilgili konunun özü itibariyle kendi iç yetki alanı içinde olduğu iddia ederek, BM Şartı Md. 2/7’e müracaat edebilmesine engel oluşturduğunu” belirterek isabetli bir gözlemde bulunmuştur⁵⁹⁷.

Sözleşme kapsamında devletlere tanınan diğer hak ise devlet sorumluluğu ile ilgili bir uyumsuzluğun adresi olarak UAD’yi gösteren Md. 9’dur. Md. 9’a göre;

“Sözleşmeciler Devletler arasında, bu Sözleşmenin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya üçüncü maddede belirtilen fiillerin her hangi birinden bir Devletin sorumluluğu ile ilgili olarak çıkan uyumsuzluklar, uyumsuzluğun taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülür.”

⁵⁹⁵William Schabas, a.g.e., p. 451-452; Sözleşme için Bknz.: UN, Treaty Series, Volume 1015, New York, 1984, 243-296, Article VIII.

⁵⁹⁶UN Economic And Social Council Documents, *Study of the Question of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Prepared by Mr Nicodeáme Ruhashyankiko, Special Rapporteur)*, E/CN.4/Sub.2/416, 4 July 1978, para. 304, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G78/070/47/PDF/G7807047.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 21.05.2013).

⁵⁹⁷Hans-Heinrich Jescheck, ‘Genocide’, Rudolph Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. II, North-Holland Elsevier, Amsterdam, 1995, 541-544 aktaran William Schabas, a.g.e., 451.

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde kabul edilen R2P'den sonra, UAD, 2007 yılında, Md. 9 kapsamında, Bosna Hersek-Sırbistan davası ile ilgili yaptığı yargılamada sözleşmenin önleyici cihetini detaylandırmıştır⁵⁹⁸. Dava, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin 20 Mart 1993 tarihinde, Sırbistan'ın (o zaman için Yugoslavya Federal Cumhuriyeti) Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettiği iddiası ile UAD'ye başvurusu ile başlamıştır⁵⁹⁹. Söz konusu dava ile ilgili kararda UAD, devletlerin Soykırım Sözleşmesi kapsamında birbirlerine ne borçlu olduğunu biraz daha açıklığa kavuşturmuştur⁶⁰⁰. Divan, Sırbistan'ın, kendi topraklarındakini değil de bir başka, komşu devletin topraklarındaki soykırımı önlemedeki başarısızlığı nedeniyle Soykırım Sözleşmesi Md. 1'i ihlal ettiğini değerlendirmiştir⁶⁰¹. UAD, gerekçesini *"1995 Temmuz'unda Srebrenitsa'da meydana gelen soykırımla ilgili Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine göre soykırımı önleme yükümlülüğünü yerine getirmedigi"*ne dayandırmıştır.⁶⁰²

UAD, Sırbistan'ı sorumlu tuttuğu soykırımı önleme yükümlülüğünü şu şekilde çözümlenmiştir⁶⁰³. UAD, *"taraf devletlerin yükümlülüğünün mümkün olduğunca soykırımı önlemek için onların tasarrufunda bulunan makul bütün vasıtaları kullanmak"* olduğunu belirtmiştir. Buradan yola çıkarak UAD, *"istenilen sonuç elde edilemedi diye bir Devletin sorumlu tutulamayacağını, ancak, Devletin soykırım önlemek için gücü dahilinde olan ve soykırımın önlenmesine katkıda bulunacak bütün önlemleri almakta apaçık başarısız olduğunda sorumlu tutulabilecektir."* Bu bağlamda Divanın müracaat ettiği ve kritik öneme sahip olduğunu nitelediği kavram somut bir değerlendirme gerektiren *"gereken özenin gösterimesi (due diligence)"* kavramıdır⁶⁰⁴.

UAD, bir devletin *"sadece soykırım fiili olarak gerçekleşmişse"*, bu yükümlülüğü ihlalden sorumlu tutulabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, UAD devletin önleme yükümlülüğü ve ona karşılık gelen harekete geçme ödevinin *"devletin, soykırım olacağına dair ciddi bir riskin varlığını öğrendiği veya normal olarak öğrenmiş olması gerektiği anda"* başlayacağını belirtmiştir⁶⁰⁵. Divan konu ile

⁵⁹⁸Louise Arbour, a.g.m., p. 451.

⁵⁹⁹Davanın geçmişi ve tarafların iddialarının özeti için Bknz.: Ozan Değer, a.g.m., p. 78-86. Dava ile ilgili karar için bknz.: I.C.J., **Case Concerning Application of the Convention on the Prevention And Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Judgement**, I.C.J. Reports, 2007. Bundan böyle bu çalışmada UAD Bosna Hersek-Sırbistan Kararı olarak kullanılacaktır.

⁶⁰⁰Jose' E. Alvarez, "The Schizophrenias of R2P", p. 8.

⁶⁰¹Louise Arbour, a.g.m., p. 451.

⁶⁰²UAD Bosna Hersek-Sırbistan Kararı, para. 471.

⁶⁰³UAD Bosna Hersek-Sırbistan Kararı, para. 428-432.

⁶⁰⁴UAD Bosna Hersek-Sırbistan Kararı, para. 430.

⁶⁰⁵Divan burada UHK'nun Devlet Sorumluluğu ile ilgili Maddeler Taslağındaki Md. 14/3'e atıf yapmıştır. Bu maddenin ilgili paragrafı şöyledir: *"Bir devletin belirli bir olayı önlemek milletlerarası yükümlülüğünün"*

ilgili son olarak Soykırım Sözleşmesi kapsamında cezalandırılacak eylemlerden olan Md. 3/e kapsamında devletin iştirakten sorumlu tutulup tutulamayacağını incelemiştir. Bu kapsamda “*önleme ödevi devleti pozitif yükümlülük, yani bu tür eylemlerin meydana gelmemesinin sağlanması için elinden gelenin en iyisini yapma yükümlülüğü*” altına sokarken iştirak ile ilgili hükmün “*devleti negatif yükümlülük, yani yasaklanan eylemleri işlememe yükümlülüğü*” altına soktuğunu belirtmiştir⁶⁰⁶.

Önermelerimiz açısından bu davadan çıkarılması gereken hukuki sonuç soykırım suçunu önleme yükümlülüğünün yargılamaya sebebiyet verebilecek hukuki bir yükümlülük olmasıdır. Bu aynı zamanda uluslararası örf ve âdet hukukunda da kabul gören bir yükümlülüktür. Yani başka bir devlet topraklarında yaşayan bir halk soykırım eylemine maruz kalmasın diye, bir devletin yetkisi içinde bulunan “*makul bütün vasıtaları*” kullanarak “*gereken özeni gösterme*” ödevi bulunmaktadır.

Önermelerle ilgili yapılan değerlendirmeler göstermektedir ki ortak önermede geçen kitlesel zulüm suçlarından soykırım ve savaş suçları için devletlerin asli ve tali önermelerden kaynaklanan yükümlülükleri zaten uluslararası hukukta mevcut olan normun teyit edilmesi şeklindedir. İnsanlığa karşı suçlar açısından uluslararası andlaşmalar hukuku kapsamında yaptığımız değerlendirmede ise asli önermedeki yükümlülüğün çeşitli evrensel ve bölgesel nitelikteki insan hakları ve insani hukuk sözleşmelerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak insanlığa karşı suçlar ile ilgili durumun tali önermelerdeki yükümlülükler için geçerli olduğunu açıkça söylemek uluslararası andlaşmalar hukuku açısından mümkün görünmemektedir. Buradan hareketle ilk etapta R2P’deki sırasıyla barışçıl yöntemlerin kullanılması ile kuvvet kullanmayı da içeren zorlayıcı önlemlere başvurulması ile ilgili yükümlülükleri içeren tali önerme 1 ve 2’nin insanlığa karşı suç açısından yeni olduğu akla gelmektedir. Ancak bu sonuca ulaşmadan önce incelenmesi gereken bir diğer alan uluslararası örf ve âdet hukukudur. Bu inceleme takip eden kısımda uluslararası örgüt sorumluluğu ile birlikte yapılmıştır.

2.5.2. Uluslararası Örgüt Sorumluluğu Açısından R2P

Tali önerme 1 ve 2 kapsamında farz edilen sorumlulukların sırasıyla BM ve BMGK aracılığıyla icra edileceği açıkça ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu önermelerle ilgili devlet sorumluluğunun yanısıra bu organların sorumluluğunun da tartışılması gerekmektedir. Bunlardan Tali Önerme 1’de kullanılması istenen vasıtalar zorlayıcı

ihlali, olayın meydana geldiği anda oluşur ve olay devam ettiği ve bu yükümlülüğe aykırı kaldığı bütün süre boyunca devam eder” Bknz.: UAD Bosna Hersek-Sırbistan Kararı, para. 431.

⁶⁰⁶UAD Bosna Hersek-Sırbistan Kararı, para. 432.

olmayan önlemleri içermektedir. Stahn, UHK'nin Devlet Sorumluluğu Üzerine Maddeler Taslağına göre zorlayıcı olmayan bu önlemlerin, Md. 49'a göre "*mağdur devletin*" karşı önlemler alma hakkı konusunda ve Md. 48/1-2'ye göre "*herhangi bir devlet*"in "*milletlerarası toplumun geneline olan bir yükümlülük*" olduğu zaman "*milletlerarası haksız fiile son verilmesini ve tekrar edilmeyeceğine dair güvenceler ve garantiler verilmesini*" telep etme yetkisi kapsamında destek bulduğunu belirtmiştir⁶⁰⁷.

Tali Önerme 1 kapsamında alınabilecek önlemler BM Genel Sekreterinin R2P'yi Uygulama Raporunda Sütun II ve III içinde detaylandırılmıştır⁶⁰⁸. Tali Önerme 1 ile ilgili bu kısa bilgilendirmeden sonra uluslararası topluma ve daha özelde BMGK sorumluluk yüklediği iddia edilen ve askerî müdahalenin de kullanılabileceği bir seçeneği ihtiva eden Tali Önerme 2 daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Tali Önerme 2'nin gerçekleşebilmesi için öncelikle Asli Önermedeki⁶⁰⁹ asli sorumlu devletin, halkının kitlesel zulüm suçlarına maruz kalmasını "*önlemek*" yükümlülüğünde "*apaçık bir şekilde başarısız*" olması gereklidir. Müteakiben Tali Önerme 1⁶¹⁰ kapsamında uluslararası toplumun, BM aracılığıyla, üstlenmesi gereken sorumluluklar kapsamındaki barışçıl yöntemlerin de yetersiz kalması gerekmektedir. İşte durum bu hale geldiğinde Tali Önerme 2 paralelinde BMGK aracılığıyla "*zamanında ve kararlı*" bir şekilde BM Şartı VII. Bölümdeki zorlayıcı önlemler, durum bazında, devreye sokulmaya hazır olunmalıdır. BM Genel Sekreterinin R2P'yi Uygulama Raporunda açıklandığı ve Tablo-7'de sunulduğu gibi bu önlemler sadece askerî müdahale ile sınırlı değildir. Bunlar arasında Ekonomik yaptırımlar, hedefe, yani durumdan sorumlu bireylere ve tüzel kişilere yönelik yaptırımlar (seyahat yasağı ve kaynakların dondurulması vb.)⁶¹¹, durumun UCM'ye havale edilmesi ve silah amborgosu gibi askerî olmayan zorlayıcı önlemlerde

⁶⁰⁷Carsten Stahn, a.g.m., p. 120.

⁶⁰⁸R2P'yi Uygulama Raporu, p. 15-21.

⁶⁰⁹Asli Önerme: Her devlet kendi halkının maruz kaldığı/kalabileceği kitlesel zulüm suçlarını (teşvik de dahil) önlemelidir ve bunda asli sorumluluğa sahiptir.

⁶¹⁰Tali Önerme 1: Ortak önerme için uluslararası toplum, BM aracılığıyla, BM Şartı VI. ve VIII. Bölümdeki araçları kullanmaktan sorumludur.

⁶¹¹Bu yaptırımlar BM yaptırım rejimi içinde "hedefe yönelik yaptırımlar (targeted sanctions)" olarak adlandırılmaktadır. Devlet ve Hükümet başkanları 2005 Dünya Zirvesinde bu konuya da değinmiş ve Sonuç Belgesi para. 109'da; "Güvenlik Konseyini, Genel Sekreterin desteği ile, insani muafiyetlerin yanı sıra, bireylerin ve tüzel kişilerin yaptırım listelerine koyulmasını ve onların listeden çıkarılması için adil ve açık prosedürlerin varlığını sağlamaya" çağırılmışlardır. Bu yaptırımların kaynağını insani (bütün bir halkın yaptırımlardan etkilenmesinin önüne geçilmesi) nedenler oluşturmalarına rağmen özelliklere birey ve tüzel kişilere yönelik bu yaptırımlar; adil yargılanma ilkesi kapsamında eleştiri konusu olmaktadır. Bu konuyu içeren ve yaptırımların söz konusu ilkeye uygun hale getirilmesi için yapılması gerekenleri tavsiye eden bir çalışma için Bknz.: Bardo Fassbender, *Targeted Sanctions and Due Process (Study commissioned by the United Nations Office of Legal Affairs–Office of the Legal Counsel)*, Humboldt University Berlin, 2006, p. 8, para. 12, http://www.un.org/law/counsel/Fassbender_study.pdf (Erişim tarihi: 23.05.2013).

bulunmaktadır. Askerî müdahalenin ise son seçenek olarak uygulanması gerekecektir.

Çalışmanın önceki bölümünde ele aldığımız “barışı tehdit eden insani kriz ortamına müşterek güvenlik kapsamında müdahale”⁶¹² ile ilgili değerlendirmemiz hatırlanıldığında Tali Önerme 2 kapsamındaki askerî müdahalenin, zaten BMGK uygulamalarında kendine yer bulduğu görülecektir. Zira Tali Önerme 2 kapsamındaki müdahale, insani müdahale tanımında ifade ettiğimiz müdahillerin, yine tanımda ifade ettiğimiz insani kriz ortamına dahiliyetine yönelik aktardığımız iki farklı senaryodan ilkinde yani müşterek güvenlik kapsamında icra edilen insani amaçlı müdahaleye tekabül etmektedir. Yani uluslararası toplumun, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında asli sorumlu olan BMGK aracılığıyla⁶¹³ ve BM Şartı VII. Bölüm altında hareket ederek, işlenmekte olan kitlesel zulüm suçlarının (insani müdahale tanımındaki insani kriz ortamı) barışı tehdit eden bir durum olarak tespit etmesini müteakip, insanları bu suçlardan korumaya yönelik askerî müdahalede bulunma hakkı zaten mevcuttu. Nitekim BMGK’nin, bu hak doğrultusunda, Tablo-4’de aktarılan kararlarında, BM Şartı Md. 39 kapsamındaki tespitlerinin de gösterdiği gibi bu tür kitlesel zulüm suçlarının önlenmesi için müdahillere, Md. 42 kapsamında, “gerekli tüm önlemleri alma” yetkisi verilmiştir.

Bu bağlamda Tali Önerme 2, BMGK’na kitlesel zulüm suçları işlendiğinde insani amaçlı müdahale yetkilendirebilmesi için yeni bir hak tanımamaktadır. Yani 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesindeki paragraf 139, BMGK tarafından müşterek güvenlik kapsamında yetkilendirilmiş herhangi bir insani amaçlı müdahale için yeni bir hukuki değişime işaret etmemektedir. Söz konusu paragrafta BM Şartı VII. Bölümüne işaret edilmesi nedeniyle, tıpkı önceki uygulamalarında olduğu gibi BMGK; “R2P durumları”nda, ilk olarak bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşen kitlesel zulüm suçlarının barışa tehdit teşkil ettiğini tespit edecektir. Önceki bölümde ayrıntılı olarak⁶¹⁴ incelediğimiz BMGK’nin insani içerikli müdahalelerle ilgili uygulamalarında yaptığı Md. 39’un geniş yorumu, Şartın tatbikiyle ilgili hukuki duruma göre (*sub legem*), evrimci yorumu yansıtmaktadır. Tabi BMGK’nin bu yorumu ve uygulaması Şartın “alelade anlamı” ile uyumludur ve 1969 Viyana Sözleşmesinin Md. 31/3/b⁶¹⁵

⁶¹²Bknz. Bu çalışma 1.3.2.2

⁶¹³BMGK aracılığı”ylardan kasıt BMGK’nin altında veya onun yetkilendirmesi ile hareket edilmesidir.

⁶¹⁴Bknz.: Bu çalışma 1.3.2.2

⁶¹⁵1969 Viyana Sözleşmesinin Antlaşmaların Genel yorumu ile ilgili hükümlerinden biri olan Md. 31/3/b; “3. Bu çerçevede şunlar da dikkate alınır: ... b. Tarafların, antlaşmanın yorumu konusundaki mutabakatını tespit eden antlaşmanın uygulanması ile ilgili olarak, daha sonraki herhangi bir uygulaması” şeklindedir.

uyarınca tadilini oluşturmaktadır⁶¹⁶. UHK'nin söz konusu sözleşmenin ilgili taslak maddesinin gerekçesinde bu tadil şu şekilde yorumlanmaktadır⁶¹⁷:

“..bütün taraflarca kabul edilen ve bir antlaşmanın, bazı hükümlerinin emrettiğinden farklı bir biçimde, tatbikinde ortak bir rızayı teşkil eden tutarlı bir uygulamanın, antlaşmayı tadil etme etkisi olabilir”

BMGK'nin bu alandaki uygulamalarının, “*ortak rıza*”ya dayalı “*tutarlı uygulama*”lar olduğu adeta R2P ile ilgili 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesindeki Md. 139'da teyit edilmektedir. Buradan yola çıkarak R2P'nin teyit ettiği bir diğer sonuç vardır. O da, bizim önceki bölümdeki savımızı destekler nitelikte olan, tek taraflı insani müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğunun R2P kavramı içinde de bir dayanağı olmadığının teyididir⁶¹⁸. Dolayısıyla BMGK'nin kitlesel zulüm suçlarını önlemek ve bu suçlara maruz kalan halkları kurtarmak için durum bazında, zamanında ve kararlı bir şekilde harekete geçme hakkı uluslararası hukukta mevcuttur. Bu mevcudiyet R2P tarafından da teyit edilmiştir. Ancak bu hakkın varlığının, Tali Önerme 2 açısından hukuki bir sorumluluk içerecek bir yükümlülük doğurduğunu söylemek zorlama bir yorum olacaktır. Çünkü 139'uncu paragraftaki “*biz [uluslararası toplum] ... BMGK aracılığıyla, ... müşterek eylem üstlenmeye hazırız*” şeklindeki ifade, sorumluluğun “*yükümlülük*”ten basit bir “*hazırlıklı olmaya*” zayıflaması anlamına gelmektedir⁶¹⁹. Nitekim ifadenin taslağı ile ilgili değişimler de bunu doğrular niteliktedir. Paragrafın önceki halinde ilgili kısım “*müşterek eylem üstlenmede ortak sorumluluğumuzu tanıyoruz*” şeklindedir. Ancak bu ifade, “*uluslararası toplumun sorumluluğu ve yükümlülüğü üzerine odaklanan bir dil kullanmaktan kaçınmalıyız, bunun yerine harekete geçmeye hazır olduğumuzu iddia etmeliyiz*” diyen ABD'nin müdahalesi ile silinmiştir⁶²⁰. R2P'nin bağlayıcı hukuki gücü, hitap ettiği muhataplarına ve BM Şartının ilgili bölümlerinin uygulanmasına göre farklılık arz etmektedir. Bu farklılık, ABD'nin BM'deki Daimi Temsilcisi John Bolton tarafından Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinin taslağı ile ilgili bir açıklamasında şu şekilde ifade edilmiştir⁶²¹:

⁶¹⁶Diana Amnéus, “Responsibility to Protect: Emerging Rules on Humanitarian Intervention?”, p. 257-258.

⁶¹⁷International Law Commission, “Draft Articles on the Law of Treaties”, *Yearbook of International Law Commission* 1964, Vol. II, 176-207, p. 198.

⁶¹⁸Eve Massingham, “Military Intervention for Humanitarian Purposes: Does the Responsibility to Protect Doctrine Advance the Legality of the Use of Force for Humanitarian Ends?”, p. 825; A. Fusun Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, p. 111.

⁶¹⁹Alex Bellamy, “Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, p. 167.

⁶²⁰Anne Peters, “The Security Council's Responsibility to Protect”, p. 9.

⁶²¹Alex Bellamy, a.g.m., p. 164, Anne Peters, a.g.m., p. 11.

“Ev sahibi ülke bu tür katliamlara izin verdiğinde uluslararası toplum harekete geçme sorumluluğuna haizdir. Ancak uluslararası toplumdaki diğer ülkelerin sorumlulukları, Ev sahibi ülkenin sorumlulukları ile aynı karakterde değildir.... Ne bir bütün olarak Birleşmiş Milletler ne de Güvenlik Konseyi, ya da bireysel olarak devletlerin uluslararası hukuka göre müdahale etme yükümlülüğü vardır.”

Bu sözler insani müdahale bölümünde yaptığımız değerlendirmenin bir yansıması şeklindedir. Zira orada BMGK’nin R2P durumlarına paralel olayları barışa tehdit olarak tanımlamaya başladığını ancak bu tehditlerin bertaraf edilmesi için VII. Bölüm’de anlam bulan gücünün kullanılmasında esnek olmaya ve kuralcılıktan uzak durmaya çalıştığını ve eylemleri için resmi dayanaklar oluşturmakla ilgilenmediğini belirtmiştik⁶²².

BMGK hâlihazırdaki uluslararası hukukta takdir yetkisine sahiptir, ama bu takdir yetkisi sınırsız değildir. Takdir yetkisi, hukuki ve hatta anayasal bir kavram olarak, bazı dış sınırlara tabi bir tanımdır. Takdir yetkisi, bir anlamda keyfiliğin zıt anlamlısıdır⁶²³. Sonuç belgesinin bu anlamda BMGK için geliştirdiği sorumluluk, geçici (ad hoc) temelde ve keyfi hareket etmek yerine, kitlesel zulüm suçlarına karşı koruma sağlamak için zamanında ve kararlı bir eylem üstlenmeye daha güçlü bir *“siyasi ve ahlaki sorumluluk”* isnat ettirmektedir⁶²⁴.

R2P sayesinde BMGK’nin, her ne kadar kitlesel zulüm suçlarını barışı tehdit eden bir durum olarak değerlendirme yükümlülüğü olmasa da, bunların bu kapsama alınıp alınmayacağı ile ilgili vereceği kararlarda eskisine göre takdir yetkisinin daha da daraldığı aşıkardır. Örnek olarak, soykırım sözleşmesinin yukarıda ifade ettiğimiz 8. Maddesi kapsamında, sözleşmeye taraf herhangi bir devlet, sürmekte olan bir soykırımın önlenmesi ve bastırılması için *“BM Şartına göre harekete geçmesi”*ni, BMGK’nden talep ettiği takdirde ya da böyle bir talep olmasa da kendiliğinden, bu durum onun tarafından barışa tehdit olarak değerlendirilmelidir. UHK’nin uluslararası örgüt sorumluluğu üzerine hazırladığı üçüncü raporda BM’nin Ruanda benzeri bir durumda hareketsiz kalması nedeniyle sorumlu tutulabileceği şu sözlerle dillendirilmiştir⁶²⁵:

“Bir uluslararası örgüt için ... yükümlülük uluslararası hukukun genel kurallarına göre de var olabilir. Bir örnek olarak, biri, BM tarafından Ruanda’daki soykırımın önlenmesindeki başarısızlığı gösterebilir. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile aynı şekilde, genel uluslararası hukukun, soykırımı

⁶²²Bknz.: Bu çalışma 1.3.2.2.

⁶²³Anne Peters, a.g.m., p. 17.

⁶²⁴Diana Amnéus, “Responsibility to Protect: Emerging Rules on Humanitarian Intervention?”, p. 259.

⁶²⁵UN General Assembly Document, **Third Report on Responsibility of International Organizations by Giorgio Gaja, Special Rapporteur**, A/CN.4/553, 13 May 2005, para. 10 http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/acn4_553.pdf (Erişim tarihi: 26.05.2013).

önlemek için devletlere ve diğer tüzel kişilere gereksinim duyduğunu ve BM'nin Ruanda'daki katliamları önleyebilecek bir durumda olduğunu varsayarsak, harekete geçmedeki başarısızlık uluslararası bir yükümlülük ihlalini temsil ederdi. Karar verme sürecindeki zorluklar BM'yi temize çıkaramazdı.”

Alvarez, soykırım karşısında harekete geçmediği için BM'nin kendisinin hukuki sorumlu olabileceği ile ilgili böyle bi varsayımın ve bu varsayıma bina edilecek bir ödevin “*gölünç bir şekilde erken ve devlet uygulaması ile teyit edilebilmesinin muhtemel*” olmadığını belirtmektedir⁶²⁶.

Sonuç olarak R2P'de geçen ve genel olarak kitlesel zulüm suçları olarak ifade ettiğimiz durumlarda BMGK'nin güçlü bir eylemde bulunmasının engellenmesinin yasadışı bir eylem olduğu (hem BM hem de Güvenlik Konseyi üyelerine bakan yönüyle) *lex lata*'da kayıtlı değildir. Yani R2P kavramı şimdiye kadar, müdahale etmek için BM'ye (BMGK vasıtasıyla hareket eden) maddi bir yükümlülük yaratmamıştır. Ancak bu ileride yaratmayacağı anlamına gelmez. Şu an için BMGK için siyasi ve ahlaki bir yükümlülük olarak addettiğimiz R2P, belki de ileride devlet uygulaması olarak tekrarlandıkça ve bu uygulamalara yönelik bir *opinio juris* oluşukça, hukuki bir yükümlülüğe dönüşebilir. Bu yüzden tezin son kısmında bu yoldaki uygulamaların ilkinin teşkil eden ve 1973 no.lu BMGK kararı üzerine, 19 Mart 2011 günü Paris'te yapılan toplantı sonrasında, ABD, Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde koalisyon harekâtı ile başlayan ve daha sonra 31 Mart 2011'de NATO komutasına devredilen ve “*Birleşik Koruyucu Harekât (Operation Unified Protector (OUP))*” adını alan⁶²⁷ Libya'ya yönelik uluslararası askerî müdahale ele alınmıştır.

⁶²⁶ Alvarez, R2P'yi bu anlamda yasal bir önerme olarak kabul etmeye çalıştığımızda, sayısız, belirgin zorluklar olduğunu belirtmektedir. Sorduğu, diğerlerine ilaveten, şu sorularla da bunun şu anki uluslararası hukukta belirsiz bir önerme olduğunu ve R2P'nin bu sorulara makul yanıtlar vermede başarısız olduğunu dile getirmektedir. “Bu tür bir durumda BM'yi hukuken sorumlu bulmakla ne kastedildiğinden emin değiliz: Bir bütün olarak örgütü mü kastediyoruz, acaba, Tüm aidat ödeyen üyeleri, örgütün korumadaki başarısızlığı için Ruanda'ya tazminat mı borçlu? Ya da sadece BMGK üyelerini mi kastediyoruz? Ya da sadece oyları sonuç için zorunlu olan P5 mi sorumlu? Ya da Ruandalıları korumak için silahlı katkıda bulunabilecek ama isteksiz üye devletler mi? Ya da hızlı hareket etmekte başarısız olan Genel Sekreter mi?...” Jose´ E. Alvarez, “The Schizophrenias of R2P”, p. 12.

⁶²⁷ NATO Press Release 040, NATO Takes Command in Libya Air Operations, 31 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71867.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 30.01.2011).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞUNUN İLK CİDDİ SINAVI: LİBYA

3.1. LİBYA'DAKİ KRİZİN DOĞASI VE GELİŞİMİ

Libya'ya düzenlenen uluslararası askerî müdahalenin örnek olay olarak seçilmesinin nedeni R2P'nin üçüncü sütunu "*Zamanında ve Kararlı Tepki*"nin askerî boyutunun ciddi manada ilk kez test edildiği bir olay olması nedeniyledir. Yapılan inceleme Jus ad bellum kapsamında yapılmıştır. İlk olarak Koruma sorumluluğun en ihtilaflı bölümünü teşkil eden sütun III için şartların oluşup oluşmadığını görebilmek için Libya'da yaşananlar aktarılmıştır. Bu maksatla ilk olarak, Libya'daki olayların kıvılcımını tutuşturan "*Arap Baharı*" hareketinin Libya'ya müdahaleye kadar ki bölümünden kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra Arap Baharının domino etkisiyle Libya'da barışçıl isteklerle başlayan gösterilerin kısa sürede nasıl bir iç savaş haline dönüştüğünün incelemesi yapılmıştır. Müteakiben bu yaşananlara engel olmak için uluslararası toplumun müdahale kararına kadar başvurduğu yöntem ve tepkiler aktarılmıştır. Libya'ya askerî müdahalenin yolunu açan 1970 ve 1973 sayılı BMGK kararlarının içerikleri analiz edildikten sonra NATO önderliğinde icra edilen harekât hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak bu bölüme kadar insani müdahale ve R2P ile ilgili yaptığımız teorik inceleme ile Libya'ya düzenlenen müdahalenin mukayesesi yapılarak söz konusu müdahalenin tartışmaya ne kattığı ortaya konulmuştur.

3.1.1. Arap Baharı ve Libya'ya Yayılması

Seyyar meyve sebze satıcısı Tunuslu Muhammed Bouazizi'nin, polislin meyve sebze arabasına ve elektronik tartısına el koymasına karşılık, kendisini valilik önünde yakma protestosu⁶²⁸ adeta "*barut fıçısına tutulmuş bir kibrit*" etkisi yaratmış ve Kuzey Afrika ve Arap ülkelerindeki baskıcı rejimlere karşı başlatılan hareketin başlangıcı olmuştur⁶²⁹.

Arap Baharı olarak adlandırılan bu hareket, Tunus'ta başladı ve akabinde, Mısır, Cezayir, Libya, Fas ve daha sonra Suriye, Yemen, Bahreyn, Lübnan, Ürdün,

⁶²⁸Witnesses Report Rioting in Tunisian Town, *Reuters*, 19 Aralık 2010, <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE6BI06U20101219?sp=true> (Erişim Tarihi: 21.01.2012).

⁶²⁹Tunus'un orta kesimlerinde bulunan Sudi Buzid şehrindeki protestoları tetikleyen ve 5000 kişinin Cenazesine katıldığı Muhammed Buazizi'nin hikayesi için Bknz.: Alper Birdal ve Yiğit Günay, "*Arap Baharı*" *Aldatmacası, Ortadoğuda Emperyalist Restorasyon*, Yazılama, İstanbul, 2012, p. 11-17; Mete Çubukçu, *Yıkılın Bu Düzen! Arap Ayaklanmaları ve Sonrası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, p. 74-75; Vijay Prashad, *Arap Baharı Libya Kıışı*, Çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, p. 28.

Suudi Arabistan, Umman, İran ve hatta Irak ve bir dereceye kadar Sudan'a kadar yayılmıştır⁶³⁰.

Arap Baharı hareketi ile önce 24 yıldır Tunus Devlet Başkanlığını yürüten Zeynel Abidin Bin Ali, 10 gün süren protestoların ardından 14 Ocak 2011'de Suudi Arabistan'a sığınmış; daha sonra 30 yıldır Mısır Devlet Başkanlığını yürüten Hüsnü Mübarek, 18 gün süren gösterilerin ardından 11 Şubat 2011 tarihinde görevinden istifa etmiştir.

Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkesini terk etmesinden sonra, 1969 tarihinden beri Libya liderliğini yapan Albay Muammer Kaddafi, ülkesine de yayılıp kendi sonunu da hazırlayacak olan, komşu ülke Tunus'taki isyan hareketini kınadığı 15 Ocak 2011 tarihinde Libya Televizyonunda yaptığı açıklamada şunları belirtmiştir⁶³¹:

"Tunus, şimdi korku içinde yaşamaktadır. Aileler, kendi yatak odalarında boğazlanabilir ve baskıya uğrayabilir ve sokaktaki vatandaşlar, Bolşevik ya da Amerika ihtilalinde olduğu gibi öldürülebilirler. Bu ne için? Zeyn el Abidin'i değiştirmek için mi? O size üç yıl sonra çekileceğini söylememiş miydi? Üç yıl sabırlı olun ve oğullarınız hayatta kalsın." Kaddafi, yine aynı konuşmasında, Tunus'u *"demokrasi arayışındaki halklar için son nokta olarak gösterdiği Libya'daki hükümet modelini"* benimsemeye teşvik etmiştir.

Kaddafi'nin kendi ülkesindeki ciddi mahiyetteki olayların başlamasından yaklaşık bir ay önce yapmış olduğu bu konuşmasında, kendi ülkesinde meydana gelebilecek benzer olaylara karşı ne tarz bir müdahalede bulunabileceğinin izleri bulunmaktadır.

Nitekim Libya'da durum tamamen farklı bir şekilde gelişti. Tunus'ta başlayan gösteri dalgasının Kuzey Afrika ülkesi Libya'ya da ulaşacağı aşıkardı, ancak liderliğini Kaddafi'nin yaptığı Libya'nın müdahale etme şekli tahmin edildiği gibi olmadı. Komşu ülkelerde olduğu gibi gösteriler, daha iyi bir yaşam kalitesi, daha fazla özgürlük ve daha yüksek seviyede yönetime katılım istekleri ile ortaya çıkmıştır. Libya olayını komşu ülkelerdekinden farklı kılan ise, özellikle halk ayaklanmasına karşı Kaddafi'nin müdahalesindeki şiddetin biçimidir⁶³².

⁶³⁰Uppsala Conflict Data Programı (UCDP), **Arabian Spring 2010-2011**, Uppsala University, Sweden 2011, p. 3, <http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/info/Background%20narrative%20arabian%20spring.pdf> (Erişim tarihi: 21.01.2012), Çubukçu söz konusu ayaklanmaların farklı taleplere sahip olmasına rağmen birleştikleri noktanın rejimlerin değişmesi olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir: *"Kahire'nin Tahrir Meydanı'ndaki genç, 'işsizliğe', Bahreyn'in başkentinde Manama'da bulunan İnci Meydanı'ndaki gösterici kadın 'eşit temsil edilmemeye', Tunus'taki köylü 'yoksulluğa', [Suriye] Derra'daki gençler 'düşüncelerini özgürce dile getirememeye', Filistin'de bildiri dağıtanlar 'hem yönetimlerine hem İsrail işgaline' isyan ederken, farklı taleplerle yola çıkanların birleştiği nokta rejimlerin değişmesiydi."*

⁶³¹Matthew Weaver, "Muammar Gaddafi Condemns Tunisia Uprising.", **Theguardian**, 16 Ocak 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/16/muammar-gaddafi-condemns-tunisia-uprising> (Erişim tarihi: 21.01.2012).

⁶³²UCDP, a.g.e., p. 6.

3.1.2. İsyanın Altındaki Temel Nedenlerle İlgili Kısa Bir Değerlendirme

Tunus ve Kahire'deki göstericiler önceki yöneticilerini devirmeyi başarsalar da Trablus uzayan bir iç savaşın içine düştü. Trablus'un mücadelesinin dayanağı, Libya Lideri Muammer Kaddafi'nin kendi gücünü sağlamlaştırmak ve ülkeyi akrabaları ve kabilesini kayırmacı şekilde yönetmek için 40 yıldan fazla süren çabasıdır⁶³³. Arap baharının yarattığı domino etkisiyle ilk başlarda barışçıl olarak başlayan bu muhalif gösterilerin birkaç günde, diğerlerinin aksine, Libya'yı iç savaşa sürüklemesinin altında Kaddafi rejiminin 42 yıldır gelişerek süren bu uygulamaları yatmaktadır. On yıllarca süren bu yönetim biçimi, yaygın akraba kayırmacılığı (nepotizm) ve yolsuzluk ve insan haklarının suiistimaline, Kaddafi Rejiminin her an değişebilen insafsızlığı da eklenince, Libya'da yaygın ve kaldırılması güç bir kuşku ortamı oluşmuştur⁶³⁴.

Bu yapılanmaya rağmen Kaddafi'nin Libya'sının ekonomik ve bazı sosyal şartlar açısından benzerlerinden iyi durumda olduğu da belirtilmelidir⁶³⁵. Libya'nın olayların başlamasından önce 2010 yılındaki kişi başı geliri 15.000 \$ civarındaydı⁶³⁶. BM Kalkınma Programının 2010 yılında hazırladığı İnsani Gelişme Raporundaki endekste Libya 53. sıradaydı ve bu onu "Yüksek İnsani Gelişme"nin olduğu ülkeler sınıfına yerleştiriyordu. Yine aynı rapordaki verilere göre Libya'daki ortalama ömür 75 yıldı⁶³⁷. Libya, Kuzey Afrika'daki en yüksek okuma-yazma ile okula yazılma oranına sahipti ve öğrenim gören kız öğrenci oranları da yüksekti. Eğitim ücretsizdi, ilkokula katılım neredeyse umumiydi ve sağlık hizmetleri bütün çocuklar için ücretsizdi⁶³⁸. Bu verilerin gösterdiği gibi Gaddafi'nin "yeşil devrimi", petrolden gelen paranın bir kısmını halkın sosyal ihtiyaçlarına da aktarmaktaydı⁶³⁹. Bu verilerin gösterdiği bir diğer sonuç ise Libya'da Şubat'ta başlayan protestolar, Tunus ve Mısır'da olduğu gibi ekonomik sorunlarla ilgili değildi. Libya'da başka sorunlar öncelikle de halkın gerçek demokratik isteklerinin bastırılmasına duyulan öfke

⁶³³Lisa Anderson, "Demystifying the Arab Spring", *Foreign Affairs*, 2011, Vol. 90, No. 3, 1-7, p. 6.

⁶³⁴UN Human Rights Council, *Report of the International Commission of Inquiry on Libya Advance Unedited Version*, A/HRC/19/68, 2012, p. 31, para. 36; Lisa Anderson, a.g.m., p. 6.

⁶³⁵Tabii ki bunda Kaddafi'nin 1969 yılında yapmış olduğu "kansız" darbeden 10 yıl kadar önce bulunan geniş petrol rezervlerinin de etkisi bulunmaktadır. Brenda Lange, *Muammar Qaddafi*, Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2005, p. 93.

⁶³⁶US Central Intelligence Agency Official Website, The World Factbook-Libya, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> (Erişim tarihi: 03.05.2013).

⁶³⁷Bu rapordaki endekste Türkiye'nin 83'ncü sırada olduğu düşünülürse Libya'nın epey bir gelişmiş olduğu değerlendirilebilir. Benzer şekilde Libya'nın komşu ülkesi olan Çad'daki ortalama ömrün 49.8 olduğu düşünülürse Libya'lının daha uzun yaşadığı görülecektir. UN Development Program, *Human Development Report 2010*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 142-146.

⁶³⁸UN Human Rights Council, *Report of the International Commission of Inquiry on Libya Advance Unedited Version*, A/HRC/19/68, 2012, p. 37, para 35.

⁶³⁹Alper Birdal ve Yiğit Günay, a.g.e., s. 74.

başrolü oynadı⁶⁴⁰. Zira Libya Halkı ekonomik refah bakımından çağı yakalamış olmasına rağmen; ülkedeki aşiret yapılanması nedeniyle siyasal ve kültürel yönden, feodal baskı odaklarının hüküm sürdüğü ortaçağa mahkûm edilmişti. Kaddafi ülkeyi bir aşiretler ittifakının başındaki bir diktatör olarak yönetiyordu⁶⁴¹.

Kaddafi'nin kontrolündeki Libya yönetimi, koloni zamanındaki İtalyan faşizmin izlerine dayanmaktaydı: savurganlık, dogmatizm ve zalimlik. Onun adına olan “*Daimi Devrim*” le Kaddafi; perakende ticareti, özel mülkiyeti engellemiş ve özgür basını yasaklamış ve sivil hizmet ile askerî komuta yapısını altüst etmiştir. Güvenilir polis gücünü de içeren kamu sektörü bürokrasisinin eksikliğiyle, akraba ve kabile bağları, emniyet ve güvenlik ile mal ve hizmetlere ulaşımı da sağlamaktaydı. Protestoların başlangıcında Rejim Kuvvetlerinin kapasitesinin bölünmeye ve yönetimin çözülmeye başlamasındaki sebep Libya toplumunu ayrıştıran bu akraba ve kabile bağlarıydı⁶⁴².

Libya'daki kabile ve akraba bağlarına dayanan bu sosyo-politik yapılanma iç savaşa giden yolda bölünmeyi kolaylaştıran bir faktör olmakla birlikte aynı zamanda, halkın ve kabilelerin ileri gelenlerinin siyasi tercihlerini de etkilemektedir. Kaddafi'nin kabilesi ve diğer müzahir feodal yapılar, muhalefetin kazanması durumunda kendileri için “*demokrasinin*” gelmeyeceğinin farkındaydılar. Bu durum Kaddafi yanlısı unsurları daha da radikalize etmiştir⁶⁴³.

Libya'nın coğrafi yapısı da gelişen bu duruma zemin hazırlamıştır. Uluslararası Kriz Grubu'nun değerlendirmesine göre; birbirinden uzak üç parçadan oluşan Libya; batıda Trablusgarp bölgesi (Tripolitania), doğuda Sireneyka (Cyrenaica) ve güneyde Fizan (Fezzan)'ın, sadece 1950 de bir araya gelmesi ile birleşik bir ülke halini almıştır. Ülkenin bölümleri, yani doğu, batı ve kuzeydeki ana şehirleri coğrafi olarak geniş çöllerle birbirinden ayrılmıştır. Bu coğrafi sebepler, bu bölgeler arasındaki ulaşım ve iletişimi kısıtlamıştır. Örnek olarak bu bölgeler arasında demir yolu ve kara yolu yoktur. Sadece iki büyük şehir Tripoli ve Bingazi'yi birbirine bağlayan otoyol bulunmaktadır. Bir yerden diğerine gitmenin en verimli yolu havayolu olup bu da sıradan bir Libyanın sahip olmadığı bir imkândır. Bunun bir sonucu olarak doğudaki birçok insan geleneksel olarak kendilerini Libya'nın batısına nazaran, Mısır'a daha yakın hissetmektedir. Bu bağlamda birçok Libya kabilesinin

⁶⁴⁰Vijay Prashad, *Arap Baharı Libya Kışı*, p. 105.

⁶⁴¹Alper Birdal ve Yiğit Günay, a.g.e., s. 75-76.

⁶⁴²Lisa Anderson, a.g.m., p. 5; Ülkede tahminen 140 aşiret olduğu bunlardan 25-30'unun ülkenin sosyoekonomik ve siyasi alanda büyük rol oynadığı iddia edilmektedir. Libya'daki dört farklı bölgeye göre bunların dağılımı için bkz.: Veysel AYHAN, “Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi”, *Ortadoğu Analiz*, 2011, Cilt: 3,- Sayı: 27, 8-14, s. 12-13.

⁶⁴³Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi (BÜSAM), *Kaddafi'nin Kararlılığı Test Edilirken Libya: Değişimin ya da Bölünmenin Eşiğinde*, Libya Raporu, 2011, p. 3, <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/libya-raporu.pdf> (Erişim tarihi: 27.01.2012).

doğu komşusunun batısındaki bölgelerine yayıldığı vurgulanması gereken bir durumdur. Buna karşın Libya'nın batısındaki insanlar, Avrupa ile eski ticaret bağlantıları nedeniyle de, özellikle Tunuslulara daha yakın olma eğilimindedir. Başkentin sakinleri, kendilerini genellikle, doğudakilerden daha dış görünümlü ve kozmopolitan olarak değerlendirirler. Doğu'da ve Batı'da konuşulan Arapça bile belirgin bir şekilde birbirinden farklılaşmıştır. Güçlü kabilesel farklılıklar ve bu coğrafi şartlar, batıyı doğudan ayırmıştır. Buna karşılık, sömürge ve fetih kuvvetlerinin doğu bölgesini kontrolleri altına almada yaşadığı güçlüklerin yansıması olarak doğudaki kabile yapısı daha iyi korunmuştur. İtalyan işgalcilerine karşı asıl direnç, Libya'nın en iyi tanınan ulusal kahramanı ve gerilla harbinin lideri Ömer Muhtar'ın olduğu doğu bölgesinde gösterilmiştir. Doğudaki bu kabile yapısı dinsel bir düzen olan Sunusi Kardeşliği Tarikatı ile de pekiştirilmiştir⁶⁴⁴.

Doğudaki bu birlitlik tarihinde olduğu gibi Kaddafi iktidara geldiğinde de güçlüydü. Bu birlikteliğin daha da güçlenmemesi için Kaddafi, doğuyu kurduğu yeni düzenin nimetlerinden yoksun bırakmaya çalıştı. Buradaki aşiret liderleri ile arasında çatlaklıklar olduğu zaman, rejim bunları bağlılığa zorladı. 1980'lere gelindiğinde petrol kazancının getirileri ve yeni devrimci rejimin vaat ettiği sosyal refah, ülkenin batısına nazaran yoksullaşmış Doğuya kıtı kıtına yardım ediyordu. Benzer bir ayrımcılık ve ihmal ülkenin kuzeybatısındaki Cebel Nafusa dağlarında yaşayan Berberilere (Amazigler) karşı da uygulanmıştır.⁶⁴⁵ Nitekim 15 Şubat 2011 tarihinde barışçıl protestoların başlamasından birkaç gün sonra olayın iç savaşa dönüşmesinin altında yatan temel nedenlerden birisi bu bölgelerdeki çoğunluğu oluşturan aşiretlerin Kaddafi'nin karşısında yer almasıdır⁶⁴⁶.

Libya'da başlayan gösteriler ve sonrasındaki iç savaşın gelişimi ile ilgili incelemeye geçmeden önce son olarak bir sosyoloğun araştırmasına da dikkat çekmek istiyoruz. Zira bu araştırma bize, Kaddafi'nin uzun yıllar süren bu politikaları sonucu Doğu-Batı arasındaki cepheleşmeden ve buraya kadar incelediğimiz aşiretler arası farklılıklardan Libya'da vatanseverlik duygusunun olmadığı ve aşiret çıkarlarının ön planda olduğu gibi bir çıkarımda bulunmamızın yersizliğine işaret etmektedir. Söz konusu araştırma isyanın seyrinin ve boyutunun değiştiği bir dönem olan 23 Şubat ve 09 Mart 2011 tarihleri arasındaki 28 farklı Libya aşiretinin bildirilerine dayanmaktadır. Sosyoloğun bu araştırmasından çıkardığı sonuç bu 28 bildiriden "*çok büyük çoğunluğunun aşiret çıkarlarından ziyade, ulusla birlik ve ulusal*

⁶⁴⁴International Crisis Group (ICG),. **Popular Protest in North Africa And The Middle East (v): Making Sense of Libya**, Middle East/North Africa Report N°107, ICG, Cairo/Brussels, 2011, p. 17.

⁶⁴⁵Vijay Prashad, a.g.e., p. 12-125.

⁶⁴⁶Bunlar arasında en önemlileri olarak Varfalla, Zuwayya, Misurata, Mısır-Libya sınırındaki Awlad Ali, Zintan ve Berberiler gösterilebilir. Bknz.: Veyssel AYHAN, a.g.m., s. 13.

kurtuluş vurgusu” yapmasıdır. Sosyoloğun dikkate değer bir diğer tesbiti ise, isyan öncesindeki Libya devletinin “*az gelişmiş kurumsal yapısı üzerinden en gelişmiş kurumsal bir devrim modeli ile karşı karşıya kal*”dığımızdır. Bu durumun, “*Devlet şiddetine karşı kendiliğinden ve korkusuz dirençin ortasında ortaya çıkan yerli örgütlenmenin bu muazzam örneğinin, batının Libya’da sözde ‘sivil toplumun yokluğu’ hakkındaki şikayetlerini çürüt*”tüğünün bir göstergesi olduğunu belirtmektedir⁶⁴⁷. Libya’nın siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarına yönelik kısa değerlendirme ışığında R2P şartlarının oluşup oluşmadığına yönelik bir fikir vermesi açısından takip eden kısımda, Libya’da yaşananlar tarihsel akışında anlatılmaya çalışılmıştır.

3.1.3. Libya’da Başlayan Gösteriler ve Sonrasındaki İç Savaş

Olayların başlangıcı olarak 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi’de 200 kadar kişinin katılımıyla düzenlenen protestolar gösterilmektedir⁶⁴⁸. Gösterileri tetikleyen ise bir insan hakları aktivisti ve avukat olan Fathi Terbil’in tutuklanması olmuştur⁶⁴⁹. Fathi Terbil, 1996 yılında Trablusgarp’ta öldürülen 1000’den fazla tutuklunun⁶⁵⁰ ailelerini temsil eden kişilerden biri olma özelliğini taşımaktadır ve eylemciler de sözü edilen mahkumların ailelerinden oluşmaktadır. Daha sonra rejim ve Kaddafi karşıtı 600 kadar kişinin de protestolara katılmasıyla söz konusu eylemin boyutları

⁶⁴⁷ Mohammed Bamyeh, Is the 2011 Libyan Revolution an Exception?, **Jadaliyya**, 2011, <http://www.jadaliyya.com/pages/index/1001/> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁴⁸ Söz konusu gösteriler sonucunda, güvenlik güçleri ile göstericiler arasında çıkan olaylarda 38 kişinin yaralandığı iddia edilmektedir. Söz konusu rakam Bingazi’deki “*Quryna*” isimli özel bir gazeteye dayandırılmaktadır. Gazetenin internet sitesi arapça yayın yaptığı için teyit edilememiştir. İlgili Haber için Bknz.: “Violent Protests Rock Libyan City of Benghazi”, **France 24**, 16.02.2011, <http://www.france24.com/en/20110216-libya-violent-protests-rock-benghazi-anti-government-gaddafi-egypt-tunisia-demonstration> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁴⁹ Ortadoğu Alev Alev”, **Hürriyet**, 16.02.2011, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=17036862> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁵⁰ BMİHK olaylarla ilgili yaptığı soruşturmada, sık sık geçmişteki insan hakları ihlallerinin toplum üzerinde derin bir psiko-sosyal etkisinin bulunduğu dikkatleri çekmiştir. BMİHK’nin verdiği örneklerden biri de 1996 Haziranında Ebu Selim Cezaevinde makineli tüfek atışı ile icra edilmiş olan bu yargısız infazdır. BMİHK bu rakamı 1272 kişi olarak vermektedir. BMİHK’nin verdiği diğer benzeri örnekler için Bknz.: UN Human Rights Council, **Report of the International Commission of Inquiry on Libya Advance Unedited Version**, A/HRC/19/68, 2012, p. 38, para 38. Uluslararası Af Örgütü’nün 2010 yılındaki (Örgüt Heyetinin 2009 yılında 5 yıl sonra ilk defa yaptığı ziyaret sonucu hazırlanmış olan) raporu incelendiğinde söz konusu olayla ilgili yapılan gösterilerin yeni olmadığı görülecektir. 2009 yılı boyunca da bahse konu mahkumların yakınları tarafından Bingazi’de, Ecdebiye’de ve başka şehirlerde gerçekleri öğrenmek, adalet ve tazminat istemek için barışçıl gösteriler düzenlenmiştir. Bu gösteriler esnasında da söz konusu şahıs tutuklanmış ancak 2 gün sonra resmi bir suçlama olmadan serbest bırakılmıştır. Yine söz konusu rapor göstermektedir ki olayın faillerinin cezasızlık durumları 2009 itibarıyla halen devam etmektedir. Eylül ayında yetkililerin olayın soruşturulmasına başkanlık etmesi için bir yargıç atamasına rağmen bunların ne görev ve yetkileri ne de soruşturmanın ayrıntıları hakkında bilgi verilmemiştir. Olayın ayrıntıları ve Libya’daki genel insan hakları ile ilgili bir fikir vermesi açısından bknz.: Uluslararası Af Örgütü, Dünya İnsan Haklarının Durumu, Uluslararası Af Örgütü Yayınları, İstanbul, 2010, p. 217.

büyümüştür⁶⁵¹. 17 Şubat 2011 tarihinde Libya'nın ikinci büyük kenti Bingazi'de, halkın sokaklarda toplanmasını ve Muammer Kaddafi ve rejimine karşı seslerini yükseltmeyi teşvik eden “Öfke Günü” organize edildi⁶⁵².

Üç gün süren protesto eylemlerinden sonra 18 Şubat 2011'de hükümete karşı başlayan direniş hareketi Libya güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Orta Doğu'daki diğer devrim hareketlerinin bir domino etkisi yaratması endişesi, Kaddafi yönetiminin sert müdahalelerini doğurmuştur⁶⁵³. İsyanın ilk gününde Kaddafi'nin mahkumları serbest bıraktığı ve onları muhaliflere karşı çatışmak üzere paralı asker olarak kiraladığı iddia edilmiştir. Bunu isyanı bastırmak için büyük çoğunluğu Batı Afrika ülkesinden olmak üzere fazla sayıda paralı asker kullandığı iddiası takip etmiştir. Kaddafi başvurduğu bu önlemlerle mutlak gücüne zarar verecek ya da karşı gelecek hiçbir senaryoyu tolere etmeyeceğini göstermek istemiştir. İlerleyen günlerde ülkedeki şiddet ve bunun sivillere yansması artarak devam etmiştir⁶⁵⁴. 21 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'deki rejim karşıtı protestocuları bombalama emri alan pilotlar, masum sivillere ateş açmamak için buna uymayarak uçaklarını Malta'ya yönlendirip, Malta'ya sığınmışlardır⁶⁵⁵.

Durumun tırmanışı nedeniyle, Kaddafi Devlet televizyonunda görünerek, El-Kaideyi ve ABD başta olmak üzere batılı ülkeleri suçlayan bir konuşma yaptıktan sonra, “*şehit olarak ölmeye*” söz verdi ve “*devrilmektense kanının son damlasına kadar savaşıcağını*” belirtti. 24 Şubat 2011 itibariyle Muhalifler, Libya'nın doğusundaki Tobruk şehrinin kontrolünün tamamen ele geçirildiğini bildirdiler⁶⁵⁶. Günler içinde bunu Libya'nın doğusu ve Libya'nın batısına daha yakın olan ve aynı zamanda bir liman kenti olan Misrata takip etti. Şubat ayı sonu itibariyle, Ejdebiye batısında ve Misrata civarında Kaddafi kuvvetleri (bundan böyle Pro-Kaddafi) ile çoğunluğu silah kullanma konusunda çok az şey veya hiçbir şey bilmeyen siviller ve onlara katılan veya onların safına geçen eski güvenlik veya silahlı kuvvetler

⁶⁵¹BÜSAM, a.g.e., p. 3; Gürkan Doğan ve Bülent Durgun, "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde bir Değerlendirme" **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, Cilt 1, Sayı 15, 61-90, p. 80.

⁶⁵²Uppsala Conflict Data Program (UCDP), **Timeline Arab Spring**, Uppsala University, Sweden, 2011, p.3, <http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/info/chronologic%20timeline%20arabian%20spring.pdf>, (Erişim tarihi: 21.01.2012); Bingazi ayaklanmaları İtalyanlara karşı savaşılan Ömer Muhtar'ın başkaldırısı başlattığı tarihe denk geliyordu. Mete Çubukçu, a.g.e., p. 115.

⁶⁵³Öner Akgül, "Libya'da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?", **Ortadoğu Analiz**, 2011, Cilt 3, 51-59, s. 7.

⁶⁵⁴UCDP, **Arabian Spring 2010-2011**, p. 6; Çalışma esnasında yapılan inceleme esnasında söz konusu dönemde meydana gelen sivil can kayıpları ile ilgili net bir rakama ulaşmak mümkün olmamıştır. Bunu en önemli nedeni uluslararası medyanın bölgeye erişiminin kısıtlı olması ile ilgilidir. Kısa sürede muhaliflerin eline geçen bölgelerdeki yerel kaynaklardan alınan bilgilere dayalı haberlerde ise tam bir bilgi kirliliği olması nedeniyle herhangi bir rakam telaffuz edilmemiştir.

⁶⁵⁵John Hooper ve Ian Black, a.g.m.

⁶⁵⁶UCDP, **Arabian Spring 2010-2011**, p. 6-7.

mensuplarının oluşturduğu muhalif savaşılar (bundan böyle Anti-Kaddafi) arasındaki muharebelerle, durum silahlı çatışma boyutuna tırmandı⁶⁵⁷.

Bu arada Libya'da işlendiği iddia edilen katliamlar gerekçesiyle rejimin diplomatik takımının ana unsurları istifa etmiş ya da muhalefetin tarafını tutmaya başlamıştır⁶⁵⁸. 21 Şubatta, Libya BM Büyükelçi yardımcısı, delegelerin rejim için değil, Libya halkı için hizmet ettiğini beyan ederek Kaddafi'nin istifasını talep etmiştir. 25 Şubatta BM İnsan Hakları Konseyinin Libya temsil heyeti, o andan itibaren, sadece Libya Halkını temsil ettiğini iddia ederek istifa etmiştir⁶⁵⁹. Bunlara Muammer Kaddafi'nin Çin, Hindistan, Endonezya ve Polonya gibi muhtelif ülkelerdeki Büyükelçileri de eşlik etmiştir⁶⁶⁰. Arap Birliği Temsil heyeti de aynısını yapmıştır⁶⁶¹.

Birkaç gün sonra 27 Şubat 2011 tarihinde Ulusal Geçiş Konseyinin (UGK) kurulduğu ve bu konseyin, Libya hükümetinin *de facto* muhalifi olduğu duyurulmuştur. Konsey, özgürlük savaşıları (*thumar*), eski politikacılar, dini liderler ve Libya Diasporasının unsurlarının karışımından oluşmaktaydı. Konsey'in başına, sivillere kuvvet kullanıldığı için Libya Hükümetindeki Adalet Bakanlığı görevinden 21 Şubat 2011 tarihinde istifa eden Mustafa Abdul Celil seçilmiştir⁶⁶². Sadece muhalefetin yoğunlaştığı ülkenin doğu kısmındaki şehirlerden değil, başkent Trablus'un da dâhil olduğu tüm şehirlerden 31 temsilcinin oluşturduğu UGK, bir yandan ülke içindeki muhalif grupları tek bir platform altında birleştirirken diğer yandan da uluslararası kamuoyu ve kuruluşlarla muhalefeti temsilen ilişkiye geçmiştir. UGK, adil seçimlerin yapılması, yeni bir anayasanın hazırlanması, çeşitlilik ilkesine dayalı bir siyasal sistemin kurulması ve evrensel ilkelere bağlı siyasi ve sivil toplum kuruluşlarının kurulması gibi maddeleri içeren bir beyanla Kaddafi sonrası için bir yol haritası açıklamıştır⁶⁶³.

Libya'da Anti-Kaddafi kuvvetlerinin direnişini devam ettirmeleri ve yukarıda bahsettiğimiz gibi bazı şehirleri ele geçirmeleri Pro-Kaddafi kuvvetlerinin uyguladıkları şiddeti tırmandırmıştır. Anti-Kaddafi kuvvetlerinin kalesi olduğu inanılan

⁶⁵⁷ Amnesty International, *The Battle for Libya Killings, Disappearances and Torture*, Amnesty, London, 2011, p. 34, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE19/025/2011/en/8f2e1c49-8f43-46d3-917d-383c17d36377/mde190252011en.pdf> (Erişim tarihi: 28.05.2013).

⁶⁵⁸ Bu kadronun istifa etmesindeki diğer önemli etkenlerden birinin de ait oldukları aşiretlerin tercihleri olduğu değerlendirilmektedir. İsyanın hemen başlangıcında taraf değiştiren Libya'daki önemli şahsiyetlerin ait olduğu aşiretlerin birçoğunun zaten Anti-Kaddafi tarafına geçtiği ile ilgili bir değerlendirme için bkz.: Veyssel AYHAN, "Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi", s. 13.

⁶⁵⁹ Eliav Lieblich, "Consensual Intervention and the Responsibility to Protect", Julia Hoffmann and Andre Nollkaemper (ed.), *Responsibility to Protect From Principle to Practice*, Pallas Publication, Amsterdam, 2012, 137-154, p. 147.

⁶⁶⁰ John Hooper ve Ian Black, "Libya Pilots Flee to Malta", *The Guardian*, 21 Şubat 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/21/libya-pilots-flee-to-malta> (Erişim Tarihi: 21.01.2012).

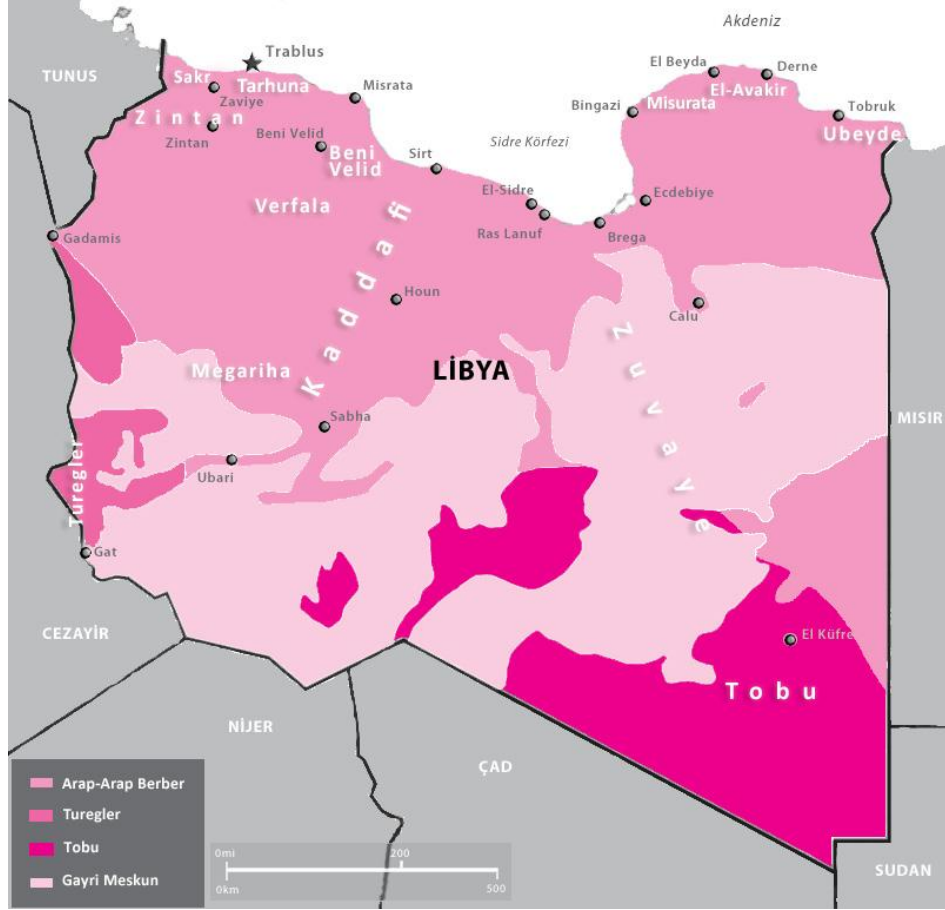
⁶⁶¹ Eliav Lieblich, a.g.m., p. 147.

⁶⁶² UCDP, *Arabian Spring 2010-2011*, p. 7.

⁶⁶³ Selin M. Bölme v.d., a.g.m., p. 22.

bütün şehir ve kasabalara ayırım yapmaksızın yapılan bombalamalar, büyük ölçüde sivillerin acı çekmesine neden olmuştur⁶⁶⁴.

Harita-1 Libya Haritası⁶⁶⁵

3.2. LİBYA'DA YAŞANANLARA KARŞI ULUSLARARASI TEPKİLER

Muammer Kaddafi'nin göstericilere karşı ayırım gözetmeksizin ve orantısız güç kullanması ve Libya'dan paralı askerlerin yanı sıra savaş uçakları, helikopter ve tanklar kullanılarak, katliam yapıldığı haberleri gelmesi, dünyayı harekete geçirdi. Libya krizini o güne kadar sessizce izleyen ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, “*Şimdi bu kabul edilemez vahşeti durdurma zamanı*” diye sert bir açıklama yaptı. ABD'yi BM Güvenlik Konseyi, Arap Birliği, AB, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon ve Kaddafi'nin yakın dostu Berlusconi takip etti. Ban Ki-moon bizzat, Kaddafi'yi arayarak, “*Savaş uçaklarını çek, durdur bu katliamı*” uyarısında bulundu⁶⁶⁶.

⁶⁶⁴UCDP, *Arabian Spring 2010-2011*, p. 7.

⁶⁶⁵Selin M. Bölme v.d., *İşyan Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları*, SETAV, 2011, p. 7, <http://file.setav.org/Files/Pdf/libyada-donusumun-sancilari.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁶⁶Zeynel Lüle, “Uçağını Çek Katliamı Durdur”, *Hürriyet*, 23 Şubat 2011, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=17096090&tarih=2011-02-23> (Erişim Tarihi:29.01.2012).

Libya’da yaşananlara karşı uluslararası arenada uluslararası kişilerce verilen ilk tepkileri şu şekilde sıralayabiliriz⁶⁶⁷:

(1) BMGK, Libya’da yaşanan krizi ilk olarak Libya’nın BM Daimi Temsilci Yardımcısı İbrahim Dabbashi’nin ülkesindeki durumu tartışmak için acil bir toplantı düzenlenmesini isteyen mektubuna cevaben 22 Şubat 2011 tarihinde değerlendirmiştir. 21 Şubat 2011 tarihinde Dabbashi Kaddafi rejiminden ayrıldığını resmen belirten bir basın toplantısı düzenlemiş ve BMGK’yi uçuşa yasak bölge tesis etmesi ve Kaddafi tarafından işlenmekte olan savaş suçlarının soruşturulması için Libya’daki durumun UCM’ye havale edilmesi çağrısında bulunmuştur.

(2) Takip eden süreçte Libya Rejimini kınayan yaygın açıklamalar oldu. BM Genel Sekreteri, 21 Şubat 2011 tarihinde yaptığı bir açıklamasında, Libya yetkililerinin halk gösterilerine uçak ve helikopterlerden ateş açıldığı şeklindeki basın raporlarına yönelik üzüntülerini ifade etti. Sivillere karşı yapılan bu saldırıların, eğer doğrulanırsa, “uluslararası insani hukukun ciddi ihlalini meydana getir”eceğini söyledi ve şiddete hemen son verme çağrısında bulundu⁶⁶⁸.

(3) NATO Genel Sekreteri, “Libya’daki barışçıl göstericilere ayırım gözetilmeksizin kuvvet kullanılması” karşısında şoke olduğunu belirtti ve Libya yetkililerine “silahsız sivillere baskının son verilmesi” çağrısında bulundu⁶⁶⁹.

(3) 22 Şubatta, Arap Devletleri Ligi, sivillere karşı kuvvet kullanımını kınadı ve Libya’nın üyeliğini, bütün şiddet faaliyetlerinin hemen durdurulmasına yönelik talepleri karşılanana kadar, askıya aldı.

(4) BM Genel Sekreteri Soykırımın Önlenmesi Özel Danışmanı ve Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı 22 Şubattaki müşterek açıklamada şunları söylemiştir. “..askerî kuvvetler, paralı askerler ve hava araçları ile sivil halka karşı yapılan yaygın ve sistematik saldırıların uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukukun rezil ihlalleridir. Eğer bildirilen böylesine saldırıların nitelik ve kapsamı onaylanırsa, bunlar ulusal yetkililerin sorumlu tutulabileceği insanlığa karşı suç meydana getirebilirler”. Açıklamada ayrıca, 2005 Dünya Zirvesine atıfta bulunularak Libya yetkililerinin ve diğer ülkelerin koruma sorumluluğu hatırlatılmıştır⁶⁷⁰.

⁶⁶⁷Security Council Report (SCR), **Protection of Civilians in Armed Conflict**, Cross-Cutting Report No.2, 2011, p. 16 v.d. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4 FF96FF9%7D/XCutting%20POC%202011.pdf> (Erişim tarihi: 29.12.2012). Söz konusu tepkilerle ilgili değerlendirmelerin büyük çoğunluğu bu rapordan alınmış olmakla beraber, tepkilerin yer aldığı resmi dokümanlardan ulaşılabilenlere ayrıca atıfta bulunulmuştur.

⁶⁶⁸UN Official Website, UN Secretary General Statement on Developments in Libya, 21 February 2011, <http://www.un.org/sg/statements/?nid=5098> (Erişim tarihi: 03.05.2013).

⁶⁶⁹NATO Official Website, Statement by the NATO Secretary General on Events in Libya, 21 February 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_70731.htm (Erişim tarihi: 31.05.2013).

⁶⁷⁰UN Press Release, UN Secretary-General Special Adviser on the Prevention of Genocide, Francis Deng, and Special Adviser on the Responsibility to Protect, Edward Luck, on the Situation in Libya, 22 February 2011, <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/OSAPG.%20Special%20Advisers%20Statement%20on%20Libya,%2022%20February%202011.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

(5) 23 Şubat'ta, Afrika Birliği sivillere karşı kuvvet kullanımını kınayan, durumu tırmandırabilecek açıklamalardan vazgeçmesi için rejimi teşvik eden bir açıklama yayınladı ve durumu değerlendirmek için Libya'ya bir heyet gönderme kararı aldı⁶⁷¹.

(6) BM, ABD ve AB'ye, 70 sivil toplum örgütü ve tanınmış simaların altına imza koyduğu ve içinde Libya'da meydana gelen olayların “*yaşama hakkının ağır ve yaygın ihlali*”ni teşkil ettiği ve aynı zamanda “*insanlığa karşı suçlar*” kapsamında olduğu belirtilen ve 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesindeki R2P'ye göre harekete geçme çağrısında bulunan bir mektup gönderildi. 21 Şubat 2011'de gönderilen bu mektupta, BMGK'ne Libya halkını korumak maksadıyla toplanması çağrısında bulunmuştur. Mektup aynı zamanda insan hakları ihlallerine hitaben BM İnsan Hakları Konseyi (BMİHK)'nin acil özel oturum düzenlemesini istemiştir⁶⁷².

(7) BMGK üyeleri, 22 Şubat 2011'de Libya'ya yönelik basın açıklamasında sivillere karşı kuvvet kullanılmasını kınadı, yüzlerce sivilin ölmesinden duyulan derin üzüntüsünü açıkladı ve Libya'ya sivilleri koruma sorumluluğunu yerine getirmesi ve uluslararası hukuka saygı göstermesini talep etti ve insani geçit hakkı çağrısında bulundu, mesuliyetin önemini vurguladı ve yabancı vatandaşların güvenliği için endişelerini açıkladı ve BMGK'nin durumu yakinen takip etme niyetini belirtti⁶⁷³.

(8) İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Genel Sekreteri de aynı gün yaşananları kınamış ve masum Libyalılara uygulanan şiddetin durdurulması için Libya yetkililerine çağrıda bulunmuştur⁶⁷⁴.

(9) BMİHK, 25 Şubat 2011 tarihinde yayınladığı raporda; Libya'da, bazıları insanlığa karşı suç teşkil edebilecek, ayırım gözetmeden yapılan silahlı saldırılar, yargısız infaz, keyfi tutuklama ve gözaltına almalar ve barışçıl göstericilere yapılan işkence hareketlerini de içeren toplu ve sistematik bir şekilde insan haklarının ihlal

⁶⁷¹AU Peace and Security Council, *Communique of the 261st Meeting of the Peace and Security Council*, PSC/PR/COMM(CCLXI), 23 February 2011, <http://www.peaceau.org/uploads/psc-comm-unique-on-the-situation-in-libya.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁷²Söz konusu mektubun ayrıntıları ve altında imzası bulunan 70 sivil toplum örgütü ve tanınmış simalarının ismi için Bknz.: UN Watch Unofficial Website, Urgent Appeal to Stop Atrocities in Libya, 21 February 2011, <http://www.unwatch.org/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=bdKKISNqEmG&b=1330815&ct=9135143&printmode=1> (Erişim tarihi: 30.05.2013). Bu 70 örgütten biri olan “Physicians for Human Rights”a göre söz konusu mektup, Libya insan hakları savunucusu ve aynı zamanda Fathi Eljahmi isimli bir rejim muhalifinin kardeşi olan Mohamed Eljahmi'nin yönlendirmesi ile hazırlanmıştır. Söz konusu mektuba imza koyan sivil toplum örgütlerinden sadece üçte biri (70/24) insan hakları örgütüdür. Physicians for Human Rights Unofficial Website, PHR and Human Rights Groups Call for Immediate Action in Libya, 22 February 2011, <http://physiciansforhumanrights.org/press/press-releases/news-2011-02-22-libya.html> (Erişim tarihi: 30.05.2013). Söz konusu mektubu eleştiren anti-empyralist çizgideki bir görüş için Bknz.: Mahdi Darius Nazemroaya, Libya and the Big Lie: Using Human Rights Organizations to Launch Wars, 2011, <http://www.globalresearch.ca/libya-and-the-big-lie-using-human-rights-organizations-to-launch-wars/26848> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁷³UN Official Website, UN Security Council Press Statement on Libya, SC/10180, 22 February 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10180.doc.htm> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁷⁴Organization of the Islamic Conference Official Website, OIC General Secretariat Condemns Strongly the Excessive Use of Force against Civilians in the Libyan Jamahiriya, 22 February 2011, http://www.oic-oci.org/topic_detail.asp?t_id=4947&x_key= (Erişim tarihi: 30.05.2013).

edildiğini vurgulamıştır. İvedi olarak, Libya'daki iddia edilen Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ihlallerinin soruşturulması için, bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonunun gönderilmesine karar vermiştir.⁶⁷⁵

(10) Bu tepki ve açıklamalar sürerken çok sayıda yabancı işçinin yaşadığı Libya'da, ülkelerin kendi vatandaşlarını tahliye harekâtları da tüm hızıyla sürmüştür.

(11) BM Genel Sekreteri, Libya'daki durumla ilgili 25 Şubat 2011'de BMGK'ye verdiği brifingde, ülkede yaşanan son şiddet olaylarında tahmini olarak binin üstünde insanın öldürüldüğünü belirterek ve daha sonra bizim buraya kadar aktardığımız tepkileri bildirerek BMGK'yi harekete geçmeye çağırdı. Genel Sekreterden sonra söz alan Libya temsilcisi, bir BM kararı ile kurulan Libya için BMGK'den "*hızlı, kararlı ve cesur bir karar*"ın benimsenmesini teşvik ederek önemli ölçüde yardım talep etmiştir⁶⁷⁶.

3.2.1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1970 ve 1973 No.lu Yaptırım Kararları

Aktarılan bu uluslararası tepkiler ve olayların devam etmesi üzerine BMGK, 26 Şubat 2011 tarihinde yapmış olduğu toplantıda 1970 no.lu kararını 15 üyesinin olumlu oyu ile yani oybirliği ile kabul etmiştir.

3.2.1.1. 1970 No.lu BMGK Kararı ve Müdahaleye Giden Süreç

BM Şartı VII. Bölüm altında ve 41'nci maddedeki tedbirlere dayanan ve "*hızlı ve kararlı*" bir eylem olarak duyurulan⁶⁷⁷ söz konusu kararın önemli hükümlerini şöyle sıralayabiliriz⁶⁷⁸:

(1) Libya'daki durumun 15 Şubat 2011 tarihinden itibaren UCM savcısına havale edilmesi ve Libya yetkililerinin de, savcıya gerekli desteği sağlaması ve Roma Statüsüne taraf olmayan devletlerin savcıyla işbirliği yapmaya teşvik edilmesi

⁶⁷⁵UN Human Rights Council, *Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya Advance Unedited Version*, A/HRC/S-15/2, 2011, para. 1/11.

⁶⁷⁶UN Security Council Provisional, S/PV. 6490, 25 February 2011, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6490 (Erişim tarihi: 30.05.2013).

⁶⁷⁷UN Security Council Press Release, In Swift, Decisive Action, Security Council Imposes Tough Measures on Libyan Regime, Adopting Resolution 1970 in Wake of Crackdown on Protesters, SC/10187/Rev.1, 26 February 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10187.doc.htm> (Erişim tarihi: 30.05.2013); Dönemin ABD BM Büyükelçisi Susan Rice, bunu şu sözlerle ifade etmekteydi: "Yakın geçmişteki bir zamanda, konseyin bu kadar hızlı, bu kadar kararlı ve uluslararası insan haklarının acil bir sorunu ile ilgili oybirliği içinde hareket ettiğini hatırlamıyorum" Susan E. Rice, "Security Council stakeout on resolution 1970, Libya Sanctions", 26 February 2011, <http://usun.state.gov/briefing/statements/2011/157195.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2013).

⁶⁷⁸UN Security Council Resolution, 1970, 26 February 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10187.doc.htm>, (Erişim tarihi: 29.08.2012).

ve Savcının, ilki kararın kabul edilmesinden iki ay sonra olmak üzere 6 aylık periyotlarla bu karara ilişkin yapılan faaliyetlerin Konseye bildirmesine davet edilmesine yönelik hükümler (Para. 4-7).

(2) Libya'ya silah ambargosu uygulanması ile ilgili hükümler (Para. 9 -14),

(3) Rejim yanlısı 16 kişiye yönelik seyahat yasağı konulması ve 6 kişiye yönelik kaynakların dondurulması ile ilgili hükümler (Para. 15-21),

(4) Yukarıdaki hükümlerin takibini yapacak ve seyahat yasağı ve kaynak dondurma için belirli şartlara dayanarak ilave personel tefrik etme yetkisi olan Yeni Yaptırım Komitesi kurulması (Para. 24),

(5) Üye devletlere Libya'ya yapılacak insani yardımın kolaylaştırılması ve desteklenmesi çağrısı (Para. 25).

Alınan bu kararın çeşitli yönlerden tarihi bir niteliği vardı. Konseyin durumu Uluslararası Ceza Mahkemesine havale ettiği ikinci (ilki Darfur olayında idi) ama böyle bir hükmü içeren bir kararın oybirliği ile alındığı ilk karardır⁶⁷⁹. Aynı zamanda, tek yaptırım kriteri olarak sivil halka karşı kullanılan şiddetin olduğu ikinci karar (ilki 2004 yılındaki Fildişi Sahilleri kararı) olmasıdır.

Yukarıda operatif hükümlerini verdiğimiz Kararın giriş kısmı, "*ciddi insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin*" meydana geldiğinden bahsederek, Libya'daki durumun aslında silahlı bir iç çatışmaya karşılık geldiğini ima ediyordu. İkinci olarak karar "*Libya yetkililerin halkını koruma sorumluluğunu*" hatırlatarak, Libya'da bir R2P durumunun meydana geldiğini teşhis ediyordu ve son olarak Karar anlamlı biçimde, Libya daimi temsilcisinin BMGK kararı için desteğini açıkladığı bir mektubu not etmekteydi. Dahası, Libya temsilcisi BMGK huzurundaki açıklamasında, kararı "*sivilleri korumak için samimi bir girişim*" diye çağırarak Konseye onu kabul ettiği için teşekkür etmişti. Kararın "*hala Tripoli'de bulunan faşist bir rejime kesin bir son*" getireceğine duyduğu güveni dile getirmiş; Libya silahlı kuvvetlerine Kaddafiyi terk etmeye çağırması ve konunun UCM'ye havale edilmesi ile ilgili karara desteğini ifade etmiştir. İlginç bir şekilde, BMGK tarafından Kaddafi Rejimi hala Libya'daki "yetkili" olarak değerlendirilmesine rağmen, karar ile ilgili tartışmada söylemlerinden muhalefete katıldığı anlaşılan delegenin ifadesi alındı⁶⁸⁰. Bu durum, Libya'nın etkili bir şekilde sivilleri korumadaki başarısızlığı konseyin önünde muhalefete bir miktar de facto statüsü bahsettiği yorumlarına neden olmuştur⁶⁸¹.

⁶⁷⁹Karar için oylamanın yapıldığı esnada BMGK'nin beş üyesinin Roma statüsüne taraf olmadığı değerlendirildiğinde; olayın UCM'ye havalesinin oybirliği ile alınması dikkate değer bir gelişmedir. Daha önce ICC'ye havale edilen Darfur ile Libya arasındaki farklar için bkz.: Tim Dunne and Jess Giffkins, "Libya and the State of Intervention", *Australian Journal of International Affairs*, 2011, Vol. 65, No. 5, 515-529, p. 523.

⁶⁸⁰Eliav Liebllich, "Consensual Intervention and the Responsibility to Protect", p. 147-148.

⁶⁸¹Eliav Liebllich, a.g.m., p. 148.

Karara bakıldığında, BMGK'nin 2005 Dünya Zirvesinde uzlaşılan R2P kavramının katı sınırlarını aşmamak için dikkatli olduğu görülmektedir. Kararda, uluslararası toplumun "*Libya Arap Cemahiriyesinin egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve ulusal birliğine güçlü bağlılığı*" teyit ediliyordu. Dahası açık bir şekilde "*Libya Arap Cemahiriyesinde sivil topluma karşı, insanlığa karşı suçlara karşılık gelebilecek yaygın ve sistematik saldırıların meydana geldiği*" açıkça ifade ediliyordu. Libya yetkililerinin fiillerinin insanlığa karşı suç olarak sınıflandırılmasında kullanılan bu ifade biçimi (kalın harflerle belirtilen), doğrudan uluslararası ceza mahkemelerinin statülerindeki bu tip suçların tanımlarından alındığı görünüyordu. Bu; durumun, yetkisi büyük ölçüde Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde listelenen uluslararası suçlarla sınır olan, UCM'ye havale edilmesiyle de bağlantılıdır⁶⁸².

02 Mart 2011'de 1970 No.lu BMGK Kararına karşılık, Kaddafi Rejimi, BMGK'ne, onun Libya'yı kınamasının vakitsiz olduğunu bildiren ve Libya'ya karşı olan iddiaların doğruluğu teyit edilene kadar kararın askıya alınmasını talep eden bir mektup gönderdi⁶⁸³.

Anti Kaddafi kuvvetlerinin kalesi olan Bingazi'nin düşmek üzere olması ile Libya makamlarındaki uzlaşmaz tavra Libya'daki kötüleşen durumun eşlik etmesi ve Pro-Kaddafi kuvvetlerinin orada katliam yapacağı korkusu, BMGK'yi yeni bir yaptırım kararı alınmasına doğru yöneltti. Diplomatik cephede; Kaddafi rejimi 1970 no.lu karara koyulan talepleri reddetti ve Misrata ve Ecdebiye gibi kuşatılmış kentlere insani yardım konvoylarının girişine izin vermeyi kabul etmedi. BM Genel Sekreteri şahsen Libya lideri ile irtibata geçti ve kırk dakika süren görüşmede onu kararla uyumlu olmaya ikna etmeye çalıştı, ancak başarısız oldu. Böylece, bir yandan BM Özel Elçisi ve Afrika Birliği Yüksek-Hiyerarşili Komitesi vasıtasıyla diplomatik çözüm arayışları yaygın bir destek görürken, birçok hükümet, yorumcu ve BM yetkilileri yalnız başına diplomasinin katliamı önleyemeyeceği görüşüne geliyorlardı⁶⁸⁴.

Bu maksatla dillendirilmeye başlayan seçenek ise Libya'da "*uçuşa yasak bölge*"⁶⁸⁵ ilanındı. Daha önce belirttiğimiz gibi bu seçeneği BMGK'ye ilk kez (21 Şubat) sunan Libya'nın taraf değiştirmiş BM temsilcisiydi⁶⁸⁶. Bunu daha sonra

⁶⁸²Jan Wauters, Philip De Man and Marie Vincent, "The Responsibility to Protect and Regional Organizations: Where Does the European Union Stand?", Julia Hoffmann and Andre Nollkaemper (ed.), *Responsibility to Protect From Principle to Practice*, Pallas Publication, Amsterdam, 2012, 247-270, p. 254.

⁶⁸³Security Council Report, *Libya Update Report*, No. 1, 14 March 2011, p. 2, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Update%20Report%2014%20March%202011%20Libya.pdf> (Erişim tarihi: 31.05.2013).

⁶⁸⁴Alex J. Bellamy and Paul D. Williams, "The New Politics of Protection? Côte d'Ivoire, Libya and the Responsibility to Protect", *International Affairs*, 2011, Vol. 87, No. 4, 825-850, p. 840.

⁶⁸⁵Uçuşa yasak bölge (No-Fly Zone), ülkenin, ya kendi hava vasıtalarına ya/ya da yabancı ülke hava vasıtalarına kapatılmış, hava sahasının tamamı veya bir kısmıdır. Ademola Abass, *Complete International Law*, Oxford University Press, New York, 2012, p. 357.

⁶⁸⁶Bknz.: Bu çalışma 3.1.3.

sırasıyla Bingazi'deki UGK (02 Mart), İngiltere ve Fransa (07 Mart), Körfez İşbirliği Konseyi (07 Mart), İslam Konferansı Örgütü (08 Mart) takip etti⁶⁸⁷. Kötüleşen durum ve Anglo-Frank çığırkanlığı bu söyleme hız kazandırmıştı, ancak ABD'nin başlangıçtaki kararsızlığı ve Rusya, Çin, Hindistan, Breziya ve Almanya muhalefeti sayesinde BMGK'den bir yetkilendirmenin çıkmasının oldukça düşük olduğu düşüncesi nedeni ile askerî harekât için umutlar zayıftı⁶⁸⁸.

10 Mart 2011 tarihinde icra edilen NATO Savunma Bakanları toplantısı sonrasında NATO Genel Sekreteri toplantıda *"Libya üzerinde olası bir uçuşa yasak bölge konusunun da tartışıldı"*ğını ve bu konu ile ilgili *"NATO şayet açık bir BM görevlendirmesi alırsa müteakip planlamaya ihtiyaç olduğuna"* karar verildiğini belirtti. Bu maksatla NATO'nun bölge ile ilgili hava ve deniz keşfi icra ettiği belirtildi. Ayrıca NATO Genel Sekreteri Libya'daki süreçle ilgili bölgesel desteğin önemine değindi ve *"NATO'nun birleşmiş, tetikte ve harekete hazır olduğu"*nu ekledi⁶⁸⁹.

NATO'nun devam eden planlama sürecini ve hazırlıklarını boşa çıkarmayan ve askerî müdahalenin yolunun açılmasında anahtar açıklama, Libya ile ilgili bölgesel desteğin önemli ayaklarından biri olan Arap Devletleri Liginden geldi. Arap Devletleri Liginin 12 Mart 2011 tarihinde Kahire'de icra edilen bakanlar seviyesindeki olağandışı toplantısından BMGK'ne;

"Libya'da kötüleşen duruma karşı sorumluluklarını üstlenmesi ve komşu devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı duyarak, Libya askerî havacılığı üzerinde derhal uçuşa yasak bölge uygulanması ve bir ihtiyatlılık tedbiri olarak bombalamaya maruz kalınan yerlerde Libya halkının ve Libya'da ikamet eden yabancı uyrukluların korunmasına izin veren güvenli bölgeler tesis edilmesi" çağrısını da içeren bir karar çıkmıştı. Yine aynı açıklamada Libyalı yetkililerin meşruluğunu kaybettiği belirtiliyor ve *"UGK ile işbirliği ve iletişiminde"* bulunulmasına karar veriliyordu⁶⁹⁰.

Bölgesel desteğin bir diğer unsuru olan Afrika Birliği, her ne kadar böyle bir çağrı yapmamış olsa da, karar görüşülürken BMGK'nin geçici üyesi konumundaki üç Afrika Birliği üyesi ülke (Nijerya, Gabon ve G.Afrika) de olumlu oy kullanmıştır. Aşağıda göreceğimiz gibi beş çekimser oyla kabul edilmiş bir karar için bu ülkelerin olumlu oy kullanması da haliyle kararın çıkmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

⁶⁸⁷Vijay Prashad, *Arap Baharı Libya Kışı*, s. 185.

⁶⁸⁸Alex J. Bellamy and Paul D. Williams, a.g.m., p. 841.

⁶⁸⁹NATO Official Website, NATO Ready to Support International Efforts on Libya, 10 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71446.htm (Erişim tarihi: 31.05.2013).

⁶⁹⁰Arab League Statement on Libya, No. 7360, 12 March 2011, para. 1-2.

3.2.1.2. 1973 No.lu BMGK Kararı ve Uluslararası Müdahale

Anlattığımız bu arka planın bir sonucu olarak BMGK'nin Libya'ya askerî müdahalenin yolunu açan 1973 no.lu kararı 17 Mart 2011 tarihinde kabul etmiştir. BMGK'yi söz konusu kararın onayına götüren diplomasi manevralarının gelişimi henüz yazılmış olsa da diplomasi tarihinin mutlak okunması gereken bir olayı olacağı, kesin bir şekilde tahmin edilebilir. İngiliz ve Fransız yetkililer, günler içinde, ilk olarak, Amerikalı meslektaşlarının Libya'ya sınırlı müdahale kararı ile ilgili başlangıçtaki tereddütlerini gidermişler, daha sonra, BMGK'de kuvvet kullanımını yetkilendiren bir karar alınmasına sevk etmişlerdir. Fransız-İngiliz girişimi, Afganistan ve Irak'tan sonra son on yılda üçüncü kez batının silahlarının bir Müslüman hükümete karşı, ama bu kez Müslüman Arapların çağrısıyla, konuşlandırılmasına izin vermiş ve bu sefer bu BMGK'nin tam onayıyla gerçekleşmiştir. Oylama oybirliğinden uzakken kararın destekçileri, meşrulaşmanın Arap Devletleri Ligi'nin askerî harekâta verdiği destek ile ortaya çıktığını işaret etmişlerdir. İlave olarak, yakın zamanda bazı ülkelerce⁶⁹¹ de tanınan paralel ve geçici bir hükümet kuran Anti-Kaddafi yanlılarının da, tercih edilecek yöntemle ilgili biraz kafaları karışık olmasına rağmen, ülke dışından yardım çağrısında bulunmuştur⁶⁹². Birçok gözlemciye göre 1973 no.lu BMGK Kararı, sadece BMGK standartlarına göre çok hızlı onaylanmakla kalmamış, aynı zamanda beklenenden daha geniş yetki vermiştir. İşgal kuvvetleri konuşlanmasına engel olurken, açık bir şekilde sivillerin korunması için her türlü yolun denenmesini yetkilendirmiştir⁶⁹³

Bu Anglo-Frank girişiminin BMGK'den, bu kez askerî müdahaleye de izin veren, ikinci bir kararın alınmasına önayak olmasının altında yatan diğer nedenler olarak; BMGK oylamasından hemen önceki günlerde Anti-Kaddafi unsurları tarafından "*fethedilen*" şehir ve kasabaların birçoğunu geri alan Pro-Kaddafi birliklerinin seri askerî kazanımları ve Kaddafi'nin, muhaliflere karşı merhamet edilmeyeceğine yönelik tehditlerini içeren 17 Mart 2011 tarihindeki talihsiz konuşması da gösterilmektedir⁶⁹⁴.

⁶⁹¹UGK'yi ilk tanıyan devlet Fransa (10 Mart) olmuştur. Arap Devletleri Ligi (12 Mart) tarafından her ne kadar resmi bir tanıma söz konusu olmasa da "*UGK ile işbirliği ve iletişimde*" bulunma çağrısında bulunulmuştur.

⁶⁹²27 Şubat 2011'de kurulduğunu belirttiğimiz UGK, 05 Mart 2011 tarihinde Libya'nın tek temsilcileri olduklarını ilan etmişler ve o açıklamalarında uluslararası toplumdan "...Libya topraklarına doğrudan askerî müdahale olmadan, Libya halkını müteakip herhangi bir soykırım ve insanlığa karşı suçlardan koruma yükümlülüğünü" yerine getirmesini talep etmişlerdir. The Libyan Interim National Council Website, Founding Statement of the Interim Transitional National Council (TNC), 05 March 2011, <http://www.ntclibya.org/english/founding-statement-of-the-interim-transitional-national-council/> (Erişim tarihi : 31.05.2013).

⁶⁹³Riccardo Alcaro, "Opting for Second Best in Libya", *Istituto Affari Internazionali*, 2011, Working Papers 11, p. 2.

⁶⁹⁴A.g.m., p. 2-3.

BMGK'nin aynı tarihte BM Şart VII. Bölüm altında aldığı 1973 no.lu BMGK Kararının içerdiği önemli hükümleri aşağıdaki şekilde belirtebiliriz⁶⁹⁵

(1) Ateşkes ve şiddete son verme çağrısı ile ilgili hüküm (Para. 1)

(2) Sivillerin korunmasına yönelik, Libya topraklarında herhangi bir işgal kuvveti çıkarılmasını hariç tutarak, 1970 no.lu BMGK Kararının silah ambargosunu içeren 9'ncu paragrafı ile birlikte, her türlü tedbirin alınmasına izin veren hüküm (Para. 4)

(3) Libya hava sahası üstünde uçuşa yasak bölge ilan edilmesi ve üye devletlerin ulusal veya bölgesel örgüt ya da düzenlemeler şeklinde bunu uygulaması için gerekli her türlü yolun kullanılması ile ilgili hükümler (Para. 6/8)

(4) 1970 no.lu BMGK Kararı'nın silah ambargosu (paralı askerlerin kullanımı dahil), kaynakların dondurulması ve seyahat yasağı kararlarını genişletici ve değiştiren hükümler (Para. 13-23).

(5) Acil iniş hali ya da BM Yaptırımlar Komitesi tarafından izin verilen uçuşlar hariç olmak üzere, Libya'da sicile kayıtlı veya Libya vatandaşları veya firmaları tarafından sahip olunan veya işletilen hava araçlarının üye devletlerinin topraklarında uçuş yasağı ile ilgili hüküm (Para. 17).

(6) Alınan yaptırımların uygulanmasını 1970 no.lu BMGK Kararı ile birlikte izleyecek olan Uzmanlar Panelinin kurulması ile ilgili hükümler (Para. 24).

Yukarıda önemli hükümlerini zikrettiğimiz kararın giriş kısmında BMGK, ilk önce Libyalı yetkililerin 1970 no.lu karara uymamalarını kınamıştır⁶⁹⁶. Daha sonra, kötüleşen durum, tırmanan şiddet ve ağır sivil zayıatı hakkındaki endişe açıklanmış ve tekrardan Libya yetkililerinin halkını koruma sorumluluğu yinelenmiştir. Kararda, *"koruma sorumluluğu"* ile ilgili bu kısma 1970 no.lu karara; *"sivillerin korunmasının temini için uygun olan bütün adımları atmak için başlıca sorumluluğu silahlı çatışmalara taraf olanların taşıdığı"* şeklinde bir ibare eklenmiştir⁶⁹⁷. Silahlı çatışma taraflarının sorumlulukları belirtildikten ve yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri ve insani yardım ile ilgili ibarelerden⁶⁹⁸ sonra BMGK *"sivillerin ve sivil toplumlu bölgelerin korunmasının temini"* ile ilgili kararlılığını açıklamıştır⁶⁹⁹. Bölgesel örgütlerin⁷⁰⁰ Libya'daki olayları kınaması yeniden hatırlatılmış ve bu örgütlerce yapılanlar ve ayrıca Arap Devletleri Liginin uçuşa yasak bölge uygulanması ve

⁶⁹⁵UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm>, (Erişim tarihi: 29.08.2012).

⁶⁹⁶UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, Preamble para. 2.

⁶⁹⁷UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, Preamble para. 3-4.

⁶⁹⁸UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, Preamble para. 5-8.

⁶⁹⁹UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, Preamble para. 9.

⁷⁰⁰Arap Devletleri Ligi, Afrika Birliği ve İslam Konferansları Örgütü.

güvenli bölgeler oluşturulması not edilmiştir⁷⁰¹. Libyalı yetkililerce devam eden paralı asker kullanımı da kınanmıştır⁷⁰².

Konumuz açısından önem arzeden noktalarını kısaca açıklamaya çalıştığımız 1973 no.lu BMGK kararıyla, 1970 no.lu BMGK kararında uygulamaya konulan, silah ambargosu, kaynakların dondurulması ve seyahat yasağını genişletmiş ve güçlendirmiştir. Ayrıca BMGK, ilk defa, egemen bir devletin topraklarına yönelik, o devlete hükmeden yetkililerin rızası olmaksızın zorlayıcı bir askerî müdahaleyi yetkilendirmiştir⁷⁰³.

3.3. BİRLEŞİK KORUYUCU HAREKÂTI “*OPERATION UNIFIED PROTECTOR*”

1973 no.lu BMGK kararının ardından Libya'ya düzenlenilen uluslararası askerî müdahale dönemsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Başlangıç harekâtı ABD, İngiltere ve özellikle Fransa'nın başı çektiği koalisyon güçleri tarafından başlatılmış ve harekâtın komuta kontrolü daha sonra NATO'ya devredilmiştir. Takip eden kısımda sırasıyla bu iki süreç aktarılmıştır.

3.3.1. Başlangıç Harekâtı

Fransa tarafından acele ile Paris'te toplanan ve Türkiye gibi bazı aktörlerin dışarıda bırakıldığı bir toplantının hemen ertesinde müdahale kararı çıkmıştır⁷⁰⁴. Bu toplantıdan çıkan müdahale kapsamındaki harekât ise Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın başı çektiği bir koalisyon tarafından başlatılmıştır⁷⁰⁵. Koalisyonun, BM kararı açıklandıktan sadece 42 saat sonra harekâta başlaması, koalisyon kuvvetlerinin izleyeceği kuralların ne şekilde belirlendiği, operasyonun nihai hedefinin ne olduğu, ülkeler arasındaki eşgüdümün nasıl sağlanacağı yolunda şüpheler doğurmuştur. Operasyonun bu dönemde ortak bir addan bile yoksun olması bu noktada manidardır⁷⁰⁶.

⁷⁰¹UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, Preamble para. 10-12.

⁷⁰²UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, Preamble para. 16.

⁷⁰³Spencer Zifcak, “The Responsibility to Protect After Libya And Syria”, *Melbourne Journal of International Law*, 2012, Vol. 13, No. 1, 59-93, p. 64.

⁷⁰⁴Toplantıya Fransa'nın dışında ABD, Belçika, Kanada, Danimarka, Almanya, İtalya, İngiltere, Fas, Norveç, Polonya, Katar, İspanya ve Birleşik Arap Emirlikleri katılmıştır.

⁷⁰⁵Koalisyon harekâtına ayrıca Hollanda, Belçika, Norveç, Danimarka, İspanya gibi diğer NATO üyelerinin yanısıra, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri de birlik katkısında bulunmuştur. Ülkelerin söz konusu koalisyon harekâtı için tahsis ettiği deniz ve hava kaynakları için Bknz.: Jeremiah Gertler, “Operation Odyssey Dawn (Libya): Background and Issues for Congress”, *Congressional Research Service Reprt for Congress*, 2011, <http://fpc.state.gov/documents/organization/159790.pdf> (Erişim tarihi: 04.06. 2013).

⁷⁰⁶Selin M. Bölme v.d., *İsyan Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları*, s. 26, BBC'nin haberine göre harekât ABD Tarafından “Operation Odyssey Dawn”, Fransa tarafından “Operation

Koalisyon kuvvetleri, 19 Mart 2011 tarihinde, Libya sahillerinin yakınındaki hava üslerinde ve büyük şehirlerin üstünde başlangıç uçuşa yasak bölgesi tesis etmişlerdir⁷⁰⁷. Aynı gün yapılan ABD savunma bakanlığın basın bilgilendirmesine göre bu başlangıç harekâtının hedefinin temelde iki yönlü olduğu belirtilmiştir: Bu hedeflerden birincisi “*özellikle Bingazi’de ve çevresinde Libya vatandaşları ve muhalif gruplar üzerinde rejim güçlerince yapılacak müteakip saldırıları önlemek*”le ilgilidir. Bildirilen İkincisi hedef ise “*BM kararına göre uyguladığımız uçuşa yasak bölgeye rejimin direnme kabiliyetini azaltmak*” olarak ifade edilmiştir⁷⁰⁸. Bu maksatla, ilk taarruzi harekât Bingazi yakınındaki zırhlı birlikleri imha eden Fransız savaş uçakları tarafından icra edilmiştir⁷⁰⁹. Müteakiben ABD gemi ve denizaltıları ile İngiliz denizaltılarınca yerden havaya roket atış rampalarını, erken uyarı mevkiilerini ve ana irtibat düğümlerini (node) de içeren entegre hava savunma sisteminin kritik düğümlerinin parçalara ayrılması hedeflenmiştir. Bu maksatla çoğunluğu ülkenin batısında bulunan ve kıyı kesimlerinde yer alan 20’den fazla entegre hava savunma sistemi ve diğer hava savunma tesisleri vurulmuştur⁷¹⁰. İlerleyen günlerde seçilen hedefler genişlemeye başlamıştır. Özellikle Pro-Kaddafi kuvvetlerinin kuşatması altındaki Ecdebiye ve Misrata kentlerindeki hedef öncelikleri, sivillere ve sivil nüfuslu bölgelere tehdit eden mekanize kuvvetler, topçu birlikleri, entegre mobil hava savunma sistemleri ve bunların ikmalini, komuta kontrolünü ve o faaliyetinin desteklenmesi için herhangi bir fırsatı veren iletişim hatları (line of communications)’nın men edilmesine dönmüştür⁷¹¹.

Harekâtın komutası müteakiben Koalisyon Komutanlığına geçmesi hedefiyle, başlangıçta yeni kurulan ABD Afrika Komutanlığı tarafından üstlenilmiştir⁷¹². Harekâtın icrası için Müşterek Görev Kuvveti teşkil edilmiştir⁷¹³. Başlangıçta ABD

Harmattan”, İngiltere tarafından “Operation ELLAMY” ve Kanada tarafından “Operation MOBILE” olarak adlandırılmıştır. Bknz.: Libya: What do the military operation names mean?, **BBC News Magazine**, 24 March 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-12831743>, (Erişim tarihi: 04.06.2013)

⁷⁰⁷Jeremiah Gertler, a.g.m., p. 11-14.

⁷⁰⁸U.S. Department of Defense Official Website, DOD press briefing by Vice Admiral Bill Gortney, Director of the Joint Staff, 19 March 2011, <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=4786> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

⁷⁰⁹Jeremiah Gertler, a.g.m., p. 7.

⁷¹⁰U.S. Department of Defense Official Website, DOD press briefing by Vice Admiral Bill Gortney, Director of the Joint Staff, 19 March 2011.

⁷¹¹Söz konusu hedeflerin vurulması maksadıyla, çoğunluğu ABD’ninkilerden olmak üzere, ABD ve İngiltere’nin gemi ve denizaltılarından 110’dan fazla “Tomahawk” seyir füzesi fırlatılmıştır. U.S. Department of Defense Official Website, DOD press briefing by Rear Admiral Gerald Hueber, 23 March 2011, <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=4794> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

⁷¹²Afrika Komutanlığı 2008 yılı itibarıyla tam harekât kabiliyetine ulaşmıştır. Jeremiah Gertler, a.g.m., p. 15.

⁷¹³Söz konusu görev kuvveti Akdeniz’deki USS Mount Whitney gemisinde bulunan Amiral Samuel J Locklear tarafından sevk ve idare edilmiştir. Claire Taylor, Military Operations in Libya, **House of Commons Library Standart Note**, SN/IA/5909, 2011, p. 10 <http://www.parliament.uk/briefing-papers/SN05909> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

savunma bakanlığı tarafından ABD'nin kısa bir sürede harekâtın kontrolünü devredeceği söylenmiştir: “Biz önümüzdeki günlerde bir koalisyon komutanına liderliğin nihai geçişinin olacağını tahmin etmekteyiz”. Ancak, harekâtın ilk aşamalarında, harekâtın kontrolünün ABD'den NATO'ya mı yoksa koalisyon içindeki bir diğer bireysel devlete mi geçeceği net değildi⁷¹⁴. Koalisyonun üç ana müttefiki arasındaki siyasi kırılganlık harekâtı kimin icra ettiği ile ilgili ilk zihni karışıklığı giderememişti. İlk on gün boyunca bu ulusal harekâtların gelişigüzel bir dizi koordinesi gibiydi⁷¹⁵.

Bu arada NATO, 1970 ve 1973 no.lu BMGK Kararları doğrultusunda; 23 Mart 2011'de Libya rejimine karşı konulan silah ambargosunun uygulanması maksadıyla “Birleşik Koruyucu Harekât (Operation Unified Protector)” olarak adlandırılan yeni bir deniz harekâtı başlattı. Müteakiben NATO, 24 Mart 2011 tarihinde Libya üzerinde uçuşa yasak bölgenin uygulanmasında uzlaştı⁷¹⁶.

Silah ambargosunun uygulanmasını müteakip birçok siyasi çekişmenin gölgesinde NATO bütün harekâtın kontrolünü devraldı ve böylelikle ABD diğer müttefiklerine sadece kapsamlı bir muharebe desteği sağlayarak geri plana çekilmek için askerî cephe hattından ayrılmış oldu⁷¹⁷. Siyasi çekişmenin arkasında Fransa'nın öncülüğünde 1973 no.lu BMGK kararının adeta daha mürekkebi kurumadan başlatılan askerî müdahale hakkındaki süregiden Türk ve Alman endişeleri ve Fransa'nın komutayı NATO'ya devretmekteki isteksizliği bulunmaktaydı⁷¹⁸. Ancak ABD, İngiltere ve İtalya'nın uçuşa yasak bölgenin uygulanması ve hava saldırıları dâhil bütün askerî operasyonların NATO'ya devrinde ısrarlı olmaları belirleyici olmuştur. Kriz 26 Mart'ta aşılmış, 27 Mart'tan itibaren BM Güvenlik Konseyi'nin Libya hakkında aldığı kararların bütün unsurlarıyla NATO tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir⁷¹⁹.

Olayın askerî boyutu bu şekildeyken siyasi boyutu ile ilgili olarak 29 Mart 2011'de harekât boyunca beş kez yapılacak olan Libya Temas Grubu toplantılarının ilki Londra'da gerçekleştirilmiştir⁷²⁰. Libya Temas Grubu, uluslararası toplumda

⁷¹⁴Claire Taylor, a.g.m., p. 10.

⁷¹⁵Royal United Services Institute, *Accidental Heroes: Britain, France and the Libya Operation*, 2011, p. 4-5, <http://www.rusi.org/downloads/assets/RUSIInterimLibyaReport.pdf> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

⁷¹⁶NATO Official Website, NATO and Libya, 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (Erişim tarihi: 04.06.2013).

⁷¹⁷Royal United Services Institute, a.g.m., p. 5.

⁷¹⁸Claire Taylor, a.g.m., p. 10.

⁷¹⁹Selin M. Bölme v.d., a.g.m., p. 41.

⁷²⁰Sözkonusu toplantıya kırktan fazla dışişleri bakanı ve bölgesel örgüt temsilcisi katılmıştır. Katılımcıların listesi için bkz.: UK Foreign & Commonwealth Office Official Website, *The London Conference on Libya: attendees, 29 March 2011*, <https://www.gov.uk/government/news/the-london-conference-on-libya-attendees> (Erişim tarihi: 05.06.2013). Müteakip Temas grubu toplantıları için Bknz.: Selin M. Bölme v.d., a.g.m., s. 46.

Libya krizini çözmeye yönelik yapılan çalışmaları koordine etmek, Libya'daki taraflarla temas için odak noktası oluşturmak ve Libya halkının geçiş sürecini sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine yardım etmek amacıyla kurulmuştur⁷²¹. NATO Genel Sekreteri toplantı sonrası yapmış olduğu değerlendirmede grubun Libya krizine karşılık olarak verilen uluslararası toplumun eylemleri için siyasi talimat vereceğini belirtmiştir⁷²².

3.3.2. NATO Komutası ve Birleşik Koruyucu Harekât

Libya'da yürütülen harekâtın NATO'ya devredilmesi ile ilgili stratejik ve operatif seviyedeki karargâhların, sivillerin ve sivil nüfuslu bölgelerin korunması ve uçuşa yasak bölgenin uygulanması maksadıyla, zaten hazırlanmış olan harekât planları sayesinde hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. 31 Mart 2011 sabah 06:00 itibariyle NATO Libya harekât alanındaki bütün deniz ve hava harekâtının komutasını devralmıştır⁷²³. Böylelikle NATO'nun zaten yürüttüğü silah ambargosu ve uçuşa yasak bölge harekâtından oluşan "*Birleşik Koruyucu Harekât*"ın faaliyet sahasına tehlike altındaki sivilin ve sivil nüfuslu bölgelerin korunması da eklenmiş oldu. NATO'nun harekâtı icra eden stratejik, operatif ve taktik seviyedeki komutanlıkları, komutanlıkların bulunduğu ülke ve komutanlar Şekil-3'te gösterilmiştir.

İcra edilen Birleşik Koruyucu Harekât üç farklı hedefe ulaşmak için yürütülmüştür:

(1) Birleşmiş Milletler Silah Ambargosunun Uygulanması

Bu maksatla 24 Mart 2011 itibariyle 10 NATO üyesi devlet silah ambargosunun izlenmesi ve uygulanması maksadıyla, 50'den fazla avcı ve keşif uçağının yanısıra, 25'ten fazla gemi ve denizaltı taahhüt etmiştir. 05 Nisan itibariyle vaat edilen taahhütleri gerçekleştiren 8 ülke toplam 18 gemi ve denizaltı sağlamıştır⁷²⁴. Bunların ihtiyaç duyulursa keşif ve avcı uçakları ile desteklenmesi öngörülmüştür. Bu deniz vasıtalarının Libya sahilleri boyunca ve uluslararası sularda bulunmaları ve Libya karasularına girmemeleri emredilmiştir. Bunlara

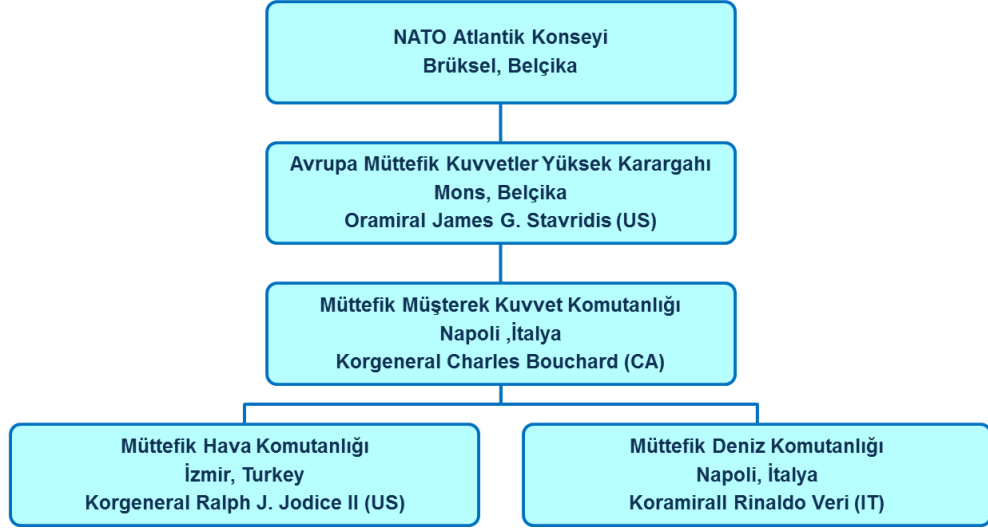
⁷²¹Selin M. Bölme v.d., a.g.m., s. 46.

⁷²²NATO Official Website, London agreement sends strong message, says NATO Secretary General, 29 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71851.htm (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷²³NATO Official Website, Press Briefing by NATO Spokesperson Oana Lungescu, joined by NATO Military Committee Chairman Admiral Giampaolo Di Paola and Commander of Operation Unified Protector, Lieutenant General Charles Bouchard (Opening remarks), 31 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_71897.htm (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷²⁴29 Eylül 2011'de bu sayı 10 farklı ülkeden olmak üzere 12'ye düşmüştür. Silah Ambargosunun uygulanması boyunca birlik katkısı yapan ülkeler; Belçika, Bulgaristan, Kanada, Fransa, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İspanya, Romanya, Türkiye, İngiltere ve ABD'dir.

şüpheli kargo taşıyan deniz araçlarını önce telsiz ile sorgulama, eğer kargoları hakkında tatmin edici cevap alamazlarsa gemiyi durdurarak kargosunu kontrol etme (intercept) ve son çare olarak ise kuvvet kullanabilme yetkisi verilmiştir⁷²⁵. Bu yetki kapsamında harekât boyunca 3100 gemi sorgulanmış, bunlardan 300 civarına çıkılarak (boarding) kargoları yerinde kontrol edilmiştir. 11 gemi, kargoları ya da kendisi sivil topluma tehdit teşkil ettiği için Libya limanına ya da limanından geçişi men edilmiştir⁷²⁶.

Şekil-3 Birleşik Koruyucu Harekât Komuta Kontrol Yapısı⁷²⁷

(2) Uçuşa Yasak Bölgeyi Uygulamak

Harekât kapsamında savaş gemileri ve gözetleme uçakları Libya hava sahası üzerindeki hava faaliyetinin gerçek zamanlı izlenmesini ve koordine edilmesini sağlamışlardır. Ayrıca bunlar önceden izin almaksızın uçuşa yasak bölgeye giren herhangi bir hava aracının tespiti ile sorumlu tutulmuşlardır. NATO avcı uçakları uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden herhangi bir uçağı durdurmak ve eğer sivillere bir tehdit oluşturmakta ise onunla angaje olmak için kullanılması öngörülmüştür. NATO, uçuşa yasak bölgeyi uygularken kuvvetin son çare olarak kullanılacağını

⁷²⁵NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector NATO-Led Arms Embargo Against Libya, October 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_arms_embargo.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷²⁶NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector Final Mission Statistics, 02 November 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷²⁷NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector Command and Control, 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110325_110325-unified-protector-command-control.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

belirtmiştir. Ayrıca NATO uçaklarının havadan veya yerden yapılacak taarruzlara karşı meşru müdafaa hakkı saklı tutulmuştur⁷²⁸.

(3) Tehlike Altındaki Sivilleri ve Sivil Nüfuslu Bölgeleri Korumak

Birleşik Koruyucu Harekâta 31 Mart 2011 tarihi itibarıyla eklenen bu maksata hizmet edecek eylemler uçuşa yasak bölge uygulaması ile beraber değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu maksatla NATO, ilk olarak sivillere tehdit arzeden kuvvetleri tanımlamak için keşif, gözetleme ve bilgi toplama işlemleri icra etmiştir. Müteakiben NATO hava kaynaklarının hedef olarak seçilenlere havada, denizde veya karada angaje olabilme yetkisi verilmiştir. Silah ambargosunu idare eden gemiler ve denizaltılar ise durum bazında bu göreve katkı sağlamıştır. Hedefler NATO'nun operatif seviyedeki komutanları tarafından tespit edilmiştir⁷²⁹. Tahrip edilmiş hedefler; ana sivil bölgelerine yaklaşan veya çevresindeki tanklar, zırhlı personel taşıyıcılar, hava savunma sistemleri, depolama tesisleri, komuta kontrol merkezleri ve topçu birliklerini içermektedir⁷³⁰.

NATO'nun son iki maksadının gerçekleştirilmesi için icra edilen hava harekâtına, muharebe görevinden muharebe destek görevine göre çeşitlilik arz eden on altı ülke katkı sağlamıştır⁷³¹. Harekâtın sonucunda hazırlanan son istatistiklere göre 9.700'in üzerinde vuruş sortisi olmak üzere 26.500'in üzerinde sorti yapılmıştır. 400'den fazla top ve roketatarı ve 600'den fazla tank ve zırhlı aracı da içeren toplam 5900'ün üstünde askerî hedef imha edilmiştir⁷³².

Üç aylık sürelerle uzatılan Birleşik Koruyucu Harekât iki kez uzatılmıştır. Üçüncü periyot ise bir ay sürmüştür. Pro-Kaddafi unsurlarının kalesi konumunda olan Sirte'nin düşmesi ve Kaddafi'nin 20 Ekim 2011 tarihinde öldürülmesi ile UGK 23 Ekim 2011 tarihini kurtuluş günü ilan etmiştir. BMGK, 27 Ekim 2011 tarihinde aldığı 2016 no.lu kararla bunu not etmiş⁷³³ ve 1973 no.lu kararın askerî müdahaleye izin veren hükümlerini 31 Ekim 2011 tarihi itibarıyla sonlandırma kararı almıştır⁷³⁴. NATO da bir Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında alınan kararla 31 Ekim 2011 tarihinde

⁷²⁸NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector NATO No-Fly Zone over Libya, 25 March 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/unified-protector-no-fly-zone.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷²⁹NATO Fact Sheet, Operation UNIFIED PROTECTOR Protection of Civilians and Civilian-Populated Areas & Enforcement of the No-Fly Zone, October 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_protection_civilians.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷³⁰Claire Taylor, a.g.m., p. 12.

⁷³¹Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İtalya, Ürdün, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, Türkiye İngiltere ve ABD bkz.: NATO Fact Sheet, Operation UNIFIED PROTECTOR Protection of Civilians and Civilian-Populated Areas & Enforcement of the No-Fly Zone, October 2011.

⁷³²NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector Final Mission Stats, 02 November 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷³³UN Security Council Resolution, 2016, 27 October 2011, Preamble para. 3, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2016\(2011\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2016(2011)) (Erişim tarihi: 05.06.2013).

⁷³⁴UN Security Council Resolution, 2016, 27 October 2011, para. 5 and 6.

Libya üzerindeki NATO harekâtını sona erdirmiştir. NATO Genel Sekreteri Birleşik Koruyucu Harekâtın sonlandırılması ile ilgili yaptığı açıklamada harekâtla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur⁷³⁵.

“Biz, Libya halkının korunması, uçuşa yasak bölge ve silah ambargosu uygulanması için BM’nin tarihi görevlendirmesi (mandate) ile tamamen uyumluyduk. Birleşik Koruyucu Harekât, NATO tarihindeki en başarılılarından biridir. Biz bu karmaşık harekâtı her zamankinden daha hızlı başlattık. Onu bölgeden ve ötesinden birçok ortakla etkin, esnek ve hassas bir şekilde icra ettik. Ve biz dikkatli ve kontrollü bir biçimde onu tamamlıyoruz çünkü askerî görevimiz şimdi yapıldı”

3.4. LİBYA MÜDAHALESİNİN KORUMA SORUMLULUĞU TARTIŞMASINA ETKİSİ

VII. Bölüm altında alınan BMGK kararlarında kuvvet kullanılmasına icazet veren kilişe haline gelmiş olan *“gerekli tüm önlemleri almak”* ibaresi 1973 no.lu BMGK Kararında iki farklı yerde geçmektedir. Dolayısıyla *“ulusal ya da bölgesel kuruluşlar ve düzenlemeler aracılığıyla hareket eden”* üye devletlerin⁷³⁶, kuvvet kullanabilmelerinin yolunu açan ama aynı zamanda onu tahdit eden iki durum söz konusudur. Bunlardan birincisi Libya müdahillerinin, sivillerin korunması maksadıyla Libya hava sahasında ilan edilmiş olan *“uçuş yasağını”* uygulamaktır. Diğer ve en önemlisi ise *“Libya topraklarının herhangi bir yerinde herhangi bir biçimde bir yabancı işgal kuvvetini hariç tutarak... Libya Arap Cemahiriyesinde tehdit altındaki sivilleri ve sivil nüfuslu bölgeleri korumak”*tır⁷³⁷.

Libya müdahalesinden önce başvurulmuş uçuşa yasak bölge uygulamalarının aksine⁷³⁸, Libya’yla ilgili alınan 1973 no.lu BMGK kararı ile, BMGK’nin ilk defa açık bir şekilde sadece sivilleri koruma amacıyla uçuşa yasak bölge uygulanmasına izin verilmiştir. Diğer bir kuvvet kullanımına izin veren durum olan sivillerin korunması ile ilgili kararda kullanılan ibare öncekilerine nazaran farklılık arz etmekteydi. BMGK müzakerelerinde *“daha önce üzerinde uzlaşmış ifade biçimi”* uygulayıcılar tarafından değerlendirmeye alınır, çünkü onun hakkında konsensüs sağlamak daha

⁷³⁵NATO Official Website, NATO Secretary General Statement on end of Libya Mission, 28 October 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80052.htm (Erişim tarihi: 08.06.2013).

⁷³⁶Bundan böyle, 1973 no.lu BMGK kararında geçen bu ibare (operatif para. 4, 8, 9, 13) Libya müdahilleri olarak kullanılmıştır.

⁷³⁷UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, operative para. 4, 8.

⁷³⁸Daha önceki uçuşa yasak bölge uygulamaları Irak’ın kuzeyi ve Bosna-Hersek’le ilgilidir. Bunlardan ilki tek taraflı insani müdahalede bulunan müdahillerce icra edilmiş olup, bunu dayandırdıkları 688 No.lu karar, daha önce de ifade edildiği gibi, açık bir izin vermemekteydi. Bosna-Hersek’te, BMGK’nin açıkça izin verdiği tek uçuşa yasak bölge ise sivilleri korunmasından ziyade insani yardımın dağıtılması ile ilgilidir. UN Security Council Resolution, 781, 09 October 1992, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/781\(1992\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/781(1992)) (Erişim tarihi: 01.06.2013).

kolaydır. Bu yüzden BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi, BMGK taslak kararlarını desteklemede bir araç olarak "*sivilleri koruma*" hakkındaki ifade biçimlerinden seçmeleri içeren bir "*Hatırlatıcı Not (Aide Memoire)*" hazırlar⁷³⁹. Buna göre 1973 no.lu BMGK kararı hem önceki uzlaşılardan yararlanarak hem de onlardan bir adım ileri atarak, sivillerin korunması ile ilgili önceki ifade biçimlerini genişletmiştir. Önceki kararlarda kullanılan standart ifade biçimi "*çok yakın fiziki şiddet altındaki sivilleri korumak*" şeklindeydi. Bunun aksine 1973 no.lu BMGK kararı, "*saldırı tehdidi altındaki sivilleri ve sivil nüfuslu bölgeleri korumak*" ibaresini kullanmıştır. Yani "*çok yakın (imminent)*" kelimesini düşürmüş ve daha geniş bir kavram olan "*sivil nüfuslu bölgeler*"i kullanmıştır⁷⁴⁰.

Buradan hareketle kararın sivilleri koruma bileşeni, hem eylemsel hem de ifade biçimi açısından sivillerin korunmasına daha geniş bir yaklaşım göstermektedir. 1973 no.lu BMGK kararında çekimser kalanların fazla olmasının nedenlerinden birinin bu ucu açık ifadeler olduğu değerlendirilmektedir. Zira kararın oylanmasında kullanılan beş çekimser oy küresel ağırlıkları olan ve aralarında veto yetkisi olan iki ülkenin de bulunduğu BRICS şeklinde adlandırılan beş ülkeden dördü⁷⁴¹, yani Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ile bunlara eşlik eden Almanya'dan gelmiştir. Karardaki genişletici ifadeler ve belirsizlik, kararın tartışmalı olduğuna işaret ediyor olmakla birlikte, bu, bir daimi üyenin vetosunu kışkırtacak kadar ihtilafı olmadığı gerçeği ile de hafiflemektedir. Nitekim Rusya ve Çin çekimser kalmalarına rağmen kararı veto etmemeyi ya da çoğunluğun sağlanmaması için kampanya yürütmemeyi seçtiler. Çekimser kalmalarının nedeni olarak Arap Devletleri Liginin desteğine atıfta bulundular⁷⁴².

Libya'da müdahaleye giden süreç ve müdahale ilk etapta, sivillerin korunmasının temin edilmesi niyetinin belirtildiği ve Konseyin hızlı bir biçimde hareket ettiği bir vak'a olarak göze çarpmaktadır. Nitekim geniş bir koalisyonu harekete geçirmek, BM yetkilendirmesini temin etmek, uçuşa yasak bölge ve "*sürüşe yasak bölge*"nin⁷⁴³ tesisi ve uygulanması Kaddafi'nin ordusunun Bingazi'ye

⁷³⁹Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, "Aide Memoire for the Consideration of Issues Pertaining to the Protection of Civilians in Armed Conflict", *Policy and Studies Series*, 2011, Vol. I, No. 4.

⁷⁴⁰Tim Dunne and Jess Giffins, "Libya and the State of Intervention", p. 523.

⁷⁴¹BRICS'te bulunan beşinci ülke olan Güney Afrika her ne kadar karara olumlu oy verse de daha sonra verdiği bu oydan duyduğu pişmanlığı belirtmiştir. Royal United Services Institute, *Accidental Heroes: Britain, France and the Libya Operation*, p. 4.

⁷⁴²A.g.m., p. 524.

⁷⁴³1973 No.lu kararda böyle bir ifade geçmemektedir. Bu ifade, Bingazi'ye hareket halindeki Pro-Kaddafi kuvvetlerinin zırhlı birliklerinin ilerleyişinin engellenmesi nedeniyle kullanılmıştır.

ilerlemesinin durdurulması ve Bingazi'deki masumların katledilmesinin önlenmesi bir ay içinde gerçekleşmiştir⁷⁴⁴.

Yukarıda kısaca incelediğimiz koalisyon harekâtı ve daha sonra NATO'ya devredilen ve "*Birleşik Koruyucu Harekât*" adını alan askerî müdahalenin takip eden safhalarında takınılan tutum, 1973 no.lu BMGK kararının sivillerin korunması niyetini aştığı eleştirilerine neden olmuştur. İlk paragrafında "*derhal ateşkesin tesisi[nin] ... talep*" edildiği söz konusu kararın verdiği yetki ile icra edilen harekâtın, olası bir ateşkesin potansiyel bir tarafı olan Kaddafi rejiminin yok edilmesinin hemen ertesinde, sonlandırılması bu eleştirileri manidar kılmaktadır.

Bellamy ve Williams, bu eleştirilerlerden dört tanesinin öne çıktığını belirtmektedir⁷⁴⁵:

"Birincisi, NATO, ... kararı fazlasıyla genişletici yorumladığı ve sivil zayıyata neden olduğu için geniş ölçüde eleştirilmiştir. İkincisi insanı koruma ve diğer hedefler, özellikle rejim değişikliği, arasındaki ilişki hakkında ortaya atılan sorunlardır. Eleştirmenler, korumanın meşru bir faaliyetken, bu rejim değişikliği ile eş anlamlı olmamasını iddia etmektedir. Üçüncüsü ilgili kuruluşların kuvvet kullanımı ile ilgili farklı bir duruş benimsediği durumlarda hangi bölgesel örgüte birincil kapı aralayıcı "gatekeeping" rolünün verilmesi gerektiği hakkında Libya olayının ortaya çıkardığı sorulardır. Son olarak ... Libya'daki zorlama harekâtının ilk safhalarının gösterdiği deliller, hava gücünün kitlesel ölümlerin cereyanının önlenmesine yardım edebilirken, onun sadece dolaylı koruma sağladığı ve sivillere bazı istenmeyen ilave zarar pahasına gelebileceğini tavsiye etmektedir."

Müellifin bu eleştirilerinin çoğunluğunun, Libya müdahalesi sürerken Mayıs 2011'de icra edilen "*Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması*" gündem maddeli BMGK toplantısında BRICS ülkeleri tarafından Libya'ya atıfta bulunularak dile getirildiği görülmektedir⁷⁴⁶. Bu eleştirilerin birçoğu uluslararası ilişkiler veya siyaset biliminin cevaplaması gereken sorulardır. Bu eleştirilere dönük uluslararası hukukla ilgili ifade edilebilecek bir değerlendirme; BMGK kararında geçen "tehlike altındaki sivillerin ve sivil nüfuslu bölgelerin korunması" ibaresinin eleştirilere konu olan rejim değişikliği ya da bir iç savaşa müdahil olunmasına kapı aralayıp aralamadığı ile ilgili

⁷⁴⁴"R2P, Libya and International Politics as the Struggle for Competing Normative Architectures", Alex Stark (ed.), "The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention", *e-International Relations*, 2011, 12-14, p. 13, <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/R2P.pdf> (Erişim tarihi:12.12.2012).

⁷⁴⁵Alex J. Bellamy and Paul D. Williams, "The New Politics of Protection? Côte d'Ivoire, Libya and the Responsibility to Protect", p. 846.

⁷⁴⁶BMGK üyesi BRICS ülkelerinin eleştirileri ve bu eleştirilere daha sert bir tonda katılan ve söz konusu toplantıda bunları dile getiren Venezuela ve Nikaragua'nın eleştirileri için Bknz.: UN Security Council Provisional, S/PV.6531, 10 May 2011, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6531 (Erişim tarihi: 08.06.2013).

yapılabilecek bir değerlendirmedir. Kanımızca 1973 no.lu BMGK kararı böylesine bir yetkiyi Libya müdahillerine tanımamaktadır. NATO her ne kadar söylemsel bazda kendi harekâtının böylesine bir amacının olmadığını belirtmiş olsa⁷⁴⁷ da eylemsel bazda hava harekâtının icrası iç savaşın tarafı olan Anti Kaddafi unsurları için bir kuvvet çarpanı etkisi yapmıştır⁷⁴⁸.

NATO'nun ve üye devletlerinin eylemleri bu izlenime büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Harekâtın değerlendirilmesinde aktarıldığı gibi NATO hedeflerinin yelpazesini genişletmiş ve Tripoli'nin merkezindeki daha önce Kaddafi ve ailesinin ikamet ettiği büyük bir askerî yerleşke gibi rejimin hayati tesislerine taarruz etmiştir. İkinci olarak başı çeken NATO üyeleri siyasi hedeflerinin Kaddafi'nin iktidardan ayrılması olduğunu belirtmişlerdir. Barack Obama, David Cameron ve Nicolas Sarkozy müşterek kaleme aldıkları bir makalede, 1973 no.lu BMGK kararının sınırlı hedeflerine olan bağlılıklarını ve amaçlarının sivilleri korumak olduğunu ve Kaddafiyi kuvvet kullanarak devirmek olmadığını ifade ettiler⁷⁴⁹ ve *"Kaddafi'nin iktidarda olduğu bir Libya için bir gelecek hayal etmek imkânsızdır. [...] Kaddafi iktidarda kaldığı sürece NATO ve onun Koalisyon ortakları sivillerin korunmuş kalması ve rejimin üzerindeki baskının tesis edilmesi için harekâtlarını devam ettirmelidir"* şeklinde devam ettiler. Üçüncü olarak NATO devletlerinin bazılarının Anti Kaddafi kuvvetlerin eğitilmesi ve özel kuvvet personeli gönderilmesi gibi (resmi olarak kabul edilmeyen) doğrudan askerî destek sağladığı ileri sürülmüştür. Hatta Fransa silah ambargosuna aykırı olarak, Rus protestosu bu uygulamayı durdurmadan önce, resmi olarak silah temin etmiştir. Kısacası, sivilleri korumakla rejim değişikliği takibi arasındaki sınırlar giderek daha bulanık hale gelmesi, Libya müdahillerinin niyet ve güç kullanımındaki orantılılığı ile ilgili kritik soruları ortaya çıkarmıştır⁷⁵⁰.

⁷⁴⁷14 Nisan 2011'de NATO ve Birleşik Koruyucu Harekât'a katkı sağlayan diğer ülkelerin dışişleri bakanlarının katılımıyla gerçekleşen öğle çalışma yemeği sonunda yapılan ortak bildiride 1970 ve 1973 no.lu BMGK kararlarına bağlılıkları teyit edilmiş ve şu hedeflere ulaşıncaya kadar meşru hedefleri hedef almaya devam edileceği belirtilmiştir: *"(1) Sivil ve sivil-nüfuslu bölgelere karşı saldırılar ve saldırı tehditleri sona erdirilmeli (2) Rejim bütün askerî güçlerini doğrulabilir bir biçimde üslerine geri çekmelidir.. (3) Rejim, Libya'da yardıma muhtaç tüm insanlara anında, tam, güvenli ve engelsiz insani erişim için izin vermelidir."* NATO Official Website, Statement on Libya Following the Working Lunch of NATO Ministers of Foreign Affairs with non-NATO Contributors to Operation Unified Protector, 14 April 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_72544.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 08.06.2013).

⁷⁴⁸Bu konu ile ilgili bir değerlendirme için Bknz.: Shawn Fitzgerald, "Military Intervention in Libya: Humanitarian Assistance or Inevitable Regime Change? An Analysis of Signaling Strategy", **Massachusetts Institute of Technology Military Intervention Term Paper**, 2011, [http://web.mit.edu/polisci/people/gradstudents/papers/Fitzgerald%20-%2017.478%20Term%20Paper%20-%20Libya%20\(Final%20Version\).pdf](http://web.mit.edu/polisci/people/gradstudents/papers/Fitzgerald%20-%2017.478%20Term%20Paper%20-%20Libya%20(Final%20Version).pdf) (Erişim tarihi: 08.06.2013).

⁷⁴⁹Barack Obama, David Cameron, and Nicolas Sarkozy, "Libya's Pathway to Peace", **The New York Times**, 14 April 2011, http://www.nytimes.com/2011/04/15/opinion/15iht-edlibya15.html?_r=0 (Erişim tarihi: 08.06.2013).

⁷⁵⁰Matthias Dembinski and Reinold Theresa, **Libya and the Future of the Responsibility to Protect- African and European Perspectives**, p. 7-8.

Sivilleri koruma görevi ile müdahillerin Kaddafiyi iktidardan devirmek için söylemsel bazda olmasa da eylemsel bazda olan amaçları arasındaki yanlış eşleştirme son derece hukuki bir temele oturtulmuş bir müdahalenin meşruluğu hakkında şüpheler uyandırmıştır. Kendinden önceki son örnek olan Kosova müdahalesi için kullanılan “*gayri hukuki ama ahlaken meşru*” yakıştırması tabiri caizse Libya’da “*hukuki ama meşruluğu şüpheli*” şekline dönmüştür. Dolayısıyla Libya olayının R2P tartışmasına dönük katkısını iki yönde incelemek gerekir. Bunlar müdahaleye götüren ve ona hukukilik katan süreç ve müdahale kararı sonrası bu müdahalenin meşruluğunu gölgeleyen süreçtir. Sonraki süreçle ilgili değerlendirme yapılmıştır. Bu yüzden takip eden kısımda ilk sürecin yani müdahale öncesi sürecin R2P kavramı ile uyumlu olup olmadığı değerlendirilmiştir.

R2P kavramının yaratıcısı Evans Libya olayını, en azından başlangıcında, R2P “*norm*”unun tam da olması beklendiği gibi işleyen, tartışma konusu başka bir şey değil sadece devam eden ve çok yakında olmasından korkulan kitlesel zulüm suçlarını durdurmak olan bir “*ders kitabı*” olayı olarak nitelemektedir⁷⁵¹.

Yukarıda incelediğimiz Libya’da yaşananlar ve uluslararası toplumun olaya dahiliyeti düşünüldüğünde bu görüşün haklılık payı vardır. Zira olayın tarihsel akışı 2009 yılında BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanan *R2P’yi Uygulama Raporunda*⁷⁵² kurgulandığı şekilde ama başvurulması gereken zorlayıcı olmayan ve zorlayıcı önlemler arasındaki geçişlerin beklenenden hızlı olduğu bir olay olarak önümüzde durmaktadır⁷⁵³. *R2P’yi Uygulama Raporunda* öngörüldüğü gibi acil durumun hızla ortaya çıkmasıyla, BM, bölgesel örgütler, alt bölgesel örgütler, ve ulusal karar vericiler, “*zamanında ve kararlı*” bir eylem vasıtasıyla, hayatları kurtarmaya odaklanmışlardır. İlk olarak, Tablo-6’da ifade edilen BM Şartı VI. ve VIII. Bölüm kapsamında, Kaddafi’nin barışçıl gösterilere uyguladığı şiddet gerek BM’den gerek bölgesel örgütlerden gerek sivil toplum örgütlerinden gerekse de ulusal karar vericiler tarafından kınanmış ve Libya’nın bazı uluslararası örgütlere üyeliği askıya alınmıştır. BM Genel Sekreteri inisiyatif alıp Kaddafi’yi ikna etmeye çalışmıştır. BMİHK Libya’da yaşananları araştırmak için bir soruşturma komisyonu hazırlamıştır. R2P ile ilgili geliştirdiğimiz Tali Önerme 1 kapsamında uluslararası toplumun VI. ve VIII. bölümünde başvurduğu yöntemler yetersiz kalmış ve Asli Önerme gereği

⁷⁵¹Gareth Evans, "Interview: The R2P Balance Sheet After Libya", Alex Stark (ed.), "The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention", *e-International Relations*, 2011, 34-42, p. 40, <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/R2P.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2012).

⁷⁵²Bknz. Bu çalışma 2.2.2.4

⁷⁵³Müdahaleye giden sürece yapılan eleştiri R2P’de öngörülen “*uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl araçları kullanma sorumluluğu*”nun istenen ölçüde yerine getirilmediği şeklindedir. BM Şartı VII. Bölümüne göre alınan BMGK 1970 no.lu kararın tarihi düşünüldüğünde VI. ve VIII. bölüm kapsamında başvurulması gereken bu önlemlerin denemesi için önceki uygulamaları baz alınarak 10 gün gibi kısa bir süreç bırakılmıştır. Ancak durumun aciliyetinin buna sebep olduğu değerlendirilmektedir.

Kaddafi, R2P'de⁷⁵⁴ öngörülen asli sorumluluğunu yerine getirmekte başarısız olmak bir yana, yine R2P'de öngörülen suçların teşvikine devam etmiştir.

Asli Önerme ve Tali Önerme 1, Libya'da sivillere karşı uygulanan şiddete engel olamayınca BM Şartı VII. Bölüm kapsamında bize göre oybirliği ile alınması nedeniyle R2P açısından en anlamlı olan 1970 no.lu BMGK kararı alınmıştır. Bir yandan Pro-Kaddafi kuvvetleri Anti-Kaddafi kuvvetlerinin ele geçirdiği şehir ve kasabalara ilerlerken Kaddafi yaptığı konuşmasında muhalifleri “sıçan” ve “hamam böceği” (bu ifade aynı zamanda Ruanda'da soykırıma tabi tutulan Tutsiler için soykırımcı Hutular tarafından kullanılmıştır)⁷⁵⁵ olarak tanımlamış ve onlara “merhamet” edilmeyeceğini dile getirmiştir. Bu talihsiz konuşmanın yapıldığı gün askerî müdahaleye izin veren 1973 no.lu BMGK kararı alınmıştır. BM aracılığıyla hareket eden uluslararası toplum aldığı bu emsalsiz kararlar işlenmekte olan kitlesel zulüm suçlarına zamanında ve kararlı bir şekilde tepki göstermiştir. Ancak alınan ikinci kararın çok az bir farkla kabul edilmesi ve uluslararası toplum arasında ağırlığını giderek daha çok hissettiren BRICS ülkelerinin dördünün ve AB'nin başı çeken ülkelerinden olan Almanya'nın çekimser kalması R2P'nin kuvvet kullanma yönüyle ilgili şüphe ve tereddütlerin devam ettiğinin de bir göstergesidir.

Bu tereddütlerin Libya olayında buna engel olacak seviyeye ulaşmamasının R2P'nin yarattığı havadan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Libya olayına verilen başlangıçtaki tepki göstermiştir ki R2P'nin gerçek anlamlılığı “doğru şey”i yapmak için yeni hak ve yükümlülükler yaratmada değil, daha ziyade, hiçbir şey yapmamayı veya hatalı bir şeyi yapmayı daha zor hale getirmesindedir⁷⁵⁶.

Her iki karar ve kararların alınmasına giden bu süreç bize R2P'nin 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde formüle edildiği tarzda gerçekleştiğini göstermektedir. R2P'ye atıf kararların operatif paragraflarında değil giriş kısmında ve sadece asli sorumlu devlet açısından kullanılmıştır. Operatif paragraflardaki atıfta Libya'yı yetkilelerin uyması gerektiği yükümlülükler olarak uluslararası insancıl hukuk, insan hakları ve mülteci hukuku da dahil olmak üzere uluslararası hukukta R2P'den önce de mevcut olan yükümlülüklerdir⁷⁵⁷. Uluslararası toplumun sorumluluğuna ise herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Bu bize R2P'nin uluslararası toplumu bir yükümlülük altına sokan bir norm hüviyetine kavuşmadığının bir işaretidir. Ancak Libya'ya müdahalenin yolunu açan BMGK kararlarının giriş kısmında kullanılan R2P

⁷⁵⁴Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi Md. 138/139.

⁷⁵⁵Edward C. Luck (Interview), Will Syria Follow Libya?, *Council on Foreign Relations*, 2011, <http://www.cfr.org/syria/syria-follow-libya/p25745>, (Erişim tarihi: 08.06.2013).

⁷⁵⁶Simon Chesterman, “Leading from Behind” The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention After Libya”, *Ethics & International Affairs*, 2011, Vol. 25, 279-285, p. 282.

⁷⁵⁷UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, operative para. 3, Bu yükümlülüklerin bazıları ile ilgili yaptığımız değerlendirmeler için bkz.: Bu çalışma 2.5.1.

ifadelerinin, operatif paragraflarındaki sivillerin korunmasına dönük talepler ve kuvvet kullanılması için normatif gerekçelendirmeyi oluşturduğu söylenebilir⁷⁵⁸. Libya müdahalesinde R2P'nin uluslararası toplumun sorumluluğuna atıf kararlarda geçmese de özellikle taraf değiştirmiş Libya'lı diplomatların ifadelerinde ve Libya iç savaşı esnasında Anti-Kaddafi unsurlarınca kurulan UGK'nin açıklamalarında bolca kendine yer bulmuştur⁷⁵⁹. Libya'daki isyancıların bu sorumluluğu talep etmede haklı endişeleri olmakla birlikte, R2P ile ilgili bu taleplerin silaha sarılmış her ayrılıkçı grup tarafından kötüye kullanılma ihtimalini de su yüzüne çıkarmıştır.

Libya müdahalesinin R2P açısından gösterdiği bir diğer önemli nokta kitlesel zulüm suçlarının önlenmesinde veya durdurulmasında BM'nin hızlı, etkin ve kararlı bir şekilde harekete geçebilme potansiyelinin olduğudur. Yani bugünkü uluslararası hukuk ve düzenin bu tür suçlarla mücadele edebilmek için gerekli hükümleri sağlamaktadır. Eğer müdahale esnasındaki harekâtın, isteyerek veya istemeyerek, iç savaşın taraflarından birinin hedefleri doğrultusunda seyretmesi yerine kararlarda öngörüldüğü gibi harekât, sivillerin ve sivil nüfuslu bölgelerin korunması noktasında daha tarafsız olabilseydi R2P ile ilgili şüpheler daha da azalmış olabilirdi. Bugün Suriye'de yaşanan durumun vehametinin Libya'da yaşanan durumun çok ötesine geçmesine rağmen BM aracılığıyla hareket eden uluslararası toplumun Suriye'de zamanında ve kararlı bir tepki gösterememesinin nedenlerinden biri Libya'da yaşanan bazı olumsuzluklar olabilir. Benzer bir senaryonun Somali ve Ruanda olaylarında da yaşandığı da bu iddiamızı destekler niteliktedir. Zira tıpkı Libya'daki gibi iyi bir niyetle başlayan Somali'deki uluslararası müdahalenin devamında yaşanan başarısızlık, Ruanda'da yaşanan soykırıma dolaylı yünden sessiz kalınmasına neden olmuştur. Yani R2P durumları ile ilgili icra edilen harekâtların icrası ve müdahil liderlerinin takındığı tutum benzeri diğer durumlarda sonraki liderlerin "evet" deme olasılığını ya kolaylaştıracaktır ya da zorlaştıracaktır.

Burada çıkarılması gereken sonuç R2P kapsamındaki kitlesel zulüm suçlarına zamanında ve kararlı bir tepki gösterilirken, bu tepki kapsamında başvurulacak önlemlerin uygulanmasında da aynı kararlılığın gösterilmesi ve sadece bu çerçevede kalınması zorunluluğudur. Özellikle bu kapsamda başvurulacak önlem kuvvet kullanımı ise buna daha fazla ihtimam gösterilmelidir. Bunun için sunulabilecek bir teklif bu tarz askerî harekâtların hem planlanmasına hem de uygulanmasına yönelik tıpkı uluslararası terörizmle mücadele harekâtlarında olduğu

⁷⁵⁸Ramesh Thakur, R2P, "Libya and International Politics as the Struggle for Competing Normative Architectures", Alex Stark (ed.), "The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention", *e-International Relations*, 2011, 12-14, p. 14, <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/R2P.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2012).

⁷⁵⁹Bknz. Bu çalışma 3.1.3 ve dipnot 692.

gibi yeni bir askerî doktrinin ortaya konulmasıdır. Bu doktrin “*Kitlesel Zulüm Suçlarını Önleme Harekâtı*” olarak adlandırılabilir. Bu doktrin BM çatısı altında oluşmuş barışı destekleme harekâtları veya NATO bünyesinde oluşmuş krize mukabele harekâtları gibi hâlihazırda mevcut doktrinlere monte edilebilir. Böylelikle yapılacak tatbikat v.b. askerî uygulamalarla bu kitlesel zulüm suçlarına dönük harekâtların sınırları çizilerek normatif çerçevesi oluşturulabilir.

Libya müdahalesi, harekât esnasında farklı amaç ve niyetler belirmiş olsa da kendinden önceki uluslararası hukuk açısından gayri hukuki damgası yiyen 2003 Irak müdahalesi düşünüldüğünde, uluslararası düzen ve hukuk içerisinde kalınarak sivillerin korunması açısından umut vaat eden ve öncüllerine göre yedi ay gibi kısa bir sürede tamamlanan ve işgali amaçlamayan başarılı bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Libya müdahalesini 1990'lardaki BM yetkilendirmesi ile icra edilen müşterek güvenlik kapsamındaki insani içerikli müdahalelerden farklı kılan ise ilk defa sivillerin korunması maksadıyla hedef devletin rızası olmaksızın bir BMGK kararının yetkilendirmesi ile gerçekleşmiş olmasıdır. Çünkü 1990'larda icra edilen diğer insani içerikli müdahalelerde hedef devletin rızası bir şekilde alınmaya çalışılmıştır⁷⁶⁰. Bu durum artık sivillerin kitlesel zulüm suçlarından korunmasını gerektiren bir durumda BMGK aracılığıyla söz konusu devletin rızasının aranmasına gerek olmadığı sonucuna götürmektedir.

Sonuç olarak, insani müdahale ve R2P ile ilgili 1 ve 2'inci bölümde incelediğimiz teorik bilgileri ve Libya'da yaşananları göz önünde bulundurduğumuzda, Kaddafi'nin şahsında Libya devletinin halkını R2P doğrultusunda koruması gerekirken, kavramın hilafına hareket ederek kendi halkına orantısız güç kullanarak insanlığa karşı suç teşkil edebilecek eylemlerde bulunmuştur⁷⁶¹. Uluslararası toplum, bu ilkeyi de gözönünde bulundurarak, BMGK vasıtasıyla, Libya halkını kitlesel zulüm suçlarından özellikle insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından korumak amacıyla öncelikle, BM Şartı VI. ve VIII'inci bölümdeki tedbirlerle uyumlu olmak üzere uygun olan diplomatik, insani ve barışçıl yöntemleri kullanmıştır. Barışçıl yöntemlerin yetersiz olması ve Libya yetkililerinin

⁷⁶⁰ Bknz.: Bu çalışma 1.2.3.2.

⁷⁶¹ UCM Savcı Luis Moreno-Ocampo'nun 1970 no.lu BMGK Kararı'nı kendisine verdiği yetkiye dayanarak BMGK'na 04 Mayıs 2011'de yaptığı hitapta, “Şu ana kadar toplanan deliller, Libya'da sivil halka karşı, insanlığa karşı suç oluşturabilecek öldürme ve zulümü de içeren yaygın ve sistematik, bir saldırının olduğu ve olmaya da devam edeceği yönünde makul bir zemin hazırlamaktadır. İlave olarak Şubat'ın sonlarından beri Libya'da silahlı çatışma yaşanmaktadır. Bu bağlamda savaş suçunun da olabileceğine yönelik bilgiler de” bulunduğunu söylemiştir. ICC Official Website, First Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the UN Security Council Pursuant to UNSCR 1970, 2011, http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/office%20of%20the%20prosecutor/reports%20and%20statements/statement/Pages/first%20report%20of%20the%20prosecutor%20of%20the%20international%20criminalcourt%20to%20the%20un%20secu.aspx (Erişim tarihi: 09.06.2013).

halkına karşı yaptığı saldırılardan vazgeçmemesi üzerine; BM şartı (7'nci Bölüm de dahil) ile uyumlu olarak, BM Şartı Güvenlik Konseyi vasıtasıyla, zamanında ve kararlı bir şekilde, bölgesel bir savunma örgütü olan NATO komutasında müşterek bir şekilde harekete geçmiştir. Yapılan müdahalede, diğerlerine ilaveten, Libya'nın toprak bütünlüğüne saygı duyulması ve karaya ayak basılmaması, yani işgale engel olacak boyutta olması ve harekâtın 7 ay gibi kısa bir sürede bitirilmesi değerlendirildiğinde müdahalein BM şartı ve uluslararası hukukla uyumlu olduğu değerlendirilmiştir. Bunun yanısıra, R2P'nin bütün yönlerine hitap eden ve kavramla ilgili tartışmalarda ve kavramın gelişiminde etkili olacak somut bir olay da sağlanmıştır.

SONUÇ

Şiddet ve bunun doğurduğu katliamlar maalesef insanlık tarihinde süre giden bir olgudur. Bu olgudan en çok muzdarip olanlar ise savunmasız ve masum insanlar olmuştur. Bir başka devlette zulüm altında olan bu masum ve savunmasız insanların içinde bulundukları durumdan kurtarılması aracı olarak kuvvete başvurulup başvurulamayacağı ya da devletlerin böyle bir hakka sahip olup olmadığı ile ilgili tartışmalar, birinci bölümde aktarıldığı gibi, çok eskilere dayanmaktadır. Söz konusu tartışma; Haklı savaş teorisinin bir parçasını oluşturan *jus ad bellum* yani haklı bir nedenle savaşa başvurma hakkı kapsamında ele alınmıştır. Uluslararası hukukun doğal hukuk felsefesine dayandırıldığı ilk dönem uluslararası hukukçuları⁷⁶² tarafından böyle bir hakkın varlığı ileri sürüldüğü görülmüştür. Ancak bu hakkın, kötüye kullanılma ihtimali ve ülkesel yetki kullanımının yerleşik örneklerine zarar verebilecek olması nedeniyle önemli ölçüde kısıtlanması gerektiğini savunanlar da olmuştur⁷⁶³.

Avrupa'da otuz yıl süren din savaşlarını sonlandıran Vestfalya Antlaşması (1648) ile devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme uluslararası hukukun önem atfedilen ilkeleri olmaya başlamıştır. Özellikle uluslararası hukukun dayanağının doğal hukuktan pozitif hukuka kaymaya başladığı 18'inci yüzyıldan itibaren bu ilkeler devletler sisteminin temel belirleyicisi haline gelmiştir. Nitekim 18'inci yüzyıl yazarlarında önceki yüzyıllardaki yazarlara göre, terazinin egemenlik tarafı daha ağır basmaktadır. Bu yüzden iç işlerine müdahale etmeme ilkesinin kolayca çiğnenmesinin önüne geçilmesini sağlayacak bir düzen öngörölmeye çalışılmıştır. Bir egemenin uyruklarına karşı zulmettiği toplumlarda, eğer bu katlanılmaz boyutlara ulaşırsa, öncelikle inisiyatif alması gerekenin baskı altındaki bu uyruklar olması gerektiği savunulmuştur. Olaylar bir iç savaş halini aldığı zaman ve yine taraflardan birinin diğer yabancı egemenden yardım talep etmesi koşuluyla bir müdahalenin devletler hukukuna uygun olabileceği ifade edilmiştir. Bu müdahalenin, egemen bir devlet tarafından bir diğer devletin uyruklarını kullanarak, kötüye kullanılması riski üzerinde durulan bir diğer vurgu olmuştur⁷⁶⁴.

Günümüz uluslararası hukukunda insani müdahale hakkının olduğunu savunanlar uluslararası andlaşmalar hukukunda, daha özelde BM şartında, böyle bir hakkın olmaması nedeniyle, bu iddialarını uluslararası örf ve âdet hukukunda

⁷⁶²Francisco de Vitoria (1483-1546), Albertico Gentili (1552-1608), Hugo Grotious (1583-1648) konu ile ilgili görüşleri için bkz.:Bu çalışma 1.1.1.2.

⁷⁶³Francisco Suarez (1548-1617)'in bu paraleldeki görüşü için bkz.: Bu çalışma 1.1.1.2.

⁷⁶⁴Emmerich de Vattel (1714-1767), Immanuel Kant (1724-1804)'ın görüşleri için bkz.:Bu çalışma 1.1.1.2.

temellendirmektedir. Uluslararası örf ve âdet hukukunda böyle bir kuralın oluşması için aynı durumlarda aynı davranış ve tutumların sürekli olarak tekrarlanması (maddi öge) ve tekrarlanan bu davranışların hukukun bir gereği olarak zorunlu olduğu konusunda bir inancın varlığı, yani *opinio juris*'in varlığı (psikolojik öge) gerekmektedir. 19'uncu yüzyıldan soğuk savaş sonuna kadar yaptığımız uluslararası örf ve âdet hukukunun her iki ögesine dönük birinci bölümde yaptığımız inceleme ile uluslararası hukukun bu asli kaynağında tek taraflı bir insani müdahale hakkının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kısımda 1990'lı yıllarda yaşanan insani içerikli müdahaleler incelenmemiş ve bununla ilgili hukuki değerlendirme sonraki bölümlere bırakılmıştır.

Hukuki değerlendirilmesi yapılacak olan fiilin ne olduğunun resmedilmesi için öncelikle uluslararası hukuk ve doktrinde üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanımla olmayan insani müdahalenin bu tez açısından ne ifade ettiği ortaya konmuştur. Buna göre insani müdahale; bir devlet, devletler grubu ya da diğer devlet dışı aktörler (BM ya da bölgesel örgütler) tarafından bir başka devlette, mevcut insani kriz ortamını⁷⁶⁵, bu ortama sebep olanların rızası olmaksızın, sonlandırmayı veya mâkul seviyelere indirmeyi amaçlayan ve kuvvet kullanmayı içeren askerî bir harekâttir.

Ulaşılan tanımın da ortaya koyduğu gibi müdahalenin hedef devletin rızasının hilafına yapılması ve kuvvet kullanmayı içeren bir harekât olması nedeniyle, BM Şartı sonrasının kutsallık atfedilen en önemli uluslararası hukuk ilkeleri ile bir çelişki doğurmuştur. Jus Cogens niteliğinde olan bu ilkeler, devletlerin egemen eşitliği ve iç işlerine müdahale etmeme ile kuvvet kullanma yasağı ilkeleridir. Bu ilkelerden ilk ikisi, uluslararası toplumu düzenleyen, geleneksel olarak oluşturulmuş ve sonradan bazıları kodifiye edilmiş olan kurallar ve kurumların kendini konumlandığı temel öncül olmuştur. Ancak son yarım asırda bu kural ve kurumlardan insan hakları ve uluslararası insani hukuku içerenler bu öncülü sürekli olarak aşındırmıştır. Bunun bir sonucu olarak, hedef devlette tanımda geçen tarzdaki bir insani krizin o devletin bir iç işleri olarak değerlendirilemeyeceği bugün artık genel bir kabul görmektedir. Dolayısıyla mevcut ikilem insani müdahale ile kuvvet kullanma yasağı arasında çözümlenmesi gereken bir sorun gibi durmaktadır.

Bu sorunun geçmişi çok eskilere dayansa da, bugünkü uluslararası hukuk anlayışına göre, aslında bize BM Şartı sonrasının ve özellikle de 1990'lı yılların bir mirasıdır. İnsani müdahale ile ilgili BM Şartının yürürlüğe girmesinden sonra ileri

⁷⁶⁵İnsani kriz ortamı ile hedef devlet hükümetinin ya bizzat icracısı olduğu ya müsamaha gösterdiği ya da engellemeye gücünün yetmediği son derece ağır, yaygın ve sürmekte olan temel insan hakları ihlallerinin olduğu bir ortam anlaşılmalıdır. Bknz.: Bu çalışma s. 49.

sürülen görüşlerle ilgili yaptığımız analizde bunların ne kadar değişken olduğu görülmektedir. Soğuk savaş yılları esnasında kabul edilemez ve oldukça tehlikeli olarak görülen insani müdahale, soğuk savaşın bitişini takip eden on yılda uluslararası ilişkiler ve hukukun gündemini en çok işgal eden ve sıklıkla ona müracaat edilen bir hale gelmiştir. Bu durumda ikilemin en ihtilaflı yönünden biri olan insani gereceklerle kullanılan silahlı kuvvetin BM Şartı Md. 2/4'teki kuvvet kullanma yasağının bir istisnası teşkil edip etmediğine yönelik yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar ve bu tartışmaların tahlil ve mukayesesinden çıkardığımız sonuç, insani müdahaleye müracaat eden devletler, devletler grubu veya devlet dışı aktörler olmak üzere tanımda belirtilen üç farklı tipteki potansiyel müdahillerin insani kriz ortamına dahiliyetine göre farklılık arz etmektedir.

1990'lı yıllarda yapılan müdahaleler dikkate alındığında, müdahillerin insani kriz ortamına iki farklı senaryo kapsamında kuvvet kullandıkları görülmektedir. Bunlardan ilk BM Şartı VII. Bölüme göre müşterek güvenlik kapsamında kuvvet kullanımı ve diğeri ise BM yetkilendirmesi olmaksızın icra edilmesi nedeniyle tek taraflı olarak adlandırılan kuvvet kullanımıdır. Bu iki farklı muhtemel senaryo açısından uluslararası hukukun asli kaynakları olan uluslararası andlaşmalar hukuku (konumuz açısından BM Şartı) ve uluslararası örf ve âdet hukuku vasıtasıyla yapılan incelemede şu sonuçlara ulaşılmıştır:

(1) Birinci Senaryo : Müşterek Güvenlik Kapsamında İnsani Müdahale

Eğer müdahiller müşterek güvenlik kapsamında uluslararası toplumun iradesinin bir tecellisi olarak ve onun verdiği yetki ile, egemen bir devletin topraklarındaki insani kriz ortamını sonlandırmak maksadıyla müdahalede bulunuyorsa uluslararası hukuka uygun hareket etmiş olurlar. Günümüzde uluslararası toplumun temsilcisi olarak böylesine bir yetkinin verilmesine izin veren örgüt ise BMGK'dir. Eğer BMGK, VII. Bölümde öngörülen usule göre, bir devletin sınırları içinde meydana gelen insani kriz ortamını "*uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğunu tespit ederek*" bir devleti, devletler grubunu veya bölgesel bir örgütü "*gerekli tüm önlemlerin alınması*" konusunda yetkilendirirse, BM Şartı Md. 24/1 gereği uluslararası toplumun müşterek iradesinin temsilcisi olarak hareket ettiğinden, yasal yetkilerini aşmamış olacaktır.

(2) İkinci Senaryo: Tek taraflı İnsani müdahale

BM Şartının, onun hedef ve amaçları doğrultusunda ve metnine bağlı kalınarak 1969 Viyana Sözleşmesi Md. 31/32'ye göre yapılacak iyi niyetli bir yorumuna istinaden, BM Şartının Irak'ın kuzeyine (1991) ya da Kosova'ya (1999) yapıldığı gibi tek taraflı insani müdahale hakkına izin verir nitelikte olduğu değerlendirilemez.

Bu iki müdahaleye dayanılarak uluslararası örf ve âdet hukukunda böyle bir hakkın oluştuğuna yönelik iddia, uluslararası örf ve âdet kuralının sahip olması gereken hem maddi öge hem de opinio juris açısından değerlendirilmiştir. Her iki müdahale ile yaptığımız değerlendirme, tek taraflı insani müdahale hakkının, uluslararası örf ve âdet hukukunda var olduğunu ya da bu hukuktaki olası varlığının bir ön belirtisi olduğu yönündeki iddiaları destekler nitelikte değildir. BMGK yetkilendirmesi olmadan icra edilen bu müdahalelere gösterilen azımsanamayacak tepki; müdahillerin açıklamaları ve harekâtı hukuken gerekçelendirme nedenleri; ne de aradan geçen on dört yılda Sudan gibi veya hâlihazırda devam eden Suriye'deki gibi sözde hakka başvurulmaya aday olayların varlığına rağmen BMGK çerçevesinin dışına çıkılmamış olması; bu müdahalelerin yeni bir uluslararası davranış kalıbı oluşturan bir örnek ya da gelişen bir örf ve âfet kuralı oluşturmadığını göstermiştir.

Özellikle Kosova müdahalesinden sonra doktrinde ve BM'nin kurumlarında insani müdahale üzerinde yoğun bir tartışma yaşanmıştır. Bu tartışmalarda konunun “hak” açısından tartışılması onu bir çıkmaza sokmuştur. Bu çıkmazın altında yatan ve BM Şartı sonrası dönemdeki geniş ölçekteki yasal gelişmenin sonucu ortaya çıkan sıradışı ikilem, uluslararası hukukun iki etkileyici yönü arasındaki uzlaşmaz çatışmadan kaynaklanmaktadır: Bunlar bir yanda, devletlerin kuvvet kullanmasını sınırlayan bir hukuk kuralı, diğer yandan, insan hakları ve insancıl hukuk dalıdır.

Yeni bir yüzyıla girerken, son çeyreği, bu belirsizlik ve çözümsüzlük yüzünden, dünyanın bazı bölgelerindeki masum insanlar açısından acı bir hatırıya sahip olan⁷⁶⁶ eski yüzyılın anlayışıyla devam edilemeyeceği net bir şekilde uluslararası toplum tarafından anlaşılmıştır. Tartışmanın boyutunu değiştiren ise Kanada'nın çağrısı ile oluşturulmuş Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS)'nin ortaya attığı ve beş yıl bile geçmeden BMGnK tarafından kabul edilen “*koruma sorumluluğu*” ya da daha yaygın kullanılan kısaltması ile “R2P” olmuştur.

ICISS, hazırladığı rapordaki R2P ile tartışmaları “*müdahale hakkı*”ndan “*koruma sorumluluğu*”na çevirmeye çalışarak uluslararası toplumun farklı görüşlere sahip unsurlarını ortak bir zeminde buluşturmayı ve ikilemin her iki ucu arasında bir köprü vazifesi görmeyi amaçlamıştır. R2P'nin çekirdeğini, insan güvenliğini merkezine alan “*egemenlik sorumluluk gerektirir*” anlayışı oluşturmaktadır. ICISS'in R2P'deki bu sorumluluk anlayışını bir denklem şeklinde tasavvur edersek denklemin biri değişen diğeri sabit olmak üzere iki değişkeni bulunmaktadır. Sabit değişken;

⁷⁶⁶ Akla ilk gelen örnek olarak 1994 yılında Rwanda'da yaşanan Tutsi Soykırımı ve Srebrenitsa'da yaşanan etnik temizliktir.

etnik kökeni, dini, dili, rengi ne olursa olsun, en temel insan hakları ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edilen tehlike altındaki insan topluluklarıdır. Sorumluluk denkleminin değişen değişkenleri ise bu insan topluluklarına karşı sorumluluk sahipleridir. Bu değişkenler ise koruma sorumluluklarını yerine getirme veya getirmeme durumuna göre aşamalı olarak değişmekte veya değişmemektedir. Asli sorumluluk sabit değişkendeki insan topluluklarının üzerinde yaşadıkları ülke topraklarındaki en üstün iktidar konumundaki egemen devlettir. Bu sorumluluk ona halkını sabit değişkendeki gibi bir ortama maruz bırakmama yükümlülüğünü yüklemektedir. Asli sorumlu herhangi bir biçimde bu sorumluluğu açıkça yerine getiremiyorsa, uluslararası toplum tıpkı bir jeneratör gibi devreye girip sorumlulukta oluşan bu gediği doldurması gerekmektedir. Yani artık bu sorumluluk ona bir hak değil bir ödev yüklemektedir.

ICISS problemin en önemli kaynağı olan uluslararası toplumun temsilcisinin yani bu ödev yüklenicisinin kim olduğu sorusuna BMGK'den daha iyi veya daha uygun bir organ yoktur şeklinde cevap vermiştir. Ancak P5'ten herhangi birinin veto yetkisini kullanması ya da tehdidinde bulunması sonucu BMGK'nin karar alamaması durumunda buna sırasıyla "*Barış için Birlik*" kararı çerçevesinde BMGnK ve sonradan BMGK tarafından onayı alınmak üzere bölgesel örgütlerin ikame yetki kullanabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca bu yetkinin kötüye kullanılmaması için Haklı Savaş teorisinin kısıtları ile benzerlik arz eden ihtiyatlılık ilkelerine⁷⁶⁷ göre hareket edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

ICISS'in daha müdahaleci bu yaklaşımı kendinden sonraki raporlarda azalan eğimli bir grafik izleyerek 2005 Dünya Zirvesinde sınırlı bir tarzda kabul edilmiş ve R2P, BM Şartına ve onun öngördüğü sisteme uydurulmuştur. Buna göre, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinin 138 ve 139'uncu paragraflarında R2P'nin evsahibi ülkeye bakan yönüyle asli niteliği kabul edilmiştir. Ancak söz konusu kavramın uluslararası topluma bakan yönü, özellikle BM Genel Sekraterinin 2009 yılında hazırladığı R2P'yi Uygulama Raporunda geliştirdiği Sütun III, yani "*zamanında ve kararlı tepki*"nin zorlayıcı askerî önlemleri açısından çok da "sorumluluk" çağrışımı yapmamaktadır. Yani Dünya Zirvesinde kabul edilen R2P'de öngörülen sorumluluk denkleminin değişen değişkenlerinden evsahibi ülkenin asli sorumluluğunda bir kesinti olduğu zaman ICISS'da olduğu gibi jeneratör otomatikman devreye girmemektedir. Yani bu jeneratör (uluslararası toplum), durum bazında çalıştırılmak üzere hazır bekleyen bir elle manuel olarak çalışmaktadır. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde kabul edilen R2P için ortak, asli ve tali önermeler belirlenmiş ve bu

⁷⁶⁷İhtiyatlılık ilkeleri haklı maksat, son çare, orantılılık ve olumlu gelişme beklentisidir.

önergeler uluslararası hukuktaki sorumluluk müessesesi açısından değerlendirilmiştir:

Ortak Önerme (Para. 138/139)

Halklar, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan (kitlesel zulüm suçları) korunmalıdır.

Asli Önerme (Para. 138 ilk iki cümle)

Her devlet kendi halkının maruz kaldığı/kalabileceği kitlesel zulüm suçlarını (teşvik de dahil) önlemelidir ve bunda asli sorumluluğa sahiptir.

Tali Önerme 1 (Para. 139 ilk cümle)

Ortak önerme için uluslararası toplum, BM aracılığıyla, BM Şartı VI. ve VIII. Bölümdeki araçları⁷⁶⁸ kullanmaktan sorumludur.

Tali Önerme 2 (Para 139)

Ortak önermedeki yükümlülüğün, Asli Önerme vasıtasıyla yerine getirilmesinde “apaçık bir başarısız”lık varsa ve Tali Önerme 1 de Ortak Önermeyi sağlayamıyorsa, BMGK aracılığıyla, zamanında ve kararlı bir şekilde, VII. Bölümün işletilmesine hazır olunmalıdır.⁷⁶⁹

Bu önermelere göre yapılan değerlendirmelerde ortak önermede belirtilen kitlesel zulüm suçlarından halkların korunması sorumluluğunun hedef devlet için zaten uluslararası hukukta mevcut olan katı bir norm olduğu ve diğer devletler ve BM ile ilgili “*gelişen bir norm*” olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu norm şimdiye kadar, BMGK vasıtasıyla hareket eden BM’ye hukuki anlamda kitlesel zulüm suçlarına müdahale etmek için maddi bir yükümlülük yaratmamıştır. Sonuç belgesinin bu anlamda; kitlesel zulüm suçlarından insanları korumak için BMGK’ne zamanında ve kararlı bir eylem üstlenmesi için daha güçlü bir “*siyasi ve ahlaki sorumluluk*” isnat ettiği değerlendirilebilir. Ancak bu normun hukuki bir yükümlülüğe dönüşmesi için onunla ilgili çoğunluğu güney yarımküredeki ülkelerden olmak üzere aktarılan şüpheler⁷⁷⁰ dikkate alındığında, bir uluslararası hukuk kuralı hüviyeti kazanması için çok yol katetmesi gerektiği düşünülmektedir. BMGK için siyasi ve ahlaki bir yükümlülük olarak addettiğimiz R2P’nin hukuki hüviyete bürünebilmesi ve onunla ilgili şüpheleri giderebilmek için emsal ve tutarlı uygulamalara ihtiyaç vardır.

1969 yılında kansız bir darbe ile iktidara gelen ve 42 yıl iktidarda kalan Albay Muammer Kaddafi’nin kanlar içinde linç edildiği görüntülerin hemen ertesinde sonlandırılan Libya müdahalesi, gerek müdahaleye giden süreç gerekse müdahalenin ilk zamanları dikkate alındığında böyle bir emsal teşkil edebilirdi.

⁷⁶⁸Diplomatik, insani ve barışçıl araçlar.

⁷⁶⁹Bu sorumluluk, Durum bazında ve ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içinde yerine getirilmelidir.

⁷⁷⁰Bu şüphelerin bazıları için Tablo-7’ye bakılabilir.

Ancak müdahale amacının sivillerin korunmasından öteye gitmesi nedeniyle bazı şüphelerin belirmesine neden olmuştur. Bu şüphelere rağmen yapılan müdahalenin, öncüllerinin aksine karaya ayak basmadan, yani işgale dönüşmeden bitirilmesi ve bitişi ile başlangıcı arasında 7 ay gibi kısa bir süre olması ve son olarak BMGK yetkilendirmesi ile gerçekleşmesi onu daha az tartışmalı hale sokmuştur.

R2P açısından Libya müdahalesinin en önemli sonuçlarından biri, BM'nin kitlesel zulüm suçları ile mevcut uluslararası hukuk ve düzen içerisinde kalınarak mücadele edebilme potansiyelinin olduğunun kanıtlanmasıdır. Şu an dünyanın diğer bölgelerinde devam eden kitlesel zulüm suçları olarak değerlendirilebilecek krizler düşünüldüğünde, R2P'nin bu potansiyeli her olayda harekete geçirebilmede yetersiz kaldığı da ayrı bir konudur. Zira R2P, Dünya Zirvesinde kabul edildiği şekliyle, BMGK'nin bloke olması durumunda ne olacağı sorusuna yanıt vermekten acizdir. Bu durumda ne insani müdahale taraftarlarının Ruanda, Srebrenitsa ve Sudan ile ilgili insani endişelerinin ne de insani müdahale aleyhtarlarının Kosova'daki gibi uluslararası düzenle ilgili endişelerinin giderilebildiği söylenemez. Ancak bu çoğu zaman hukuki bir yetersizlikten değil siyasi iradenin her olayda uyandırılmamasından ve BMGK üyelerinin ülkesel çıkarlarının çatışmasından kaynaklanmaktadır.

1945'in korkularını giderecek değilde bugünün insan endeksli umut ve beklentilerini karşılayacak bir BMGK yaratılmasının, P5'in bu yetkisinden ödün vermeyen tavrı nedeniyle, imkânsızlığı şiddete prim verilmesini devam ettirecek gibi görünmektedir. Bu siyasi gerçek maalesef kanunun kuvvetinin, kuvvetin kanununun, yerine tacı giymesine engel olmaktadır. Dolayısıyla şu an için uluslararası hukuk adesesinden kitlesel zulüm suçları açısından *“gerekli tüm önlemlerin alınması”* için, BMGK'den yetki alabilmek maksadıyla gerekli tüm yolları deneme zorunluluğundan başka bir alternatif pek mümkün görünmemektedir. Ancak daha önce BM nezdinde telaffuz bile edilemeyen egemenlik zırhını aşındırma etkisine sahip hususların R2P forumu içinde tartışılıyor olması da sorumluluk denkleminin sabit değişkeni açısından tek umut ışığıdır. Çünkü R2P ile ateş düştüğü yeri yakar anlayışı terkedilmiş ateş nereye düşerse düşsün hepimizi yakmalı anlayışı geliştirilmiştir. Bu yüzden bir norm olma yolundaki R2P'nin *“gelişen”* statüsünü devam ettirmesi oldukça önemlidir. Üzerinde uzlaşmış yöntemler somut olaylara uygulandıkça ve her olaydan sonra geri bildirim sağlandıkça; kitlesel zulüm suçları ile karşı karşıya kalan uluslararası toplum için zaten hukuken mümkün olan bir yol haritası ortaya çıkacak ve R2P'nin kötüye kullanılmasının önüne geçilecektir. Böylelikle BMGK de R2P durumlarıyla karşı karşıya kalınca hayır diyememe baskısını üzerinde hissedecektir.

Kitlemel zulüm suçları ile mücadelede bu tezin konusunu teşkil eden askerî müdahalenin bir reçete olmadığı da belirtilmelidir. Çünkü geçmişte de görüldüğü gibi bu yolla tedavinin hastalıktan daha beter bir durum yaratma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla müdahale, ancak son çare olarak başvurulan bir elektro çok cihazı vazifesi görecek şekilde kullanılabilir. Bu nedenle ilk önce durumu o noktaya getirmemek daha sonra da ilk çok atladıldıktan sonra tekrar o noktaya dönmemek için hem egemen devlet hem de uluslararası toplum çaba harcamalıdır. Bu ise bir başka araştırma konusu teşkil eden R2P'nin Uygulanması raporunda geliştirilen Sütün I ve II ya da ICISS'in geliştirdiği R2P'nin nleme sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ABASS Ademola, Complete International Law, Oxford University Press, New York, 2012.

AUGUST Ray, Public International Law: Text, Cases, and Readings, Prentice Hall, U.S.A, 1995.

BİRDAL Alper ve GÜNAY Yiğit, "Arap Baharı" Aldatmacası, Ortadoğuda Emperyalist Restorasyon, Yazılama, İstanbul, 2012.

BOZKURT Enver v.d., Devletler Hukuku, Asil Yayın, Ankara, 2004.

BREAKEY Hugh, 'Review and Analysis: The Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflict' Working Paper developed from Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflicts Academic-Practitioner International Workshop, Sydney, Australia. Nov. 17-18, 2010, 2012.

BROWNLIE Ian, International Law and the Use of Force by States, Clarendon Press, Oxford, 1991.

BULL Hedley, The Anarchical Society A Study of Order in World Politics, Palgrave, New York, 2002.

ÇELİK Edip F., Milletlerarası Hukuk, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1965.

ÇUBUKÇU Mete, Yıkılsın Bu Düzen! Arap Ayaklanmaları ve Sonrası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

DENG Francis et.al., Sovereignty as Responsibility, Brookings Institution Press, Washington DC, 1996, http://books.google.com.tr/books?id=fhd3fEzLmclC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=t rue (Erişim tarihi: 03.12.2012).

DINSTEIN Yoram, War, Aggression And Self-Defense. Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

DOĞAN İlyas, Devletler Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

DYSON Robert, St Augustine of Hippo: The Christian Transformation of Political Philosophy, Continuum, London, 2006.

FAUCHELLE Paul, Traite de Droit International Public, Tome I, Premiere Partie, Paix. Paris, 1922, aktaran Edip F. Çelik, Milletlerarası Hukuk, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1965.

FIALA Andrew G., Practical Pacifism, Algora Publication, New York, 2004.

GIBBS David N., First Do No Harm Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia, Vaderbilt University Press, Nashville, 2009.

GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Basım Yayım, Bursa, 2010.

GRAY Christine D. , International Law and the Use of Force, Oxford University Press, Oxford, 2008.

GROTIUS Hugo, The Rights of War and Peace in Three Volumes (Natural Law and Enlightments Classics), edited by Richard Tuck, Libery Fund Edition, Indianapolis, 2005.

Harp Akademileri Komutanlığı, Devletler Hukuku, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006.

HEHIR Aidan, Humanitarian Intervention: An Introduction, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

HEINZE Eric A., Waging Humanitarian War, Suny Press, New York, 2009.

HUMAN RIGHTS CENTER, The Responsibility to Protect (R2P): Moving the Campaign Forward, University of California, Berkeley, 2007, http://www.law.berkeley.edu/files/HRC/Publications_R2P_10-2007.pdf (Erişim tarihi: 27.11.2012).

International Law Commission, Yearbook of International Law Commission (1966, Vol. 2), UN Publications, New York, 1967.

KABIA John M., Humanitarian Intervention and Conflict Resolution in West Africa From ECOMOG to ECOMIL, Ashgate, England and U.S.A., 2009.

KANT Immanuel, Kant's Principles of Politics, Including His Essay on Perpetual Peace. A Contribution to Political Science, W. Hastie (ed./trans.), 1891, 78-118, s.84-85, <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/kantpp0001&id=1&collection=cow> (Erişim tarihi: 05.02.2013).

KAROUBI Mohammad Taghi, Just or Unjust War?: International Law and Unilateral Use of Armed Force by States at the Turn of the 20th Century, Ashgate Publishing, Burlington, VT, 2004, <http://books.google.com.tr/books?id=D9ml3Nqug5EC&pg=PA253&dq=Johnson,+%22Historical+Roots+and+Source+of+the+Just+War&hl=tr&sa=X&ei=t9D7UJjOM867hAfGu4GIBQ&ved=0CDMQ6AEwAQ#v=onepage&q=Johnson%2C%20%22Historical%20Roots%20and%20Sources%20of%20the%20Just%20War&f=false>, (Erişim tarihi: 20.01.2013).

KELSEN Hans, Principle of International Law, The Lawbook Exchange Ltd., New Jersey, 2003, <http://books.google.com.tr/books?id=BemxZuVYY6oC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> (Erişim tarihi: 20.01.2013).

KÖCHLER Hans, Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics, International Progress Organization Vienna, 2001, p.2.

KRASNER Stephen D., Sovereignty: Organized Hypocrisy, Princeton University Press, Princeton, 1999.

KRIEG Andreas, Motivations for Humanitarian intervention: Theoretical and Empirical Considerations, Springer, New York, 2013.

KURAN Selami v.d., Uluslararası Hukuk Temel Metinler, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009.

KURAT Akdes Nimet, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

LEPARD Brian D., Rethinking Humanitarian Intervention: A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in International Law and World Religions, Pennsylvania State University Press University Park, 2002.

MALANCZUK Peter, Humanitarian Intervention and Legitimacy of the Use of Force: Inaugural Lecture, Het Spinhuis, Amsterdam, 1993, http://www.google.com.tr/books?id=3_gOHU8p-28C&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false (Erişim tarihi: 01.12.2013).

MALANCZUK Peter, Akehurst's Modern Introduction to International Law, Routledge, London and New York, 1997.

MURPHY Sean D., "Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order", University of Philadelphia Press, Philadelphia, 1996.

JUDD Donald, Critical Realism and Composition Theory, Routledge, London, 2003.

OPPENHEIM Lassa Francis, International Law a Treatise Volume I (of 2) Peace, Longman Greenand Co., London, New York, Bombay, 1905.

PATTISON James, Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?, Oxford University Press, Oxford, 2010.

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

PRASHAD Vijay, Arap Baharı Libya Kışı, Çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

RONZITTI Natalino, Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht [Netherlands], 1985, http://books.google.com.tr/books/about/Rescuing_Nationals_Abroad_Trough_Militar.html?id=gWt2Sx5UUtWC&redir_esc=y (Erişim tarihi: 12.03.2013).

SCHABAS William, Genocide in International Law: The Crimes of Crimes, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

SEYBOLT Taylor B., Humanitarian Military Intervention The Conditions for Success and Failure, Oxford University Press, Oxford, 2008.

SHAW, Malcolm N., International Law Sixth Edititon, Cambridge University Press, New York, 2008.

SHUE Henry, Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy, Princeton Univ. Press, Princeton, New Jersey, 1996, <http://books.google.com.tr>

/books?id=43s_vUmp1YC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gb_s_ge_summary_r
&cad=0#v=onepage&q=torture&f=false (Erişim tarihi: 23.03.2013).

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Hukuk Metinleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010.

TAşDEMİR Fatma, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, USAK Yayınları, Ankara, 2006.

TEKİN Segah, SDE Analiz: "İnsanî Müdahale" Kavramı ve Libya'nın Geleceği, Başak Matbaacılık, Ankara, 2011.

TEZCAN Durmuş vd., Uluslararası Ceza Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.

TOLUNER Sevin, Milletlerarası Hukuk Dersleri Devletin Yetkisi, Beta Basım, İstanbul, 1996.

UÇAROL Rıfat, Siyasi Tarih 1789-2010, Der Yayınları, İstanbul, 2010.

UNDP, United Nations Peacekeeping Handbook for Junior Rank (3'rd Draft), Training Centre of ILO, Turin, 1997.

VATTEL Emer de, The Law of Nations, Or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns, with Three Early Essays on the Origin and Nature of Natural Law and on Luxury (Natural Law Enlightenment Classics), Ed. Bela Kapossy and Richard Whatmore, Liberty Fund, Indianapolis, 2008.

VITORIA Francisco de, Political Writings, Ed. Anthony Pagden and Jeremy Lawrance, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

WALZER Michael, Arguing About War, Yale University Press, New Haven & London, 2004.

WALZER Michael, Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations (4th Ed.), Basic Books, New York, 2006, http://books.google.com.tr/books?id=kZnx7WVJbeUC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, (Erişim tarihi: 23.03.2013).

WELSH Jennifer M., Humanitarian, Intervention and International Relations, Oxford University Press, New York, 2006.

WESTRA Joel H., International Law and the Use of Armed Force: The UN Charter and the Major Powers, Routledge, Oxon and New York, 2007.

WHEELER Nicholas J., Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society, Oxford University Press, New York, 2000.

MAKALELER

AALİ-PACHA (1910), "Testament politique", La Revue de Paris, 17/9, 105–124, aktaran Cemil Meriç, Umrandan Uygurluğa, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

A Colloquy, The Yale Journal of International Law, 1985, Volume 10, Number 2, 261-294.

ADANIR Fikret, "Turkey's entry into the Concert of Europe", European Review, 2005, Vol. 13, Issue 3, 395-417.

AKGÜL Öner, "Libya'da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?", Ortadoğu Analiz, 2011, Cilt 3, 51-59.

ALCARO Riccardo, "Opting for Second Best in Libya", Istituto Affari Internazionali, 2011, Working Papers 11.

ALSAN Zeki Mesud, "'Tecavüz'ün Tarifi Problemi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1954, Cilt 11, Sayı 1-2, 43-81.

ANDERSON Lisa "Demystifying the Arab Spring", Foreign Affairs, 2011, Vol. 90, No. 3, 1-7.

AMNÉUS Diana, "Responsibility to Protect: Emerging Rules on Humanitarian Intervention?", Global Society, 2012, Vol. 26, No. 2, 241-276.

ARBOUR Louise, "The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice", Review of International Studies, 2008, Vol. 34, 445-458.

ARSAVA A. Füsün, "BM Güvenlik Konseyi'nin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyi'nin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları", Uluslararası Hukuk ve Politika, 2008, Cilt 4, No. 13, 1-15.

ARSAVA A. Füsün, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011, Cilt XV, Sayı 1, 101-124.

ATAÖV Türkkaya, "Milletlerarası Münasebetlerde Kuvvet Muvazenesi Sistemi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1960, Cilt 15, Sayı 4, 175-198.

AYOOB Mohammed, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", The International Journal of Human Rights, 2002, Vol. 6, No. 1, 81-102.

BAIN William, "Responsibility and Obligation in the 'Responsibility to Protect'", Review of International Studies, 2010, Vol. 36, 25-46.

BAMYEH Mohammed, Is the 2011 Libyan Revolution an Exception?, Jadaliyya, 2011, <http://www.jadaliyya.com/pages/index/1001/> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

BARANOVSKY Vladimir, "Humanitarian Intervention: Russian Perspectives," Pugwash Occasional Papers, 2001, Vol. 2, No. 1, <http://www.pugwash.org/publication/op/opv2n1.htm> (Erişim tarihi: 27.04.2013).

BATIR Kerem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk", Yönetim Bilimleri Dergisi, 2011, Cilt 9, Sayı 1, 117-134.

BELLAMY Alex J. and WILLIAMS Paul D., "The New Politics of Protection? Côte D'Ivoire, Libya and the Responsibility to Protect", *International Affairs*, 2011, Vol. 87, No.4, 825–850.

BELLAMY Alex, "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit", *Ethics & International Affairs*, 2006, Vol. 20, No. 2, 143-169.

BHASKAR Roy, *A Realist Theory of Science*, The Harvester Press, Essex, 1975, aktaran. TÜRK Duygu, "Eleştirel Gerçekçilik Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2012, Cilt 67, No. 3, s. 189 – 217.

BIX Brian H., *Doğal Hukuk: Modern Gelenek*, Çev. Ertuğrul Uzun, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2004, Cilt 6, Sayı 2, 293-344.

BORGES DE MACEDO Paulo Emílio Vauthier, "The Law of War in Francisco Suárez: The Civilizing Project of Spanish Scholasticism", translated by Ana Beatriz Miranda Fernandes and Morgan Paul Faske, *Revistada Faculdade de Direito da UERJ*, 2012, Vol. 2, No. 2, 1-25.

BROWN Adele, "Reinventing Humanitarian Intervention: Two Cheers for the Responsibility to Protect", *House of Common Library Research Paper* 08/55, 2008, <http://pustakahpi.Kemlu.go.id/dirdok/Reinventing-Hum-Int-Two-Cheers-for-%20the-%20R2P.pdf> (Erişim tarihi: 02.12.2012).

BROWNLIE Ian and APPERLEY C. J., "Kosovo Crisis Inquiry: Memorandum on the International Law Aspects", *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000, Vol. 49, No. 4, 878-905.

BUZAN Barry, *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

BYERS Michael and CHESTERMAN Simon, "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law" J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 177-203.

CASSESE Antonio, "The Diffusion of Revolutionary Ideas and the Evolution of International Law", Paola Gaeta and Salvatore Zappala (ed.), *The Human Dimension of International Law Selected Papers Antonio Cassese*, Oxford University Press, Oxford, 2008, 70-98.

CHESTERMAN Simon, "Legality Versus Legitimacy: Humanitarian Intervention, the Security Council, and the Rule of Law", *Security Dialogue*, 2002, Vol. 33, No. 3, 293-306.

CHESTERMAN Simon, "Leading from Behind" *The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention After Libya*, *Ethics & International Affairs*, 2011, Vol. 25, 279-285.

CORTEN Olivier, "The Controversies Over the Customary Prohibition on the Use of Force: A Methodological Debate", The European Journal of International Law, 2006, Vol. 16, No.5, 803-822.

ÇELİK Edip F., "Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. Madde 7. Paragrafındaki "Müdahale" Kelimesinin Tefsiri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1955, Cilt 20, Sayı 1-4, 12-27.

ÇEVİKBAŞ Ahmet, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askerî Bakış Açılarından Değerlendirilmesi", Savunma Bilimleri Dergisi, 2011, Cilt 10, Sayı 2, 18-57.

D'AMATO Anthony, "The Invasion of Panama Was A Lawful Response to Tyranny", Faculty Working Papers, 1990, Paper 137.

DE PAGE Henri, "Droit naturel et positivisme juridique", Bruylant, Bruxelles, 1939, aktaran Muhlis Öğütçü, "Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2005, Cilt 7, Özel Sayı, 555-616.

DEĞER Ozan, "Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı", Uluslararası İlişkiler, 2009, Cilt 6, Sayı 22, 61-95.

DENK Erdem, "Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu:Doğal Hukuk Görüşü Örneği", Bilge Strateji, 2011, Cilt 3, Sayı 5, 99-126.

DEVLEN Balkan ve ÖZDAMAR Özgür, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", Uluslararası İlişkiler, 2010, Cilt 7, Sayı 25, 43-68.

DONNELLY Jack, "Human Rights, Humanitarian Crisis, and Humanitarian Intervention", International Journal, 1993 Vol. 48, 607-640.

DOĞAN Gürkan ve DURGUN Bülent, "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme" Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Vol. 1, Sayı 15, 61-90.

DUNNE Tim and GIFFKINS Jess, "Libya and the State of Intervention", Australian Journal of International Affairs, 2011, Vol. 65, No. 5, 515-529.

EASTON Geoff, "Critical Realism in Case Study Research", Industrial Marketing Management, 2010, 39, 118–128.

EREKER Fulya A., "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", Uluslararası İlişkiler, 2004, Cilt 1, Sayı 3, 1-36.

ERİM Nihat, "Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1943, Cilt 1, Sayı 1, 31-46.

ETZIONI Amitai, "Sovereignty as Responsibility", *Orbis*, 2006, Vol. 50, <http://www2.gwu.edu/~ccps/etzioni/documents/A347a-SoverigntyasResponsibility-orbis.pdf> (Erişim tarihi: 02.09.2012).

EVANS Gareth, "Interview: The R2P Balance Sheet After Libya", Alex Stark et.al., "The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention", *e-International Relations*, 2011, <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/R2P.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2012).

FINNEMORE Martha, "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", Peter J. Katzenstein (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1997, 153-185.

FIXDAL Mona and SMITH Dan, "Humanitarian Intervention and Just War", *Mershon International Studies Review*, 1998, Vol. 42, No. 2, 283-312.

FITZGERALD Shawn, "Military Intervention in Libya: Humanitarian Assistance or Inevitable Regime Change? An Analysis of Signaling Strategy", *Massachusetts Institute of Technology Military Intervention Term Paper*, 2011, [http://web.mit.edu/polisci/people/gradstudents/papers/Fitzgerald%20-%2017.478%20Term%20Paper%20-%20Libya%20\(Final%20Version\).pdf](http://web.mit.edu/polisci/people/gradstudents/papers/Fitzgerald%20-%2017.478%20Term%20Paper%20-%20Libya%20(Final%20Version).pdf) (Erişim tarihi: 08.06.2013).

FONTEYNE Jean-Pierre L., "Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity Under the U.N. Charter", *California Western International Law Journal*, 1973-1974, Vol. 4, 203-270

FRANCK Thomas M. and RODLEY Nigel S., "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force", *The American Journal of International Law*, 1973, Vol. 67, 275-305.

FRANCK Thomas M., "Legal Interpretations and Change", J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 204-231.

GRAY Christine, "The Legality of NATO's Military Action in Kosovo: is There a Right of Humanitarian Intervention?", Sienho Yee and Wang Tieya (ed.), *International Law in the Post-Cold War World Essays in Memory of Li Haopei*, Routledge, London and New York, 2001.

GREENWOOD Christopher, "International Law and the NATO Intervention in Kosovo", *The International and Comparative Law Quarterly*, 2000, Vol. 49, No. 4, 926-934.

GREENWOOD Christopher, "Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo", *Finnish Yearbook of International Law*, Kluwer Law, Helsinki, 2002, 141-175.

GRONO Nick, "Darfur: The International Community's Failure to Protect", *African Affairs*, 2006, Vol. 105/421, 621-631.

GILMOUR D. R., "The Meaning of "Intervene" within Article 2 (7) of the United Nations Charter. An Historical Perspective", *The International and Comparative Law Quarterly*, 1967, Vol. 16, No. 2, 330-35.

GORDON Edward, "Article 2(4) in Historical Context", The Yale Journal of International Law, 1985, Volume 10, Number 2, 271-278.

GÜNDÜZ Ahmet, "XIX. yüzyılda Osmanlı Devlet Hayatında Rol Oynayan Üç Büyük Devlet Adamı: Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşalar", Türk Dünyası Araştırmaları, 2010, Sayı 185, 65-93.

GÜNEYSU Gökhan, "Askerî Gereklilik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk", Ankara Barosu Dergisi, 2012, Sayı 4, 93-108.

GÖZEN Ramazan, "Operation Provide Comfort : Origins And Objectives", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1995, Cilt 50, Sayı 3-4, 173-191.

HANCILAR Özhan, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", Çankaya University Journal of Law, 2011, Vol. 7, No. 2, 97-124.

HENKIN Louis, 'Use of Force: Law and US Policy', Louis Henkin v.d. (ed.), Riht v. Might International Law and the Use of Force, Council on Foreign Relations Press, New York, 1991.

HERNÁNDEZ Ramón, "The InternatIALIZATION of Francisco de Vitoria and Domingo de Soto", Fordham International Law Journal, 1991-1992, Vol. 15, 1031-1059.

HERACLIDES Alexis, "Humanitarian Intervention in the 19th Century: The Heyday of a Controversial Concept", Global Society, 2012, Vol. 26, No. 2, 215-240.

HESELHAUS Sebastian, "International Law and the Use of Force". A. Schwabach and A. J. Cockfield (ed.), International Law and Institution, Eolss Publishers, 2009, 60-86.

HILPOLD Peter, "Humanitarian Intervention: Is there a Need for a Legal Reappraisal?", European Journal of International Law, 2001, Vol. 12, No. 3, 437-467.

HOCAOĞLU Durmuş, "Savaş ve Barış Üzerine", Köprü Dergisi, 2003, Sayı 83, 105-129.

HOLZGREFE J.L., "Humanitarian Intervention Debate", HOLZGREFE J.L. and KEOHANE Robert O. (ed.), Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 15-52.

JAMNEJAD Maizar and WOOD Michael, "Current Legal Developments, The Principle of Non-Intervention", Leiden Journal of International Law, 2009, Vol. 22, 345-381.

JOHANSSON Patrik, "The Humdrum Use of Ultimate Authority: Defining and Analysing Chapter VII Resolutions", Nordic Journal of International Law, 2009, Vol. 78, 309-342.

KARDAŞ Şaban, "Examining the Role of the UN Security Council in Post-Cold War Interventions: The Case for Authorized Humanitarian Intervention", USAK Yearbook, 2010, Vol. 3, 55-75.

KESKİN Funda, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", Uluslararası İlişkiler, 2007, Cilt 3, Sayı 12, 49-70.

KESKİN Funda, "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme, Uluslararası İlişkiler, Bahar 2009, Cilt 6, Sayı 21, 67-88.

KREPS Sarah E., "Social Networks and Technology in the Prevention of Crimes against Humanity", Robert I. Rotberg (ed.), Mass Atrocity Crimes Preventing Future Outrages, Brookings Institution Press, Washington, 2010, 175-191.

KRISCH Nico, "Unilateral Enforcement of the Collective Will: Kosovo, Iraq, and the Security Council," Max Planck United Nations Yearbook, 1999, Vol. 3, 59-103.

LIEBLICH Eliav, "Consensual Intervention and the Responsibility to Protect", Julia Hoffmann and Andre Nollkaemper (ed.), Responsibility to Protect From Principle to Practice, Pallas Publication, Amsterdam, 2012, 137-154.

LILLY Damian, "The Privatization of Peacekeeping: Prospects and Realities", Kerstin Vignard (ed.), Disarmament Forum Peacekeeping: Evolution or Extinction?, 2000, No. 3, 53-62.

LIVINGSTON Steven, "Clarifying The CNN Effect: An Examination of Media Effects According to Type of Military Intervention", The Joan Shorenstein Center Press - Politics, 1997, Research Paper R-18, <http://www.genocide-watch.org/images/1997ClarifyingtheCNNEffect-Livingston.pdf>, (Erişim tarihi: 20.02.2013).

LUBAN David, "Just War and Human Rights", Philosophy & Public Affairs, 1980, Vol. 9, No. 2, 160-181.

LUCK Edward C. (Interview), Will Syria Follow Libya?, Council on Foreign Relations, 2011, <http://www.cfr.org/syria/syria-follow-libya/p25745>, (Erişim tarihi: 08.06.2013).

MALANCZUK Peter, "The Kurdish Crisis and Allied Intervention in the Aftermath of the Second Gulf War", European Journal of International Law, 1991, Vol. 2, 114-132.

MASSINGHAM Eve, "Military Intervention for Humanitarian Purposes: Does the Responsibility to Protect Doctrine Advance the Legality of the Use of Force for Humanitarian Ends?", International Review of the Red Cross, 2009, Vol. 91, No. 876, 803-831.

MATTHEWS Max W., "Tracking the Emergence of a New International Norm: The Responsibility to Protect and the Crisis In Darfur", Boston College International & Comparative Law Review, Vol. 31, No. 1, 137-152.

MERON Theodor, "Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez", The American Journal of International Law, 1991, Vol. 85, No. 1, 110-116.

MOLIER Geliijn, "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11", Netherlands International Law Review, 2006, Vol. LIII, 37-62.

MORGENTHAU Hans J., 'Positivism, Functionalism, and International Law', The American Journal of International Law, 1940, Vol. 34, No. 2, 260-284.

MURPHY Sean D., "The Security Council, Legitimacy, and the Concept of Collective Security After the Cold War", Columbia Journal of Transnational Law, 1995, Vol. 32, 201-288.

NAFIE Ibrahim, "An Egyptian Agenda", Al-Ahram Weekly, 2000, Issue No. 498, <http://weekly.ahram.org.eg/2000/498/op1.htm> (Erişim tarihi: 03.04.2013).

NAZEMROAYA Mahdi Darius, Libya and the Big Lie: Using Human Rights Organizations to Launch Wars, 2011, <http://www.globalresearch.ca/libya-and-the-big-lie-using-human-rights-organizations-to-launch-wars/26848> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

ÖZMAN M. Aydoğan, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1964, Cilt 21, Sayı 1-4, 53-121.

PACE William R. and DELLER Nicole, "Preventing Future Genocides: An International Responsibility to Protect", World Order, 2005 Vol. 36, No. 4, 15-32.

PAREKH Bhikhu, "Rethinking Humanitarian Intervention", International Political Science Review, 1997, Vol. 18, No. 1, 49-69.

PATTISON James, "Outsourcing the Responsibility to Protect: Humanitarian Intervention and Private Military and Security Companies", International Theory, 2010, Vol. 2, No. 1, 1-31.

PEASE Kelly Kate and FORSYTHE David P., "Human Rights, Humanitarian Intervention, and World Politics", Human Rights Quarterly, 1993, Vol. 15, 290-314.

PELLET Alain, "State Sovereignty and the Protection of Fundamental Human Rights: An International Law Perspective," Pugwash Occasional Papers, 2000, Vol. 1, No. 1, 37-42.

PETERS Anne, "The Security Council's Responsibility to Protect", International Organizations Law Review 8, 2011, 1-40.

POLITIS Nicolas, "Le probleme des limitations de la souverainete et la theorie de l'abus des Droits dans les rapports Internationaux"; R.d.C, 1925/1, T. 6 aktaran M. Aydoğan ÖZMAN, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1964, Cilt 21, Sayı 1-4, 53-121.

REISMAN W. Michael, "Criteria for the Lawful Use of Force in International Law", Yale Journal of International Law, 1985, Vol. 10, 279-285.

RENGGER Nicholas, "On the Just War Tradition in the Twenty-first Century", International Affairs, 2002, Vol. 78, No. 2, 353-354.

ROBERTS Adam, "Intervention Beyond Dictatorial Interference", William Bain (ed.), The Empire of Security and the Safety of the People, Routledge, Oxon and New York, 2006, 158-187.

ROBERTS Adam, "UN and Humanitarian Intervention", Jennifer M. Welsh (ed.) *Humanitarian Intervention and International Relations*, Oxford University Press, New York, 2006, 82-97.

RODLEY Nigel S. and ÇALI Başak. "Kosovo Revisited: Humanitarian Intervention on the Fault Lines of International Law", *Human Rights Law Review*, 2007, Vol. 7, No. 2, 275-297.

SALAS Victor M., "Francisco de Vitoria on the *Ius Gentium* and the American Indios", *Ave Maria Law Review*, 2012, Vol. 10:2, 331-341.

SCHACHTER Oscar, "The Lawful Resort to Unilateral Use of Force", *The Yale Journal of International Law*, 1985, Volume 10, Number 2, 291-294.

SCHACHTER Oscar, "Just War and International Law", *Pace University School of Law Yearbook of International Law*, 1989, Vol. 1, No. 1, 1-19.

SCHEFFER David J., "Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention", *University of Toledo Law Review*, 1991-1992, Vol. 23, 253-293.

SERNA GALVAN Monica Lourdes de la, "Interpretation of Article 39 of the UN Charter (Threat to Peace by the Security Council: Is the Security Council a Legislator?)", *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, 2011, Vol. XI, 147-2011.

SIMMA Bruno, "NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects", *The European Journal of International Law*, 1999, Vol. 10, 1-22.

SIMON Steve G., "The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention", *California Western International Law Journal*, 1993, Vol. 24, 117-154.

SOYSAL Mümtaz, "Değişen Egemenlik ve Meşruluk", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 2003, No. 20, 171-181.

STAHN Carsten, "Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?", *American Journal of International Law*, 2007, Vol. 101, No. 1, 99-120.

STROMSETH Jane, "Rethinking Humanitarian Intervention: the Case for Incremental Change" J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 232-272.

TAYLOR Claire, *Military Operations in Libya*, House of Commons Library Standard Note, SN/IA/5909, 2011, <http://www.parliament.uk/briefing-papers/SN05909> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

TESÓN Fernando R., "Collective Humanitarian Intervention", *Michigan Journal of International Law*, 1996, Vol. 17, 323-372.

TESÓN Fernando R., "The Liberal Case for Humanitarian", J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 93-129.

THAKUR Ramesh, "Intervention, Sovereignty and the Responsibility to Protect: Experiences from ICISS", *Security Dialogue*, 2002, Vol. 33, No. 3, 323-340.

THAKUR Ramesh, R2P, "Libya and International Politics as the Struggle for Competing Normative Architectures", Alex Stark (ed.), "The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention", *e-International Relations*, 2011, 12-14, <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/R2P.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2012).

TOPAL Ahmet Hamdi, "Uluslararası Hukuk Açısından Özel Askerî Şirketler ve Şirket Çalışanlarının Statüsü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt. 60, Sayı 4, 963-1021.

TSAGOURIAS Nicholas, "Necessity and the Use of Force: A Special Regime", I. F. Dekker and E. Hey (ed.), *Netherlands Yearbook of International Law*, Volume 41, Stichting T.M.C. Asser Instituut, The Hague, 2010, 11-44.

TÜRKMEN Fusun, "Cyprus 1974 Revisited: Was It Humanitarian Intervention?", *Perceptions*, 2005, Vol. 10, 61-88.

UZUN Ertuğrul ve UZUN Elif, "Uluslararası Hukukun Temelleri Francisco de Vittorio", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2009, Cilt 5, Sayı 18, 39-60.

UZUN Elif, "Haklı Savaş Düşüncesinin Batılı Kökleri: İlk Çağlardan Yirminci Yüzyıla Jus Ad Bellum Kavramı", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2010, Cilt 6, Sayı 21, 19-33.

UZUN Ertuğrul, *Tarihsel Gelişim ve Kuram*, Ayşe Nur Tütüncü ve Elif Uzun (ed.), *Uluslararası Hukuk I*, Anadolu Üniversitesi, 2012, 2-21

VUKAS Budislav, "Humanitarian Intervention and International Responsibility", Maurizio Ragazzi (ed.), *International Responsibility Today*, Koninklijke Brill NV. Netherlands , 2005, 235–240.

WALZER Michael, "The Moral Standing of States: A Response to Four Critics", *Philosophy & Public Affairs*, 1980, Vol. 9, No. 3, 209-229.

WHEELER Nicholas J., "The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society", Jennifer M. WELSH (ed.), *Humanitarian Intervention and International Relations*, Oxford University Press, New York, 2006, 29-51.

WHITE Nigel D., "The Legality of Bombing in The Name of Humanity", *Journal of Conflict and Security Law*, 2000, Vol. 5, No. 1, 27-43.

WILMSHURST Elizabeth, "Definition Of Aggression", *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 2008, <http://www.un.org/law/avl/> (Erişim tarihi: 10.04.2013).

WRIGHT Quincy, *Devletler Hukukunda Yeni Değişiklikler*, Çev. Hikmet Belbez, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1950, Cilt 7, Sayı 3, 105-118.

ZIFCAK Spencer, "The Responsibility to Protect After Libya and Syria", Melbourne Journal of International Law, 2012, Vol. 13, No. 1, 59-93.

SOSYAL MEDYA VE GAZETE HABER/MAKALELERİ

OBAMA Barack, CAMERON David, and SARKOZY Nicolas, "Libya's Pathway to Peace", The New York Times, 14 April 2011, http://www.nytimes.com/2011/04/15/opinion/15iht-edlibya15.html?_r=0 (Erişim tarihi: 08.06.2013).

Libya: What do the military operation names mean?, BBC News Magazine, 24 March 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-12831743> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

LÜLE Zeynel, "Uçağını Çek Katliamı Durdur", Hürriyet, 23 Şubat 2011, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=17096090&tarih=2011-02-23> (Erişim Tarihi: 29.01.2012)

"Ortadoğu Alev Alev", Hürriyet, 16.02.2011, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=17036862> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

John Hooper ve Ian Black, "Libya Pilots Flee to Malta", Theguardian, 21 Şubat 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/21/libya-pilots-flee-to-malta>. (ErişimTarihi: 21.01.2012).

Violent Protests Rock Libyan City of Benghazi, France 24, 16.02.2011, <http://www.france24.com/en/20110216-libya-violent-protests-rock-benghazi-anti-government-gaddafi-egypt-tunisia-demonstration> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

WEAVER Matthew, "Muammar Gaddafi Condemns Tunisia Uprising.", Theguardian, 16 Ocak 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/16/muammar-gaddafi-condemns-tunisia-uprising> (Erişim tarihi: 21.01.2012).

Witnesses Report Rioting in Tunisian Town, Reuters, 19 Aralık 2010, <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE6BI06U20101219?sp=true> (Erişim Tarihi: 21.01.2012).

TEZ

YAVLAL Nermin, İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

RAPORLAR

Amnesty International, The Battle for Libya Killings, Disappearances and Torture, Amnesty, London, 2011, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE19/025/2011/en/8f2e1c49-8f43-46d3-917d-383c17d36377/mde190252011en.pdf> (Erişim tarihi: 28.05.2013).

ANNAN Kofi A., "We The Peoples" The Role of United Nations in the 21st Century, UN Department of Public Information, New York, 2000, <http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm> (Erişim tarihi: 26.11.2012).

Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi (BÜSAM), Kaddafi'nin Kararlılığı Test Edilirken Libya: Değişimin ya da Bölünmenin Eşiğinde, Libya Raporu, 2011, <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/libya-raporu.pdf> (Erişim tarihi: 27.01.2012).

BÖLME Selin M. v.d., İsyan Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları, SETAV, 2011, <http://file.setav.org/Files/Pdf/libyada-donusumun-sancilari.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

COADY C. A. J., The Ethics of Armed Humanitarian Intervention, Peaceworks No. 45., United States Institute of Peace, Washington, 2002.

Commission on Human Security, Human Security Now, Communications Development Incorporated, New York, 2003, <http://www.unocha.org/humansecurity/chs/finalreport/index.html> (Erişim tarihi: 04.05.2013).

ÇAKMAK Cenap ve ÇOLAK Fadime Gözde, ABD'nin Irak'tan Çekilmesi ve Türkiye'ye Etkileri, BİLGESAM Rapor No. 29, İstanbul, 2011.

Danish Institute of International Affairs, Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects, Gullanders Bogtrykkeri, Haslev, 1999.

DEMBINSKI Matthias and THERESA Reinold, Libya and the Future of the Responsibility to Protect African and European Perspectives, PRIF, Frankfurt, 2011, http://humansecuritygateway.com/documents/PRIF_LibyaandtheResponsibilitytoProtect_AfricanandEuropeanPerspectives.pdf (Erişim tarihi: 27.11.2012).

FASSBENDER Bardo, Targeted Sanctions and Due Process (Study commissioned by the United Nations Office of Legal Affairs–Office of the Legal Counsel), Humboldt University Berlin, 2006, http://www.un.org/law/counsel/Fassbender_study.pdf (Erişim tarihi: 23.05.2013).

Jeremiah Gertler, "Operation Odyssey Dawn (Libya): Background and Issues for Congress", Congressional Research Service Report for Congress, 2011, <http://fpc.state.gov/documents/organization/159790.pdf> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

The Independent International Commission on Kosovo, The Kosovo Report, Conflict International Response Lessons Learned, Oxford University Press, New York, 2000

International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), The Responsibility to Protect, IDRC, Ottawa, 2001, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, (Erişim tarihi: 03.12.2012).

ICISS, The Responsibility to Protect, Research, Bibliography, Background, Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, IDRC, Ottawa, 2001.

International Crisis Group, Popular Protest in North Africa And The Middle East (v): Making Sense of Libya. Middle East/North Africa Report N°107, ICG, Cairo/Brussels, 2011.

International Law Commission, "Draft Articles on the Law of Treaties", Yearbook of International Law Commission, Vol. II, 1964, 176-207.

Netherlands Ministry of Foreign Affairs; Legal Advisory Committee on International Law and the Advisory Council on International Affairs (AIV)(AVV), Humanitarian Intervention, Netherland, 2001, http://www.aiv-advies.nl/ContentSuite/upload/aiv/doc/AIV_13_Eng.pdf (Erişim tarihi: 03.11. 2012).

PORTELA Clara, Humanitarian Intervention, NATO and International Law Research Report 004, Berlin Information-Center for Transatlantic Security (BITS), Berlin, 2000.

REISMAN W. Michael, 10th Commission Present Problems of the Use of Force in International Law, Annuaire de l'Institut de droit international - Session de Santiago du Chili, Volume 72, Editions A.Pedone, Paris, 2007, 241-367.

Royal United Services Institute, Accidental Heroes: Britain, France and the Libya Operation, 2011, [http://www.rusi.org/downloads/assets/RUSI InterimLibyaReport.pdf](http://www.rusi.org/downloads/assets/RUSI_InterimLibyaReport.pdf) (Erişim tarihi: 04.06.2013).

Security Council Report, Protection of Civilians in Armed Conflict, Cross-Cutting Report No.2, 2011, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/XCutting%20POC%202011.pdf> (Erişim tarihi: 29.12.2012).

Security Council Report, Libya Update Report, No. 1, 14 March 2011, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Update%20Report%2014%20March%202011%20Libya.pdf> (Erişim tarihi: 31.05.2013)

Uluslararası Af Örgütü, Dünya İnsan Haklarının Durumu, Uluslararası Af Örgütü Yayınları, İstanbul, 2010.

UK House of Commons Foreign Affairs Committee, Fourth Report: Kosovo, 2000, <http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm199900/cmselect/cmfa/28/2813.htm> (Erişim tarihi: 17.04.2013).

UN Development Program, Human Development Report 2010, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

UN High Level Panel on Threats, Challenges and Change, A More Secure World: Our Shared Responsibility, United Nations Department of Public Information, New York, 2004.

UN Human Rights Council, Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya Advance Unedited Version, A/HRC/S-15/2, 2011.

UN Human Rights Council, Report of the International Commission of Inquiry on Libya Advance Unedited Version, A/HRC/19/68, 2012.

UN Secretary General, Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35: The Fall of Srebrenica, UNGA A/54/549, Fifty-fourth session, 1999, <http://www.unhcr.org/refworld/country,,UNGA,,BIH,,3ae6afb34,0.html> (Erişim tarihi: 11.03.2013).

UN Secretary-General, In Larger Freedom: Towards Development, Security And Human Rights For All, UNGA, A/59/2005, Fifty-ninth Session, 2005, [http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement) OpenElement (Erişim tarihi: 12.05.2013).

UN Secretary General, Implementing The Responsibility To Protect, UNGA A/63/677, Sixty-third session, 2009, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/63/677 (Erişim tarihi: 29.11.2012).

UN Secretary General, Early Warning, Assessment And The Responsibility To Protect, UNGA A/64/864, Sixty-fourth session, 2010, <http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2976>, (Erişim tarihi: 29.11. 2012).

UN Secretary General, The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing The Responsibility To Protect, UNGA A/65/877-S/2011/393, Sixty-fifth session, 2011, <http://www.unhcr.org/refworld/category,REFERENCE,UNSC,,,4e7713912,0.html> (Erişim tarihi: 29. 11.2012).

Uppsala Conflict Data Program (UCDP), Arabian Spring 2010-2011, Uppsala University, Sweden 2011, <http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/info/Background%20narrative%20arabian%20spring.pdf> (Erişim tarihi: 21.01.2012).

Uppsala Conflict Data Program (UCDP), Timeline Arab Spring, Uppsala University, Sweden, 2011, <http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/info/chronologic%20timeline%20arabian%20spring.pdf>, (Erişim tarihi: 21.01.2012).

ANSİKLOPEDI

BEYERLIN Ulrich, "Humanitarian Intervention", Rudolf Bernhardt (ed.), Encyclopedia of Public International Law, 1981, 211-215.

MURPHY Sean D., "Humanitarian Intervention", Dinah L. Shelton (ed.), Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity, Vol I, Thomson Gale, USA, 2005, 465-468.

NAIMARK Norman M., "Ethnic Cleansing", Dinah L. Shelton (ed.), Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity, Vol I, Thomson Gale, USA, 2005, 301-304.

NARDIN Terry, "Humanitarian Intervention", Hugh LaFollette (ed.), The International Encyclopedia of Ethics, Blackwell Publishing Ltd., 2013, 2477-2486.

İNTERNET KAYNAKLARI

ICC Official Website, First Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the UN Security Council Pursuant to UNSCR 1970, 2011, http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/office%20of%20the%20prosecutor/reports%20and%20statements/statement/Pages/first%20report%20of%20the%20prosecutor%20of%20the%20international%20criminalcourt%20to%20the%20un%20secu.aspx (Erişim tarihi: 09.06.2013).

NATO Official Website, Statement by the NATO Secretary General on Events in Libya, 21 February 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_70731.htm (Erişim tarihi: 31.05.2013).

NATO Official Website, NATO Ready to Support International Efforts on Libya, 10 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71446.htm (Erişim tarihi: 31.05.2013).

NATO Official Website, NATO and Libya, 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (Erişim tarihi: 04.06.2013).

NATO Official Website, London agreement sends strong message, says NATO Secretary General, 29 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71851.htm (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Official Website, Press Briefing by NATO Spokesperson Oana Lungescu, joined by NATO Military Committee Chairman Admiral Giampaolo Di Paola and Commander of Operation Unified Protector, Lieutenant General Charles Bouchard (Opening remarks), 31 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_71897.htm (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Official Website, Statement on Libya Following the Working Lunch of NATO Ministers of Foreign Affairs with non-NATO Contributors to Operation Unified Protector, 14 April 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_72544.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 08.06.2013).

Office of the High Commissioner for Human Rights Official Website, Commission on Human Rights Background Information, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/background.htm> (Erişim tarihi: 03.05.2013);

Office of the High Commissioner for Human Rights Official Website, Brief Historic Overview of the Commission, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/further-information.htm> (Erişim tarihi: 03.05.2013);

Organization of the Islamic Conference Official Website, OIC General Secretariat Condemns Strongly the Excessive Use of Force against Civilians in the Libyan Jamahiriya, 22.02.2011, http://www.oic-oci.org/topic_detail.asp?t_id=4947&x_key= (Erişim tarihi: 30.05.2013).

Physicians for Human Rights Unofficial Website, PHR and Human Rights Groups Call for Immediate Action in Libya, 22 February 2011, <http://physiciansforhumanrights.org/press/press-releases/news-2011-02-22-libya.html> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

The Libyan Interim National Council Website, Founding Statement of the Interim Transitional National Council (TNC), 05 March 2011, <http://www.ntclibya.org/english/founding-statement-of-the-interim-transitional-national-council/> (Erişim tarihi : 31.05.2013).

UN Official Website, Members and Terms of Reference of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, <http://www.un.org/secureworld/panelmembers.html> (Erişim tarihi: 29.11.2012).

UN Official Website, *Security Council Resolutions*, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml> (Erişim tarihi: 14.04.2013).

UN Official Website, *Structure and Organization*, <http://www.un.org/en/aboutun/structure/index.shtml>, (Erişim tarihi: 03.05.2013);

UN Official Website, *The Responsibility to Protect*, <http://www.un.org/en/prevent/genocide/adviser/responsibility.shtml>, (Erişim tarihi: 29.11.2012).

UN Official Website, *UN Secretary General Statement on Developments in Libya*, 21 February 2011, <http://www.un.org/sg/statements/?nid=5098> (Erişim tarihi: 30.05.2013);

UN Official Website, *UN Security Council Press Statement on Libya*, SC/10180, 22 February 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10180.doc.htm> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

UN Watch Unofficial Website, *Urgent Appeal to Stop Atrocities in Libya*, 21 February 2011, <http://www.unwatch.org/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=bdKKISNqEmG&b=1330815&ct=9135143&printmode=1> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

US Central Intelligence Agency Official Website, *The World Factbook-Libya*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> (Erişim tarihi: 03.05.2013).

U.S. Department of Defense Official Website, *DOD press briefing by Vice Admiral Bill Gortney, Director of the Joint Staff*, 19 March 2011, <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=4786> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

U.S. Department of Defense Official Website, *DOD press briefing by Rear Admiral Gerald Hueber*, 23 March 2011, <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=4794> (Erişim tarihi: 04.06.2013).

KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

ANNAN Kofi, “Genocide is Threat to Peace Requiring Strong, United Action”, Stockholm International Forum, Stockholm, 26 January 2004, <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/SGsm9126.doc.htm>, (Erişim tarihi: 29.03.2013).

ALVAREZ Jose’ E., “The Schizophrenias of R2P”, 2007 Hague Joint Conference on Contemporary Issues of International Law: Criminal Jurisdiction 100 Years After the 1907 Hague Peace Conference, The Hague, 30 June 2007, <http://www.asil.org/pdfs/r2pPanel.pdf>, (Erişim tarihi: 20.05.2013).

BLAIR Tony, “Doctrine of the International Community”, The Economic Club of Chicago, 23 April, 1999, <http://www.econclubchi.org/Documents/Meeting/1afd70f3-4eb6-498d-b69b-a1741a5a75b1.pdf> (Erişim tarihi: 03.04.2013).

GRAHAM Kennedy, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Birleşmiş Milletler: Uluslararası Güvenlikteki Rolü”, *Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler*

Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 101-125.

KNUDSEN Tony Brems, "The History of Humanitarian Intervention: The Rule of the Exception?", Paper for the 50th ISA Annual Convention, New York, 15 February 2012, <http://www.isanet.org/meetings/past-meetings.html#2009>, (Erişim tarihi: 13.01.2013).

RESMÎ YAYINLAR

African Union Peace and Security Council, Communique of the 261st Meeting of the Peace and Security Council, PSC/PR/COMM(CCLXI), 23 February 2011, <http://www.peaceau.org/uploads/psc-communique-on-the-situation-in-libya.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

Arab League Statement on Libya, No. 7360, 12 March 2011.

Constitutive Act of African Union, 2001, http://www.africa-union.org/root/au/aboutau/constitutiveact_en.htm, (Erişim tarihi: 11.05.2013).

Executive Council of the African Union, The Common African Position on the Proposed Reform of the United Nations: "The Ezulwini Consensus", 7th Extraordinary Session, 7-8 March 2005, Addis Ababa, Ethiopia, https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:knfeO7BmdKYJ:www.africa-union.org/News_Events/Calendar_of_%2520Events/7th%2520extra%2520ordinary%2520session%2520ECL/Ext%2520EXCL2%2520VII%2520Report.doc+ezulwini+consensus+african+union&hl=tr&gl=tr&pid=bl&srcid=ADGEESjWGvLbaJfCA7wNeQ-t0yXLvCbNJKzxAodyVvbLp2-9rSVZK_zhY0jvyDitfiylSuWLTl1Bw7hblGkSpa0QCrss6Vf0yoCxqXwLfwrZ7K9PSxjbkgRa59sGIMXCo cFlIrJjHGt&sig=AHIEtbREYwOfW2VqqF3wOXRqxuiq5geOHQ (Erişim tarihi: 27.11.2012).

International Court of Justice (I.C.J.) Statute.

Institut De Droit International Resolution, 10B, Present Problems of the Use of Armed Force in international Law: Humanitarian Action, Session de Santiago, 27 October 2007.

Institut De Droit International Resolution, 10D, Present Problems of the Use of Armed Force in international Law: Authorization of the Use of Force by the United Nations, Session de Rhodes, 9 September 2011.

International Law Commission (ILC), Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II.

NATO Fact Sheet, NATO Arms Embargo against Libya Operation Unified Protector, 25 March 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110325_110325-unified-protector-factsheet.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector NATO No-Fly Zone over Libya, 25 March 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/unified-protector-no-fly-zone.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector – Key Facts and Figures, 05 April 2011, <http://www.jfcnaples.nato.int/resources/24/Documents/110406-placemat-libya.pdf> (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector Command and Control, 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110325_110325-unified-protector-command-control.pdf (Erişim tarihi: 04.06.2013).

NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector NATO-Led Arms Embargo Against Libya, October 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_arm_s_embargo.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector Final Mission Statistics http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Fact Sheet, Operation UNIFIED PROTECTOR Protection of Civilians and Civilian-Populated Areas & Enforcement of the No-Fly Zone, October 2011, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_protection_civilians.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

NATO Fact Sheet, Operation Unified Protector Final Mission Stats, 02 November 2013, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf (Erişim tarihi: 05.06.2013).

Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, “Aide Memoire for the Consideration of Issues Pertaining to the Protection of Civilians in Armed Conflict”, Policy and Studies Series, 2011, Vol. I, No. 4.

Rome Statue of International Criminal Court, A/CONF.183/9, 17 July 1998, <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf> (Erişim tarihi: 21.05.2013).

UN, Treaty Series, Volume 1015, New York, 1984.

UN Economic And Social Council Documents, Study of the Question of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Prepared by Mr Nicodéame Ruhashyankiko, Special Rapporteur), E/CN.4/Sub.2/416, 4 July 1978, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G78/070/47/PDF/G7807047.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 21.05.2013).

UN General Assembly Documents, Letter dated 3 November 2003 from the Secretary-General to the President of the General Assembly, A/58/612, 28 November 2003, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/632/67/PDF/N0363267.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 12.05.2013).

UN General Assembly Document (Giorgio Gaja, Special Rapporteur), Third Report on Responsibility of International Organizations, A/CN.4/553, 13 May 2005, http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/acn4_553.pdf (Erişim tarihi: 26.05.2013).

UN General Assembly Resolution, 1970 Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperations Among States in Accordance

with the Charter of the United Nations, 2625(XXV), 24 October 1970, <http://www.un.org/documents/ga/res/25/ares25.htm>, (Erişim tarihi: 05.06.2012).

UN General Assembly Resolution, Definition of Aggression, A/RES/29/3314, 14 December 1974, <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm> (Erişim tarihi: 29.04.2013).

UN General Assembly Resolution, The Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations, A/RES/42/22, 18 November 1987, <http://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r022.htm> (Erişim tarihi: 29.04.2013).

UN General Assembly Resolution, Humanitarian Assistance to Victims of Natural Disasters and Similar Emergency Situations, A/RES/43/131, 8 December 1988, <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/r43.htm> (Erişim tarihi: 28.04.2013).

UN General Assembly Resolution, Strengthening of the Coordination of Humanitarian Emergency Assistance of the United Nations, A/RES/46/182, 19 December 1991, <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r182.htm> (Erişim tarihi: 28.04.2013).

UN General Assembly Resolution, 2005 World Summit Outcome Document, A/RES/60/1, 15 September 2005, <http://www.un.org/summit2005/documents.html> (Erişim tarihi: 14.05.2013).

UN General Assembly Resolution, Human Rights Council, A/RES/60/251, 03 April 2006, <http://us-mg5.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=3kuq68m6abnv1#mail> (Erişim tarihi: 03.05.2013).

UN General Assembly, 96th Plenary Meeting Official Records (Report of the Secretary-General (A/63/677)), A/63/PV.96, 21 July 2009, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/414/51/PDF/N0941451.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.05.2013).

UN General Assembly, 97th-101st Plenary Meeting Official Records (Report of the Secretary-General (A/63/677)), A/63/PV.97-101, 23/24/28 July 2009, <http://responsibilitytoprotect.org/index.php/component/content/article/35-r2pcs-topics/2493-general-assembly-debate-on-the-responsibility-to-protect-and-informal-inter-active-dialogue-#debate> (Erişim tarihi: 19.05.2013).

UN General Assembly Resolution, The Responsibility to Protect, A/RES/63/308, 07 October 2009, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/63/308 (Erişim tarihi: 29.11.2012).

UN Security Council Provisional, S/PV. 3989, 26 March 1999, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.3989, (Erişim tarihi: 27.04.2013).

UN Security Council Provisional, S/PV. 6490, 25 February 2011, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6490 (Erişim tarihi: 30.05.2013).

UN Security Council Provisional, S/PV.6531, 10 May 2011, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6531 (Erişim tarihi: 08.06.2013).

UN Security Council Resolution, 82, 25 June 1950, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/82\(1950\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/82(1950)) (Erişim tarihi: 13.04.2013).

UN Security Council Resolution, 660, 02 August 1982, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660\(1990\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660(1990)) (Erişim tarihi: 13.04.2013).

UN Security Council Resolution, 502, 03 April 1982, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/502\(1982\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/502(1982)) (Erişim tarihi: 13.04.2013).

UN Security Council Resolution, 678, 29 November 1990, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/678\(1990\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/678(1990)) (Erişim tarihi: 12.04.2013).

UN Security Council Resolution, 757, 30 May 1992, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/757\(1992\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/757(1992)) (Erişim tarihi: 12.04.2013).

UN Security Council Resolution, 781, 09 October 1992, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/781\(1992\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/781(1992)) (Erişim tarihi: 01.06.2013).

UN Security Council Draft Resolution, S/1999/328, 26 March 1999, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1999/328 (Erişim tarihi: 27.04.2013).

UN Security Council Resolution, 1970, 26 February 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10187.doc.htm>, (Erişim tarihi: 29.08.2012).

UN Security Council Resolution, 1973, 17 March 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm>, (Erişim tarihi: 29.08.2012).

UN Security Council Resolution, 2016, 27 October 2011, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2016\(2011\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2016(2011)) (Erişim tarihi: 05.06.2013).

UN Security Council Statement, S/23500, 31 January 1992, https://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/Chapter%208/GENERAL%20ISSUES/Item%2028_SC%20respons%20in%20maint%20IPS.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2013).

UN Security Council Statement, S/25344, 26 February 1993, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/841\(1993\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/841(1993)) (Erişim tarihi: 30.04.2013).

BASIN BİLDİRİLERİ

NATO Press Release 040, NATO Takes Command in Libya Air Operations, 31 March 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71867.htm?mode=press+release (Erişim tarihi: 30.01.2011).

UN Press Release, Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly", SG/SM/7136 GA/9596, 20 September 2009, <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990920.sgsm7136.html> (Erişim tarihi: 26.11.2012).

UN Press Release, UN Secretary-General Special Adviser on the Prevention of Genocide, Francis Deng, and Special Adviser on the Responsibility to Protect, Edward Luck, on the Situation in Libya, 22 February 2011, <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/OSAPG,%20Special%20Advisers%20Statement%20on%20Libya,%2022%20February%202011.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

UN Security Council Press Release, In Swift, Decisive Action, Security Council Imposes Tough Measures on Libyan Regime, Adopting Resolution 1970 in Wake of Crackdown on Protesters, SC/10187/Rev.1, 26 February 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10187.doc.htm> (Erişim tarihi: 30.05.2013).

ICJ Press Release, 2004/39, Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium) Preliminary Objections, The Court Finds That It Has No Jurisdiction to Entertain The Claims Made by Serbia and Montenegro, 15 December 2004, <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?pr=499&code=ybe&p1=3&p2=3&p3=6&case=105&k=d6> (Erişim tarihi: 18.04.2013).

DAVALAR

International Court of Justice (I.C.J.), The Corfu Channel Case (U.K. vs. Albania) Merits, I.C.J. Reports, 1949.

I.C.J., Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 1951.

I.C.J., Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Merits, Judgment, 1986.

I.C.J., Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons Advisory Opinion, IC.J. Reports, 1996.

I.C.J., Case Concerning Application of the Convention on the Prevention And Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Judgement, I.C.J. Reports, 2007.

Oral Pleadings of the Kingdom of Belgium by Rusen ERGEC at ICJ Legality of Use of Force Case, CR 99/15, 10 May 1999 (uncorrected translation), [http://www.icj-cij.org/docket/files/105/4515 .pdf](http://www.icj-cij.org/docket/files/105/4515.pdf) (Erişim tarihi: 18.04.2013).

Permanent Court of International Justice, Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco Advisory Opinion, Series B, No. 04, 07 February 1923.

Statement by Sir Eric Beckett (U.K.) in 12 November 1948, I.C.J., The Corfu Channel Case, Pleadings, Oral Arguments, Documents Volume 3, Sales Number 38, 1950.

EKLER
EK-A İNSANİ MÜDAHALE TANIMLARI

Tanım Nu.	Tanımın Alındığı Kaynak	İnsani Müdahale Tanımı
1	Nermin Yavial, İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 1 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).	Kendi vatandaşlarının insan haklarını ciddi, yoğun ve sistematik bir şekilde ihlal eden ya da ülkesinin sınırları içinde bu tür ihlallerin gerçekleşmesine kayıtsız kalan ya da bunları önlemekte başarısız olan devletlere, rızaları dahilinde ya da rızalarını almaksızın, BM Güvenlik Konseyinin yetkilendirmesiyle ya da yetkilendirmesi olmaksızın, bir devlet, bir gönüllü devletler grubu ya da bölgesel kuruluşlar tarafından söz konusu devletteki insan hakları ihlallerini durdurmak için gerçekleştirilen askerî müdahale olarak tanımlanabilir.
2	PATTISON James, Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene? , Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 28	Forcible military action by an external agent in the relevant political community with the predominant purpose of preventing, reducing, or halting an ongoing or impending grievous suffering or loss of life.(Note: external agent= From UN to other states to PMCs.) Harici bir failin, devam eden ya da olması yakın şiddetli ızdırap veya can kayıplarını önleme, azaltma veya durdurma baskın amacıyla ilgili siyasi topluluktaki, zorlayıcı askerî eylemdir. (Harici Fail BM'den Özel Askerî Şirketlere kadar değişkenlik gösterebilir.)
3	HEHİR Aidan, Humanitarian Intervention: An Introduction , Palgrave Macmillan, New York, 2010, p.20	Military action taken by a state, group of states or non-state actor, in the territory of another state, without that state's consent, which is justified, to some significant extent, by a humanitarian concern for the citizens of the host state. Bir başka devletin ülkesinde, o devletin rızası olmadan, önemli bir dereceye kadar, ev sahibi ülkenin vatandaşları için insani bir endişe ile haklılaştırılan, bir devlet, devletler grubu veya devlet dışı aktör tarafından üstlenilen askerî eylemdir.

4	Eric A. Heinze, <i>Waging Humanitarian War</i> , Suny Press, New York, 2009, p. 7.	The use of military force by a state or group of states in the jurisdiction of another state, without its permission, for the primary purpose of halting or averting egregious abuse of people within that state that is being perpetrated or facilitated by the de facto authorities of that state. Bir devlet veya devletler grubu tarafından başka bir devletin yetki alanı içinde, onun izni olmadan, bu devletin de facto yetkilileri tarafından işlenen veya olanak tanınan devlet içindeki insanların korkunç bir şekilde suistimalinin durdurulması veya önlenmesi birincil amacıyla askerî güç kullanımıdır.
5	Funda Keskin, "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme, <i>Uluslararası İlişkiler Dergisi</i> , Bahar 2009, Cilt 6, Sayı 21, 67-88, s. 70	İnsancıl müdahale, insan haklarının ağır ve devam eden ihlali ile karşı karşıya olan bir halkın korunması için üçüncü devletlerin silahlı güç kullanarak müdahale etmesidir.
6	John M. Kabia, <i>Humanitarian Intervention and Conflict Resolution in West Africa from ECOMOG to ECOMIL</i> , Ashgate, England and U.S.A., 2009., p.13.	Forcible or non-forcible actions taken by states, group of states, regional organisations or the UN, in situations of massive human suffering caused by repressive regimes or complex political emergencies where the state has collapsed and law and order has degenerated into mass murder and anarchy. This intervention should seek to protect human rights and alleviate the suffering of victims in the short term; and address the underlying causes of the conflict by facilitating conflict resolution and peacebuilding in the medium to long term. Baskıcı rejimlerin neden olduğu muazzam insan ızdırabı durumlarında veya hükümetin çökmesi ve hukuk ve düzenin bozulmasının kitlesel katliam ve anarşiye dönüştüğü karmaşık siyasi aciliyet durumunda, devlet, devletler grubu, bölgesel örgütler ya da BM tarafından üstlenilen zorlayıcı veya zorlayıcı olmayan eylemlerdir. Bu müdahale, kısa vadede, insan

		haklarını korumaya ve mağdurların ızdırabını hafifletmeye çalışmalı ve orta vadeden uzun vadeye, çatışma çözümünü ve barışın inşasını kolaylaştırarak çatışmanın altında yatan nedenlere hitap etmelidir.
7	Taylor B. Seybolt, Humanitarian Military Intervention The Conditions for Success and Failure , Oxford University Press, Oxford, 2008.	the threat or use of force across state borders by a state (or group of states) aimed at preventing or ending widespread and grave violations of the fundamental human rights of individuals other than its own citizens [due to violence], without the permission of the state within whose territory force is applied', and the use of military personnel to assist the delivery of humanitarian aid to people in need. "Bir devletin ya da devletler grubu tarafından sınırlarının ötesinde, kendi vatandaşları dışındaki bireylerin temel insan haklarının yaygın ve ağır ihlallerini (şiddete göre) önlemeyi veya durdurmayı amaçlayan, topraklarında kuvvetin uygulandığı devletin izni olmadan, kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması ya da kuvvet kullanılması" ve ihtiyacı olan insanlara insani yardımın dağıtılmasını desteklemek için askerî personelin kullanılmasıdır. (Tırnak içindekiler 11 numaralı tanıma aittir.)
8	Jennifer M. Welsh, Humanitarian, Intervention and International Relations , Oxford University Press, New York, 2006, p.3	coercive interference in the internal affairs of a state, involving the use of armed force, with the purposes of addressing massive human rights violations or preventing widespread human suffering. (Our definition will encompass certain interventions for humanitarian purposes that had, at least for some part of their duration, a degree of consent from the host state's government, if not necessarily from all parties and factions.) İnsancıl müdahale bir ülkenin iç işlerine, muazzam insan hakları ihlallerine hitap etmek veya yaygın insani ızdırabı önlemek amacıyla silah kullanımını da içeren zorlayıcı karışmadır. (Tanımımız bazı insani amaçlı müdahalelerden en azından süresinin bir kısmında, tüm

		tarafların ve grupların olması şart değilse de, ev sahibi devletin hükümetinin bir ölçüde rızasını alan insani amaçlı bazı müdahaleleri de kapsamaktadır.)
9	Sean D. Murphy, "Humanitarian Intervention", Dinah L. Shelton (ed.), <i>Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity</i>, Vol I, Thomson Gale, USA, 2005, 465-468, p. 465	threat or use of force by a state, group of states, or international organization primarily for the purpose of protecting the nationals of a particular state from widespread deprivations of internationally recognized human rights, including genocide and crimes against humanity. Bir ya da daha fazla devlet veya uluslararası örgüt tarafından, öncelikle, soykırım ve insanlığa karşı suç da dahil olmak üzere, uluslararası kabul görmüş insan haklarından yaygın bir şekilde yoksun kalan belirli bir devletin vatandaşını korumak amacıyla kuvvet kullanılması veya tehdididir.
10	Budislav Vukas, "Humanitarian Intervention and International Responsibility", Maurizio Ragazzi (ed.), <i>International Responsibility Today</i>, Koninklijke Brill NV. Netherlands , 2005, 235–240, p. 235	the use of armed forces by a State against another State for the purpose of protecting the inhabitants of the latter State from inhuman treatment. Bir devlet tarafından diğer bir devlete karşı, sonraki devletin sakinlerini insanlık dışı muameleden korumak amacıyla silahlı kuvvet kullanılmasıdır.
11	J.L. Holzgrefe, "Humanitarian Intervention Debate", J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (ed.), <i>Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas</i>, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003, 15-52, p. 18.	The threat or use of force across state borders by a state (or group of states) aimed at preventing or ending widespread and grave violations of the fundamental human rights of individuals other than its own citizens, without the permission of the state within whose territory force is applied Bir devletin ya da devletler grubu tarafından sınırlarının ötesinde; kendi vatandaşları dışındaki bireylerin temel insan haklarının yaygın ve ağır ihlallerini (şiddete göre) önlemeyi veya durdurmaya amaçlayan, topraklarında kuvvetin uygulandığı devletin izni olmadan, kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması ya da kuvvet kullanılmasıdır.

12	Netherlands Ministry of Foreign Affairs; Legal Advisory Committee on International Law and the Advisory Council on International Affairs (AIV)(AVV), Humanitarian Intervention, Netherland, 2001, http://www.aiv-advies.nl/ContentSuite/upload/aiv/doc/AIV_13_Eng.pdf, (Erişim tarihi: 03.11.2012).	‘The threat or use of force by one or more states, whether or not in the context of an international organisation, on the territory of another state: (a) in order to end existing or prevent imminent grave, large-scale violations of fundamental human rights, particularly individuals’ right to life, irrespective of their nationality; (b) without the prior authorisation of the Security Council and without the consent of the legitimate government of the state on whose territory the intervention takes place.’ Bir veya daha çok devlet tarafından, uluslararası bir örgüt çerçevesinde olsun veya olmasın, diğer bir devletin topraklarında, (a) Milliyeti ne olursa olsun, temel insan haklarının, özellikle, bireyin yaşama hakkının, ağır ve geniş ölçekte, ihlal edilmekte olanını durdurmak, ihlal edilmek üzere olanı engellemek maksadıyla, (b) Güvenlik Konseyi’nin önceden izni olmadan ve toprakları üzerinde müdahalenin gerçekleştiği devletin meşru hükümetinin rızası olmadan, kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasıdır.
13	International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), The Responsibility to Protect, IDRC, Ottawa, 2001, p. 3, http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf, (Erişim tarihi: 03.12.2012)	The kind of intervention with which we are concerned in this report is action taken against a state or its leaders, without its or their consent, for purposes which are claimed to be humanitarian or protective. By far the most controversial form of such intervention is military, and a great part of our report necessarily focuses on that. But we are also very much concerned with alternatives to military action, including all forms of preventive measures, and coercive intervention measures – sanctions and criminal prosecutions – falling short of military intervention. Bu raporda sözünü ettiğimiz müdahale çeşidi, bir devlet veya onun liderlerine karşı, onun

		veya onların rızası olmaksızın, insani veya koruyucu olduğu iddia edilen amaçlar için alınan eylemlerdir. Şimdiye kadar böyle bir müdahalenin en tartışmalı şekli askerîdir, ve raporumuzun önemli bir parçası ona yoğunlaşmak zorundadır. Ancak biz önleyici önlemlerin her biçimi de dahil olmak üzere askerî eylem alternatifleri ve zorlayıcı müdahale önlemleri (yaptırımlar ve cezai takibatlar) ile de ilgilenmekteyiz.
14	Karl Zemanek, "New Trends in the Enforcement of erga omnes Obligations", J.A. Frowein and R. Wolfrum (eds.), <i>Max Planck Yearbook of United Nations Law</i> , 2000, 1-52, p. 35	a forceful military incursion into foreign territory for the purpose of preventing or ending grave and systematic violations of human rights, perpetrated either against the entire population or against a minority. Ya bütün nüfusa karşı ya da bir azınlığa karşı işlenen, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini önlemek veya sona erdirmek amacıyla, yabancı topraklarına kuvvetli bir askerî saldırı
15	Danish Institute of International Affairs, <i>Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects</i> , Gullanders Bogtrykkeri, Haslev, 1999, p. 11	Coercive action by states involving the use of armed force in another state without the consent of its government, with or without authorisation from the United Nations Security Council, for the purpose of preventing or putting to a halt gross and massive violations of human rights or international humanitarian law. Bir devlet, bir başka devlette, o devletin hükümetinin rızası olmadan, BMGK yetkilendirmesi ile veya değil, insan haklarının ya da uluslararası insancıl hukukun toplu ve muazzam ihlalini önlemek veya buna bir son vermek amacıyla silahlı kuvvet kullanılması da dahil olmak üzere zorlayıcı eylemidir.

16	Ulrich Beyerlin, "Humanitarian Intervention", Rudolf Bernhardt (ed.), <i>Encyclopedia of Public International Law</i> , 1981, 211-215, p. 213	Any use of armed force by a State against another State for the purpose of protecting the life and liberty of the citizens of the latter State unwilling or unable to do so itself.
		Bir devlet tarafından; başka bir devlete karşı, kendisi isteksiz olan veya yapamayan sonraki devletin vatandaşlarının özgürlük ve yaşamlarını korumak amacıyla, silahlı kuvvet kullanılmasıdır.

EK-B ICISS RAPORUNDAN 2005 DÜNYA ZİRVESİ SONUÇ BELGESİNE R2P'DEKİ TEMEL DEĞİŞİKLİKLER⁷⁷¹

İhtilaflı Unsurlar	ICISS Raporu	Panel Raporu	BMGK Yanıtı	2005 Dünya Zirvesi
Hedef devletteki R2P'nin ne derecede olduğu	Devlet "asıl sorumluluğa" sahiptir.	"... <i>egemen devlet asli koruma sorumluluğuna sahiptir....</i> "	"...sorumluluk her şeyden önce her bir devlete düşer..."	"Her bir devlet koruma sorumluluğuna sahiptir...."
"Haklı Neden" için aşılması gereken eşik	Fiili veya olması çok yakın geniş ölçekteki can kaybı, Soykırımı da içeren ancak onla sınırlı olmayan etnik temizlik	"Fiili veya çok yakında olmasından korkulan" ... Soykırım, geniş ölçekli bir katliam, etnik temizlik veya uluslararası insani hukukun ciddi ihlalleri.	"..soykırım, etnik temizlik veya diğer bu tür insanlığa karşı suç..."	"..soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suç.."
R2P'nin uluslararası seviyeye geçtiği aşama	İnsanlara ciddi zararı durdurmak veya önlemek için Devletin "aciz veya isteksiz" olduğunda	"..egemen hükümetlerin önlemek için güçsüz ya da isteksiz olduğunu kanıtladıkları...." durumda	"Eğer ulusal yetkililer aciz ya da isteksiz ise..."	"Apaçık bir şekilde başarısızlık olması" durumunda
Bu aşamada harekete geçme yükümlülüğün kapsamı	"...arta kalan bir sorumluluk da geniş devletler topluluğuna düşmektedir."	"...müşterek bir uluslararası koruma sorumluluğu vardır..."	"Güvenlik Konseyi mecburen harekete geçmeye karar verebilir"	"..müşterek eylem almaya hazırız..."
Askerî müdahaleler için "İhtiyatlılık	İlke olarak listenenler: haklı maksat, son çare, orantılılık,	Tekrar isimlendirilen ilkelere: uygun amaç (haklı	Bir tehdidin ciddiliği üzerinde "ortak bir	Bahsedilmemiştir

⁷⁷¹Söz konusu tablodaki veriler ilgili raporlar ve belgeden teyit edildikten ve hatalar (kalın ve italik yazılanlar) düzeltilmeyi müteakip şu kaynaktan alıntılanmıştır: Adele Brown, "Reinventing Humanitarian Intervention. Two Cheers for the Responsibility to Protect", Appendices B, p. 61.

İlkeleri"ni dahil edenler	olumlu gelişme beklentisi	maksat), son çare, orantılılık, sonuçların denge-lenmesi (Başarı olasılığı)	görüş", uygun amaç orantılılığı, makul bir başarı şansı olmalıdır.	
Askerî müdahaleyi yetkilendirmesi gereken organ	BMGK, yetkinin ikinci kaynağı olarak "Barış için Birlik" altında hareket eden BMGnK ya da bölgesel örgüt	BMGK	BMGK	BMGK
BMGK'nin Veto Kullanması	Gönüllülük esasına dayalı sınırlama: "P5, hayati devlet çıkarlarını içermeyen konularda, veto güçlerine başvurmayacaklarında uzlaşmalıdır.	Gönüllülük esasına dayalı sınırlama ve gösterge oylama teklifi. P5, "soykırım ve geniş ölçekteki insan hakları ihlalleri halinde veto kullanımından sakınmak için" taahhütte bulunmalıdır.	Bahsedilmemiştir	Bahsedilmemiştir
BMGK harekete geçmekte başarısız olduğunda alternatif eylem	BMGnK Barış için Birlik beyan-nâmesine göre veya VIII. Bölüme göre bölgesel müşterek eylem yetkilendirebilir	Bahsedilmemiştir. Ancak BM Organlarının reformu için önerilerde bulunmuştur.	"...görev; yetki kaynağı olarak Güvenlik Konseyi'ne bir alternatif bulmak değil ancak onu daha iyi çalıştırmaktır."	Bahsedilmemiştir.

EK-C BMGK KARARLARINDAKİ R2P ATIFLARI⁷⁷²

Tarih	BMGK Karar No	Durum ya da Konu	Metin
27.01.2006	1653	Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DRC) ve Burundi	"...Bölgedeki devletlerin, kendi halklarını korumada asli sorumluluğa sahip olduğunun altını çizer..."
28.04.2006	1674	Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması	"Halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu ile ilgili 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinin 138 ve 139'uncu paragraftaki hükümleri tekrar teyit ederiz."
11.11.2009	1894	Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması	"Halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu ile ilgili 138 ve 139'uncu paragraftaki hükümleri de dahil olmak üzere 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinin silahlı çatışmalarda sivillerin korunması ile ilgili hükümleri tekrar teyit ederiz..."
26.02.2011	1970	Libya	"Libya'lı yetkililerin halkını koruma sorumluluğunu hatırlayarak"
17.03.2011	1973	Libya	"Libya'lı yetkililerin halkını koruma sorumluluğunu tekrarlayarak ve sivillerin korunmasının temini için uygun olan bütün adımları atmak için başlıca sorumluluğu silahlı çatışmalara taraf olanların taşıdığını tekrar teyit ederek.."
30.03.2011	1975	Fildişi Sahilleri	"Her devletin sivilleri korumadaki birincil sorumluluğunu teyit ederiz"
08.07.2011	1996	Güney Sudan	"Uygun oldukça, ulusal ve yerel düzeydeki askerî ve kolluk kuvvetleri de dahil olmak üzere, Güney Sudan Cumhuriyeti Hükümetine, sivilleri

⁷⁷²Tablo listede tespit edilen kararlardan çıkarılmıştır.

			koruma sorumluluğunu yerine getirmesinde tavsiyelerde bulunarak ve destekleyerek...”
21.10.2011	2014	Yemen	“Yemen Hükümetinin halkını korumadaki birincil sorumluluğunu hatırlayarak”
27.10.2011	2016	Libya	“Libyalı yetkililerin, yabancı vatandaşlar ve afrikalı göçmenler de dahil olmak üzere halkının korunmasındaki sorumluluğunun altını çizerek..”
12.03.2102	2040	Libya	“Libyalı yetkililerin, Libya halkının korunmasındaki birincil sorumluluğunun altını çizerek...”
19.12.2012	2085	Mali	“...Malili Yetkililerin halkı korumadaki birincil sorumluluğunu desteklemek için..”.
25.03.2013	2100	Mali	“Geçiş yetkililerinin, Mali’deki sivilleri korumada birincil sorumluluğa sahip olduğunu tekrarlayarak..”

ÖZGEÇMİŞ

Ali SELÇOK, 1982 yılında Feride ve Ahmet SELÇOK çiftinin oğlu olarak Konya'da dünyaya geldi. 2000 yılında Kuleli Askeri Lisesinden, 2004 yılında Kara Harp Okulu'ndan Teğmen rütbesi ile mezun oldu. 2004-2005 yılları arasında Per. Okl. K.lığında sınıfının Subay Temel Kursunu gördü.

2005-2011 yılları arasında T.S.K.lerinin çeşitli birliklerinde görev yapmayı müteakip 2011-2012 eğitim ve öğretim yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde Harp/Harekât Hukuku yüksek lisans programına başladı.

Personel Üsteğmen Ali SELÇOK, Emine SELÇOK ile evli olup, 3 yaşında Ayşe Naz isminde bir kızı vardır.